HASAN ÂLİ YÜCEL
KLASİKLER DİZİSİ

CDX

JULES PAYOT

İRADE EĞİTİMİ

JULES PAYOT

İRADE EĞİTİMİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: ALİ BERKTAY

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 5229

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

JULES PAYOT
İRADE EĞİTİMİ

ÖZGÜN ADI
L'ÉDUCATION DE LA VOLONTÉ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
ALİ BERKTAY

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2021
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
DEFNE ASAL

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

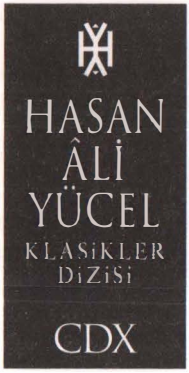
I. BASIM, AĞUSTOS 2021, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-574-4 (CİLTLİ)
ISBN 978-625-405-573-7 (KARTON KAPAKLI)

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel. (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

JULES PAYOT

İRADE EĞİTİMİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ALİ BERKTAY

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Collège de France Deneysel Psikoloji hocası,
Revue Philosophique yayın yönetmeni Bay T. Ribot'ya,
En içten sevgi ve saygılarımla.

İçindekiler

Birinci Basımın Önsözü ix

İkinci Basıma Önsöz xiii
I TEORİK KISIM 1
I. KİTAP: GİRİZGÂH 3
I. Bölüm 3
Savaşılacak Hastalık: Üniversite Öğrencisi ve Entelektüel Çalışanda İrade Yokluğunun Çeşitli Biçimleri
II. Bölüm 14
Amaç
III. Bölüm 18
İrade Eğitimine İlişkin Cesaret Kırıcı ve Yanlış Kuramların Reddi
II. KİTAP: İRADE PSİKOLOJİSİ 31
I. Bölüm 31
Fikirlerin İradedeki Rolü
II. Bölüm 40
Duygusal Hallerin İradedeki Rolü
III. Bölüm 56
Aklın Krallığını Kurma İhtimali
III. KİTAP: İÇSEL ARAÇLAR 77
I. Bölüm 77
Derin Düşünme

II. Bölüm 107
Derin Düşünme Çabası Nedir ve Nasıl Yürütülür
III. Bölüm 112
İrade Eğitiminde Eylemin Rolü
IV. Bölüm 131
Öğrencide İrade Eğitimi Bakımından Beden Hijyeni
V. Bölüm 153
Genel Bir Özet
II PRATİK KISIM 157
IV. KİTAP: ÖZEL DERİN DÜŞÜNMELER 159
I Bölüm 159
Savaşılacak Düşmanlar:
Bulanık Duygusallık ve Nefis Düşkünlüğü
II. Bölüm 185
Savaşılacak Düşmanlar:
Arkadaşlar vb.
III. Bölüm 191
Savaşılacak Düşmanlar:
Tembellerin Safsataları
IV. Bölüm 200
Çalışmanın Keyfi
V. KİTAP: ÇEVREMİZDEKİ KAYNAKLAR 209
I. Bölüm 209
Kamuoyu, Öğretmenler, vb.
II. Bölüm 221
"Büyük Ölüler"in Etkisi

SONUÇ 225

Birinci Basımın Önsözü

"Hayret verici olan şu ki diğer tüm konularda öğretmene ve eğitime ihtiyaçları olduğunu kabul ediyorlar, bu konuları belli bir özen içinde çalışıyorlar; hiç öğrenmedikleri ve hiç öğrenmek istemedikleri tek konu, yaşama ilmi."

Nicole
Discours sur la nécessité de ne pas se conduire au hasard.
(Davranışlarını rastlantıya bırakmama zorunluluğu üzerine.)

17. yüzyılda ve 18. yüzyılın bir bölümünde zihinlere tartışmasız bir şekilde din hükmediyordu: O sırada irade eğitimi sorunu en genel anlamıyla gündeme gelemezdi; benzersiz bir karakter terbiyecisi olan Katolik Kilisesi'nin sahip olduğu güçler, inananların hayatını ana hatlarıyla yönlendirmeye yetiyordu.

Ama günümüzde düşünen zihinlerin çoğunluğu açısından böyle bir yönetim yoktur ve yerine de hiçbir şey konmamıştır. Bu nedenle gazeteler, dergiler, kitaplar, hatta romanlar[1] birbirleriyle yarışırcasına günümüzde iradenin çok düşük bir düzeyde seyretmesinden yakınmaktadırlar.

1 Özellikle bkz. Bérenger, *l'Effort*, Armand Colin, 1893. Bizim açımızdan bu kitaba ayırt edici bir anlam yükleyen husus, yazarın geçmişte Paris Üniversite Öğrencileri Derneği'nin başkanı olmasıdır.

İradelerin yakalandığı bu genel hastalık ortaya birtakım doktorlar da çıkarmıştır. Ama hâkim psikolojik öğretiler ne yazık ki bu ruh doktorlarına nüfuz etmiş durumdadır. Onlar irade bahsinde akla başat bir önem atfederler. Eksiğimizin öteki dünya hakkında ***kanıtlanmış*** bir metafizik kuram olduğunu düşünürler.

Bu bilgisizlikleri mazur görülebilir. Tarımın her zaman en verimsiz ama işlenmesi en kolay alanlardan, en verimli ama işlenmesi en zahmetli alanlara doğru yöneldiği ekonomi politikte kabul edilmiş bir yasadır. Psikoloji bilimi sahasında da aynı şey söz konusudur. Önce en kolay, ama önemli sonuçlara varma bakımından da en verimsiz vakalar incelenmiş, sonra asal ama incelenmesi zor vakalara geçilmiştir. Karakterde düşüncenin (idea) ne kadar önemsiz olduğu ve eğilimlerin karmaşası içindeki yerinin nasıl iflah olmaz biçimde aşağılarda kaldığı ancak yeni yeni net bir şekilde görülmektedir. İrade duygusal bir güçtür ve onun üzerinde etkili olmak isteyen her düşünce kendini tutkuyla renklendirmek zorundadır.

İrade mekanizması yakından incelenseydi, metafizik kuramların pek önemli olmadıkları ve bilinçli olarak seçilmiş her duygunun, psikolojik kaynaklarımızın akıllıca kullanımıyla tüm hayatın yönetimini ele geçirebileceği anlaşılırdı. Bir cimri para aşkı yüzünden tüm bedensel tatminlerden vazgeçer, kötü beslenir, yerde yatar, arkadaşsız, tatminsiz yaşarken, siz daha üstün bir duygu seçip, bu duyguyu hayatın yönetimini ele geçirebilsin diye bilinçte yeterince güçlü kılmayı başarmak konusunda niçin umutsuzluğa kapılasınız? Eğer kapılıyorsanız, olmak istediğimizi olabilmemiz konusunda psikolojinin ne kadar çeşitli araçlar sunduğundan haberiniz yok demektir.

Ne yazık ki şu ana dek kaynaklarımızın bu açıdan incelenmesiyle çok az uğraşılmıştır. Nitekim, şu son otuz yıl boyunca Avrupa düşüncesine yön verenler irade eğitiminin

mutlak yadsınması anlamına gelen iki kuram arasında bölünmüşlerdi. Bunlardan birincisi, karaktere üzerinde hiçbir tesirimiz bulunmayan, değişmez, yekpare bir kütle olarak bakar. Bu çocukça kuramı daha ileride ele alacağız.

İkincisi ise ilk bakışta irade eğitiminden yana gibi görünür. Bu, özgür irade kuramıdır. Bizzat Stuart Mill, bu öğretinin onu savunanlarda canlı bir "kişisel kültür" ortaya çıkardığını bile söyler.[2] Öyle olsun diyelim ama bir deterministin ileri sürdüğü bu sava karşın, özgür irade kuramını benliğine hâkim olma konusunda en az bir önceki kuram kadar tehlikeli ve nihai olarak en az onun kadar cesaret kırıcı gördüğümüzü ifade etmekten de çekinmiyoruz. Nitekim bu ikinci kuram nedeniyle, çok uzun soluklu, büyük bir özen isteyen ve psikolojik kaynaklarımız hakkında çok doğru bilgiler gerektiren benliğin özgürleştirilmesi, kendiliğinden olacak kolay bir iş gibi değerlendirilebilmiştir.

Bu kuram sadece basitliği nedeniyle çok zeki, son derece kavrayıcı birçok zihni, iradenin koşullarının incelenmesinden uzaklaştırmıştır: Böylece psikolojiye ve adlı adınca söyleyelim, insanlığa telafisi zor bir zarar vermiştir.

Bu nedenle bu kitabı Bay Ribot'ya ithaf ediyoruz. Bu ithafın nedeni, onun eski hocamız, psikolojik inceleme zevkini borçlu bulunduğumuz insan olmasından ziyade, Fransa'da metafiziği psikolojiden kovan, bilinç hadiselerinin niteliğinin incelenmesini kararlı bir biçimde bir kenara bırakıp, entelektüel, iradi, vb hallerin öncüllerini ve bir koşula bağlı bulunmayan eşzamanlı etmenlerini bilim insanı tavrıyla incelemeyi gündeme getiren ilk kişi olmasıdır. Bu yöntemin metafiziği asla yadsımadığının altını çizelim: Bu yöntem psikolojiyi metafiziğin dışına çıkarmaz, sadece metafiziği psikolojinin dışına çıkarır ki bu da çok farklı bir şeydir.

Bu yöntemin esası, psikolojiyi bir bilim olarak ele almaktır. Oysaki bilim insanının amacı bilmek değil, *yapabilmek*

2 *Logique*, II, kitap VI, böl. II, Paris, F. Alcan.

için öngörmektir. Örneğin fizikçi için ışık hakkındaki dalga kuramının ispatlanamaz bir varsayım olması çok önemli değildir, yeter ki bu varsayım *başarılı olsun*; psikolog açısından da, sinirsel haller ile psikolojik haller arasında mutlak bir ilişki bulunduğu varsayımının ispatlanamamasının ne önemi olabilir? Yeter ki varsayım başarılı olsun... Başarmak, geleceği öngörebilecek, hadiseleri istediğimiz gibi değiştirebilecek ve sonuçta *geleceğin bizim istediğimiz gibi olmasını sağlayabilecek* duruma gelmek; işte bilim insanının, dolayısıyla psikoloğun rolü budur. En azından biz görevimizi böyle görüyoruz.

Günümüzdeki irade zayıflığının nedenlerini araştırmamız gerekiyordu. Bu zayıflığın tek çaresinin, ustaca geliştirilecek duygusal hallerde aranması gerektiğine inandık. Kurtarıcı duyguları doğuracak veya güçlendirecek araçlar, kendimize hâkim olmamızı engelleyen duyguları yok edecek veya bastıracak araçlar; okurlara sunduğumuz kitabın alt başlığı bu olabilirdi. Bu yolda daha atılacak çok adım var. Çok büyük öneme sahip bu çalışma alanına biz de kendi katkılarımızı sunmuş oluyoruz.

İrade eğitimini *in abstracto* [soyut olarak] ele almak yerine, ana konu olarak *uzun ve sebatkâr entelektüel çalışmanın şart koştuğu irade eğitimini* seçtik. Tüm üniversite öğrencilerinin ve genelde tüm entelektüel çalışanların bu kitapta çok faydalı bilgiler bulacaklarına inanıyoruz.

Birçok gencin, *benliğine hâkim olmayı başarmak için* bir yöntem bulunmadığından şikâyet ettiğini duydum. Bu konu hakkındaki dört yıllık inceleme ve düşünce çabasının sonuçlarını onlara sunuyorum.

Jules Payot
Chamonix, 8 Ağustos 1893

İkinci Basıma Önsöz

Fransız ve yabancı basın tarafından çok iyi karşılanması; okuyucuların ilk baskıyı birkaç hafta içinde tüketmesi bu kitabın tam zamanında çıktığını ve aydın okuyucunun derin bir ihtiyacına cevap verdiğini kanıtlıyor.

Bize yazan çok sayıda kişiye, özellikle de V. kitabın I. bölümünü destekleyen çok bol ve değerli belgeler gönderen hukuk ve tıp öğrencilerine teşekkür ediyoruz. Bazıları bizim "kötümserliğimize" karşı çıkıyorlar. Gençlik daha önce hiç bugünkü kadar harekete geçmekten ve eylemden söz etmemiştir, diyorlar. Heyhat! Harekete geçmek gerektiğinde bundan söz etmek, konuşmak yetmez. Bize öyle geliyor ki gençlerin çoğu gürültüyü ve ajite olmayı yaratıcı eylemle karıştırıyor. Bazıları, üstelik en yetkililerinden bazıları okullardaki gençliğin önemli bir bölümünün maymun iştahlılar ve asabilerden oluştuğunu düşünüyor. Halbuki maymun iştahlılık ve asabilik, iyileştirilmeye çalışılması gereken iki irade hastalığıdır.

İrade eğitiminin pratik bölümü sadece övgülerle karşılaştı. Ama III. (Kitap I) ve I. (Kitap II) bölümler için aynı şey söylenemez. Bu noktalarda bize karşı çıkılmasını bekliyorduk ama eleştirilerin çoğu sorunun özünü yakalayamamış gibi duruyor.

Öncelikle şunun iyice saptanması lazım ki biz hiçbir zaman düşüncenin irade üzerinde hiçbir etkisi olmadığını

ileri sürmedik. İradelerimizin içinde içgüdüsel dürtülere ve alışkanlıklara çok geniş bir pay ayırdık.[3] Savunduğumuz şu: Evet, bir yandan yüksek irade, eğilimlerimizi düşüncelere tabi kılmakla uğraşır, ama diğer yandan "söz dinlemez düşük seviyeli eğilimler güruhu" karşısında düşünce *doğrudan ve derhal etki edecek* hiçbir güce sahip değildir. Düşüncenin bu tarz hasımlar karşısında dolaylı bir gücü vardır: O gücü mevcut olduğu yerden, yani duygusal hallerden almak zorundadır, yoksa başarısızlığa uğrar.

İlginçtir ki özgürlük kuramımızın özgür irade savunucuları tarafından hararetle eleştirileceğini beklerken, daha çok karakterin değişmezliği taraftarlarının saldırısına uğradık. Özgür irade kuramının soyutlamalarla değil yaşayan gerçekliklerle uğraşan eğitimciler tarafından giderek terk edildiği anlaşılıyor. Bu arada, bu konularda büyük bir otoriteye sahip olan Bay Marion'un 1884-85 yılındaki derslerinde, özgür irade konusundaki metafizik varsayımın fiilen ne büyük zarara yol açtığını, gerçek ve zaten sınırlı özgürlüğün kendi çabalarımızla ele geçirilmesi gereken koşullarını incelememizi engellediğini nasıl heyecanla anlattığı da bana bildirildi. Bay Marion, ahlaki dayanışma hakkındaki tezinin önsözünde, Bay Fouillée'nin özgürlük düşüncemizin bizi özgür kıldığı şeklindeki ifadesinin karşısına, kendimizi çok özgür sanarak aslında özgürlük alanında ele geçirebileceklerimizi güvence altına almayı unuttuğumuz şeklinde, fiilen daha doğru ve yararlı bir görüş koymuştu. Bay Marion'un bu sözleri son derece doğru. Ancak özgürlüğümüzü büyük bir mücadeleyle ele geçirmeyi başarırsak özgür olabiliriz.

Yazara yöneltilen, doğuştan gelen karaktere yeterince yer ayırmadığı suçlamasına gelince, bunun karakterin ne olduğuna dair oldukça kusurlu bir anlayışa dayandığı kanaatindeyiz.

---

3 Krş. s. 31, vb.

Karakter basit bir madde değildir. Eğilimlerin, düşüncelerin, vb. çok karmaşık bir bileşkesidir. Dolayısıyla bir karakterin doğuştan geldiğinden söz etmek, birçok saçmalığı öne sürmektir.

Birincisi, bir bileşkenin, ayrışık unsurların belli bir ölçüyle bir araya gelmiş halinin, bir kuvvet gruplaşması biçiminin doğuştan gelebileceğini ileri sürmek anlamına gelir: Bu anlaşılmaz bir şeydir.

İkincisi, doğuştan gelen unsurun mükemmel katıksızlık halinde ortaya konabileceğini, ortamdan, eğitimden kaynaklanan etkilerin çevrelediği kılıfından çıkarılabileceğini savunmak demektir: Bu da olanaksızdır. Bu olanaksızlık da bizi doğuştan gelen karakter özelliklerinin rolünü saptarken son derece ihtiyatlı davranmaya zorlamaktadır.

Son olarak da, karakterin doğuştan geldiğini ileri sürmek bütün içsel deneyimimizin, eğitimcilerin tüm tecrübesinin ve tüm insanlığın pratiğinin karşı çıkacağı bir iddiayı beraberinde getirmektedir: Karakterin temel unsurlarının, eğilimlerinin asla değiştirilemeyeceği! Kaldı ki biz burada hiç de böyle olmadığını (II, III) ve bir duyguyu değiştirmenin, bastırmanın ya da güçlendirmenin mümkün olduğunu ispatlıyoruz. Zaten tüm insanlık bu kanaatte olmasaydı, çocukları yetiştirme zahmetine kimse katlanmazdı. Bu sorumluluğu değişmez yasalarıyla doğa üstlenirdi.

Bu kuramsal bakışlar karakterin doğuştan geldiği öğretisini çürütmeye yeter. Ayrıca, inancını pekiştirmek isteyen, karakter hakkındaki son çalışmaları okuyabilir.[4] Özellikle Bay Paulhan'ın eserinin üçüncü bölümü okunduğunda, çoğunlukla aynı bireyde bir tipler çoğulluğu bulunduğu; yaşla birlikte gelişmenin eğilimleri yok ettiği ya da yenilerine yol açtığı; aynı kişide karakter ikamelerine sık sık rastlandığı

4 Ribot, *Revue philos.*, Kasım 1892; Paulhan, *Les Caractères*, 237 s., 1894, Alcan; Perez, *Le Caractère de l'enfant à l'homme*, 1892, Alcan.

görülmektedir. Tek karakterli bir insan kadar az bulunur bir şey olmadığı söylenebilir!

Çocuklar ezici çoğunluklarıyla bir eğilimler kargaşası sunarlar; zaten eğitimin de amacı bu karışıklığı bir düzene sokmak, istikrar ve birliği sağlamak değil midir? Hatta çoğunlukla, tam iş bitti sanılırken çıkagelen ergenlik krizi fırtına gibi her şeyi altüst eder: Yeniden kargaşa çıkar ve artık tek başına olan genç adam ahlaki birleştirme işini kendi üstlenmez, kendi karakterini yaratmazsa, söz ettiğimiz o "kuklalar"dan birine dönüşür (s. 21).

Zaten karakter doğuştan gelseydi, herkes doğduğu gün ömrünün baştan kurulmuş birliğini mutlu bir hediye gibi hazır bulsaydı, etrafımızda çok çeşitli karakterlerle karşılaşmamız gerekirdi.

Nerede onlar?

Siyaset dünyası mı bize onları temin edecek? Orada, aradaki zıtlığı iyice acı verici hale getiren birkaç müstesna insan dışında, bütün ömrünü yüksek bir amaca adamış hiç kimseye rastlanmıyor: Düşünce ve duygu dağınıklığı öyle büyük, kuru laf kalabalığı öyle yaygın ve üretken eylem öyle nadir ki, bu dünyada çoğunlukla erkek bedenine girmiş çocuk ruhlarından başka bir şey görülmüyor.

Edebiyatta eli kalem tutanların hemen hepsinin 1870'teki feci kasırgadan sonra çabalarını insanın içindeki hayvanın yüceltilmesine hasrettikleri görülmedi mi? Bu da Manzoni'nin görüşünün[5] ne kadar doğru olduğunu gösteriyor: Eksitasyonlar arttıkça doğum oranı düşer. Yazarlarımızın hemen hepsi içimizdeki en yüce ve en soylu yanları uyaracaklarına, aşağı, bayağı içgüdülerimize seslendiler: Bizi omurilik ve omurilik soğanına indirgenmiş gibi gördüler; bize bir düşünürler edebiyatı yerine bir kafasız kalmışlar edebiyatı sundular.

Örnekleri çoğaltmanın yararı ne? Eğer karakter birlik ve istikrar getiriyorsa, ayrıca daha yüksek amaçlara doğru

5 Krş. s. 173.

bir yöneliş yaratıyorsa doğuştan gelemeyeceği aşikâr değil mi? Bizim doğal halimizdeki kargaşadan tiksinen bu birlik ve istikrarın yavaş yavaş edinilmesi gerekir. Bunda gözü olmayan veya olamayanlar aynı şekilde insan kişiliğinin yüceliğini oluşturan şeylerden, yani özgürlük ve benliğine hâkimiyetten de vazgeçmek zorunda kalacaklardır.[6]

Bar-le-Duc, 20 Ocak 1894.

6 Yazar sık sık şu soruyu cevapsız bırakmakla suçlandı: *Benliğimize hâkim olmayı başardık diyelim, bununla ne yapacağız?* Yazar kendisinin bir psikoloji eseri kaleme aldığını ve eserin kendi içinde bütünlüğü olduğunu söyleyebilirdi. Ama aslında yazdığı İrade Eğitimi'nin, tamamlayıcısı hayat felsefesi olmadan eksik kalacağını düşünmektedir ve bu eserin hazırlığı da uzun süredir devam etmektedir.

I

Teorik Kısım

I. Kitap

Girizgâh

I. Bölüm
Savaşılacak Hastalık: Üniversite Öğrencisi ve Entelektüel Çalışanda İrade Yokluğunun Çeşitli Biçimleri

Caligula, Romalıların hepsinin bir tek kafası olmasını diliyordu, o zaman bir vuruşta hepsinin kafasını kesebilecekti. Savaşacağımız düşmanlarımız için böyle dileklerde bulunmak gereksizdir: Hemen hemen tüm başarısızlıklarımızın, tüm mutsuzluklarımızın bir tek nedeni vardır, o da irademizin zayıflığıdır; çabadan, özellikle de sürekli çabadan dehşet duymamızdır. Edilgenliğimiz, düşüncesizliğimiz, çabuk dağılmamız, bunların hepsi, madde için ağırlık neyse, insan tabiatı için de aynı manaya gelen evrensel tembellik özünü ifade eden kelimelerdir.

Sebatkâr iradenin gerçek karşıtının yine süreklilik gösteren bir kuvvet olacağı bellidir. Tutkular doğaları gereği geçicidir; ne kadar şiddetliyseler o kadar kısa sürerler: Bu kesintili halleri onları kendi içlerinde değerlendirmemize izin vermez; bu durumun ender görülen istisnaları, tutkuların gayretin sürekliliği önündeki hakiki engeller gibi, akıl bozukluğunun sınırına varan bir sabitlik ve güç kazandığı

örneklerdir. Tutku nöbetleri arasına giren fasılalarda büyük bir çalışma miktarına yetecek yer bulunur. Ama kesinlikle etkisi sürekli olan temel bir ruh hali vardır ki ona gevşeklik, cansızlık, tembellik, avarelik adı verilir. Sık sık çabaları yenilemek, bu doğal hale karşı mücadeleyi yenilemekten başka bir anlama gelmez ve yine de ona karşı nihai zafer kazanılamaz.

Temel, doğal bir hal diyoruz: Bunun nedeni, uzun süre devam eden sürekli çabanın insan tarafından ancak zorunluluk baskısıyla kabul edilmesidir. Seyyahlar, medenileşmemiş halklarda kalıcı çaba gösterme yönünde mutlak bir yetersizlik bulunduğunu ittifakla açıklamaktadırlar. Bay Ribot pek yerinde bir tespitle, ilk gönüllü dikkat çabalarının, beyler dinlenip uyurken dayak yeme korkusuyla düzenli çalışmak zorunda kalan kadınlardan gelmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Rahat rahat geçinmelerini sağlayacak düzenli bir iş yapmayı deneyeceklerine yok edilmeyi tercih eden Kızılderililerin gözlerimizin önünde bir şekilde kaybolup gittiklerini görmüyor muyuz?

Ama fazlasıyla bilinen örnekleri gidip bu kadar uzaklarda aramayalım; çocuğun düzenli çalışmaya ne kadar yavaş geçtiğini bilmiyor muyuz? Kendilerinden önce ve etraflarında yapılandan daha iyisini yapmaya çalışan köylülere ve işçilere çok az rastlanmaz mı? Spencer[1] ile birlikte gün boyu kullandığınız nesneleri gözden geçirebilirsiniz: Hepsi de azıcık bir akıl çabasıyla kullanılma amacına daha iyi uyarlanabilir. O zaman siz de yazarla birlikte şu sonuca varabilirsiniz: "Aslında insanların çoğunun ömürlerini mümkün olduğunca az düşünce çabası harcayarak geçirmeyi amaç bildikleri anlaşılıyor." Öğrencilik anılarımıza dönsek, arkadaşlarımızın arasından kaç çalışkan sayabiliriz? Hemen hepsi de sınavlarını geçmeye yetecek asgari çabayla yetin-

1 Herbert Spencer, *Introduction à la Science sociale*, s. 327, 328, Alcan. (1873)

miyorlar mıydı? Zaten ortaöğretimden itibaren kişisel çaba, düşünme çabası hepsine öyle zor gelir ki! Hepsi de –hem de her ülkede– basit ezber gayretleriyle sınavlarından yüzlerinin akıyla çıkarlar! Bu nedenle idealleri çok yüksek değildir. İstediklerini, Bay Maneuvrier bizim ülkemiz için mükemmel bir şekilde ifade etmiştir: "Düşük ücretli, pek değer verilmeyen, geleceği, ufku olmayan, insanın bir iskemlede ömür çürüttüğü, her gün hemen hemen kısır bir uğraşın boşluğu içinde yeteneklerinin gerilemesine ve adım adım paslanmasına tanık olduğu, ama buna karşılık düşünmekten, istemekten ve eyleme geçmekten kurtarılmanın kelimelerle dile getirilmez sevincini bulduğu memurluk görevleri... Vesayetçi bir yönetmelik... insanın faaliyetini bir duvar saatinin düzenli hareketi içine sokar ve onu eyleme geçmenin ve yaşamanın yorucu onurundan muaf tutar."[2]

Zaten sadece memurları suçlamak yanlış olur. İstediği kadar yüksek olsun hiçbir meslek, hiçbir kariyer kişiliği, gücü ve enerjiyi korumaya yetmez. Zihin ilk yıllarda etkin bir biçimde çalışabilir. Ama çok geçmeden yeni düzenlemelerin sayısı, düşünme ve araştırma çabası gerektiren durumların sayısı ve ortaya çıkma olasılığı azalır. En üst düzey ve ilk bakışta güçlü zihinsel çabalar gerektiren işlerin yapılması tamamen alışkanlık meselesi haline gelir. Avukat, yargıç, doktor, öğretmen daha önceden edinilmiş ve artık ancak çok ağır veya nadiren gelişen bir zeminde yaşarlar. Çaba yıldan yıla azalır – yıldan yıla zihnin üstün yeteneklerini kullanma fırsatları tükenir. Artık yol çizilmiştir, alıştırma yokluğundan ötürü zekâ, onunla birlikte de mantık yürütmenin ve düşünmenin gücü körelir. Eğer iş hayatının yanı sıra bir entelektüel uğraşlar düzeni oluşturulmazsa, enerjinin bu şekilde giderek paslanmasından kurtulmak mümkün değildir.

---

2 Édouard Maneuvrier, *L'Éducation de la Bourgeoisie Sous la République*, 3. Basım, Léopold Cerf, 1888.

Ama bizim kitabımız özellikle üniversite öğrencilerine ve entelektüel çalışanlara hitap ettiği için, "*savaşılması gereken hastalığın*" onlarda büründüğü biçimleri çok yakından incelemeliyiz.

Hastalığın üniversite öğrencisindeki en vahim biçimi, genç adamın her yaptığında kendini belli eden o güçsüzlük, o "ruh bitkinliği"dir.[3] Fazladan saatlerce uyur, uyuşuk, gevşek, umursamaz bir şekilde kalkar, yavaş yavaş, esneyerek temizlenmeye girişir ve bu işlem sırasında hatırı sayılır bir zaman kaybeder. Keyfi hiç yerinde değildir, hiçbir çalışmaya istek duymaz. Her şeyi "soğukça, üzüntüyle, gevşek gevşek" yapar. Tembelliği yüzüne bile yansır: Uyuşukluğu yüzünden okunur; dalgın görünür, hem laçka hem de kaygılıdır. Hareketlerinde güç, kesinlik görünmez. Öğleden önceyi harcadıktan sonra öğle yemeğine gider, kahveye uğrayıp gazeteleri küçük ilanlarına varıncaya kadar okur, çünkü bu iş insanı çaba gerektirmeden oyalar. Gerçi öğleden sonra gücünü biraz toparlar ama bu gücü de sohbetle, kısır tartışmalarla ve özellikle de onu bunu çekiştirerek harcar (çünkü her tembel aynı zamanda kıskançtır): Siyasetçiler, edebiyatçılar, öğretmenler, hepsi eleştirilerden payına düşeni alır. Akşam bahtsız genç bir gün öncesinden daha da mutsuz bir şekilde umutsuzluk içinde yatar – çünkü çalışırken taşıdığı bu güçsüzlük, çoğunlukla eğlencede de yakasını bırakmaz: Ama zahmetsiz keyif yoktur, her mutluluk biraz çaba gerektirir. Okunacak bir kitap, gezilecek bir müze, ormanda yapılacak bir gezinti, bunlar adım atılmasını gerektiren keyiflerdir, etkin zevklerdir. Diğer yandan etkin zevkler sonsuzca ve istendikçe yenilenebilecek, yegâne geçerli zevkler oldukları için, tembel insan kişinin kendine reva görebileceği en boş hayatı yaşar. Tembeller avuçlarını kapatmadıkları için zevklerin parmaklarının arasından kayıp gitmesine göz yumarlar. Aziz Hieronymus

3 François Fénelon, *Éducation des filles*, böl. II.

onları hoş bir şekilde, kılıçlarını hep havada tutup asla darbe indirmeyen gravür askerlerine benzetir.

Temeldeki tembellik ara ara gelen enerji anlarını hiç engellemez. Medenileşmemiş halklar zorlu gayretlerden uzak durmazlar: Onlar sadece düzenlenmiş, sürekli çalışmadan tiksinirler çünkü son tahlilde bu çalışma türü çok daha yüksek bir enerji miktarını tüketir; düşük ama sürekli bir enerji sarfiyatı sonuçta aralarına uzun dinlenme süreleri giren büyük sarfiyatlardan daha yıpratıcıdır. Tembel savaşa pekâlâ tahammül eder çünkü savaş anlık çok yoğun çabalar ister ama bunları uzun hareketsizlik dönemleri izler. Araplar fetihleriyle büyük bir imparatorluk kurdular. Ama bunu koruyamadılar çünkü bir ülkenin idaresini teşkilatlandıran, yollar yapan, okullar ve sanayi tesisleri kuran çabaların sürekliliği onlarda yoktu. Aynı şekilde sınavın yaklaşmasıyla kamçılanan bütün tembel öğrenciler anlık bir büyük gayret gösterebilirler. Onları tiksindiren şey, aylar ve yıllar boyunca her gün daha ölçülü ama sürekli yinelenen bir çaba içine girmektir.

Gerçek ve üretken enerji ölçülü ama sürekli çabada yattığı içindir ki bu tarzdan ayrılan her çalışma bir *tembel çalışması* olarak değerlendirilebilir. Söylemeye gerek bile yok, çalışma sürekliliği doğrultu sürekliliğini gerektirir. Çünkü irade enerjisi çok sayıda ve çeşitli çabalardan çok, zihnin tüm gücüyle aynı hedefe yönelmesinde ifadesini bulur. Nitekim işte size çok sık rastlanan bir tembel türü. Genç adam canlı, neşeli, enerjiktir. Boş boş oturduğuna pek rastlanmaz. Gün boyunca bir jeoloji incelemesi, Brunetière'in Racine hakkında bir makalesini okumuş, birkaç gazeteye göz atmış, bazı notlarını tekrar okumuş, bir tez planı çıkarmış, İngilizceden birkaç sayfa çeviri yapmıştır. Bir anı bile boş geçmemiştir. Arkadaşları onun çalışma gücüne ve uğraşlarının çeşitliliğine hayrandır. Yine de biz bu gence tembel damgasını vurmak zorundayız. Psi-

kolog açısından, bu çalışma çeşitliliği içinde belli bir zenginliği olan ***kendili***ğinden, anlık dikkatin emareleri vardır sadece; ama bu dikkat henüz ***bilinçli*** dikkate dönüşmemiştir. Bu sözde çalışma çeşitliliği gücü, büyük bir irade zayıflığından başka bir şey göstermez. Bu öğrenci çok sık rastlanan ve ***dağınık tip*** diyeceğimiz tembel tipini örneklemektedir. Bu "zihin gezintisi"[4] kesinlikle keyiflidir – ama bir eğlence gezintisinden ibarettir. Nicole, kâh oraya kâh şuraya konan ama bir yarar üretmeyen bu çalışanlara "sinek zihinliler" adını verir.[5] Fénelon'un güzel imgesiyle ifade edecek olursak, onlar "rüzgâra açık bir yerde yanan mum" gibidirler.[6]

Çabaları bu şekilde dağıtmanın en elverişsiz yanı, hiçbir izlenimin tamamlanmasına zaman bırakmamasıdır. Entelektüel çalışmayı yöneten mutlak yasanın, içimize geçici konukları ağırlayan bir "handaki" gibi yerleştirdiğimiz düşüncelerin ve duyguların çok geçmeden unutacağımız yabancılar olmaları ve öyle de kalmaları olduğu söylenebilir. Bir sonraki bölümde, gerçek entelektüel çalışmanın tüm çabaların tek bir doğrultuda yönlendirilmesini gerektirdiğini göreceğiz.

Gerçek çabadan, yani tüm özel çabaların kesin bir amaca göre eşgüdüme sokulmasından duyulan nefrete, kişisel çabadan duyulan en az bu kadar büyük bir nefret daha eşlik eder. Nitekim bir eser yaratılması, buluş, özgün düzenleme çalışması ayrıdır, başkalarının yaptıklarının bellekte depolanması ayrıdır. Zaten kişisel çabanın bu kadar zahmetli olmasının nedeni, zorunlu olarak eşgüdüm gerektirmesidir. Her üretim çalışmasında, entelektüel emeğin en üstün iki biçimi ayrılmaz biçimde birleşmiştir. Bu çalışmanın öğrencilerin büyük çoğunluğuna ne kadar tatsız geldiği görülebilir ama onlar yarının "yönetici sınıfı" olacaktır. Örneğin felsefe sınıfları-

4 Leibniz, *Théodicée*, § 56.

5 Nicole, *Du danger des entretiens*, L.

6 *Éducation des filles*, böl. v.

nın öğrencileri, final sınavının kamçıladığı iyi öğrencilerdir. Çalışkandırlar ve genelde çalışmalarında hata olmaz. Ne yazık ki hiç düşünmezler. Bu zihin tembelliği, daha ileriye gitmeden sözcüklerle düşünme eğilimi şeklinde yansır. Örneğin psikoloji çalışırken, doğduğu günden beri ve her gün uygulamalı psikoloji yaptığı için –Jourdain'in de "bilmeden sürekli nesir şeklinde konuşması" gibi* kendini inceleyip kişisel örnekler bulmanın kitaplarında verilen örnekleri ezberlemekten çok daha basit olacağı hiçbirinin aklına gelmez. Ama hayır, onların önüne geçilmez eğilimi, *aramaktan* çok *ezberlemektir*. Böylece belleklerine yükledikleri o muazzam fazladan ağırlık, onları harcayacakları en hafif kişisel çabadan daha az ürkütür. Her yerde edilgindirler – iyi öğrencilerin en seçkinlerini tabii ki hariç tutmak gerekir ama bu da düşük bir orandır.

Bu kişisel çaba yetersizliğinin deneysel kanıtı, birincilik için yapılan trimestr yarışmalarında karşımıza çıkıyor. Öğrencilerin çoğu bu sınavdan korkar. Bir konu hakkında yazmak zorunda kalmak ve kendi başına bulmasına gerek olmayan, derslerde verilmiş malzemeleri sadece yeni bir plana göre düzenleyerek yazmak –serimlemesinin içine okuyucunun talebi olan netliği ve *lucidus ordo*'yu** koymak işte bu onlar için çok tatsız bir çalışmadır.

Tabii ki kişisel çalışmadan duyulan bu nefret üniversitelere de taşınır – bu da fazla bir hasara yol açmaz, çünkü hiçbir sınav adayın kim olduğuyla, değeriyle ilgilenmez ve sadece belleğin durumu, bilinen şeylerle gelinmiş düzey sınavdan geçirilir. Her vicdanlı öğrenci biraz düşünürse, bir yıllık tıp, hukuk, doğa bilimleri, tarih eğitiminde bellek ça-

---

* Molière'in *Kibarlık Budalası*'nın kahramanı Mösyö Jourdain, II. Perde'nin ünlü IV. Sahne'sinde, felsefe hocasından nesir ile nazımın farkını "öğrenir" ve o güne dek hep nesir şeklinde konuştuğunu fark edince pek sevinir.. Bu cümle Fransızcada, bir işte bilmeden, tesadüf sonucu başarılı olmayı ifade eden bir deyim haline gelmiştir. (ç.n.)

** (Lat.) Duru söz düzeni. Horatius, *Ars Poetica*, 41. (ç.n)

lışmasından ibaret olmayan çabaların toplamının ne kadar az olduğunu kendine itiraf edecektir.

Tembelliğin bilim insanlarına varıncaya dek ne denli ince biçimlere büründüğünü takip etmek de oldukça ilginçtir. Tabii bu tembellik büyük emekleri, muazzam zahmetleri de dışlamaz; çünkü bu noktada nicelik asla niteliğin yerini almaz. Tam aksine, çalışmadaki nicelik çoğunlukla niteliğe zarar verir. Örneğin Alman âlimleri bizimle alay ediyorlar: Masaldaki Raton* gibi ateşten çektikleri kestaneleri bizim yediğimizi söylüyorlar. Bu benzetme bana çok doğru geliyor. Raton gerçekten de ansiklopedik bilginin (erüdisyon) simgesidir.

... Raton patisiyle
Çok dikkatli biçimde
Biraz araladı külleri ve çıkardı tırnaklarını;
Sonra art arda götürüp getirdi onları;
Bir kestane çekti, sonra iki, sonra üç kestane oldu
çaldıkları...

Gerçekten de bırakılıp sonra yeniden başlanan bir çalışma söz konusudur. Sürekli metinlere referans vermekle uğraşan zihnin yaratıcılık sergilemesine hiç gerek yoktur ve bir konuyu içinden kavrama noktasını yitirdiğinde bile verimli bir şekilde çalışmayı sürdürebilir. Bu noktada, Renan'ın katıksız erüdisyon bilimleri hakkındaki öngörülerini doğrulama işi zamana düşmektedir. Bu bilimlerin geleceği yoktur. Sonuçları fazla eğreti, fazla tartışmaya açıktır – ve üstelik her yıl Ulusal Kitaplık'ta yığılan yirmi bin cilt, elli yıla varmadan gazeteleri ve dergileri hiç hesaba katmadan mevcut külliyata bir milyon cilt eklemiş olacaktır. Bir milyon cilt! Ortalama cilt kalınlığını iki santimetre kabul edersek, karşımıza Mont-Blanc Dağı'nın dört katı yüksekliğinde bir ki-

* Lafontaine'in "Maymun ve Kedi" masalındaki kedinin adı. (ç.n.)

tap yığını çıkar! Tarihin giderek özel isimlerden kurtulup nedenleri ve sonuçları bakımından her zaman fazlasıyla varsayımlara dayanan büyük toplumsal olgulara yöneleceği ve malzeme yığınının muazzamlığından ötürü can veren katıksız erüdisyonun düşünen zihinler nezdindeki her türlü otoritesini kaybedeceği belli değil midir? Biriktirme giderek çalışma olarak görülmekten çıkacaktır. Bu *uğraşlara* adlı adınca *uğraş* denecektir. Çalış*ma* ismi ise eserleştirme, gereksiz ayrıntıların ayıklanması, en yüksek düşünce çabasının ürettiği yoğunlaşma için kullanılacaktır. Nitekim yaratmak, temel, hâkim silueti aramak ve ona ışık tutmaktır. "Yanda duran" gereksiz ayrıntılar gerçeği bozmaktan başka bir işe yaramazlar ve talimli bir göze içimizdeki engellenemez tembellik özünün, bir anlamda entelektüel enerji atılımlarının bünyesine nasıl sızdığını gösterirler.

Tüm eğitim sistemimizin bu temeldeki entelektüel tembelliği ne yazık ki daha da ağırlaştırma eğiliminde olduğu söylenebilir. Ortaöğretim programları her öğrenciyi *dağınık birisi* haline getirmek için hazırlanmış gibidir. Talihsiz çocukları her şeye el atmaya mecbur ederler ve yutmaları gereken materyallerin çeşitliliğinden ötürü herhangi bir şeye derinlemesine nüfuz etmelerini engellerler. Bir delikanlı günümüzdeki tüm ortaöğretim sisteminin saçma olduğunu nasıl düşünsün? Oysa bu sistem öğrencideki tüm inisiyatif ruhunu ve çalışmaya bağlılık hevesini öldürme eğilimindedir. Birkaç yıl önce topçumuzun gücü vasat düzeydeydi; bugün ise iki katına çıkmış durumda. Neden? Çünkü obüs karşısındaki engele çarpınca patlıyordu; büyük bir zarar vermeden karşısındaki engelde patlıyordu. Bugün ise keşfedilen özel bir fünye sayesinde, obüs karşısındaki engele çarptıktan sonra birkaç saniye daha yol alıyor: İçeriye derinlemesine giriyor ve orada, duvarın tam göbeğinde patlayıp her şeyi tuzla buz ediyor. Bugünkü eğitim sisteminde, zihinlere fünye eklemek unutulmuştur. Edinilen bilgilerin hiçbir zaman derinleme-

sine nüfuz etmesine izin verilmez. Durmak mı istiyorsun? Yürü! Yürü! – Ama tam anlayamadım, şu okuduğum ders içimde ancak taslak halinde bir duygu uyandırdı... Yürü! Yürü! Yeni Gezgin Yahudi, hiç ara vermeden yürümelisin; matematiği, fiziği, kimyayı, zoolojiyi, botaniği, jeolojiyi, tüm halkların tarihini, dünyanın beş kıtasının coğrafyasını, iki modern dili, birçok edebiyatı, psikolojiyi, mantığı, ahlakı, metafiziği, sistemler tarihini kat etmelisin... Yürü, yürü vasatlığa doğru; ortaokul veya lise sana her şeye yüzeysel olarak bakma, dış görünüşlere göre hüküm verme alışkanlığını kazandırsın!

Bu hızlı koşu üniversitede de hiç yavaşlamayacak, hatta birçok öğrenci için daha da hız kazanacaktır.

Bütün bunlara modern yaşam koşullarının içsel yaşamımızı hiçe indirgemeye meylettiklerini, zihin dağınıklığını erişilmesi zor bir düzeye taşıdıklarını da ekleyin. İletişimdeki kolaylıklar, yolculukların sıklığı, denize veya dağa gitmeler düşüncemizi dağıtıyor. Okumaya bile zaman kalmıyor. Hem çalkantılı hem de boş bir hayat sürülüyor. Gazetenin zihne yönelik yapay uyarıcılığı, haberlerin ilgiyi dünyanın beş kıtası arasında dolaştırırken sergilediği hafiflik, pek çok insanın kitap okumayı yavan bulmasına yol açıyor.

Eğitimde hiçbir şey bizi böyle bir direnişe hazırlamamışken, ortamın yarattığı zihin dağınıklığına nasıl direnilebilir? En önemli işin, irade eğitiminin hiçbir yerde bilinçli bir şekilde, doğrudan ele alınmadığını düşünmek üzücü gelmiyor mu? Bu yolda atılan her adım aslında başka bir amaçla yapılıyor: Sadece aklı doldurmakla, döşemekle uğraşılıyor ve irade, ancak entelektüel çalışmada gerekli olduğunda eğitiliyor. Neler diyorum? Eğitilmek mi? Hayır sadece kışkırtılıyor, hepsi bu. Sadece içinde bulunulan an, şimdiki zaman düşünülüyor. Bugün tam teşekküllü bir sopa ve havuç düzeneği: bir tarafta öğretmenin paylaması, sınıf arkadaşlarının alayları, cezalar; diğer tarafta da ödüller, övgüler. Yarın

ise hukukta lisans sınavı, tıpta doktora gibi en tembellerin bile elde etmeyi becerdikleri uzak ve bulanık bir perspektif dışında hiçbir şey yok. İrade eğitimi rastgele yapılıyor; oysa insanı bir bütün olarak yaratan enerji değil midir? O olmazsa zekânın en parlak kabiliyetleri bile kısır kalmaz mı? İnsanların yaptığı yüce ve güzel ne varsa, bunların en kusursuz aracı o değil midir?

Tuhaf şey! Bizim burada söylediklerimizi aslında herkes kendi içinden söylüyor. Herkes aşırı yüklenmiş zihin eğitimi ile bu irade zaafı arasındaki orantısızlıktan mustarip. Ama henüz irade eğitimini sonuca ulaştırmanın yolları hakkında hiçbir kitap çıkmadı. Bizim hocalarımızın hiç el atmadıkları bu işi kendimiz için ele alabilmek adına ne yapacağımızı bilmiyoruz. Hiç çalışmayan üniversite öğrencileri arasından rastgele seçilmiş onuna sorular yöneltin; itirafları aşağı yukarı şöyle özetlenecektir: Dün lisedeyken her gün, hatta her saat yerine getirmemiz gereken vazifeyi öğretmen tespit ediyordu. Uygulanacak emir net ve kesindi: Tarihte şu bölümü, şu geometri teoremini çalışmamız, şu ödevi yapmamız, şu bölümü çevirmemiz gerekiyordu. Destekleniyor, teşvik ediliyor veya azarlanıyorduk; ilerleme yarışmasının harareti korunuyor, ustaca sürdürülüyordu. Bugün ise buna benzer hiçbir şey yok. Tespit edilmiş hiçbir kesin vazife yok. Zamanımızı istediğimiz gibi kullanıyoruz. Çalışmamızın dağılımı konusunda asla hiçbir inisiyatif kullanmadığımız, ayrıca bu zaafımıza uygun hiçbir yöntem de bize öğretilmediği için, can yeleği giydirilip yüzme öğretildikten sonra yeleği çıkarılıp suya atılan insanlar gibiyiz. Söylemeye gerek yok, boğuluyoruz. Ne çalışmayı ne irade kullanmayı biliyoruz; dahası irade eğitimimizi kendi kendimize yapabilme araçları konusunda nereden bilgi alabileceğimizi de bilmiyoruz. Bu konuda hiçbir pratik kitap yok. O zaman boyun eğiyoruz ve bu vazgeçiş hakkında düşünmemeye çalışıyoruz. Bu durum

çok ıstırap verici. Ama yine de kafeler var, birahaneler var, nispeten neşeli arkadaşlar var. Zaman yine de geçiyor...

İşte biz, onca gencin sahip olmadığı için hayıflandığı bu kitabı yazmayı denedik.

II. Bölüm
Amaç

Eğitim programları çocuğun ve gencin iradesini görmezden gelseler de, ancak enerjimiz sayesinde bir değer taşıdığımızı ve zayıf bir insanda hangi açıdan bakılırsa bakılsın hiçbir temel atılamayacağını gayet iyi hissederiz. Ayrıca irademizin yaklaşık gücünün çalışmamızla ölçüldüğünü bildiğimizden, bu noktada öne geçmek için elimizden geleni ardımıza koymayız. Yaptığımız çalışmayı abartırız. Sabahın dördünde kalktığını söylemekten kim ölmüş? Nasıl olsa kimse gelip de söylediklerimizi denetleme terbiyesizliğini göstermeyecektir. Diyelim ki sabahın sekizinde "yıldırım gibi" çalışan bu kişinin yanına gittiniz ve onu yatakta buldunuz; bu tarz ender ziyaretlerinizin her birinin olağanüstü bir talihsizliğe denk geldiğini, ya bir tiyatro akşamının ya da gece eğlencesinin ertesi günü olduğunu ve kendisinin niye saat dörtte çalışmaya oturamadığını anlarsınız. Tabii bu arada çılgın gibi çalışan bu öğrenci sınavlarının hepsinden çakar.

Öğrenciler arasında yalanın en yaygın olduğu konu budur.

Dahası, kendine yalan söylemeyen ve kendi çalışması, çaba gösterme kapasitesi hakkında büyük hayaller kurmayan genç adam yok gibidir. Ama bütün bu yalanlar, büyük bir gerçeğe, insanın ancak enerjisi ölçüsünde değer taşıdığı gerçeğine gösterilen saygıdan başka nedir ki?

Başkaları tarafından irademiz hakkında dile getirilen her türlü kuşku ifadesi bizi acımasızca yaralar.

Çalışma gücümüzü yadsımak, zayıflığımızı ve korkaklığımızı gözler önüne sermek manasına gelmez mi? Bu çabalama azmini göstermekten aciz olduğumuzu, dolayısıyla serbest denen meslekleri dolduran insanlardan çoğunun entelektüel yoksulluğunun üzerine çıkmaktan vazgeçmemiz gerektiğini düşünmek, kendimizi iflah olmaz bir vasat kişi olarak değerlendirmek anlamına gelmez mi?

Çalışmaya gösterilen bu saygı tüm üniversite öğrencilerinde bir enerji arzusunun var olduğunu kanıtlar. Bizim bu kitabımız da hevesleri gidip gelen bir genç adamın içinde çalışma arzusunu güçlendirip onu önce sağlam, ateşli ve kalıcı bir kararlılığa, en nihayetinde de önüne geçilmez alışkanlıklara dönüştürmek için kullanabileceği usullerin incelenmesinden ibarettir.

Önce şunu ifade edelim ki, entelektüel çalışma denince ya doğanın veya başkalarının eserlerinin incelenmesini ya da kişisel üretimi anlamak gerekir. Üretim çalışması önce incelemeyi gerektirir ve her türlü entelektüel çabayı barındırır. Birincisinde emek aracı kelimenin gerçek manasıyla dikkat, ikincisinde ise derin düşünme (meditasyon) veya kendine yoğunlaşmadır. Ama her iki durumda da sonuçta söz konusu olan dikkattir. Çalışmak da dikkatli olmaktır. Ne yazık ki dikkat istikrarlı, sabit, kalıcı bir hal değildir. Sürekli gergin duran bir yaya benzetilemez. Daha ziyade belli sayıda çaba tekrarından, yoğunluğu şu veya bu ölçüde değişen, birbirlerini artan ya da eksilen bir hızla takip eden gerilimlerden oluşur. Enerjik ve dirençli bir dikkat halinde, bu çabalar birbirini o denli yakından izler ki bir süreklilik yanılsaması doğar ve bu görünüşteki süreklilik her gün birkaç saat devam edebilir.

Öyleyse amaç, yoğun ve sebatkâr dikkat çabaları göstermektir. Kendi üzerimizde kullandığımız gücümüzün geliştirilmesiyle elde edilebilecek en güzel sonuçlardan biri, çabaların her gün tekrarlanmasını cesurca kabullenmektir;

sonuçta bu çabalar öğrencilere zahmetli gelir. Çünkü içlerindeki ateşli, taşkın gençlik, hayvani yaşamı entelektüel çalışanların çoğunun ilk bakışta soğuk, renksiz ve doğaya aykırı gelen yaşamına üstün kılma eğilimindedir.

Ama yoğun ve azimli çabalar tek başına yeterli olmaz; çünkü anarşik ve dağınık olabilirler. Bu nedenle ayrıca çabaların hepsinin aynı amaca doğru yönlendirilmesi gerekir. Bir fikrin, bir duygunun içimizde yerleşmesi, içselleştirilmesi için, yerine getirilmesi gereken yerleşme, sıklık, yakınlık koşulları vardır. Şu fikir veya bu duygu, ağır ve sebatkâr bir nüfuz ilerlemesiyle ilişki çemberlerini genişletmeli, kendilerine özgü değerleriyle yavaş yavaş kendilerini kabul ettirmelidir. Sanat eserlerinin nasıl yaratıldıklarına bakın: Bir düşünce, çoğunlukla yaşama umudu vaat ederek doğmuş bir gençlik düşüncesi, dâhinin içinde önce utangaç ve belli belirsiz varlığını korur. Bir okuma, yaşamın herhangi bir olayı, başka bir şeyle uğraşırken veya bu düşünce düzenine hazırlıklı olmadığı için söz konusu fikri üretkenliğini kavramadan fark eden herhangi bir yazarın tesadüfen ortaya attığı elverişli bir ifade, kuluçkada bekleyen bu fikrin değerinin ve olası rolünün bilincine varmasını sağlar. Yolculuklar, sohbetler, çeşitli okumalar ona özümlenebilir unsurları temin edecek, o da bu unsurlarla dolup güçlenecektir. Goethe işte bu şekilde zihnindeki Faust tasarımını otuz yıl boyunca yanında dolaştırmıştır. Tasarım bütün bu süre boyunca filizlenmiş, büyümüş, kökleri giderek derinlere uzanmış, bu dâhiyane eseri oluşturan besleyici özsuları tecrübelerden derlemiştir.

Her önemli fikir için –tabii kendi boyutlarında bu geçerli olmalıdır. İçimizden sadece gelip geçiyorsa, yok hükmünde demektir. Ona yinelenen, sık sık tezahür eden, içten bir dikkat gösterilmesi gerekir; kendi başına yaşayacak hale gelmeden, bir organizasyon merkezi olmadan önce onu bırakmaktan kaçınılmalıdır. Onu bilinçte uzun süre korumalı ve sık sık geri dönülmelidir: Böylelikle fikirlerin ortaklaşması adı

verilen o gizemli mıknatıslanma gücüyle üretken düşünceleri ve güçlü duyguları kendine çekmesini ve onları bünyesine katmasını sağlayacak canlılığı kazanacaktır. Bu fikir veya duygu organizasyonu çalışması ağır ağır, sakin ve sabırlı bir derin düşünme çabasıyla gerçekleşir. Laboratuvarda görülen o hayranlık verici kristaller gibi bir gelişim söz konusudur: Kristalleşme de tamamen dingin bir sıvının içinde binlerce molekülün ağır ve düzenli bir biçimde birikmesini gerektirir. Her keşif, her icat bu anlamda iradenin eseridir. Newton evrensel çekim gücü keşfini "sürekli üzerinde düşünerek" doğrulamıştır. Dehanın "uzun bir sabır sürecinden" ibaret olduğu konusunda hâlâ kuşku duyanlar varsa, Darwin'in şu itirafını dinlesinler: "Düşünme ve okuma konusu olarak sadece gördüklerimi veya muhtemelen göreceklerimi doğrudan düşündürenleri seçiyordum... bilimde yapabildiklerimi yapmamı sağlayanın bu disiplin olduğuna eminim." Oğlu da şunu ekliyor: "Babam bir konuyu yıllar boyunca gözden yitirmeme gücüne sahipti."[7]

Zaten bu kadar bariz bir gerçek üzerinde daha fazla ısrar etmenin ne yararı var? Söylediklerimizi özetlemekle yetinelim. Entelektüel çalışan için amaç, iradi dikkat enerjisidir; bu enerji kendini sadece çabaların gücüyle, sıklığıyla değil, özellikle tüm düşüncelerin çok net biçimde tek bir amaca doğru yönlendirilmesiyle ve istemlerimizin, duygularımızın, fikirlerimizin gerekli süre boyunca büyük ana fikre, üzerinde çalıştığımız hâkim fikre tabi kılınmasıyla gösterir. İnsan tembelliği bizi bu idealden hep uzaklaştırsa da, onu en eksiksiz bir biçimde gerçekleştirmeye yönelmeliyiz.

Zayıf ve kararsız bir arzuyu kalıcı bir iradeye dönüştürmenin yollarını yakından incelemeden önce, zıt ama benliğine egemen olma konusunda eşit ölçüde zararlı iki felsefi kuramdan kurtulmakta yarar var.

---

7 *Vie et correspondance de Darwin*, çev. Varigny, Reinwald, 1888, 2 c., s. 69, 135.

III. Bölüm
İrade Eğitimine İlişkin Cesaret Kırıcı ve Yanlış Kuramların Reddi

I

Polemik her zaman yazarın titizlikle yapması ama kendine saklaması gereken bir hazırlık çalışmasından ibaret kalmalıdır. Katıksız yadsımadan daha güçsüz bir şey yoktur: İkna konusunda eleştiri hiçbir işe yaramaz, asıl gereken inşa etmektir.

Bizim kitabımızın tamamı da bir inşa çalışması olduğu için, daha sağlıklı ama asıl önemlisi psikolojinin en berrak sonuçlarına daha sağlam bir şekilde dayanan bir öğreti sunduğu için burada çok yaygın ama hem yürüttükleri mantık açısından yanlış hem de pratik sonuçları bakımından içler acısı iki kuramı doğrudan hedef alacağız.

Bunun en yüksek derecedeki örneği, karakteri değişmez kabul eden, kendi içinde yanlış ve pratik bakımdan da acınası kuramdır. Kant tarafından ortaya atılan, Schopenhauer tarafından yenilenen bu hipotezin destekçisi de Spencer'dır.

Kant'a göre, karakterimizi numenal dünyada seçmişizdir ve artık bu seçimden geri dönmek olanaksızdır. Karakterimiz, daha sonra da irademiz bir kez zaman ve mekân dünyasına "indiler" mi ne iseler öyle kalırlar, onlarda en küçük bir değişiklik bile gerçekleştiremeyiz.

Schopenhauer da farklı karakterlerin doğuştan geldiğini ve değişmez olduğunu açıklar. Örneğin bencilin iradesinin erişime açık olduğu saik *türü* değiştirilemez. Bir bencili eğitimle *aldatabilir* veya daha iyisi fikirlerini düzeltebilir, kendini iyi hissetmesinin en iyi yolunun üçkâğıtçılık değil çalışma ve dürüstlük olduğunu anlamasını sağlayabilirsiniz. Ama ruhunu başkalarının ıstıraplarına duyarlı kılmaya gelince, bundan vazgeçmenizde yarar vardır: Çünkü bu, kur-

şunu altına çevirmekten çok daha imkânsız bir iştir. "Bir bencile, küçük bir avantajdan vazgeçerek çok daha büyüğünü sağlayabileceği; kötüye bir başkasına ıstırap çektirebilmek için kendisinin de daha beterini yaşaması gerektiği gösterilebilir. Ama nasıl ki kediye fare yemeyi sevmekle hata ettiği kanıtlanamazsa, onların da içinde bencilliği, kötülüğü bitirmek mümkün değildir."[8]

Herbert Spencer da, çok farklı bir açıdan baksa da, İngiliz okuluyla birlikte insan karakterinin uzun vadede dış güçlerin, yaşam koşullarının etkisiyle dönüşebileceğini kabul etmektedir; ama bu işin asırlar süreceğini belirtir ve pratikte cesaret kırıcı bir kuram söz konusudur, çünkü bir üniversite öğrencisi olarak önümde on asırlık bir yaşam değil, sadece yirmi yıllık bir yoğrulabilirlik dönemi vardır. – Bu nedenle ahlakımı iyileştirmeye girişirsem bunu yapamayacağım demektir. Atalarımdan bana miras kalan ve beynime kaydedilmiş binlerce, hatta belki de milyonlarca yıllık organik tecrübeleri temsil eden karakterimle mücadele edemeyeceğim demektir. Ne zaman bana aktardıkları mirasın bir bölümünden kurtulmak istesem, benim zayıf kişisel irademe karşı birleşen bu müthiş atalar koalisyonuna karşı elimden ne gelir ki? İsyana kalkışmak bile akıllıca olmaz: Bozguna uğranacağı baştan bellidir. Yine de elli bin yıl sonra benim soyumdan gelenlerin toplumsal çevre ve kalıtımın düzenli etkisi sonucunda, yüzyıllar boyunca geliştirilmiş ve fedakârlık, inisiyatif ruhu vb. gibi sözleri dillerinden düşürmeyen kusursuz makinelere dönüşeceklerini düşünerek teselli bulabilirim.

Bu bakış açısından ele alınan karakter sorunu bizim çerçevemizin dışında kalmakla birlikte, yine de onu bütün genelliği ve rakiplerimizin en avantajlı olacakları durum içinde incelemeyi tercih ediyoruz.

---

8 *Fondement de la morale,* (*Ahlakın Temeli Üzerine*) s. 172, çev. Burdeau, Alcan.

Açıkladığımız kuramlar bize, en büyük beyinlerin silinmez ilk günahı denebilecek zihin tembelliğinin çarpıcı bir örneği olarak görünüyor; bu zihin tembelliği onları *dilin* telkin ettiğine edilgen biçimde boyun eğdiriyor. Hepimiz sözcükler ile düşünmeye öyle alışmışız ki sözcük işaret ettiği gerçekliği gözümüzden gizliyor. Sözcük tek, biricik olduğu için şeylerin de gerçekte bir olduğuna inanmaya sevk ediyor bizi. Değişmeyen karaktere ilişkin tembel kuramı da *karakter* sözcüğünün uyandırdığı bu çağrışıma borçluyuz. Nitekim bu kuram, *karakterin sadece bir bileşke olduğunu*, sürekli değişim halindeki kuvvetlerin bileşkesi olduğunu görmez. Karakterimizin birliği Avrupa'nınkine benzer: İttifakların, bir devletin refahı veya gerilemesinin etkileri Bileşke'yi durmadan değiştirir. Sürekli bir dönüşüm içindeki tutkularımız, duygularımız, fikirlerimiz için de aynı şey geçerlidir; aralarında yaptıkları ya da bozdukları sözleşmelerle Bileşke'nin şiddetini, hatta doğasını değiştirebilirler. Zaten bu incelemenin tamamı, karakteri dönüştürmenin mümkün olduğunu ispatlamaya yöneliktir.

Şimdi bu kuramı desteklemek için öne sürülen argümanları incelersek, Kant'ta *a priori* görüşlerden başka bir şey bulamayız ve onun özgürlük olasılığını temellendirebilmek için zorunlu saydığı bu *a priori* görüşler, şayet biraz ileride göreceğimiz üzere kadercilik ile determinizmi birbirine karıştırmamış olsaydı, ölü dallar gibi sistemden koparlardı.

Schopenhauer'da argümandan çok "keşişler" çıkıyor karşımıza, çünkü engin ansiklopedik bilgisini gözler önüne sermekten ve bunu dayandırdığı otoriteleri üst üste yığmaktan hoşlanıyor. Oysa otoritelerin hepsini bir araya getirseniz, küçücük bir olgusal kanıt kadar değerleri yoktur. Schopenhauer'da sadece şu argümanlara rastlıyoruz: 1) Eğer karakter mükemmelleştirilebilir olsaydı, "insanlığın daha yaşlı yarısında daha genç yarısından daha fazla erdem bulunması gerekirdi" ki böyle bir durum söz konusu değildir;

2) Bir kez bize kötü bir insan olarak görünen kişi sonsuza dek güvenimizi yitirir, bu da hepimizin karakterin değişmezliğine inandığımızı ispatlar.

Bir lahza düşünen biri için böylesi argümanlar neyi kanıtlar? Hatta bunlara argüman denebilir mi? Aslında ana hatlarıyla doğru denebilecek bu tarz iddialar, hiç kimsenin karakterini değiştiremeyeceğini nasıl ispatlıyor? Tek ispatladıkları, yaşayan insanların ezici çoğunluğunun asla herhangi bir ciddi karakter reformuna girişmediğidir (bu konuda hiç kimsenin kuşkusu yok). Ayrıca eğilimlerin yaşama ilişkin meselelerin hemen hepsini iradeyi işe karıştırmadan ele aldıklarını ortaya koyuyorlar. İnsanların çoğu dışarıdan yönetilmektedir: Modayı, kamuoyunu izlerler; tıpkı dünyanın güneş etrafındaki dönüşünü izlemeyi reddetmek akıllarına bile gelmiyorsa, buna da karşı çıkmak da gelmez. Neredeyse evrensel bir nitelik taşıyan tembelliğe biz mi itiraz edeceğiz? İnsanların çoğu, ömürlerini geçimlerini kazanmaya uğraşarak geçirirler: İşçiler, yoksullar, kadınlar, çocuklar, cemiyet hayatı meraklıları hiç düşünmezler; hepsi "kukladır",[9] biraz karmaşık ve kesinlikle bilinçli kuklalardır ama tüm hareketlerinin devindirici gücü irade dışı arzular ve dışarıdan gelen telkinler bölgesinde bulunur. Yaşam mücadelesinin acımasız koşullarının baskısı altında yavaş bir evrimle hayvanlıktan çıkan çoğu, dış koşullar onları dürtüklemeyi bırakır bırakmaz yeniden aşağı inme eğilimi gösterir. Yakıcı bir ideal ihtiyacı ve belli bir ruh soyluluğundan kaynaklı olarak, hayvanlıktan giderek eksiksiz bir şekilde kurtulma gibi zahmetli bir görevi sürdürmek konusunda hiçbir iç dürtü temin edemeyenlerin hepsi yoldan çıkar. Bu nedenle erdemli ihtiyarların sayısının erdemli gençlerinkini hiç geçmemesinde şaşılacak bir yan yoktur ve namussuzluğu ortaya çıkmış birine güvenmemek de haklı bir tavırdır.

---

9 Port-Royal, *Logique.*

Tek geçerli argüman, bir bencilin önemli fedakârlıkları hiçbir zaman isteyerek gerçekleştirmediğini, bu konuda mücadelenin işe yaramayacağını kanıtlamak olurdu. Ama böyle bir iddiayı incelemeye bile değmez. Korkakların para kazanmak için ölüme meydan okudukları görülüyor! Bütün tutkular ölüm korkusunu alt edebilir! Oysa bencil kişinin sahip olduğu en önemli mal, kesinlikle hayatıdır. Peki, geçici bir coşkuya kapılmış bencillerin hayatlarını vatan veya herhangi bir soylu dava uğruna feda ettiklerine hiç mi rastlanmamıştır? Böyle geçici bir durum söz konusu olabiliyorsa, o zaman nerede kaldı meşhur *operari sequitur esse?** Yarım saatliğine bile olsa radikal biçimde dönüşen bir karakter, asla değişmez bir karakter değildir ve bu değişimleri giderek sıklaşan bir şekilde yineleme umudu vardır.

Zaten tamamen tutarlı, örneğin ilk düşüncesinden son düşüncesine, ilk duygusundan son duygusuna kadar bencil karakterleri Schopenhauer nerede görmüştür? İnsan doğasının bu şekilde basitleştirilmesi muhtemelen hiçbir zaman gerçek hayatta görülmemiştir ve karakterin tek bir şey, yekpare bir blok olduğu inancı çok yüzeysel bir gözleme dayanmaktadır. Karakter ayrışık kuvvetlerin bileşkesidir ve soyutlamalara değil canlı insanların gözlemlenmesine dayanan bu sav, Kant ve Schopenhauer'nın naif kuramını yıkmaya yeter. Spencer'a gelince, ona iyi eğilimlerin de kötüler kadar kalıtsal ve güçlü bir biçimde organize oldukları ve insanın atalarından gelme *aleyhte* güçler kadar *lehte* güçlere de sahip olabileceğini hatırlatmak yeterli olacaktır. Her halükârda bu sorun, bir derece sorunundan ibarettir ve bu kitabın devamı umut ediyoruz ki onu da çözecektir.

Şu halde, ayakta duramayan karakterin değişmezliği kuramını bir kenara bırakalım. Schopenhauer'yı bu kuramı

---

* (Lat.) Yapmak olmayı takip eder.

Almanya'ya aşıladığı için takdis edelim: Bu bizim açımızdan iki kolordu değeri taşıyabilirdi, tabii ki bizde de cesaret kırıcı kuramcılar ve özellikle de bu kadar büyük bir beyinle hiç bağdaşmayan bir dar görüşlülük sonucu kaderciliği determinizmden ayıramayan Taine olmasaydı... Hatta Cousin spiritüalizmine tepki olarak, hayatımızın irademizden bağımsız ve erdemin tıpkı şeker gibi bir ürün olduğunu ileri sürmeye kadar vardırdı işi. Bu naif, çocuksu imge kabalığıyla insanlara psikolojik determinizmi öğrenme yolunu uzun süre kapattı ve ortaya çıktığı andan itibaren yıllar sonrasına dek, Ribot'nun irade hastalıkları hakkındaki kitabının anlamını çarpıttı. Özellikle bu gibi hassas konularda, insanın keskin ve beceriksiz bir dostu olacağına bir ordu düşmanı bulunması daha iyidir.

II

Şimdi de sıra yolumuzu, benliğine hâkim olmanın mümkün olduğunu beyan eden, ama bu özgürleşme işini fazla kolay saydığı için kaderci kuramlar kadar, belki onlardan da çok cesareti kırılmış birey üreten daha cakalı bir kuramdan temizlemeye geldi. Özgür irade kuramından söz etmek istiyoruz.

Kaderi ahlaki özgürlüğün kaderine bağlanmaya çalışılan özgür irade, hiçbir ilgisi olmaması bir yana, onun taban tabana zıddıdır. Çünkü başlıbaşına bir sebat eseri olan benliği özgür kılmanın uzun ve zahmetli yolunu gençlere bir *fiat*'a* bağlı basit bir işmiş gibi göstermek, baştan onların cesaretini kırmayı garantilemek anlamına gelir. Derinlikleriyle büyümüş Antikçağın irade insanlarıyla sekiz yıl boyunca içli dışlı olmanın genç adamın içini coşkuyla doldurduğu anda, onu bu eksiksiz vazifeyle karşı karşıya ge-

* *fiat*: Düşünüp taşınarak verilen karar. (ç.n.)

tirmek, zorlukların hiçbirini gizlememek, ama azmederse sonunda zaferin kesin olduğunu göstermek en iyi yoldur.

Nasıl ki 1870'ten sonra Fransa bir *fiat* ile bugünün güçlü Fransa'sı olmadıysa, insan da benliğine bir *fiat* ile egemen olamaz. Vatan yeniden ayaklarının üzerinde doğrulmak için yirmi yıl süren zahmetli çabalar sarf etti. Bizim kişisel doğrulmamız da sabır gerektirecektir. İnsanların kırlık bir yere çekilip dinlenmeye hak kazanmak için otuz yıl boyunca zorlu mesleklerde çalıştıklarını görüyoruz da benliğine egemen olmak kadar yüce ve soylu bir işe hiç zaman ayrılmayacak mı yani? Değerimiz ve ne olacağımız ona bağlıdır; oynayacağımız rol ona bağlıdır. Onun sayesinde herkesin takdirini, saygısını kazanabiliriz. Tüm mutluluk kaynaklarının kapılarını önümüzde ardına kadar açacak olan odur (çünkü her derin mutluluk iyi düzenlenmiş faaliyetimizden kaynaklanır) ama hemen hiçbir yetişkin bu iş konusunda herhangi bir kaygı taşımaz! Bu küçümsemenin arkasında, hepimizin çektiği gizli bir ıstırap yatmaktadır. Başarı arzularıyla iradesinin zayıflığı arasındaki orantısızlığı acı acı hissetmemiş bir öğrenci var mıdır? Hocalarımız bize, özgürsünüz diyorlardı. Biz de umutsuzluk içinde bu beyanın yalan olduğunu hissediyorduk. Hiç kimse bize iradenin yavaş yavaş kazanıldığını öğretmiyor, hiç kimse nasıl kazanıldığını öğrenmeyi akıl etmiyordu. Hiç kimse bizi bu mücadeleye hazırlamıyor, hiç kimse bizi desteklemiyor, biz de gayet doğal bir tepkiyle Taine'in ve kadercilerin çocukça öğretilerini coşkuyla kabulleniyorduk; en azından onlar bizi teselli ediyor, mücadelenin yararsızlığı karşısında tevekkül telkin ediyorlardı. Biz de tembelliklerimizi avutan bu öğretilerin yalanını hissetmemek için kendimizi uyuşturarak yoldan çıkarılmamıza sakin sakin izin veriyorduk. Evet, bu kaderci irade kuramlarının ana sebebi, özgür irade filozoflarının hem naif hem de ölümcül kuramıdır! Hem ahlaki özgürlük hem de siyasi özgürlük şu dünyada değeri olan her şey gibi

yoğun bir mücadeleyle elde edilmeli ve durmaksızın savunulmalıdır. Bu özgürlük güçlülerin, beceriklilerin, azimlilerin ödülüdür. *Hiç kimse, özgür olmayı hak etmiyorsa özgür olamaz.* Özgürlük ne bir hak ne de bir olgudur, özgürlük bir ödüldür, en yüce, mutluluk açısından en verimli ödül: Bir manzara için güneş ışığı neyse, yaşamın tüm olayları için de özgürlük odur. Onu kendi çabasıyla ele geçirmeyen yaşamın tüm derin ve kalıcı sevinçlerinden mahrum kalır.

Maalesef hiçbir sorunun anlamı, hayati bir sorun olan özgürlüğünki kadar karartılmamıştır. Bain ona *metafiziğin paslı kilidi* der. Özgürlük derken benliğine egemen olmayı, içimizde hayvanlığın zorlamalarına karşı soylu duygulara ve ahlaki fikirlere hâkimiyet sağlamayı kastettiğimiz açıktır. Eksiksiz bir benlik egemenliğini düşünmemeliyiz: Mağaralarda yaşayan vahşi atalarımızla aramızda o kadar az asır var ki, onlardan bize kalan öfke, bencillik, şehvet, tembellik mirasından tamamen kurtulamayız. Beşeri doğamızın hayvani doğamızla olan bu aralıksız mücadelesinden galip çıkan büyük azizler, dupduru ve tartışmasız zaferlerin sevincini yaşamamışlardır.

Ama bir kez daha altını çizelim, ana hatlarını saptadığımız iş asla kendini azizleştirmek kadar zor değildir, çünkü tembelliğine ve tutkularına karşı mücadele etmek ayrıdır, benliğinden bencilliği tamamen söküp atmaya çalışmak ayrıdır.

Fakat bu düzeye indirgendiğinde bile mücadele uzun ve zorludur. Ne cahiller ne de kendini beğenmişler bu mücadeleden galip çıkabilir. Öğrenilip sürdürülmesi gereken dört başı mamur bir taktik ve kabullenilmesi gereken uzun bir emek söz konusudur. Psikolojinin yasalarını bilmeden arenaya dalmak veya bunları bilenlerin tavsiyelerine kulak asmamak, satrançta daha taşları nasıl süreceğini bilmeden eğitimli bir rakibi yenmek istemeye benzer. Sihirli bir özgür iradeden yana olanlar ise, ama hiçbir şey yaratamazsanız,

eğer iradi bir *fiat* ile şu veya bu saike veya dürtüye doğal olarak sahip olmadığı bir güç kazandıramazsanız, özgür değilsiniz demektir, diyeceklerdir. – Hayır, bunu başarırsak özgürüz demektir ve başka türlü özgür olmak istemiyoruz: Sizin yaptığınız gibi, bir saike basit bir istemle (!) güç kazandırma iddiası taşıyacağımıza, biz ortaklaştırma yasasını akıllıca uygulayarak ona güç kazandırma iddiasındayız. İnsan tabiatına ancak ona uyarak hükmedebiliriz. Özgürlüğümüzün tek güvencesi psikoloji yasalarıdır; azat olabilmemizin tek olası aracı da onlardır. Ancak determinizmin bağrında özgürlüğe kavuşabiliriz.

İşte tartışmanın can alıcı noktasına geldik. Bize şöyle diyorlar: Eğer iradenin *hiçbir arzu duymadan* sadece kendi özgür inisiyatifiyle, kudretli dürtüler karşısında gücü olmayan bir saike ağırlık kazandırabileceğini kabul etmiyorsanız, *arzu konusunda ön kabul yapıyorsunuz* demektir. Öğrenciniz çalışmayı arzulamıyorsa asla çalışmayacaktır. İşte alın yazısı anlayışına geri dönmüş oldunuz, üstelik Calvin'ci alın yazısından bile daha gaddar bir anlayış bu, çünkü alın yazısında cehenneme gitmek olan Calvin'ci hiç değilse bu yazgısından haberdar değildir ve cennete gitme umudunu sürekli taşır. – Ama sizin öğrenciniz, derinlemesine bir bilinç incelemesiyle, içinde arzu, heves olmadığını anlayabilir ve dolayısıyla her türlü gayretin yararsız olduğu sonucuna varır: Bütün umutlarını kapıda bırakmak zorundadır.

Sorunun özü budur. Daha iyisine ulaşma arzum var mı yok mu –yoksa her tür çaba boşunadır halbuki arzu bana bağımlı bir şey olmadığı için heves rüzgârı istediği yerde eser ve biz de kadercilik, hatta alın yazısı inancına sıkışmış oluruz! – Çok güzel, ama bu söyleneni pek o kadar kabul etmiyoruz. Şunu not edin: Daha iyisini yapma arzusu, *ne denli zayıf olursa olsun*, bize yeter, çünkü uygun eğitim yolları kullanılarak geliştirilebilir, pekiştirilebilir, sağlam ve kalıcı bir kararlılığa dönüştürülebilir. – Ama dediğiniz gibi zayıf

bile olsa bu arzuya muhtaçsınız! Önceden var olmazsa elinizden hiçbir şey gelmez! Bunu kesinlikle kabul ediyoruz: *Fiat* aracılığıyla gelen özgürlük taraftarlarının da iyileşme, ilerleme konusunda herhangi bir arzuya dayanmayan bir karar üzerine hiçbir temel atılamayacağını teslim edeceklerine inanıyoruz! İstemeye istemeye uzun soluklu bir işe girişmek, gerçekleştirmeye çalışılan şeyi *sevmemek* her türlü başarı şansını bir kenara bırakmak demektir. Başarmak için vazifeyi sevmek gerekir. – Ama yine aynı şey: Öğrencinizde bu sevgi, bu arzu ya vardır ya da yoktur. Eğer yoksa telafisi olmayacak şekilde yenilgiye mahkûm demektir. – Bu ikilemi kabul ettiğimizi söylemiştik. Evet, arzu şart; azat olma arzusu yoksa, özgürlük de olmaz! Ama bu yazgının ıstıraplı sonuçları sadece bir insan kategorisinde etkili olur; zaten en mutlak özgür irade taraftarları da bu kategoriyi bedbahtlar diye değerlendirirler.

Nitekim, bizim bu yazgılılar grubumuz *ahlaki çılgınlığa* (*folie morale**) yakalanmış talihsiz akıl hastaları grubuyla örtüşür. İspat edemesek de, asla negatif bir örnekle karşılaşmadığımız için, akıl hastalığına yakalanmamış *herhangi* bir insana şanlı bir *Pasteur* kariyerini, bir ayyaşın hayatına tercih edip etmeyeceği sorulduğunda evet diyeceğini kabul ediyoruz. Tabii ki bu bir postulat, bizim postulatımız. Ama buna kim itiraz edebilir ki?

Dehanın ihtişamına, güzelliğe, ahlaki yüceliğe *tamamen* duyarsız bir insan tanıyan var mıdır? Bu kadar yontulmamış biri varsa veya var olmuşsa, onu pek umursamadığımı itiraf ediyorum. Postulatım doğruysa ve *insan gibi* insanların büyük çoğunluğu için de doğruysa, bu bana yeter. Çünkü bir insan bir Sokrates'in, bir Regulus'un, bir Vincent de Paul'ün yüceliğini insan türünün en itici örneklerinin iğrenç bayağılığına tercih ediyorsa, bu tercih, ne denli zayıf

---

* Eskiden psikopati için kullanılan terim. (ç.n.)

olursa olsun yeterlidir. Çünkü tercih etmek *sevmeyi*, arzu etmeyi kapsar. Bu arzu, ne kadar gelgeç olursa olsun korunabilir, kuvvetlendirilebilir. Üzerine düşülürse büyür ve psikolojik yasaların etkisinin ustaca düzenlenmesiyle güçlü bir kararlılığa dönüşür. Bir karıncanın gıdası olan tohumdan kasırgalara meydan okuyan güçlü bir meşe ağacı böyle çıkar ve boy atar.

Dolayısıyla bu yazgıcılık noktasına sıkışmak aklımızı hiçbir şekilde karıştırmıyor, çünkü *fiat* aracılığıyla gelen özgür irade yandaşlarının bile bir kenara bıraktıkları akıl hastaları grubu ve belki de birkaç düzine iflah olmaz yontulmamış dışında, hepimizin ön yönelimi iyiye doğrudur. Kısacası ahlakın kaderini özgür irade kadar rastlantısal –ve bir kez daha söyleyelim o kadar da cesaret kırıcı kuramlara bağlamaya hiç ihtiyaç yoktur. *Ahlakın tek ihtiyacı özgürlüktür ki bu çok farklı bir şeydir. Bu özgürlük de ancak determinizm* içinde ve onun aracılığıyla *mümkündür*. Özgürlüğümüzü sağlamak için hayal gücümüzün gerçekleştirilecek bir hayat planı tasarlayabilmesi yeterlidir. Psikoloji yasaları hakkındaki bilgimiz ve pratiğimiz farklı yollara saparak, ittifaklar kurarak seçilmiş planı üstün kılmamıza ve içimizdeki fikrin özgürleşmesinde en büyük güç olan zamanın projelerimiz lehine çalışmasına olanak verecektir.

Belki de bizim özgürlük anlayışımız tembelliğimize, özgür irade kuramı kadar cazip gelmeyebilir. Ama bu kurama karşı, psikolojik ve ahlaki tabiatımızın gerçekliğine uygun olma ve kibirli bir mutlak özgürlük beyanıyla kendimizi gülünç düşürmeme avantajına sahiptir. Çünkü bu beyan, içimizdeki düşmanlara olan somut bağımlılık yüzünden sürekli yalanlanmaktadır. Üstelik bu çelişki sadece gözlem yapan psikoloğu eğlendirmekle kalsa, yine küçük bir zarar söz konusu demektir; ama iş orada kalmamakta, bu çelişki çok geçmeden en iyi niyetlilerde bile cesaret kırıklığına yol açmaktadır. Ayrıca bu özgür irade kuramı olaylara derinle-

mesine nüfuz etme kabiliyetine sahip pek çok aklı, iradenin koşullarının incelenmesinden uzaklaştırmıştır – ve bu kaybın telafisi yoktur.[10]

10 Cousin okulunun irade konusunda ürettiği en sağlam psikoloji eserinin nasıl unutulduğunu bilmek bu kanaate varmak için yeterlidir. Hayranlık verici bir kitap olan, Debs'in *Tableau de l'activité volontaire pour servir à la science de l'éducation* (Amiens, 1844, 196 s.) adlı eserini kastediyoruz.* Debs sanıyorum otuz dört yaşına doğru öldü. Kitabının bazı bölümlerinde, ne kadar erken bir tarihte kaleme alındığı düşünüldüğünde, inanılmaz denebilecek bir kavrama gücü görülüyor. Sayfa 30 ve devamında –sonradan W. James tarafından ele alınan kuramın çok net bir anlatımı iradenin çeşitli şartları ancak mantıksal bir düzen içinde birbirine bağladığı açıklanıyor. O sırada özgür irade üzerine çok moda olan Bizans usulü tartışmalarla yolundan saptırılmasa, Jouffroy'nın keskin zekâsı kimbilir bu inceleme alanında neler başarırdı! Bu ölümcül kuram yarım yüzyıl boyunca irade incelemelerinin önünü kesti.

* Bu eser hakkındaki bilgiyi, Nancy Edebiyat Fakültesi profesörlerinden ve ilim dünyasında *La Parole intérieure* adlı güzel kitabıyla olduğu kadar yargı konusundaki son görkemli çalışmasıyla da tanınan Bay Egger'in nezaketine borçluyum.

II. Kitap

İrade Psikolojisi

I. Bölüm
Fikirlerin İradedeki Rolü

Şayet psikolojik yaşamımızın unsurları basit olsalardı, benliğe egemen olma işinde temsil ettikleri tehlikeleri ve olanakları incelemekten daha kolay bir şey olmazdı. Ama bu unsurlar aralarında, ayrıntılı analiz çalışmasını zorlaştıran alaşımlar, hatta bileşimler oluştururlar.

Ama içsel yaşamımızın tüm unsurlarının üçe indirgendiği kolayca saptanabilir: fikirlerimiz, duygusal hallerimiz, eylemlerimiz.

I

Fikir sözcüğü çok farklı unsurları kapsar. Akıl ve irade arasındaki ilişkilerle uğraşan psikoloğun fikirlerimiz arasında gerçekleştirebileceği en derin ayrım, merkezcil fikirler ile merkezkaç fikirler arasındaki ayrımdır. Çok sayıda fikir bize dışarıdan gelir; Montaigne'in dediği gibi, "elekte barınırlar"; bu tam anlamıyla geçici konuklar hiçbir özümseme çalışmasına tabi tutulmamışlardır ve belleğimizi sadece depo olarak kullanırlar. Orada çelişkiler yan yana barınırlar

ve hepimiz kafamızda okumalarımızdan, sohbetlerimizden, hatta rüyalarımızdan kalmış bir yığın düşünce taşırız: Bu yabancılar içimize sızmak için zihin tembelliğimizden yararlanmış ve çoğu da bunu herhangi bir yazarın veya hocanın otoritesine yaslanarak yapmıştır.

Tembelliğimiz ve nefis düşkünlüğümüz kendilerini haklı çıkaracak gerekçeleri, iyi ile kötünün bir arada durduğu bu depoda arayacaklardır. Bu türden fikirlerin ustasıyızdır; onları hizaya sokabilir, istediğimiz gibi manevra yaptırabiliriz: Ama biz onların üzerinde her türlü etki gücüne sahipken, onların bizim üzerimizde hiçbir etkisi yoktur. Çoğu sadece boş laftır. Ve bu lafların tembelliğimize ve nefis düşkünlüğümüze karşı mücadelesi, toprak tencerenin demir tencereyle mücadelesine benzer.* Bay Fouillée, eylem doğurucu ana fikirlerden (*idées-forces*) söz ederken, geneli itibariyle yanlış bir tez savunmuştu. Fikrin bir icra gücü olarak sahip olduğu şeyin hemen her zaman gerçek kuvvetler olan duygusal hallerden kaynaklandığını görememişti. Fikrin ne denli zayıf bir gücü olduğunu tecrübe her an bize göstermektedir. Fiillerin etkileyici ve kışkırtıcı inandırıcılığıyla tamamen biçimsel bir rıza arasında büyük bir fark söz konusudur. Akıl, hoyrat nefis güçleri güruhuna karşı tek başına, dışarıdan yardım almadan mücadele etmek zorunda kaldığı anda acizleşir. Sağlıklıysak aklın böyle yalnız kalması olanaksızdır: Ama hastalık durumu, önemli fiillere ön ayak olan her türlü gücün duygulardan kaynaklandığının en net kanıtını sunar. Aklın kendi içinde hiçbir gücü olmadığını iddia etmiyoruz, ama ağır ve kütlesel hayvani eğilimleri yerinden oynatmak veya bastırmak konusunda aciz olduğuna dair kesin bir kanaatimiz var. Bay Ribot, duyarlılık ağır bir hastalığa yakalandığında, duyumu takip eden sevinç görülmediğinde, fikir kuru, soğuk bir şekilde kaldığında, akıllı bir

---

* La Fontaine'in aynı adlı fablından Fransızcaya geçmiş deyim; "davul dengi dengine çalar" anlamında. (ç.n.)

varlığın imza atmak için bile elini kıpırdatamaz hale geldiğini çarpıcı örnekler yardımıyla kanıtlamıştır.[11] Çalkantılı bir gece ve eksik dinlenme sonrasında hangimiz uyandığında kendini benzer bir durumda bulmamıştır ki? Aklımız berrak haldeyken bile, derin bir uyuşukluk içinde ne yapılması gerektiğini görürüz, ama heyhat! Fikrin kendi başına az bir gücü olduğunu da böylece hissederiz. Tam o anda, önceden randevu almış ama bizim unuttuğumuz bir ziyaretçiyle hizmetçinin konuştuğunu duyarsak, kusurlu olmanın kafa karışıklığı, ki bu bir duygudur, alelacele yataktan fırlamamıza neden olur. Bay Ribot tarafından verilen örneklerde, fikrin etkileriyle duygunun etkileri arasındaki bu karşıtlık canlı bir şekilde yansıtılmaktadır. Söz ettiği hastalardan biri, aklında hiçbir eksiklik olmamasına karşın en ufak bir iradi hareket yapamamakta iken, bindiği araba yolda bir kadını ezince arabadan ilk fırlayan kişi olmuştur.

Ne yazık ki hastalıklı hallerin tamamen ayrı haller olduğu sanılmaktadır, oysa bunlar gerçekliğin büyütülmesinden başka bir şey değildir. Nasıl ki bir cimri, Harpagon'un düştüğü gülünç durumlara hiç üstüne alınmadan gülmeye hep hazır olacaksa, biz de akıl hastalıklarının net, keskin çizgili hallerini üstümüze alınmayı reddederiz. Ama bütün tecrübemiz fikrin acizliğini içimize işlemiştir. Sarhoşluklarının sonuçlarının ne olacağını gayet iyi *bilen*, ama bunları ancak ilk beyin kanamasında, artık çok geç iken *hisseden* alkolikleri bir kenara bırakalım, ama öngörüsüzlük denen şey, geleceğin tehditlerini görüp de bu tehditlerin duygusuna sahip olmamaktan başka nedir ki? Felaket geldikten sonra, ah bilseydim, denir. Aslında biliniyordu, ama söz konusu olan duyarlı, duygulara dayanan bir bilgi değildi, halbuki irade bakımından geçerli olan tek bilgi türü budur.

İçeri nüfuz etmeyen bu yüzeysel fikirler katmanının altında, geçici duyguların desteğinden yararlanabilen fikirler

11 *Maladies de la volonté*, s. 38, 39, 43, 50, 116, 117, Alcan.

bulunur. Örneğin, günler yarı tembellik içinde akıp gitmiş, yoğunlaşılacak asıl kitap dururken başka şeyler okunmuştur; kendi kendimize sıraladığımız onca mükemmel nedene karşın gayret bezdirici gelmektedir: Birden postadan bir arkadaşımızın başarı haberi gelir, içimizi imrenme sızısı kaplar ve en yüce, en sağlam değerlendirmelerin yaratamadığı sonucu, daha aşağı düzeyde bir duygusal dalga önüne geçilmez şekilde sağlar. Fikir ile duygu arasındaki farkı adeta gözüme sokarak gösteren bir olayı hiç unutmayacağım. Buet'de şafak sökmeden önce sarp yamaçlı, alacakaranlıkta ucu gözükmeyen bir buzulkardan geçiyordum. Kaydım. Bir an bile aklımı yitirmedim. Ne kadar kritik bir durumda olduğumun farkındaydım ve tehlikeyi çok net görüyordum. Bir yandan öleceğim diye düşünürken, yavaşlamayı ve yaklaşık yüz metre aşağıda kayışımı durdurmayı başardım. Çok sakin bir şekilde, dağcı sopamı kullanarak ağır ağır buzulkarı geçtim ve kayalıklarda kendimi güvende hissettiğimde, kesin olarak kurtulduğumda, tir tir titremeye başladım (belki sarf ettiğim aşırı çabanın getirdiği bitkinlik de bunda etkili olmuştu). Kalbim hızla çarpıyordu, bütün bedenimden soğuk bir ter boşandı ve *ancak o zaman* korku, uç noktada bir dehşet duygusu hissettim. Bir anda *tehlike fikri tehlike duygusuna dönüştü.*

Gelgeç duygusal haller tarafından geçici olarak benimsenen dış kaynaklı bu fikirlerin daha da derinlerinde, dışarıdan gelmiş olsalar bile temel duygularla uyum içinde olan fikirler bulunur; aralarında o kadar sıkı bir birliktelik oluşmuştur ki fikrin mi duyguyu, duygunun mu fikri içine çektiği, soğurduğu anlaşılamaz. Bu düzeydeki fikirler iç kaynaklı, özümüzden çıkmış ve bizatihi karakterimizin, derinlerdeki eğilimlerimizin net formüller halinde ifadesi olan fikirlerle iç içe geçerler. Hisseden kişiliğimiz onlara sıcak renkler yükler; bunlar bir anlamda duygulardır. Yüzeyde çoktan kurumuş olan lavlar belli bir derinlikte yakıcılıklarını nasıl yıllarca ko-

rurlarsa, bu fikirler de akla dönüşürlerken duygusal kaynaklarının sıcaklığını korurlar. Bu fikirler, verili bir doğrultudaki her türlü uzun soluklu faaliyetin hem ilham kaynakları hem de destekleridir. Yine de altını çizelim, bu fikirler tam anlamıyla fikir değildir: Onlar duyguların, yani güçlü ama ağır, hantal, çekip çevirmesi zor psikolojik hallerin net, kesin, çekip çevirmeye elverişli ikameleridir. "Sözel insan"ı oluşturan ve çoğunlukla laftan, anlamı boşaltılmış işaretlerden ibaret kalan, o yüzeydeki fikirlerden çok farklıdırlar. Enerjileri bir anlamda köklerden gelir. Duyguların, tutkuların, tek kelimeyle duygusal hallerin canlı kaynağından topladıkları ödünç bir enerjidir söz konusu olan. Söz ettiğimiz türden bir fikir onu karşılamaya istekli bir ruhta doğduğunda, inceleyeceğimiz çift yönlü ve gizemli bir endosmosis* hadisesiyle, bu fikir kendisini döllemeye uygun duyguları içine çeker; bir anlamda onlarla beslenir, güç kazanır, diğer yandan da fikrin netliği duygulara geçer, onlara güç değil ama *yönlendirme* sağlar. Yumuşak demir çubuğundaki sayısız akım için mıknatıslanmanın etkisi neyse, duygular üzerinde de fikir aynı etkiyi yaratır; onları aynı yöne sevk eder, çatışmaları yok eder ve iç tutarlılığı olmayan bir yığından gücü yüz kat çoğalmış, disiplinli bir akım çıkarır. Nasıl ki politikada, bazen popüler bir kişinin ortaya attığı uygun formül, bir demokrasinin o ana dek anarşik ve çelişkili durumdaki tüm güçlerini net bir hedefe doğru yönlendirmeye yeterse, burada da aynı durum söz konusudur.

Ama fikirler kendilerine indirgendiklerinde eğilimlerin hoyratlığı karşısında güçsüzdürler. Gecenin bir yarısında mantıksız, saçma bir korkuya tutulup kalbi küt küt atarak, şakakları kan hücumundan şişmiş vaziyette yatağında çakılıp kalmak ve akıl zayıflamadığı, idrak berraklığını koruduğu halde bu gülünç heyecanı yatıştıramamak kimin başına gelmemiştir ki? Benzer bir tecrübeyi hiç yaşamamış olanlara

---

* Dışarıdan içeriye doğru seyreden osmoz, dıştan içe geçişme. (ç.n.)

şehir dışında, kış rüzgârı uğuldarken, geceyarısını geçtikten sonra Hoffmann'ın masallarından *Duvar Örülmüş Kapı*'yı okumalarını salık veririm: Böylece korku duygusu karşısında mantıklarının, net fikirlerinin nasıl hafif kaldığını kanıtıyla birlikte görürler. Bu denli güçlü ve neredeyse içgüdüsel duyguları bir kenara bırakalım, sonradan edinilmiş duyguları inceleyerek de fikir ile duygusal haller arasındaki gerçekleştirme gücü farklılığı net bir biçimde saptanabilir. Küçük kentlerin burjuvazisinin tamamen entelektüel düzeydeki "papağanca" inancıyla bir Dominiken'in hissedilmiş inancını karşılaştırın. Dominiken, dinsel hakikati *hissettiği* için kendini ona tamamen adayabilir, bütün dünya nimetlerinden mahrum kalabilir, yoksulluğu, her türlü çileyi, en sert yaşam koşullarını kabul edebilir. İnancı entelektüel düzeyde yaşayan burjuva ise, Pazar ayinlerine gider ama en çirkin bencillik bile onu tiksindirmez. Zengindir ve çok yorucu işleri yapmasını bekleyip karnını bile doğru dürüst doyurmadığı zavallı hizmetçi kızı acımasızca sömürür. Ne en küçük bir zevkinden ne de en ufak böbürlenme gösterisinden vazgeçebilecek züppenin sosyalizm hevesleriyle, soyluluk, servet, deha gibi her türlü nimete boğulmuş haldeyken bir Rus köylüsü gibi yaşayan Tolstoy'un *hissedilmiş* sosyalizmini karşılaştırın. Ölümün kaçınılmazlığı fikri de yine bu şekilde insanların çoğunda soyut bir fikir olarak kalır. Sonuçta son derece avutucu ve dinlendirici, içimizdeki hırslı duyguları, kibri ve bencilliği zayıflatmaya, ıstıraplarımızın kaynağını kurutmaya son derece uygun bu fikir, tavır ve davranışlarımız üzerinde hiçbir etki yapmaz. İdam mahkûmlarında bile bu fikir genellikle son anda *hissedildiğine* göre, zaten başka türlüsü de mümkün değildir. "Bu fikir zihninde genellikle bulanık ve genel bir halde hep mevcuttu, dolayısıyla aklını ona takamıyordu. Bu nedenle yakında öleceğini düşündüğünde dehşetle ürpermesine ve ateş gibi kıpkırmızı kesilmesine karşın, istemsiz olarak mahkeme parmaklığının çubuk-

larını saymaya koyuluyordu. Çubuklardan birinin kırıldığını görünce şaşırıyor, acaba tamir ederler mi diye merak ediyordu... ancak o son ve kederli günün akşamı, durumunun umutsuzluğu ve yaklaştığı ürkütücü sona dair düşüncesi zihninde bütün dehşetiyle belirdi; o ana dek bu kadar genç yaşta ölme olasılığını sadece hayal meyal sezinlemişti."[12]

Örnekleri çoğaltmaya gerek yok. Herkes geçmiş deneyimini biraz eşelerse, vardığımız sonuçları aklına nakşedecek koca bir olgular demeti derleyebilir. Hayır, fikir kendi başına bir güç değildir. Bilinçte tek başına olsa bir güç haline gelebilirdi. Ama orada duygusal hallerle çatışma içinde bulunduğundan, mücadele etmek için kendinde eksik olan gücü duygulardan ödünç almaya mecburdur.

II

Fikrin bu acizliği aslında çok üzücüdür çünkü onun üzerinde mutlak iktidar sahibiyiz. Bilinç hallerinin bir araya gelişlerinin determinizmi ustaca kullanıldığında, bize entelektüel bölgede neredeyse mutlak bir özgürlük kazandırır. Ortaklaşma yasaları daha önce bir araya gelmiş haller zincirini kırmamıza, içine yeni unsurlar katmamıza, sonra da zinciri yeniden bağlamamıza izin verir. Bu kuramsal beyanı "yansıtacak" somut bir örnek ararken, bir fikrin peşinden gidenlerin sadık tedarikçisi olan rastlantı sayesinde onu buldum. Bir fabrikanın düdüğü çaldı. Bu ses, bu işaret hali takip ettiğim fikir akışını isteğim dışında kopardı ve bilincime birdenbire deniz imgesini, Korsika dağlarının profilini, sonra da Bastia rıhtımlarından görülen muhteşem manzarayı soktu. Çünkü fabrika düdüğünün sesi, üç yıl boyunca dinlediğim yolcu gemisinin düdüğüyle tıpatıp aynıydı. Özgürleşmemizin anahtarı da bu işte: En kuvvetlinin borusu ötüyor! Bir halin somut gösterimi genel kural olarak onun bellekteki

12 Dickens, *Oliver Twist*, Hachette, 1883, böl. LII.

dolaylı temsilinden daha kuvvetlidir – ve mademki duyulan düdük sesi üzerinde düşünmek istenen bir fikir dizisini koparabiliyor, o halde bizim de aynı yöntemi bilinçli biçimde kullanmamız yeterli olacaktır.

İstediğimiz zaman içimizde somut gösterim halleri üretebilir, fazla güçlü ortaklaşmalardan kurtulmak için zihnimize zinciri koparıp atacak gösterim halleri sokabiliriz. Özellikle söz dinleyen ve elverişli bir gösterim hali mevcuttur: Hareket ve hareketlerin içinde de dili oluşturan hareketler. Yüksek sesle sözcükler söyleyebilir, okuyabiliriz. Hatta, din adamlarının günaha çağrıldıklarında yaptıkları gibi kendimizi kırbaçlayabilir ve kırılmak istenen ortaklaşma zincirlerini şiddet yoluyla parçalayabiliriz. Düşüncenin izleyeceği yeni doğrultunun başlangıç noktası olsun diye galip kılmaya çalıştığımız fikri zor yoluyla da kabul ettirebiliriz böylece.

Zaten bu noktada, büyük bellek yasasından da önemli yardım alırız. Her anı zihne derin bir şekilde kazınmak için sık ve uzun bir tekrara ihtiyaç duyar. En çok da canlı ve deyim yerindeyse sempatik bir dikkate gereksinimi vardır. Ayrıca bilincimizden dışarı attığımız ve sürgünde tuttuğumuz fikir zincirlerinin beyinsel alt katmanları güçlerini yitirir, silinir ve körelirlerken kendileriyle ilişkili fikirlerin de yok olmasına yol açarlar. Şu halde düşüncelerimizin hâkimiyiz demektir: Ayrık otlarını yolabilir, hatta bunun da ötesinde onları taşıyan toprak parçasını da yok edebiliriz.

Tam tersine mevcut ortaklaşmaları koruyup gelişmelerine izin vermek istediğimizde, önce konumuza yabancı ve bilince aniden dalmaya uygun gösterim hallerini uzaklaştırmaya büyük özen gösteririz. Sessizlik, sükûnet ararız, hatta düşüncelerimizin akışı kolay bozulacak türdense gözlerimizi kaparız. Üstüne üstlük bize hizmet edebilecek gösterim hallerini de yardıma çağırırız: Yüksek sesle konuşuruz, düşüncelerimizi yazarız; özellikle uzun düşünme çabalarında yazı

harika bir yardımcıdır. Düşünceyi destekler ve gözlerle eli düşüncelerin hareketiyle işbirliği içine sokar. Bende mesleğimin de oldukça geliştirdiği doğal bir eğilim, artiküle etmeden okumamı engeller, öyle ki düşünce üç, hatta dört gösterimsel duyum zinciri tarafından desteklenmiş olur, zira sözcüğü işitmeden artiküle etmek zordur.[13]

Özetle, kaslarımız, özellikle de duyu organlarımızın kasları veya dilin devreye soktuğu kaslar üzerinde mutlak bir iktidara sahip olduğumuz için, fikir ortaklaşmalarının getirdiği kölelikten kurtulabiliriz. Tabii ki bu noktada her birimizin tabiatından kaynaklanan farklılıklar olabilir ve günümüzde psikolojide kendi örneğini genelleştirmek istemek bir hatadır çünkü her gün şimdiye dek birbirine karıştırılmış yeni tipler keşfedilmektedir.[14] Dolayısıyla elimin altında bulunan ve akışını değiştirmek amacıyla düşünceme müdahale etmek istediğimde her zaman ilk başvurduğum anının, bir hareketin önceden hayal edilmesi olması sadece kendim için ileri sürdüğüm bir hususdur. Ancak kaslarıma egemen olduğum için düşüncem üzerinde iktidar sahibi olabiliyorum.

Her ne olursa olsun, insanın kendi kendine iradesini eğitmesi açısından, bu bölümün vardığı sonuç oldukça cesaret kırıcıdır. Fikirlerimiz üzerinde mutlak iktidara sahibiz ama heyhat! Tembelliğe ve nefse karşı mücadelede fikirlerimizin gücü neredeyse ihmal edilebilir düzeydedir: Bakalım, benliğine egemen olma işinde duygusal hallerin sunduğu kaynakları incelerken talihimiz daha yaver gidecek mi?

---

13 Bilindiği üzere bir sözcükle ilgili anı çok karmaşıktır ve dört unsurdan oluşur: 1) devindirici bir imge (telaffuz edilen sözcük); 2) görsel bir imge (matbu veya elle yazılmış sözcük); 3) işitsel bir imge (işitilen sözcük); 4) grafik bir devindirici imge (yazılı sözcük). Dil olmadan düşünce olamayacağı için, her türlü düşünce örgüsünün altında söz ettiğimiz bu imgelerden oluşmuş bir veya birçok örgü geliştiği aşikârdır. Yazı kullanıldığında, dört imge örgüsü düşünceye destek olabilir.

14 Karş. Ribot, *Revue philos.: Enquête sur les idées générales*, Ekim 1891, Alcan.

II. Bölüm
Duygusal Hallerin İradedeki Rolü

I

Duygusal hallerin irademiz üzerinde ne gibi tesirleri olabileceğini incelemek asla abartılı bir yaklaşım değildir. Çünkü onlar her şeyi yapabilir, hatta ölümün ve acının üzerine tereddütsüz gitmemizi sağlayabilirler. Ama bu ampirik yasayı bilimsel bir yasaya dönüştürmek, yani onu daha yüksek bir yasadan türetip, aşikâr bir gerçekten çıkarsanmış bir sonuç olarak değerlendirmek mümkündür.

Bir arada bir potada eriyip duyguyu oluşturan unsurları analiz yoluyla birbirinden ayırırsak, duygunun da bir Beethoven adagiosuna benzediğini görürüz: Tüm varyasyonların altında devam eden bir temel motif vardır ve varyasyonlar onu kâh örter, kâh öne çıkarırlar; bin bir şekilde durmadan yeniden doğan bu cümle, müziğin açılımına can veren hem çeşitli hem biricik ruh gibidir. İnanılmaz zenginlikleriyle tüm adagioyu ayakta tutan bu cümlenin duygulardaki karşılığı temel bir eğilimdir. Bu eğilim duyguya birliğini kazandırır. Duyumların, zevkin ve acının, anıların çok zengin varyasyonları bu eğilimin üzerinde gelişebilirler. Ama tüm bu ikincil unsurlara özel rengini veren söz konusu eğilimdir. Nasıl Descartes'ta varlıklar ancak Tanrı'nın sürekli yaratımıyla var oluyorlarsa, burada da zevklerimiz, acılarımız, duyumlarımız, anılarımız ancak bir tür sürekli yaratımla gerçeklik kazanırlar: Söz konusu eğilimin canlı enerjisi onlarda ışıldar. O yok olsa, geriye soğuk, ölü, rengi ve etkisi kalmamış, tamamen soyut psikolojik hallerden oluşan bir yığın kalır.

Her duyguda bulunan bu önemli temel, bu hallerin içimizde nasıl bu kadar sağlam bir güç sahibi olduklarını anlamamızı sağlar. Zaten eğilim dediğimiz şeyler, doğal faaliyetimizden ve acı tarafından katı bir disiplin altına alındığı için

gelişimi içinde birçok doğrultudan vazgeçmeye zorlanarak izin verilmiş yollara yönelmiş, bir anlamda ya öl ya da örgütlenmiş belirli eğilimlerin oluşturduğu kanallara yönel yasasına uydurulmuş yaşama isteğinden başka nedir ki?

Acının keyfince yönettiği ve artık birbirine bağlanmış, diğerlerinden net biçimde farklı bir eylemi veya eylemler grubunu oluşturan kas hareketi dizileri şeklinde yansıyan bu faaliyet, her türlü eğilimin ilk biçimidir.

Acının disiplini olmasa, faaliyet dört bir yana dağılır ve iğdiş olurdu: Ama tecrübe onu eğilimlerimiz içinde kanalize olmaya zorlar ve bu eğilimler bir anlamda bizim merkezi, ilksel enerjimizdir; edinilmiş fikirlerin, dış kaynaklı ikincil duyguların yüzeysel kabuğunu kırıp yakıcı lavlar halinde gün ışığına çıkar. Bu bizim, uygun kasların içine dökülen, kendini alışılmış fiillerle gösteren canlı gücümüzdür: İşte temayüllerin devindirici gücünü izah eden de budur. Bunlar bir grup hareketten, daha doğrusu bir temel hareketler kütlesinden oluşurlar. Örneğin öfke, aşk, vb. tarafından devreye sokulan kas malzemesi, örneklerin hepsinde bütünü içinde aynıdır. Türümüzün tamamında hissedilir ölçüde aynıdır. Bizden önce var olmuş, hayatı bize devretmiş sayısız kuşakta da aynıydı. Bu biraz aşınmış fonun üzerine herkes kendi kişisel buluşlarını nakşeder, ama bütün o kadar tutarlıdır ki beşikteki çocuklar bile manasını kavrar. Şu eğilimle şu kas ifadeleri dizisi arasındaki bağlantı kalıtım yoluyla aktarılmıştır. Yüzlerce yıllık bir bağ söz konusudur. Benlik tarafından şu fikirle şu kas hareketi arasında bilinçli bir şekilde kurulan bağların, artık otomatikleşmiş diğer bağlar yanında hiç güçleri olmaması anlaşılır bir durumdur: Onların bu eşitsiz mücadelede parçalanmamasının tek yolu, öngörülebileceği üzere, kalıtsal eğilimlerle ittifak kurmak, ortak bir dava gütmektir; ancak bu şekilde fikri harekete bağlayan kırılgan bağın şokun etkisine dayanamayacağı bir mücadele göze alınabilir.

Duygunun gücü kendini büyük bir etki çeşitliliğiyle gösterir. Keskin bir duygu kendinden en bağımsız görünen psikolojik halleri, örneğin duyularla saptanabilen nesnelerin algılanmasını allak bullak edebilir. En basit düzeyde bile olsa, her türlü algının bazı işaretlerin yorumlanması olduğu doğrudur. Şu portakalı görmem, sadece belli işaretlere dayanarak onun bir portakal olması gerektiğine hükmederim. Ama alışkanlıkla birlikte bu yorumlama anlık, otomatik, dolayısıyla allak bullak edilmesi oldukça zor bir hal alır. Ama duygu her an doğru yorumu kovup, bilinçte onun yerini alacak sanrılı bir yorum önerebilir. Haydi geceleri en olağan gürültüler hakkında en saçma yorumlara yol açan korkuyu bir kenara bırakalım, nefret ve kinin en bariz olgular konusunda bile insanı kör ettiğini bilmez miyiz? Bu ilginç tahrifin farkına varmak için, çocuklarının güzellikleri hakkında annelerin düştüğü hataları düşünelim, aşkın yol açtığı yanılsamalarla alay eden Molière'in güzel nüktesini yeniden okuyalım:

> Benzi soluk kız beyazlıkta yaseminle yarışır;
> Görsen kaçacağın kara kız, esmer güzeli sayılır..[15]

Ama duygunun tek tahrif edebileceği algı değildir. En güçlü duygular kendilerinden daha zayıf duygulara hiç saygı göstermezler. Örneğin pek çok kişide son derece keskin bir duygu olan kibir, gerçekten hissedilmiş duyguları bilinçten kovabilir. İzzetinefis, hissedilmesi uygun, zarif olan duyguları hararetle telkin eder. Ve bu yabancılar bilince kurulup gerçek duyguların üzerini tıpkı sanrılı birinin duvar halısının desenlerini görmesini duvarın önüne gerçekten mevcut bir insanın yapacağı şekilde dikilip engelleyen bir hayalet gibi örterler. Öğrenci de benliğinin bu tarz telkinlerine uyarak, yaşının ve durumunun derin sevinçlerini sözde

15 *Misanthrope* (İnsandan Kaçan), II, v.

zevklere feda eder; halbuki kibir ve çevrenin telkin ettiği duyguların kılıfından çıkarılınca bu zevkler beş para etmez. Zevkleri ve kabiliyetsizlikleri bakımından yüzeysel, cemiyet hayatı meraklıları da asla kendi içlerine dönüp, hem çok meşgul hem de aptalca geçen kısır hayatlarının ortasında hissettikleri gerçek duyguları aramazlar ve sonunda bu alışkanlık içlerinde gerçek bir duygu belirmesi olasılığını öldürür. "Başkaları ne der"e bu tabiiyet onları sevimli, terbiyeli, hiçbir özgün yanı olmayan insanlar haline getirir: İpleri başkalarının elinde duran, iyi huylu mekanik oyuncaklar olurlar. En korkunç anlarda bile hisleri kabul edilen sınırların dışına çıkmaz.

Ağır ve sağlam şeyler olan algılarımızı ve duygularımızı birbirine katıştırma gücüne sahip duygusal hallerin, anılar gibi kırılgan psikolojik halleri hiç zorlanmadan altüst edebilecekleri açıktır. Ve her yargı, her inanç bir ölçüde eksiksiz araştırmalara, bunun peşi sıra da araştırma unsurlarının kesin bir değerlendirmesine dayandığına göre, duygunun burada inanılmaz sonuçlara yol açabileceği bellidir. "Hakikat aşkımızı kullandığımız başlıca alan, sevdiğimizin doğru olduğuna kendimizi ikna etmektir."[16] Hemen hepimiz tavır aldığımızı, önümüzdeki birçok yoldan birini seçtiğimizi düşünürüz. Maalesef hemen her zaman, bu karar içimizde alınsa da bizim tarafımızdan alınmamıştır; bilinçli irademizin bunda hiçbir katkısı olmaz: Kesin zaferlerinden emin olan eğilimler, bir anlamda aklın düşünüp taşınmasına izin vermeye rıza gösterirler; kendini hükümdar sanmanın kısır tatminini ona bağışlarlar, ama aslında resmi geçitlerde boy gösteren, nutuk atan, fakat yönetmeyen bir meşruti hükümdardır söz konusu olan.

Nitekim duygusal hallerin zorbalıklarına uslu uslu boyun eğen akıl, iradeden yana pek tatmin olmuş sayılamaz. İrade ondan aldığı kuru emirleri yerine getirmekten hiç hoş-

16 Nicole, *De la connaissance de soi*, I, VI.

lanmaz: Duygusal bir güç olduğu için ona heyecanlı, tutkularla renklenmiş emirler gerekir. Hasta örnekleri, kesinlikle en küçük bir irade kabiliyeti kalmamış bir noterin ezilmiş bir kadına alelacele ilkyardım yapabilmek için arabadan ilk çıkan kişi olduğunu göstermiştir.[17] İşte özel bir irade örneği.

Kalıcı ve güçlü bir iradenin, kendileri de güçlü ve sabit olmasalar bile en azından sık sık uyarılan duygular tarafından desteklenmesi gerekir. Mill şöyle der: "Yoğun bir duyarlılık, insanın benliği üzerinde güçlü bir egemenlik kurmasını sağlamanın aracı ve bunun temel koşuludur, ama bunun için geliştirilmesi gerekir. Böyle bir hazırlıktan sonra, sadece ana faaliyetin kahramanlarını yetiştirmekle kalmaz, kendine sahip çıkan iradenin kahramanlarını da yetiştirir. Tarih ve tecrübe, en tutkulu karakterlerin, tutkuları bu doğrultuda yönlendirildiğinde, vazife duygularında en değişmez ve katı tutumu sergilediklerini kanıtlamaktadır."[18] İnsan kendini dikkatle gözlemlediğinde, alışkanlık sonucu otomatikleşmiş fiiller dışında, her türlü istemin öncesinde bir duygusal dalganın, yapılacak fiile yönelik *duygusal* bir algılamanın yer aldığını görür. Bazen, daha yukarıda gördüğümüz gibi, girişilecek çalışmayla ilgili fikir bizi yataktan hemen çıkarabilecek kadar güçlü olmayabilir, ama bir gün önce sabah erken kalkacağımızı ilan etmiş olmamıza rağmen yatakta yakalanmanın vereceği utanç duygusu alelacele giyinmemize yeter. Bazen adaletsizlik duygusu bizi pahalıya mal olan protestolara sevk eder, vs.

Zaten bugün çocuklara verilen, akılcılıktan epey uzak eğitim kısmen gerçeklik hakkındaki muğlak bir algı üzerinde temellendirilmiştir. Bütün sınavlar, ödüller, cezalar sistemi sadece duyguların iradeleri harekete geçirebileceğine ilişkin bulanık inanca dayanmaktadır. Bu nedenle duyarlılığın çok

17 Ribot, *Maladies de la volonté*, s. 48 ve 52.

18 Mill, *The Subjection of Women*, 150 vd. – Ribot, *Maladies de la volonté*, 117, 118, 169.

düşük düzeyde kaldığı çocuklar hem irade hem de diğer bakımlardan eğitilemez durumdadır. "Eğitimin zahmetleri içinde hiçbiri, duyarlılıktan yoksun çocukları yetiştirmenin zahmetiyle kıyaslanamaz... akılları hep başka yerdedir... *her şeyi dinler ama hiçbir şey hissetmezler.*"[19]

Toplumları ve onların kolektif iradelerini bireylerde olup bitenin daha büyütülmüş bir hali olarak kabul edersek, fikirlerin dünyaya sadece dolaylı yoldan ve ancak duygulara dayanarak yön verebildikleri çok bariz bir biçimde görülür. Michelet şu saptamayı yapar: "Bir fikrin öne çıkışı onun ifadesinin ilk kez belirmesinden ziyade kuluçka döneminin sona erişine işaret eder; aşkın güçlü hararetiyle sarıp sarmalanan fikir, kalbin kudretiyle döllenir ve kabuğunu kırar."[20] Spencer da haklı olarak "dünyaya yön verenin" duygular olduğunu savunur.[21] Stuart Mill ise, "yeryüzünün hareketini keşfeden insani duygular ve tutkular değildir" diyerek ona itiraz eder.[22] Kesinlikle değildir. Ama bu keşif güçlü duyguları yanına çekmiştir; onlar olmadan insan davranışları üzerindeki etkisi sıfır olurdu. Fikir bir Pascal'in, bir Spinoza'nın ruhunda filizlendi. Özellikle Spinoza'nın ruhuna yerküremizin evren içindeki önemsizliği ve daha sonra da hiçbir şey olduğumuz duygusu öyle nüfuz etti ki artık onun eserleriyle kurulacak her yakın ilişki, ebedi şeylerin o yüce sükûnetinden bir şeyler hissetmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu keşif pratik sonuçlarını sadece mütefekkir filozoflarda gösterdi, çünkü sadece orada derin duyguların kabuğunu çatlattı. Bir ulusun, bir siyasal grubun iradesi duygusal hallerin (ortak çıkarlar, kaygılar, ortak sempatiler, vb.) bileşkesidir ve sadece fikir halinde kalan katıksız fikirler, halkların sevk ve idaresinde çok az etkiye sahiptir.

---

19 *Éducation des filles*, böl. IV.

20 *Les Femmes de la Révolution*, 1854, s. 321.

21 Spencer, *Pourquoi je me separe d'Auguste Comte.*

22 *Auguste Comte et le Positivisme*, 100 vd., çev. Clémenceau, Alcan.

Zaten bu noktada okuyucularımızın dikkatini kışkırtmak bizim için yeterli olacaktır. Fikrin insan davranışları üzerindeki zayıf etkisi ve duyguların gücü konusunda tarihte pek çok kanıt bulabilirler.

Örneğin hepimizi ayağa kaldıran vatanseverlik duygusu içinde, bir yanda duygudan arınmış fikirlerin diğer yanda da ıstırapların, öfkelerin, kaygıların ve umutların payını ayırt edebilirler. Bireysel kanıtlara gelince, "insanlık komedyası"na yöneltilecek en dalgın bakış bile böyle düzinelerce kanıt sunabilir. Bu kitabın I. bölümünde verdiğimiz örneklerin dışında, tek bir Pazar ayinini bile kaçırmamaya çalışırken diğer yandan da "kadın arkadaşlarının" iyi ismini hiç duraksamadan dişleriyle paramparça edebilecek ne sofu kadınlar olduğunu fark edebilirler. İnsanseverliklerini herkesin gözüne sokarken iç bulandırıcı *galetas*'ları* ziyaret etmek, çoğunlukla kirli ve her zaman kaba olan yoksullarla temasa girmek fikrinden dehşetle kaçan siyasetçileri düşünebilirler! Bazı anlarda şehvetin kendi bilinçlerini nasıl allak bullak ettiğini felç olmuş gibi izleyebilir, vücudun bir noktasında yığılı bir salgı tarafından normalde kendisine en hâkim zihinlerde bile yaratılabilen iğrenç fikirler karşısında şaşıp kalabilirler. Fikrin bu acziyle, derin dinsel duyguların bir ruhta yol açabileceği sadece varlığını değil, her türlü izzetinefis hissini de tamamen feda edebilme halini karşılaştırsınlar. O zaman *Imitatione*'nin** özdeyişinin hakikati içlerine nüfuz edecektir: *qui amat non laborat*, seven için her şey kolaydır, gerçekleştirilmesi güzeldir. Annelik duygusunun onur ve vatanseverlik fikirlerini ne kadar kolay yere serebildiğini göreceklerdir: Yaşasın, isterse bir alçak olarak

* Çok kötü, sefil konutlar için kullanılır; "Galata Kulesi"nden türetilmiştir. (ç.n.)

** *De Imitatione Christi* ("İsa Mesih'e Öykünmek"), 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyıl başında Latince yazılmış anonim bir eserdir. Genellikle Thomas von Kempen'e mal edilir. Kitab-ı Mukaddes'ten sonra belki de en çok basılmış ve okunmuş Hristiyan eseridir. (ç.n.)

yaşasın ama yeter ki yaşasın! Ama tam aksi yönde bir hadiseyle, bir Cornelia'nın ateşli vatanseverliği onlara, en güçlü duygulara daha ikincil, yapay duygularla ama başarıyla karşı çıkılabileceğini kanıtlayacaktır. Bu bizim açımızdan değerli bir örnek, çünkü en sağlam içgüdüsel duyguların bile köklerinden sökülebileceğini gösteriyor. Çok özet halde kalsa bile, böyle bir araştırmanın ardından hiç kimse duygusal hallerin irade üzerinde nasıl kadir-i mutlak olduğunu görmezden gelemez.

II

Tabiatımızın duygusal yanı psikolojik hayatımız üzerinde böyle bir ağırlık sahibiyken, bizim bu duygusal yan üzerindeki gücümüz ne yazık ki çok zayıftır. İşin daha da vahimi, bırakın bu zayıflığın *gerçekliği* konusunda olguları inceleyerek ikna olmayı, aslında zaten başka türlüsünün olamayacağı da ispat edilebilir. Bu güçsüzlük bizatihi duygunun doğasından kaynaklanır. Dış dünyaya yönelik her eylemin zorunlu aracının kaslarımız olduğunu başka bir yerde kanıtlamıştık:[23] Kas olmazsa dışarıya dönük eylem de olmaz. Halbuki hangi yoldan olursa olsun dışarıdan gelmiş her dürtü onu alan kişinin bir cevap vermesine yol açar; tabii kas düzeyinde bir cevaptan söz ediyorum. Ama dış etkiler son derece çeşitlidir: Dolayısıyla kas düzeyindeki düzenlemeler de son derece çeşitli olacaktır. Fakat kas faaliyeti hangi biçime bürünürse bürünsün, güç harcanmasını gerektirir. Doğa bu sarfiyatın karşılığını ustaca temin eder; bir etki duyuları harekete geçirdiğinde birden kalp daha hızlı çarpmaya başlar, solunum hızlanır, beslenme işlevlerinin tamamı kırbaçlanmış gibi olur. Duygu denen şeyi oluşturan da bu fizyolojik heyecandır. Bu heyecan güçlendikçe duygu da güçlenir, bu heyecan düşerse duygunun gücü de azalır. Ama

23 *Revue philosophique,* Mayıs 1890, *Sensation, plaisir et douleur.*

bu heyecan otomatiktir, dahası irademizin müdahale alanının neredeyse tamamen dışındadır ve bu, kendimize hâkim olma meselesi açısından çok tatsız bir durumdur.

Kalp atışlarımızı ne durdurabiliriz ne de doğrudan yavaşlatabiliriz; bağırsaklarımızın neredeyse felç olmasını engelleyerek bir dehşet nöbetini kesemeyiz. Cinsel kızışma anlarında, sperm sıvısının artıp birikmesinin önüne geçemeyiz. Kendine hâkim insanlara çok az rastlandığı, özgürlüğün çok az sayıda insanın deneme cesaretini gösterdiği uzun çabaların ödülü olduğu fikri olduğu gibi içimize işlemiştir. Bunun sonucu olarak da insanların hemen hepsi determinizm yasasının köleleridir, onlara kendilerini beğenmişlikleri, öfkelenme eğilimleri yön verir, dolayısıyla büyük çoğunluğu, Nicole'ün dediği gibi, acınması gereken "kuklalar"dır. Onlardan ne kötülük gelirse gelsin, bir filozofa düşen tavır sükûnet ve üstün bir dinginliktir. Özgür iradeye inanan Alceste'in –sonuçsuz bir şekilde kızması adalettir – ama Philinte'in gülümseyen dinginliği bizimdir:

... Ben de her adımda öfkeleniyorum sizin gibi,
Ama sinirlenmeden, nasılsa öyle bakıyorum insanlara...
Evet, insanın o doğuştan kusurlarını
Olduğu gibi görüyorum,
Benim de kanıma dokunmuyor değil onlar;
Benim için ikiyüzlü, kötü, çıkarcı biriyle
O et düşkünü yırtıcı akbabalarla
Isırgan maymunlar, kudurgan kurtlar özdeş...[24]

İşte kuramsal olarak düşünürün tavrı bu olmalıdır. Öcünü alacaksa bile bunu büyük bir sükûnet içinde gerçekleştirmelidir. Ve işin aslı bilge kişi öç almaz. Sadece onun huzuruna el uzatanları cezalandırarak geleceğini güvence altına almaya, bundan böyle herkesin onu rahat bırakmanın daha

24 Molière, İnsandan Kaçan s.7, çev. Bedrettin Tuncel. İş Kültür 2013.

iyi olacağını anlamasını sağlamaya çalışır. Ama yukarıdan bakan bu büyük sükûnet yerine ne görüyoruz? Bir izzetinefis yaralanması, bize değen bir nezaketsizlik ânında, bize rağmen, fizyolojik heyecana yol açar. Kalbimiz düzensiz, ihtilaçlı bir şekilde çarpar, çıldırmış gibidir. Kasılmalarının çoğu kusurludur, çırpınmalıdır, ıstıraplıdır. Kan düzensiz sarsıntılarla beyine hücum ederek bu çok hassas organı kana boğar ve bir şiddetli düşünceler seline, intikam fikirlerine, saçma, abartılı, uygulanamaz fikirlere yol açar: Felsefemiz eleştirdiği ve kınadığı bu tamamen hayvani zincirlerinden boşanma halini eli kolu bağlı izler. Bu acizlik nereden kaynaklanır? Çünkü duygunun koşulsuz öncülü, irademizin hiçbir etkisi olmayan iç organlardaki altüstlüktür. Ve bu organik sarsıntıyı durduramadığımız için, onun temsil edilmesini, psikolojik türden yansımalarını bulmasını, bilincimizi istila etmesini engelleyemeyiz.

Örnekleri çoğaltmaya gerek var mı? Şehvet, psişik huzursuzluğun organik bir nedeni olduğuna dair "can alıcı" bir kanıt değil midir? Varsayılan neden defedildikten sonra geçici çılgınlık hali, fikir otomatizmimiz* sona ermez mi? Daha yukarıda tahlil ettiğimiz korku örneğine tekrar dönmeye gerek var mı? Duygulara karşı gücümüz olmaması *gerektiği* çünkü temel nedenlerinin, onları var eden fizyolojik türdeki nedenlerin hâkimiyetimiz dışında kaldığı dupduru ortada değil mi? İzninizle, düşünce ile iç organlar arasındaki bu eşitsiz çatışmayı gösterme işini nihayete erdirecek bir kişisel tahlil yapayım: Bir süre önce, sabah evden çıkan çocuğumun arkadaşlarının evine gitmesi gerekirken orada olmadığını gelip haber verdiler. Kalbim elimde olmadan daha hızlı çarpmaya başladı. Ama sağduyum galip geldi ve hemen bu duruma inandırıcı bir açıklama buldum. Yine

---

* Bu terim Pierre Janet tarafından 1889'da ortaya atılmıştır. En basit biçimlerine indirgenmiş insan faaliyeti için kullandığını belirtmiştir. En uç noktası da kataleptik hallerdir. (ç.n.)

de çevremdekilerin aşırı endişesi ve kimden çıktığını bilemediğim, çocuğun belki de evimin yakınından geçen çok hızlı ve kabarmış sel suyunun yanında oynamaya gittiği fikri sonunda aklımı bulandırdı. Bu can sıkıcı varsayımın gerçek olamayacak kadar gülünç olduğunu hissetmeme karşın, yukarıda söz ettiğimiz fizyolojik heyecan derhal had safhaya çıktı: Kalbim deli gibi atıyordu; saç derimde sanki saçlarım diken diken olmuş gibi keskin bir acı vardı; ellerim titriyordu ve delilik olarak gördüğüm bu tehlike işaretlerini kovmak için sarf ettiğim tüm gayrete rağmen aklımdan en çılgınca fikirler geçiyordu. Yarım saat süren aramalardan sonra çocuk bulundu, ama kalbim hâlâ küt küt atıyordu. İşin ilginç yanı, sonunda boşa çıkan ve inkâr etmeye çalıştığım bu heyecan, sanki yine de kullanılmak istemiş gibi, hiçbir suçu olmayan zavallı hizmetçi kıza –öfke ile şiddetli kaygının malzemesi hemen hemen aynı olduğu için ağzıma geleni söylememe sebep oldu. Bununla birlikte zavallı kızın yüzündeki ıstırap ifadesini görünce derhal sesimi kestim ve fırtınanın kendi kendine yatışmasını beklemeyi tercih ettim, bu da biraz zaman aldı.

Herkes kendi üzerinde benzer gözlemler yapıp şu üzücü sonuca varabilir: Duygularımıza karşı doğrudan yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur.

III

İşte sonunda köşeye sıkıştık. Benliğine hâkim olma işinin imkânsızlığı ortaya çıktı. Kitabın başlığı yalan söylüyor. Benlik eğitimi bir tuzak. Çünkü bir yandan sadece düşüncem üzerinde gücüm var. Determinizmin akıllıca kullanılması beni özgür kılıyor ve fikirlerin ortaklaşması yasalarından yararlanmamı sağlıyor. Ama fikrin gücü yok. Mücadeleye girişmemiz gereken yabani kuvvetlere karşı etkisi gülünç bir düzeyde.

Diğer yandan eğer duygular içimizde kadir-i mutlak ise; eğer algıları, anıları, hükümleri, mantık yürütmeleri keyiflerince yönetiyorlarsa; hatta güçlü duygular daha zayıf olanları yok edip kovuyorsa; kısacası, neredeyse sınırsız bir despotizm uyguluyorlarsa, o zaman sonuna kadar despotturlar ve ne aklın emirlerine, ne de irademizin denetimine uyarlar.

Etki çareleri açısından zenginiz ama bu zenginlik sadece söz konusu araçlar kullanılamadığında geçerli. Psikolojik hayatımıza yön veren anayasa, disiplinsiz ve yönetilemez bir plebe her şeye gücü yetme olanağını veriyor: Sağduyu kuvvetlerinin gücü sadece kâğıt üstünde; istişare düzeyinde oy kullanıyor ama karar verme sürecine katılamıyorlar.

Şu halde umutsuzluğa kapılarak mızrağımızı ve kalkanımızı fırlatıp atmaktan, savaş alanını terk etmekten, mağlubiyeti tevekkülle kabullenmekten ve en azından tüm yozlaşmalarımız, tüm tembelliklerimiz, tüm korkaklıklarımız için bizi avutacak kaderciliğe sığınmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor.

IV

Neyse ki durum sanıldığı kadar kötü değil. Aklın sahip olmadığı gücü, şu ana kadar unuttuğumuz temel bir etken ona kazandırabilir. Şu anda yapamadıklarını uzun vadede yapabilmesini, o büyük özgürleştirici güç, *zaman* sağlayacaktır. Eksikliğini duyduğumuz doğrudan özgürlüğün yerini bir stratejiyle, doğrudan değil dolaylı çarelerle doldurabileceğiz.

V

Ama kendimizi özgürleştirmek için kullanacağımız yöntemi açıklamadan önce, kaynaklarımızdan hiçbirini ihmal etmemekte ve duygusal hallerimizin özüne ilişkin hiçbir şey

ya da hemen hiçbir şey yapamadığımız halde, duygunun *ikincil* malzemesine etki ederek bir tesir sahibi olup olamayacağımızı incelemekte yarar var.

En başta kalp olmak üzere, iradeye tabi olmayan organların çoğunu kapsayan temel fizyolojik malzeme üzerinde psikolojik araçlarla hiçbir doğrudan hâkimiyete sahip değiliz. Yegâne etki araçlarımız dışsaldır ve terapi alanına girmektedir. İşlevi kalp çarpıntılarını düzene sokmak olan yüksükotundan biraz alarak, şiddetli bir öfkeyi derhal denetim altına almak mümkündür.

Özel ilaçlar yutarak en şiddetli cinsel köpürmelere gem vurulabilir. Kahve içerek tembellik, fiziksel uyuşukluk alt edilebilir. Ama kahve de kalbi hızlandırır, nabza spazmodik bir seyir verir ve pek çok kişiyi parlamaya hazır hale getirir. Sinirli insanların pek çoğunda kahve nefes darlığına yol açar, uzuvlarda büzülme ve titreme hissine neden olur: Böylelikle onları bunaltılara, sebepsiz endişelere, hatta mantıksız korkulara açık hale getirir.

Etki araçları hızla sıralandıktan sonra, duyguların özü üzerindeki doğrudan etki gücümüzün üstünde fazlaca durmaya değmez.

Ama duygu malzemesi içinde kas alanına girenler için aynı şey söz konusu değildir. Duygunun dışsal yansıması bize aittir, çünkü istediğimiz hareketleri yapıp yapmama konusunda son söz bizimdir. Duygu ile onun dışarı yansıtılması arasında sürekli bir birliktelik vardır. Herhangi iki unsur sık sık bir araya getirildiğinde, birinin diğerini uyandırma eğilimine sahip olması psikolojide genel bir yasadır.

İşte bu yasanın sonucu olarak, duygu eğitimiyle uğraşmış en derin pratik psikologlar, hem Loyolalı Ignatius hem de Pascal, dışsal iman fiillerini ruhu buna denk düşen duygusal hal içine sokmaya çok uygun eylemler olarak tavsiye ederler. Hipnoz uykusu halinde, bir duyguya denk düşen davranışın o duyguyu uyandıracak hâkimiyete sahip olduğu bilinir.

"Hastanın tavrıyla ifade edilmek istenen duygu ne olursa olsun, bu duygu için gereken kaslar harekete geçirildiğinde duygu da bir anda ortaya çıkar ve tüm düzenleme de buna uyar."[25] Dugald-Stewart'ın anlattığına göre, Burke öfke duygusunun dış işaretlerini taklit edince genellikle içinde öfke hissettiğini söylüyordu. Oynarken kapışan köpekler, çocuklar, hatta büyük kişiler genellikle sonunda gerçekten öfkeye kapılmazlar mı? Gülme ve gözyaşları bulaşıcı değil midir? Ve halk ne kadar delirirse o kadar güldüğünü fark etmemiş midir? Kederli ve somurtkan bir insan aile içindeki sevinci kıran bir musibet değil midir? Otorite hakkında yüce bir fikir vermeye çok elverişli olan Çin merasim kuralları, Loyolalı Ignatius gibi jestlerin kendilerine denk düşen duyguları telkin ettiklerini düşünen Konfüçyüs tarafından bilinçli olarak yerleştirilmemiş midir? Çok derin bir psikolojisi olan merasim kurallarıyla Katolik törenleri ruhlarda, hatta fazla inanmayan ruhlarda da büyük bir etki yaratmaya çok uygun değil midir? İlahilerin ardından büyük bir sessizlik içinde istisnasız tüm inananların secdeye vardığı o anda inanan hiçbir insanın ruhunda uyanan keskin saygı duygusunu engelleyemeyeceğine bahse girerim. Aynı mantık silsilesi içinde, sevinçten kabına sığamayan bir dostun ziyareti en büyük kaygıların ortasında bile içimizi ferahlatmaz mı? Aslında örnekleri biriktirmenin bir faydası yok: İstendiği zaman kolayca birçok örnek bulunabilir.

Ne yazık ki bu kapsamda uyarılanlar sadece *zaten mevcut olan* duygulardır. Yani bu duygular uyandırılmakta, canlandırılmaktadır, ama yaratılmaları asla söz konusu değildir. Bu şekilde yenilenen duygular epey zayıf kalırlar; dışarıdan içeriye doğru etki eden yöntem değerli bir yardım olarak kabul edilemez. Daha çok bilincin ışığında duyguyu *sürdürmeye* yarar. Yukarıda gördüğümüz gibi, hareketler, özellikle de yazı düşünce için ne ise burada da aynı şey geçerlidir: Aklın

25 Krş. J. Braid, *Neurypnology.*

başka yerlere takılmasının dikkati dağıtmasını engellemek ve her zaman bozulmaya, yerine yeni hallerin geçmesine izin vermeye hep hazır olan bilinç halleri zincirini ön planda tutmak için yapılmış değerli bir yardım söz konusudur. Ama bir ruha, orada hiç yeşermemiş ya da sadece tohum halindeki bir duygunun bu şekilde telkin edilebileceğini düşünmek, bütün duyguların ana unsurunun egemenliğimiz dışında kaldığını bilmemek anlamına gelir.

Aynı şekilde içimizde bir duygu kaynarken, onun dışarıya yansımasına izin vermeyebiliriz. Öfke kendini ifade edebilmek için sıkılı yumruklara, sıkılmış çenelere, yüz adalelerinin kasılmasına, hızlanmış bir soluğa *ihtiyaç duyar*: *Quos ego*! ("Şimdi ben sizi...")* Kaslarıma gevşemelerini, ağzıma gülümsemesini emredebilirim; solunum spazmlarını yatıştırabilirim. Ama filizlenen duygunun henüz zayıf olan ilk tezahürlerini söndürmeye çalışmamışsam, duygunun büyümesine izin vermişsem, özellikle de irade kişisel itibar duygusu, bir skandal çıkmasından çekinme, vb başka duyguları yardıma göndermeyi başaramıyorsa, çabam bir işe yaramayabilir. Şehvet duygusu için de aynı saptama yapılabilir. Eğer zihin arzunun suç ortağı olmuşsa, eğer iç direnç zayıflamışsa, arzunun failleri olan kasların direnci de çok sürmez. Ve genel bir kural: Eğer kuşatmayı yapan askerler komutanlarının gevşediğini, müzakere masasına oturmaya hazır olduklarını hissederlerse, önüne maddi engeller dikerek düşmanı ablukaya almak hiçbir işe yaramaz. Kasların tutkuya itaati reddetmeleri, birbirleriyle dayanışma içindeki tüm iç güçler tarafından enerjik bir biçimde desteklenmelidir. Buradan çıkan sonuç, *dışarıdan* içeriye karşı elimizden çok az şey geldiğidir. Demek ki ruhta bir duyguyu uyandırmak veya onu hareketsiz kılıp aciz duruma sokmak ve özellikle

---

* *Aeneis*'in (Vergilius) başında, Neptün kendisinden habersiz denizi dalgalandıran rüzgârlara öfkelenir ve onları "Quos ego..." diye cümlenin sonunu getirmeden tehdit eder. (ç.n.)

de bir duyguyu yok etmek için kullanabileceğimiz *doğrudan* etkimiz çok zayıftır. Tüm bu dışsal araçların bize sağladığı bir *destekten* ibarettir: Kuşkusuz değerli bir destektir, ama ancak güçlü bir iç etkiye eklenirse anlam taşır.

VI

Demek ki şayet şimdiki zamana hapsolmuş olsaydık, öngörüsüzce, günübirlik yaşasaydık, her türlü mücadele faydasız olurdu. Fikirlerin, duyguların, tutkuların içimizdeki çatışmasını elimiz kolumuz bağlı izlerdik. İlginç bir mücadele olurdu ama akıl, cesareti baştan kırılmış bir seyirci olmaktan öteye geçemezdi. Olsa olsa, at yarışlarında bahis oynanması gibi, o da mücadelenin sonucunun ne olacağını tahmin etmeye çalışarak eğlenebilirdi: Hatta bu teşhis alanında sonunda bir tür yanılmazlık bile edinebilirdi; zaten insanların çoğunda bundan başka bir rolü de yoktur çünkü hepsi öngörüleri tarafından tongaya düşürülür. Ne olacağını öngördükleri ve arzuları ne olmasını *istiyorsa* aynen o olduğu için kendilerini özgür sanırlar. Acizliğinden utanç duyan akıl, kendisinin hükümran olduğu yönündeki tatlı yanılsamayla oyalanmaktan hoşlanır. Ama aslında eğilimler onu hiç katmadan her türlü meseleyi hallederler; yarın yağmur yağacağını bilen meteorolog atmosferin doygunluk derecesi üzerinde ne denli etki sahibiyse, akıl da çatışmanın sonucu üzerinde daha fazla etki sahibi değildir.

Ancak bu kural, özgürlüklerini ele geçirmek için hiçbir çaba sarf etmemiş olanların hak ettikleri kural, hiç de zorunlu bir kural değildir. İnsan kendi evinde sözünü geçirmeyi başarabilir. Şimdide verilmeyen özgürlüğümüzü zaman sayesinde ele geçirebiliriz. Zaman büyük kurtarıcımızdır. Aklı özgürleştiren, ona tutkuların ve hayvanlığın vasallığından çıkma olanağını veren hükümran güç zamandır. Çünkü her türden duygusal haller kaba ve kör güçlerdir ve isterlerse

Herakles gibi olsunlar, bunu görmeyen insanların rolü bunu duru bir şekilde gören insanlar tarafından yönlendirilmektir. Akıl becerikli davranarak, zaman ile kurduğu ittifak sayesinde, yani sabırlı, sakin ama inatçı bir taktikle yavaş yavaş ve kesin bir şekilde iktidarı ele geçirecek, hatta diktatörlüğünü kuracaktır: Bu diktatörlüğü hafifletecek tek şey, hükümdarın tembelliği ve uyrukların geçici isyanlarıdır.

Şimdi zaman sayesinde gerçekleşecek bu özgürleşmenin doğasını ve sonuçlarını incelemeliyiz. Daha sonra özgürleşmenin pratik yollarını ele alacağız.

III. Bölüm
Aklın Krallığını Kurma İhtimali

I

Benliğini ele geçirme işinde en önemlisi, fikirlerin ve davranışların sağlam alışkanlıklar halinde bağlanmasıdır; öyle bir bağlantı söz konusu olmalıdır ki fikir zihinde ortaya çıktıktan sonra fiil onu bir refleksin kesinliği ve gücüyle izlemelidir. Halbuki şu ana kadar, üzücü bir kesinlikle, sadece duygunun neredeyse otomatik eylemler üretebildiğini gördük. Bir fikirle, örneğin çalışmak fikriyle onun eyleme dökülmesi arasındaki bağlantı duyarsızlık hali içinde asla kurulamaz.

Lehimin sağlam ve zor kırılır olması için duygusal hallerin sıcaklığıyla yapılması gerekir.

Ancak bu şekilde en sert haline erişebilir. Zaten eğitim, düşünme, davranma alışkanlıkları yaratmak, yani çocuğun zihninde fikirlerin fikirlerle, fikirlerin duygularla, fikirlerin eylemlerle bağlandığı sistemler tertiplemek, güçlü duyguların devreye sokulmasından başka nedir ki? Çocuk önce korkunun, izzetinefsinin, anne babasının hoşuna gitme isteğinin etkisiyle yavaş yavaş dikkatine hâkim olur, gürültü

yapma eğilimini, taşkın hareketlerini bastırır; temizliğine dikkat eder, çalışır; başka bir deyişle bazı eğilimlerle onların doğal ifadesi arasındaki bağı koparmak, o zamana dek bağlantılı olmayan bazı fikir ve eylemleri de birbirine sağlamca lehimlemek için ustaca uygulanan güçlü doğal duygulardan yararlanılır.

Güçlü bir dinsel inancın hâkim olduğu devirlerde veya çevrelerde, dinsel duygular çok büyük enerjiye sahip bir kütle yaratırlar çünkü zaten kendileri de epey kuvvetli olan ve tutarlı bir demet halinde bir araya getirilmiş temel duygulardan oluşurlar. Kamuoyu korkusu, kutsal bir niteliğe büründürülmüş insanların otoritesine duyulan saygı, eğitimde biriktirilmiş anılar, ebedi cezalardan duyulan endişe, cennete gitme ümidi, her yerde hazır ve nazır, her şeyi gören, her şeyi duyan, en gizli düşünceleri bile bilen, cezalandırıcı bir Tanrı'dan duyulan dehşet, bütün bunlar aşırı karmaşık ama bilince basit gelen bir duygusal hal içinde birlikte erimiş gibidir. Böylesine güçlü bu duygunun yakıcı alevinde fikirler ile eylemler kalıcı şekilde lehimlenir: İşte bu nedenle üstün dinsel şahsiyetlerde bir hakaret öfkeye yol açamaz çünkü onlarda tevekkül çok hızlı devreye girer ve samimidir; cinsellikten uzak durmak artık herhangi bir mücadeleye bile yol açmaz çünkü ahlaki açıdan daha aşağıdaki insanların beynini tutuşturan cinsel tahrikler yok edilmiş, yola getirilmiş, temizlenmiştir. Bu, sadece üstün duyguların antagonizmiyle çok güçlü eğilimlere karşı kazanılan zafere güzel bir örnektir.

Renan şöyle diyordu: "Artık sahip olmadığım bir imanın hâlâ hayatıma yön verdiğini hissediyorum: İmanın özelliği kaybolduktan sonra bile etkili olabilmesidir." Bu hiç de imana özgü bir durum değildir. Eylemleri uzun süre bazı fikirlere bağlamış her samimi duygu yok olabilir: Ama tıpkı mantık ilminde akıl yürütülürken sonuca varıldıktan sonra kıyaslama teriminin yok olması gibi, o da ardında bu bağı bırakarak gider.

Ama duygunun böyle kolaylıkla düğümlediği benzer bağlantıları, fikir de duygusal hallerin suç ortaklığını kazanmak koşuluyla kurabilir. Çok sık görülen bir olay: Ailede ve lisede aldığımız eğitimde, ebeveynimiz ve hocalarımız gördüğümüz üzere istedikleri lehimi yapabilirler. Din için de aynı şey geçerlidir.

Ama *kendimizin kendimiz tarafından eğitilmemiz işinde* olay artık böyle cereyan etmez. Görev çok daha karmaşıktır; psikolojik yapımızın ve onun bu açıdan yaklaşılan kaynaklarının derinlemesine bilinmesi gerekir. O güne dek ebeveyn veya hocaları tarafından rehberlik edilen, lise kurallarının önlerine eksiksiz bir biçimde tanımlanmış, düzenli bir çalışma koyduğu gençler, liseden çıktıklarında kendilerini aniden büyük bir kentte, denetimsiz, çoğunlukla öğüt alma olanağından yoksun ve en önemlisi de vazifesi net olarak tanımlanmamış bir halde bulurlar; çünkü bir sınava hazırlanmak günlük ders programını hazır bulmakla aynı şey değildir. Artık ceza da yoktur: Tek (ve çok uzaklarda duran, çok etkisiz) ceza, yıl sonunda korkulan başarısızlığa uğramaktır.

Ama her şeye rağmen, hemen hiç çalışmadan mezun olan öğrencilerin yüksek sayısı ciddi hiçbir korkuya da yer bırakmaz: Son ay çalışırız, denir!

Böylesine nankör koşulların ortasında fikrin hâkimiyetini sağlamak ve öğrencinin mevcut duygularında bu fikre destekler bulmak gerekecektir. Bu bir taktik meselesidir, ama daha önce hiçbirini unutmadan tüm kaynaklarımızı gözden geçirmeli ve belli fikirlerle belli davranışlar arasındaki gerekli bağların nasıl kurulacağı sorununu çok yakından incelemeliyiz.

II

İlkönce benliğine egemen olma işinin *lehindeki duygusal güçlerle fikir arasındaki ilişkileri* inceleyeceğiz.

Akıl ile duygu arasındaki ilişkilerle uğraşmış, ne yazık ki az sayıdaki filozof iki bilgi türü ayırt etmeye meyillidir: tamamen zihinsel (entelektüel) bilgi ve *gönül yoluyla* gelen bilgi.[26] Bu, temel bir hakikati ortaya koymanın yanlış bir yoludur. Her bilgi zihinseldir. Ama bilgiye bir duygu eşlik ettiğinde, bu zihinsel ve duygusal iki unsur iç içe geçip kaynaşır ve bir anlamda fikirden daha hacimli, daha yoğun olan duygu bilincin ışığı altında yerini alıp ortağı olan fikri gölgeye iter. Yukarıda, birdenbire şiddetli duygular uyandırdıkları ana kadar soğuk kalan fikir örnekleri gördük; uyanan duygular öyle şiddetlidir ki artık söz konusu fikir bilinçte ne zaman belirse söz konusu duygunun anısını da derhal peşinde sürükler; sonuçta bu anı, doğuş halindeki duygudan başka bir şey değildir. Mesela ben, yaşadığım fazla şiddetli bir tecrübeden ötürü,[27] ne zaman bir yamaçtan aşağı kaydığımı düşünsem derhal baş dönmesi duygusunu hissediyorum. İşte bir fikirle daha önceden hiç tanımadığım bir duygusal hal arasında tek bir defada ne yazık ki otomatik duruma gelmiş bir bağlantı... Bu tür bağlantılar yapay yollardan pekiştirilebilir mi? Bu sorunun cevabı olumsuz olsaydı, irade eğitimini bir kenara bırakabilirdik. Ama tüm eğitimin bu ihtimale dayandığını gördük. İyi de ebeveyn ve hocalarımızın yaptığını özgür, kendinden başka kimseye hesap vermeyen bir öğrenci de kendi adına gerçekleştirebilir mi? Gerçekleştiremez diyorsak, kendi kendini eğitmek imkânsız olur.

Böyle ortaklıkların tesis edilmesinin zor olduğu kesindir. Zaman, sebat istedikleri de kesindir. Ama mümkün olmaları bizce daha da kesindir. İşte bu ihtimal de bizim kurtuluşumuzdur. Bunu ifade etmek, özgür olduğumuzu ifade etmektir. Dolayısıyla biz de hiç duraksamadan bunu ifade ediyoruz. Evet, özgürüz. Her birimiz, eğer isterse, örneğin usandırıcı

---

26 Krş. özellikle *The Alternative: A Study in Psychology*, E.R. Clay, çev. Burdeau, s. 220, Alcan.

27 Bkz. Yukarıda, s. 34.

bir çalışma fikriyle onu zaman içinde kolaylaştıracak duyguları yan yana getirebilir. Duygu*lar* diyoruz, çünkü genelde entelektüel çalışanlarda bu ortaklık çok sayıda duygusal hal ile kurulur. Üstelik yukarıda verdiğim örnekteki gibi tek bir tecrübenin sonucu da pek olmaz. Bir çizer gibi, peş peşe gelen karakalem darbeleriyle ilerleriz; gerçekleştirilen her ortaklık, ilk tecrübeden itibaren etkisini göstermeye başlayan alışkanlık yasası sayesinde bilinçte bir tür üstünkörü eskiz bırakır; en enerjik anlarda gerçekleştirilenler bir anlamda taslağı nihayetine erdirecek belirleyici hatları temin ederler, bunlar daha sonra sabırla yapılan rötuşlarla tamamlanır.

Bu ağır ilerleyiş zorunludur çünkü yalnız başına yapılan düşünce çalışması insan doğasına o kadar aykırıdır ki, sürekli devam ettirilen sebatkâr dikkat bir gence öyle zahmetli gelir ki, bu hareketsizlik ve özellikle de dikkatin bir fikre yoğunlaştırılması halinin uyandırdığı nefrete karşı mücadele etmek için iradeyi ölümcül atalet ve insan tembelliği güçlerine karşı direnişinde desteklemeye elverişli tüm duygusal güçleri sağlam ve tutarlı bir demet halinde bir araya getirmekte yarar vardır.

Bu nedenle, uzun soluklu ve insanın kendini adadığı bir kitabın yazılmasının gerektirdiği uzun ve usanç verici çaba silsilesinde enerjiyi neyin ayakta tuttuğu incelendiğinde, aynı amaca yönelmiş duygular arasında güçlü bir koalisyonla karşılaşılır: ilk sırada ve dolaysız olarak, çalışmanın bize o denli yüksek bir canlılıkta verdiği kendi enerjimizin duygusu; sonuçlar ve buluşların yarattığı sevinçler tarafından ödüllendirilen düşünsel çaba; soylu bir amacın peşinden gitmenin verdiği üstünlük duygusu; israf edilmesi engellenmiş ve tamamen yararlı bir biçimde kullanılan etkinliğin getirdiği kudret, fiziksel açıdan kendini iyi hissetme duygusu. Bu kuvvetli saiklere, kimileri eksiksiz bir sempati, diğerleri de bir parça kıskançlıkla hiçbir şey yapmadan bizi izleyenlerin takdirinin farkında olmayı; durmadan genişleyen en-

telektüel ufkun yarattığı keyifleri de ekleyelim. Üstüne bir de beklenen izzetinefis, ihtiras tatminlerini; sevdiklerimizi sevinçli görmenin sevincini ve son olarak da daha soylu saikleri, insanlık aşkını, amaçsızca boş boş dolaşan, bilimlerin bilimi olan kendini yönetme bilimine erişmek için izlemeleri gereken yolu hiç kimsenin göstermediği onca gence yapılabilecek hizmetleri koyalım. Şu anda bencil duygular, gelecekte de şahsilikten uzak, diğerkâm duygular bize kapsamlı bir eğilim, duygu, tutku hazinesi sunarlar; bu hazineyi yardımımıza çağırabilir, şimdiye dek birbirleriyle uyumsuz kalmış enerjilerini eşgüdüm içine sokarak şimdiye dek soğuk, usandırıcı görünmüş bir amacı canlı, çekici bir amaca dönüştürebiliriz. İçimizde sıcak ve heyecanlı bir coşku adına ne varsa, tıpkı sevdiği genç kızın gözlerini düşleri ve arzularıyla kamaştırmak isteyen tutkulu âşık gibi, ona yönlendiririz: Genç âşıkla aramızdaki tek fark, onun hayallerini naif bir şekilde nesnelleştirmesi, bizim için ise bu nesnelleştirmenin bilinçli, düşünülüp taşınılarak yapılmış olması, ancak uzun vadede kendiliğinden bir görünüm almasıdır.

Nasıl yani? Cimri para için sağlığını, zevklerini, hatta dürüstlüğünü feda etmeyi başaracak da biz entelektüel çalışma gibi cömert bir amacı, her gün ona tembelliğimizden birkaç saati feda edebilecek kadar sevmeyi başaramayacak mıyız? Esnaf, bir gün kent dışına kıra çekilip, tam bir aylaklığın tadına varabilme umuduyla her sabah beşte kalkacak ve akşamın dokuzuna kadar müşterilerinin emrine amade olacak da, gençlerimiz şimdi ve gelecekte yüksek entelektüel kültürün çok sayıda sevincini yaşayabilmek adına çalışma masalarının başında beş saat geçirmeye katlanamayacaklar mı? Bu uğraş tatsız gelebilir –ama gönülden yapıldığında asla öyle değildir fakat fikir ortaklaşmaları yasalarından hareketle, alışkanlık sayesinde gayretin ıstıraplarının azalacağından, çok geçmeden de keyifli bir hal alacağından emin olabiliriz.

Nitekim başlangıçta hiç çekici olmayanı ortaklaştırma yoluyla çekici kılma gücümüzün etki alanı çok geniştir. Önce irademizden yana duyguları zenginleştirebilir, onları dönüştürecek kertede zenginleştirebiliriz. Saint François de Sales'ın ifadesiyle "ruhunun Tanrı içine akmasına, orada sıvılaşmasına" izin vermek manasına gelen mistik anlayışın nefis duygusu içinde, kendi güçleriyle oransız bir güce sahip doğanın ortasına bırakılmış, kendi sefil hallerini ve doğa güçlerinin dehşetini ta içlerinde duyan çıplak ilk insanlara ait sevgi ve korku sentezinin de bulunduğunu kim anlayabilir? Aynı şekilde ömrün kısalığı duygusu, "saatin hiç durmadan akışı, bu algılanamayan, ama düşününce insanı çıldırtabilecek koşu, insanların bedenini ve ömrünü kemiren o aceleci küçük saniyelerin sonu gelmez geçit resmi"[28] duygusu bile, her türlü sıradan, bayağı vakit kaybını küçümsememizi bize öğreterek yardımımıza gelebilir.

Bilincimizde hiç var olmayan duyguları ne uyarabilir ne de yaratabiliriz, burası kesin. Ama insan bilincinde temel duyguların eksik olabileceğine inanmıyorum. Her halükârda bizim konumuz benzerlerinden bu kadar derinden farklı olabilen insanlar değil, onlara hitap etmiyoruz. Biz bu incelemeyi bir teratoloji* ders kitabı olarak değil, normal gençler için yazıyoruz. Zaten böylesi canavarlar yoktur. Mesela ayırt edici özellikleri gaddarlık olan ve hiçbir zaman, hiçbir koşulda ne ebeveynine ne de kendilerine acıyan insanlar nerede görülmüştür? Hiçbir zaman diyoruz, çünkü bahsedilen insanlarda acıma hissi çok ender görülse de pekâlâ ihtimal dâhilindedir ve olacaktır. Diğer yandan en karmaşık, en soylu duyguların birçok temel duygunun yakın birlikteliğiyle oluşmuş sentezler olduğunu

28 *Fort comme la Mort*, Guy de Maupassant.

* Doğum kusurlarını biyolojik açıdan inceleyen bilim dalı.

bildiğimizden,[29] zihnin herhangi bir bilinç haline hasrettiği güçlü ve uzun dikkat bu hali bilinç sahnesinin önüne çıkarıp, daha sonra da ona kendisiyle ortak halleri de uyandırma, bir organizasyon merkezi olma olanağı verdiğinden, bir anlamda utangaç, alçakgönüllü olan, o güne kadar güçlü komşuları tarafından aşağılandıkları, rahatsız edildikleri için sesleri solukları çıkmayan, gündüz vakti de pırıltıları kesilmemekle birlikte cahillerin farkına varmadıkları yıldızlar gibi parıltısız, bitkisel bir hayat süren duygusal halleri teşvik edebileceğimizi, güçlendirebileceğimizi savunuyoruz (herkes bunu kendisinde teyit edebilir). Elimizin altındaki dikkatimiz, hiç sahip olmadığımız yaratıcı gücün işlevini üstleniyor.

Zaten romanların başarısı ve özellikle de herkesin onları anlayabilmesi nereden kaynaklanıyor? Çünkü her biri, olağan yaşamda kendilerine faaliyete geçecek alan bulamayan bir grup duyguyu harekete geçiriyor. Bu durum, "dört dörtlük" bir savaş yokken çıkan küçük bir savaşa benziyor. Büyük ustaların romanlarını çok geniş bir okuyucu kitlesinin takip edebilmesi de okuyucuların çoğunluğunda uykuya dalmış duyguların bilincin güpegündüz aydınlığında boy gösterecek bir fırsat beklediklerinin kanıtı sayılamaz mı? Romancının bizde yarattığını, dikkatimize ve hayal gücümüze hâkim olduğumuza göre, bizim yaratamamamız tuhaf olurdu. Pekâlâ yaratabiliriz. Örneğin canım isterse içimde yapay öfkeler, şefkat, coşku, kısacası arzulanan amaca ulaşmak için gereken duyguyu uyandırabilirim.

Bilimsel buluşların, kelimenin insani anlamında, yepyeni duygular yarattığını görmüyor muyuz? Halbuki dış görünüşte Kartezyen mekanizmadan daha soğuk bir şey bulunabilir mi? Ama bu soyut kuram Spinoza'nın alev alev ruhuna düştüğünde kendisinden önce dağınık bir halde bulunan duyguları yeni bir sistem içinde eşgüdüme sokup, hiç olma

29 Krş. *Psychologie*, Spencer, çev. Ribot, I, "DUYGULAR" bölümü, Alcan.

halimiz hakkında sahip olduğu çok güçlü duygu etrafında bir araya getirerek halihazırdaki metafizik romanların en tutkulu ve en hayranlık vericisinin doğmasına yol açmadı mı? İnsanlık duygusunun insanda doğuştan bulunduğu söylenebilir mi? Bu duygu bilinçli bir ürün, yeni bir sentez, benzersiz güçte bir sentez değil midir? "İnsanlık tapıncı bir insan yaşamını ele geçirebilir, onun düşüncesini, duygusunu, eylemini dinin hakkında ancak bir ön fikir, bir tadımlık sunabileceği bir güçle renklendirebilir,"[30] diye yazan Mill'in haklı olduğu belli değil midir?

Zaten anarşik durumdaki temel duyguların kaynaşmasını onlara net birer ifade kazandırarak yönlendirmek ve gerçekleştirmek akla düşen bir rol değil midir? Bu anarşinin kaynağı, her duygusal halin, her arzunun tek başına bırakıldığında son derece muğlak, kör ve giderek aciz kalmasıdır. Kendiliğinden dışarı vurulan öfke ve korku gibi içgüdüsel duygular dışında, pek çok duygu ifade bulabilmek için aklın işbirliğine ihtiyaç duyar. Bu duygular ruhta bir tasaya, bir ıstıraba yol açarlar ve bu tasaya kesin bir anlam yükleyen akıl olur. Arzuyu tatmin etme yollarını aramak akla düşer. Mont-Blanc Dağı'nda boraya yakalanıp soğuktan acı çekerek, korkunç bir şekilde öleceğimizin dehşetine kapılmışken akıl bize kardan duvarın içine bir oyuk açıp tehlikenin geçmesini beklememizi teklif eder. Robinson Crusoe gibi ıssız bir adaya düşsek, şayet akıl onları tatmin etmeye çalışmazsa, acı verici bir şekilde çileden çıkmış tüm eğilimlerimizle ne yaparız? Sefalet içindeysem ve bundan kurtulmak istiyorsam, davranışlarıma net, iyi tanımlanmış bir doğrultu çizecek olan yine akıldır. Tamamen bakir ve bilgisiz bir genç adamda cinsel eğilimin yol açtığı heyecanın kararsızlığı ve belirsizliğiyle, ilk tecrübeden sonra arzusunun kazanacağı netlik ve enerji karşılaştırılırsa, aklın duygusal hallere nasıl yardımcı olduğu daha iyi anlaşılır. Dolayısıyla bir arzuya, bir

30 Stuart Mill, *Utilitarisme*, böl. III, çev. Le Monnier, Alcan.

duyguya çok büyük bir canlılık kazandırmak için, peşinden koşulan amacın akıl açısından tam bir belirginlik kazanması yeterli demektir; böylece o amacın tüm sevimli, baştan çıkarıcı veya sadece yararlı yanları net bir şekilde öne çıkacaktır.

Öyleyse sadece akıllı olmamız ve öngörebilmemiz (sonuçta bilmek, öngörmekten başka bir şey değildir) sayesinde, muktedir olduğumuz ve öğrendiğimiz tüm araçları müttefik duyguları güçlendirmek için kullanabiliriz. Duygusal hallerimiz üzerinde doğrudan, dışarıdan fazla bir şey yapamayız, ama ortaklaştırma yasasını akıllı bir şekilde kullanırsak gücümüz uçsuz bucaksız bir hale gelebilir.

Bazı duyguların serpilip gelişmesi için uygun bir ortamda, aile ortamında veya arkadaş, ilişki, okuma, örnekler, vb. ortamında bulunduğumuzda, bu güce onu iki katına çıkaran bir yardım temin edebileceğimizi göreceğiz. Zaten kendimiz üzerindeki bu dolaylı etki tarzını uzun uzun inceleyeceğiz (V. Kitap).

Buraya kadar sıralananlar bize yeterince cesaret vermeye uygundur. Eğer fikir eylemle iç içe geçmek için duygusal hallerin sıcaklığına ihtiyaç duyuyorsa, bu sıcaklığı bize yararlı olduğu yerde bir *fiat* ile değil, ortaklaştırma yasalarının mantıklı kullanımıyla ortaya çıkarabileceğimiz konusunda artık kimsenin şüphesi kalmamış olsa gerek. Aklın üstünlüğünü artık imkânsız bir şey diye görme noktasından uzaklaşmış bulunuyoruz.

Ama fikir ile duygular arasındaki ilişkileri daha da yakından incelemeliyiz. Duygu hacimli, ağır, yavaş uyanan bir haldir ve bu nedenle tecrübe ile sabit olan şey, yani duygunun bilinçte nispeten ender görülen bir hal olduğu *a priori* öngörülebilir. Duygunun belirme ve yok olma ritmi geniş bir alanı kaplar. Duyguların gelgitleri vardır. Aralıklarda, ruh tıpkı denizin durgunluk ânına benzeyen bir sükûnet, bir dinginlik içindedir. Duygusal hallerin düzenli aralıklarla değişen bu doğası, akla uygun özgürlüğün zaferini çok sağlam

bir biçimde temellendirmemizi sağlayacaktır. Düşünce de doğası gereği sürekli bir gelgite tabidir, ama hem olguların katı disiplini hem de ailesi ve öğretmenlerinin verdiği eğitim tarafından terbiye edilmiş genç adam, düşünce üzerinde büyük bir güce zaten sahip olmuştur. Bilincinde canının istediği temsilleri çok uzun süre koruyabilir. Duygusal hallerin istikrarsızlığı karşısında bir fikir, süresi ve kalıcılığıyla net bir tezat oluşturur. Duygular kabarırken mevcudiyetini koruyarak bu hareketten yararlanır; duygular geri çekilirken geçici diktatörlüğünden etkin bir şekilde istifade ederek düşmana karşı savunma çalışmalarına girişebilir ve kendi müttefiklerini güçlendirebilir.

Duygu bilince çıktığında (burada sadece hedefimiz açısından faydalı duygulardan söz ettiğimize göre) fırsatı kaçırmayıp gemimizi yüzdürmeliyiz; "sağlıklı kararlar almak için, bize seslenen Tanrı'nın sesinden olduğu kadar iyi hareketlerden de yararlanmak gerekir."[31] Ruhu istila eden müttefik duygu ne olursa olsun, onu hiç vakit geçirmeden kendi yaptığımız iş adına kullanalım. Bir arkadaşımızın kazandığı başarıyı öğrendiğimizde bu sendeleyen irademizi kırbaçlıyorsa, hemen çalışmaya koyulalım! Bize birkaç gündür işkence çektiren, cepheden yüzleşemediğimiz, ama saplantısından da bir türlü kurtulamadığımız için bizim açımızdan bir pişmanlık haline gelen görevden cesur bir kararla derhal kurtulalım. Bugün bu okuduklarımızdan sonra çalışmanın yüceliği ve kutsallığı duygusu içimizi kapladıysa, derhal kaleme sarılalım veya daha basitinden gidecek olursak, çalışmayı güzelleştiren tam fiziksel ve entelektüel güç duygusunu mu hissediyoruz, hemen işe koyulalım! Bu iyi anları sağlam alışkanlıklar edinmek, üretken ve verimli düşüncenin güçlü sevinçlerini, kendine hâkimiyetin gururunu uzun süre tadı damağımızdan gitmeyecek şekilde tatmak için kullanmak gerekir.

31 Leibniz, *Nouveaux essais*, II, § 35.

Duygu geri çekilirken, geride kutsanmış bir tortu gibi, tahkim edilmiş çalışma alışkanlığını, bundan alınan keyiflerin ve enerjik kararların anısını bırakacaktır.

Duygunun kaybolmasını izleyen sükûnet döneminde, diktatörlük bilinçte tek başına kalan düşünceye geçer. Ama Schopenhauer'nın belirttiği gibi, fikirler "her zaman akmayan ahlak kaynağı açıldığında iyi duyguların biriktiği bir baraj, bir sarnıçtır ve bu iyi duygular, fırsat çıktığında derivasyon kanallarıyla gereken yerlere dağıtılacaktır."[32] Demek ki duyguların etkisiyle, fikir ile hareketlerin birbirine eklemlenmesi sürer ve diğer yandan, fikir sıklıkla elverişli duygularla ortaklaştırıldığı için, fikri öne çıkarıcı bu duyguların halihazırda yokluğunda bile, ortaklaştırma yasalarından yararlanan fikir onları uyandırabilir; gerçi bu durumda söz konusu duygular zayıftır ama yine de eyleme geçilmesine yol açacak yeterliliktedir.

III

Aklın lehteki duygusal hallerle ilişkilerini inceledikten sonra *geriye aklın, kendine hâkim olma çalışmasının aleyhindeki duygusal hallerle ilişkilerini incelemek* kalıyor. Duygusal hallerimiz, arzularımız, tutkularımız üzerindeki gücümüzün değerli bile olsa epey zayıf kaldığını gördük. Elimizde sadece dolaylı araçlar vardır. Sözümüz sadece kaslarımıza ve fikirlerimizin akışına geçer. Duyguların dışsal tezahürlerini bastırabilir, onların doğal dilini yok edebiliriz. Saray mensuplarında veya çoğunlukla da daha zorba ve daha akılsız bir gücün, yani kamuoyunun daha da pısırık dalkavukları haline gelen kibar tabaka mensuplarında, kinlerin, öfkelerin, hınçların, aşağılamaların her türlü görünür yansımasını bastırma gücü çok üst düzeydedir.

Öte yandan bir arzu, bir eğilim dış dünyadan mutlak şekilde ayrılmış unsurlardır; onlar ancak kasların faaliye-

32 *Fondement de la morale,* Alcan, s. 125.

tiyle tatmin edilebilirler: Öfke hakaretler veya yumruklarla; aşk sarılmalar, öpüşmeler, okşamalarla giderilir; ama kaslarımız büyük ölçüde irademize bağımlıdır ve mademki hepimiz uzuvlarımızın bir tutkuya elçilik etmesini geçici olarak reddedebiliriz, o zaman bastırma gücümüzü geliştirebileceğimiz ve söz konusu duyguyu içimize gömebileceğimiz de açık demektir.

Her türlü eğilim, kuvvetin korunumu yasası gereğince, dışarı vurulmayı şart koştuğu için, dış tezahürü bu şekilde bastırılan eğilimler içeriye atılır ve gidip beyni tutuşturmak, beyinde fikirlerin düzensiz bir şekilde dörtnala kalkmasına yol açmak zorunda kalırlar; bu fikirler de kendileriyle ilişkili duyguları uyandırırlar. Pascal bu nedenle, "akıl ne kadar fazlaysa tutkular da o kadar büyük olur," demiştir.

Ama şunu hiç unutmayalım: Düşüncelerimizin doğrultusunu biz saptarız; yangının daldan dala sıçrayarak yayılmasını engelleyebiliriz. Bazen içimizdeki ateşi söndürmenin imkânsız olduğunu hissedersek ve irademizi temkinli bir ricata zorlayan aptalca ve gözü kör duygu yeterince yatışınca kendimizi yeniden toparlayabileceğimizden eminsek, onu bir şekilde duyurabiliriz ve örneğin, öfkemizin sözler, intikam tasarıları şeklinde çevreye yayılmasına izin vererek onu yolundan saptırabiliriz. Bir anlamda irademizi yeniden hücuma geçirmeden önce, karşımızdaki hasmı bu şekilde yormuş oluruz.

Bazen de doğrudan eyleme geçebiliriz. Çünkü gördüğümüz üzere, biraz karmaşık eğilimler kör oldukları için her zaman akla gereksinim duyarlar. Eğilim deyim yerindeyse bir fikre asılı durur. Bu durum, görme duyusu zayıf, koku alma duyusu ise sıfır olan köpekbalığının onu ava doğru yönlendiren "kılavuz balık" ile işbirliğine benzer;* o "kılavuz" olmasa köpekbalığı hiçbir şeyin farkında olmadan

---

* Kısmen yanlış bilgi; köpekbalıklarının görme duyularının zayıf olduğu doğrudur ama koku alma ve işitme duyuları çok gelişkindir. (ç.n.)

burnunun dikine dümdüz gider.* Her tutkunun, her arzunun ilk etkisi aklı yolundan saptırmak, kendi meşruiyetini sağlamaktır. Hiçbir şey yapmaması konusunda mükemmel nedenler öne sürmeyen ve kendisini çalışmaya koyulmaya teşvik edenlere karşı sağlam cevaplar yetiştirmeyen tembel yoktur. Bir despot, sömürdükleri karşısındaki üstünlüğünü içselleştirmeden ve özgürlüğün yol açabileceği çeşitli dertler konusunda fikir sahibi olmadan tam bir despot olamaz. Böyle safsatalarla meşrulaştırılan bir tutku ürkütücü hale gelir. Dolayısıyla söz konusu duygusal hali vurabilmek için, ona "kılavuzluk" yapan fikre veya fikirler grubuna nişan almamız gerekir. Bu safsataları un ufak etmemiz, yok etmemiz gerekir. Tutkunun amacını sarıp sarmaladığı yanılsamaları dağıtmak gerekir. Böylelikle yalanın, hatanın net bir biçimde görülmesi; bugünün aldatıcı vaatlerinin ötesinde hayal kırıcı bir geleceğin keşfedilmesi; boş heveslerimizin sağlığımız, mutluluğumuz, itibarımız üzerinde yol açacağı ıstıraplı sonuçların öngörülmesi; bu etkenler olmasa kendisini engelleyebilecek değerlendirmeleri boğacak arzunun karşısına onu durduracak başka arzular, başka duygu halleri çıkaracaktır. Bu başka arzular ilk arzuyu yenmeyi başaramasalar bile onun zaferini tartışmalı, bir anlamda lekeli ve geçici kılarlar. Bilinci rahat rahat ele geçireceğine savaş ve kaygıyla karşı karşıya kalır. Böylece kendinden hoşnut tembelliğin karşısına bilinçte silahlandırılacak hasımlar, mücadeleyle giderek savaşçılaşır ve giderek daha sıklaşan, daha belirleyici olan zaferler elde etmeye başlarlar. *Figaro'nun Düğünü*'ndeki sevimli Chérubin tipi hatırlardadır: "Ben artık kim olduğumu bilmiyorum. Bir süredir göğsüm sı-

* Kılavuz balıklarının köpekbalıklarına yol gösterdikleri inancı da bir "açık deniz efsanesi"dir; büyük balıkların peşinde veya çevresinde yüzen küçük balıkların onlara yön gösterdiğini sanan insanoğlu bu nedenle söz konusu balıklara "kılavuz balığı" adını vermiştir; ama aslında söz konusu balıkların köpekbalığının yemek artıklarından yararlanmak amacıyla onunla birlikte yüzdükleri saptanmıştır. (ç.n.)

kışıyor; hangi kadını görsem kalbim çarpıyor; aşk ve haz kelimeleri kalbimi titretiyor, allak bullak ediyor. Sonra bir de bu kelimeleri birine söyleme ihtiyacı var: Sizi seviyorum. Bu ihtiyaç benim için öyle acil bir hâl aldı ki tek başımayken bile söylüyorum, bahçede koşarken, hanımına, sana, ağaçlara, bulutlara, ... rüzgâra söylüyorum. – Mesela daha dün Marceline'le karşılaştım... Suzanne (gülerek): Ha ha ha ha! – Chérubin: Neden olmasın? O da kadın! Kız! Bir kız! Bir kadın! Ah, bunlar nasıl da tatlı sözler!"*

Şayet Chérubin kendini bir anlığına da olsa toparlayabilse, Marceline'e yakından bakabilse, onun çirkinliğinin, ihtiyarlığının ve aptallığının bilincine varabilseydi, duyduğu arzu ciddi bir darbe yerdi. O arzuyu ne öldürmüş olacaktı? Dikkatli inceleme, gerçek. Güçlü tutku eleştirel aklın uyanmasını engeller, ama tutku nesnesinin *iradi eleştiriye* tabi tutulması mümkün olursa, tutku yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. İyi bulunmuş saçma gerekçelerle dışarıdan en iyi tahkim edilmiş tembelde bile, çalışma mutluluğunun aylak bir yaşam karşısındaki üstünlüğünün kanıtları çarpıcı biçimde gözler önüne serildiği anlarda çalışmaya koyulma şevki görülür: İşte bu anlar daha sonra pişmanlıktan azade bir tembellik yaşamını imkânsız kılar.

Safsataların karşısına gerçekler konduğu zaman mümkün olan, daha çetin örneklerde de mümkündür: Safsataların karşısına tam anlamıyla bilinçli yalanlar veya daha da beteri, kendine hâkim olma uğraşına ket vuran bir gerçeğin karşısına faydalı yalanlardan oluşan bir ağ çıkarmanın söz konusu olduğu örneklerden bahsediyoruz.

Bilinçli bir yalanın, ancak yanına inanç eklersek davranış üzerinde etkisi olacağı açıktır. Eğer bu yalan boş bir beyandan, "papağanlık"tan ibaretse hiçbir işimize yaramaz. Ama belki de bu noktada birileri gülerek sözümüzü kesecektir:

---

* *Figaro'nun Düğünü*, çev. Berna Günen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. (ç.n.)

Ne yani, kendimize yalan söyleyebilir miyiz hiç? Kendimize bilinçli olarak, bile isteye yalan söyleyip sonra da bu yalana kanabilir miyiz? Çok saçma! – Evet, ilk bakışta saçma, ama dikkat ve bellek yasalarının bize sağladığı özgürleşmenin olağanüstü gücü hakkında kafa yoranlar açısından tamamen izah edilebilir bir durum söz konusu.

Nitekim en genel bellek yasası şu değil midir: Zaman zaman tazelenmeyen her anı netliğini kaybetmeye, bulanıklaşmaya, giderek solmaya, sonra da kullanılan bellekten silinmeye yüz tutar.[33] Ama dikkatimize büyük ölçüde hâkimizdir. Bu yüzden bir anıyı yeniden gözden geçirmeyi reddederek onu ölüme mahkûm edebiliriz; tam tersine ona güçlü bir dikkatle tekrar tekrar dönerek bilincimizde istediğimiz gibi öne çıkarabiliriz. Tüm entelektüel çalışanlar sonunda sadece akıllarında tutmak *istediklerini* koruma noktasına gelirler. Yeniden dönülmeyen, artık düşünülmek istenmeyen her şey nihai olarak silinir gider (tabii ki azınlıkta kalan bazı istisnalar dışında).

Sahip olmadığımız bir kanıyı *uzun vadede* oluşturmak istediğimizde bu yasanın nasıl bir etkisi olabileceğini Leibniz gayet iyi anlamıştı: "Dikkatimizi tatsız bir konudan hoşumuza giden bir konuya yönelterek... kendimizi istediğimiz şeye... *inandırabiliriz*: Yeğlediğimiz tarafın nedenleri üzerinde daha çok dursak, sonunda onun daha gerçeğe yakın olduğuna inanırız." Sonuçta bir kanı, zorunlu olarak akılda mevcut olan güdülerin sonucudur. Ama bu güdüleri bir araya getirmek bir anlamda soruşturma yürütmek gibidir. Bu soruşturmayı da, eğer istersek, iki türlü sulandırabiliriz. Birincisi, soruşturmayı çok eksik bırakmak, bazı önemli değerlendirmeleri bile dikkate almamak bizim elimizdedir. Her soruşturma belli bir akıl yorma çabası istediğinden, tembellik öyle tabiatımızın parçası olmuştur ki

33 Anılar mutlak olarak kaybolurlar mı sorusuna girmek istemediğimiz için, "kullanılan bellek" ifadesine başvurduk.

bu soruşturmayı sonuna kadar sürdürmeden durmaktan daha kolayı yoktur. Hoşumuza gitmeyecek güdülerle karşılaşmaktan korkuyorsak bu kolaylık ikiye katlanır. İkincisi, soruşturma eksik bırakıldıktan sonra güdülerin değerlerini ölçerken arzularımızın ağır basmasına izin vermek ve terazide hile yapmak da bizim elimizdedir. Bir genç kızı seven ve en baştan onunla evlenmeye karar vermiş bir genç adam, kızın ebeveyni hakkında, sağlık durumları hakkında, servetlerinin kaynağı hakkında bilgi toplamayı reddedecektir. Bu servetin kaynağının şüpheli olduğu ispatlansa bile hiç umursamaz! Bir genç kız niçin atalarının kusurlarından sorumlu tutulsun? Tam aksine, kendisini rahatsız eden bağlardan, bedensel duyuların yarattığı sürpriz ve tecrübesizlik sonucu verilmiş sözlerden kurtulmaya çalıştığında, en uzak atalara kadar uzanan aile sorumluluğu meselesinde acımasız bir tutum takınır.

Ayrıca güdülerin her zaman aynı ağırlık birimleriyle ölçülemeyecekleri de doğrudur. Tıpkı bir rakamın, iki rakamın önüne yerleştirilen bir rakamın on kat, yüz kat büyümesi gibi, şu veya bu duygularla birleştirilen bir güdü de çok farklı değerler yüklenir. Biz de geniş ölçüde bu ortaklıklara hâkim olduğumuz için, tercih ettiğimiz fikirlere canımızın istediği değer ve etkinliği yükleyebiliriz.

Üstelik bu iç gücü, dışarıdan gelen tüm lehteki etkilerle de destekleyebiliriz. Bu konuda, sadece bugün değil, geçmiş de bellek aracılığıyla elimizin altındadır: Aklın kaynaklarını ustaca kullanarak geleceğe hâkim oluruz. Okuyacaklarımızı, nefis eğilimlerimizi kışkırtacak, tembelliğe çok elverişli olan bulanık, duygusal düşlemlere kapı aralayacak kitapları eleyecek şekilde seçmekte özgürüz. Özellikle de akıl yürütme biçimleriyle, karakterleriyle, yaşam tarzlarıyla kötü eğilimlerimizi güçlendiren, bizi dağıtan, peşlerinden sürükleyen ve tembelliklerini ustaca bahanelerle meşrulaştırmayı bilen arkadaşları da ya bir hamlede ya da buz gibi bir kararlılıkla

eleyebiliriz. Hepimizin tehlikeyle karşılaştığımızda bizi denize atacak bir akıl hocası yoktur ama bir sefahat adasına düşmekten hiç korkmamanın en basit yolu oraya hiç çıkmamaktır.

Akla düşman güçlerle mücadele etmek için elimizdeki araçların tamamı işte budur. O güçlerin kendi özgün dilleriyle kendilerini ifade etmelerine izin vermeyi reddedebiliriz; arzularımızın asılı durduğu hataları, safsataları ustaca bir stratejiyle yok edebiliriz, hatta meşum gerçeklerin tüm itibarını sıfırlayabiliriz. Bu eylem araçlarına, dış olanakların akıllıca kullanımını, tutkularımızı beslemeye elverişli ortamlardan ve onları öne çıkaran koşullardan uzak durmayı da ekleyebiliriz.

IV

Ama bu taktik yöntemler bütünü savaşın kendisinden çok savaşa hazırlık aşamasını oluşturur. Ve bu hazırlık, çabalarımıza karşın büyüyen veya daha sıklıkla görüldüğü üzere, dikkatsizliğimizden ve bilincimizin uykuya dalmasından istifade eden herhangi bir tutku tarafından aniden kesilebilir. Ama fırtına patlak verdiğinde, örneğin bilincimiz cinsel isteklerin istilasına uğradığında, tutkunun tek besin kaynağının fikirler olduğunu, tutkunun *kendi işine geldiği gibi* ortaklık kurmaya çalıştığı bu fikirlerle bizim de pekâlâ *kendi işimize geldiği gibi* ortaklık kurabileceğimizi unutmamak gerekir. Mücadele gerçekten eşitsiz koşullarda sürse, yangın giderek bacayı sarsa bile "saf üstün irademiz", "aklımızın uç noktası" buna boyun eğmemelidir.[34] Duygusal hallerin bu giderek kabaran suları ânın biricik kuvveti olmadığı, bir atılımın itkisi sonucu ortaya çıkmadığı için; ağır, bölünmüş kuvvetler söz konusu olduğu, o çalkantılı suların altında karşıt ama yenilmiş güçler de gizli olduğu için, yenilgiye uğramış bu müttefikleri dikkat ve sempatimizle desteklemek için çaba göstermek bize düşer.

34 Saint François de Sales, *Introduction à la vie dévote*, Bölüm IV.

Belki de onlarla yeniden ittifak kurup başarılı bir taarruz gerçekleştirmeyi ya da en azından düzenli bir ricat içine girmeyi başarabiliriz: Bunu yapabilirsek, daha sonra kendimizi toparlamamız daha kolay, daha hızlı ve daha belirleyici bir şekilde gerçekleşecektir. Örneğin bir cinsel istek köpürmesi içinde, uğradığımız bozgunun utancını bir an bile gözden yitirmemek elimizdedir; tatminin, verimli çalışmayla geçecek güzel ve sağlıklı bir günün yitirilmesinin ardından gelecek depresyonun net bir ön görüntüsünü aklımızda canlandırıp koruyabiliriz. Aynı şekilde, en çalışkanlarda bile görülen bir tembellik nöbeti içinde ne ataletimizi aşmayı ne de ağırlaşan "hayvan"ın isyanlarını alt etmeyi başarabilsek de çalışmanın, kendine tamamen hâkim olmanın, vb. verdiği sevinci düşüncemizde yeniden canlandırabiliriz. Bunu yaparsak krizin daha kısa süreceği ve kendimize gelmenin kolaylaşacağı kesindir. Hatta sıklıkla doğrudan mücadeleden vazgeçmek ve örneğin cinsel heyecanı yerimizden kalkıp gezinmeye giderek, birini ziyaret ederek, vb. kısacası sabit fikri tasfiye etmeye, aşındırmaya, rahatsız etmeye, en azından bilincimizi bu şekilde yapay olarak sokulmuş başka hallerle paylaşmak zorunda bırakmaya uğraşarak yatıştırmak gerekir. Ayrıca tembellik hali bir yolculuk kitabı okuyarak, resim yaparak, müzik çalarak da geçiştirilebilir çünkü zihin uyanınca bu uyanmadan yararlanarak, biraz önce gevşeme veya uyuşma yüzünden yarıda bırakılmış çalışmaya tekrar dönülebilir.

Son olarak da, eğer irademiz mağlup olursa, ki bu sık sık başımıza gelebilir, cesaretimizi yitirmemeliyiz. Akıntıyla karşılaşan yüzücü gibi, yola biraz devam etmek yeterli olabilir, hatta kendimizi akıntıya tamamen bıraksak sürükleneceğimiz hızdan daha yavaş sürükleniyor olmak bile hiç umutsuzluğa kapılmamak için yeterlidir. Her şeyi zaman ile ele geçireceğiz. Alışkanlıkları şekillendirip onlara doğal eğilimlerin gücünü ve enerjisini kazandıran zamandır. Hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmayan kişinin gücü harikadır. Alp

Dağları'nda granit kütleler arasında yüz metre derinliği olan boğazlar bulunur; bu baş döndürücü uçurumlar yaz ayları boyunca onları oyup duran kum yüklü suların aralıksız aşındırması sonucunda ortaya çıkmıştır: En ufak eylemler bile sonsuzca tekrarlandıklarında nedenlerle oranlanamayacak sonuçlara yol açar. Gerçi bizim elimizde doğa gibi yüzlerce asır yok, ama oymamız gereken şey de granit değil. Bizim açımızdan sadece kötü alışkanlıkları aşındırmak ve yavaş yavaş mükemmel alışkanlıklar oluşturmak söz konusu. Tek amacımız cinsel isteklere düşkünlüğü ve tembelliği makul sınırlar içinde –mutlak bir şekilde hapsetme umudu taşımadan– tutmaktan ibaret.

Zaten uğradığımız bozgunlar bile avantaja dönüşebilir çünkü mükemmelleşme yolunda çok sayıda kaynağa sahibiz! Nitekim hınç, cinsel tatminin bizi içine soktuğu tatsız bıkkınlık, fiziksel yorgunluk, entelektüel gevşeklik hissi, geviş getirir gibi onu çiğneyip duranların tüm bu tatsızlığı hissetmeleri ve anısını belleklerine kazımaları açısından mükemmeldir.

Mutlak tembellikle geçen birkaç gün, bir "hoşgörülemezlik" duygusunun yanı sıra ilerlememiz açısından değerli olan kendinden iğrenmeye de yol açar. Bu son derece net ve inandırıcı tecrübeleri zaman zaman yaşamakta yarar vardır; böylece kıyaslama yoluyla erdem ve çalışma gerçekte sahip oldukları çehreye bürünürler: en soylu ve en enerjik tüm duyguları kışkırtan mutluluk kaynakları. Bu duygular, kendi gücünü hissetme, kendini sağlam bir karaktere sahip, hemcinslerine ve ülkesine büyük hizmetlerde bulunmak üzere övgüye değer şekilde hazırlanmış bir işçi olarak hissetmenin gururu olarak özetlenebilir. Demek ki bu özgürleşme yolunda zafer sayılabilecek yenilgiler de mevcuttur.

Ama artık genel değerlendirmeleri bir kenara bırakmanın zamanı geldi. Şu iradenin şu eylemler dizisiyle sağlam bir şekilde çimentolanmış sistemler halinde bağlanabileceğini ve

tersten gidilirse, en sağlam görünen tatsız ortaklıkların bile kırılabileceğini artık bir veri olarak kabul edebiliriz. Buradan çıkan sonuç, insanın kendi iradesini eğitmesinin mümkün olduğudur.

Geriye ortaklaştırmaların *nasıl*ını, yani kendi benliğine tam sahip olabilmek için hangi yöntemlerin etkili olacağını incelemek kalıyor.

Bu yöntemlerin en iyileri ve en etkilileri öznel bir kaynağa ve kullanıma dayanırlar. Bunlar tamamen psikolojik yöntemlerdir.

Geriye kalan yöntemleri dışsal, nesnel diye niteleyebiliriz. En geniş manada dışsal dünyanın, kullanmasını bilenin hizmetine sunduğu kaynakların akıllıca kullanımını kapsarlar.

III. Kitap

İçsel Araçlar

I

Bazı duygusal halleri yaratmak, güçlendirmek veya yok etmek açısından kusursuz bir tesire sahip olan ve mutlaka dışsal araçların kullanımından önce başvurulması gereken içsel araçlar şunları içerir:

I. *Derin düşünme,*

II. *Eylem.*

İnceleme konusu olarak seçtiğimiz özel enerji tarzıyla, yani entelektüel çalışmayla ilişkisi içinde vücut sağlığının incelenmesine ek bölümde yer vereceğiz.

I. Bölüm
Derin Düşünme

I

Derin düşünme (*méditation*) terimini bu entelektüel işlemi diğer benzerlerinden net bir biçimde ayırmak için kullanıyoruz. Belirtmeye bile gerek yok, bu sözcüklerle düş kurmayı, özellikle de duygusal düşler kurmayı kastetmiyoruz; duygusal düşler kurmak, göreceğimiz üzere, kendimize hâkim olma

mücadelesinde enerjik biçimde savaşmamız gereken düşmanlardan biridir. Düş kurarken, düşünce ve duygu örgülerinin bilinçte gevşek gevşek eğlenmesine, fikir ortaklaşmalarının tesadüflerine göre peş peşe ve çoğunlukla en öngörülmedik şekillerde sıralanmasına izin veren dikkat uykuya dalarken, derin düşünme hiçbir şeyi tesadüfe bırakmaz.

Yine de "ruhu doldurmaya" değil "şekillendirmeye"[35] yöneldiği ölçüde kesin bilgiler edinmeyi hedefleyen öğrenimden farklıdır. Nitekim öğrenimde amacımız bilgi edinmektir; derin düşünme faaliyetinde ise durum tamamen farklıdır. Amacınız, ruhta nefret veya sevgi hareketleri uyandırmaktır. Öğrenimde bize hakikat kaygısı hükmeder; derin düşünmede ise hakikat umurumuzda değildir. Faydalı bir yalanı zararlı bir gerçeğe tercih ederiz: Tüm arayışımıza *sadece fayda güdüsü hükmeder*.

Bu işlemi verimli bir şekilde gerçekleştirmek için psikolojiyi çok iyi incelemiş olmak zorunludur. Tabiatımızla ilgili bilimin en ufak ayrıntılarına bile aşina olmamız gerekir. Özellikle de entelektüel faaliyetimizin, istemlerimizin nedenlerini bilmemiz şarttır. Bu hadiselerin birbirleriyle olan bağlantılarını çözmüş, karşılıklı etkilerini, ortaklaşmalarını, bileşimlerini saptamış olmak gerekir. Ayrıca fiziksel, entelektüel, manevi ortamın psikolojik yaşamımız üzerindeki tesirlerini de bilmek şarttır.

Bütün bunlar büyük bir gözlem alışkanlığı ister; üstelik faydalılık açısından takibi yapılan keskin, nüfuz edici bir gözlem ihtiyacı söz konusudur.

Bir kez daha yineleyelim, görevimiz, içimizde sevgi veya nefret atılımları uyandırabilecek, fikirlerle fikirler, duygularla başka duygular, fikirlerle duygular arasında ittifaklar, bileşimler kurabilecek veya zararlı gördüğümüz ortaklaşmaları koparabilecek tüm güdüleri sabırla araştırmaktır; silinmesini veya kazınmasını yararlı gördüğümüz şeyleri bi-

35 Montaigne, III, 11.

lincimizden silmek veya oraya kazımak için tüm dikkat ve bellek yasalarını kullanmayı kapsamaktadır. Elverişli fikirleri ve duyguları "ruhumuzda imbikten süzmeli", soyut fikir halinde bulunanları da algılanabilir, canlı duygulara dönüştürmeliyiz. Derin düşünme faaliyeti, ruhumuzda güçlü sevgi hareketlerine veya sert tiksintilere yol açtığında amacına ulaşmış demektir. Öğrenim bilgi edinmeye yönelirken, derin düşünme eyleme yönelmelidir.

Eylemin insanın her şeyi olduğunu, ancak iyi davranılabildiği oranda bir değer taşındığı düşünülürse; diğer yandan eylemlere hemen hemen sadece duygusal haller tarafından yol açıldığı hatırlanırsa, görevimiz açısından elverişli duyguları geliştirmeyi, boyutlandırmayı sağlayan hassas mekanizmayı iyi incelemenin ne denli başat öneme sahip olduğu anlaşılır.

II

Kimyada, birçok doymuş cisim içeren bir çözeltinin içine bir kristal batırıldığında, kristalle aynı niteliklere sahip moleküller çözeltinin derinliklerinden gizemli bir çekim gücüyle harekete geçip kristalin çevresinde toplanırlar. Kristal yavaş yavaş büyür ve süreç haftalar veya aylar boyunca sakin bir şekilde devam ederse, hacimleri ve güzellikleriyle laboratuvarların gurur ve sevinç kaynağı olan hayranlık verici kristallerden biri elde edilir. Bu iş sıvıyı her saniye karıştırarak sürdürülürse ne olur? Birikme düzensiz biçimde gerçekleşir, kristal gelişimini tamamlayamaz ve çok küçük boyutlarda kalır. Psikolojide de aynı şey geçerlidir. Hangisi olursa olsun bir psikolojik hal bilincin ön planına çıkarılır ve orada tutulursa, onunla aynı türden entelektüel haller ve duygusal haller yukarıdaki örnekteki kadar gizemli bir çekim gücüyle gelip onun çevresinde toplanırlar. Eğer bu hal uzun süre boyunca korunursa, çevresinde hatırı sayı-

lır bir güç kitlesi örgütleyebilir, bilinç üzerinde neredeyse mutlak bir hâkimiyeti ele geçirebilir ve ondan olmayan her şeyi susturabilir. Eğer bu "kristalleşme", billurlaşma araya kesintiler girmeden, uzun bir süreç ve bir süreklilik içinde gerçekleşmişse hatırı sayılır bir sağlamlığa sahip olur. Bu şekilde örgütlenen grubun güçlü, sakin, belirleyici bir yanı vardır. Ve şayet biz istersek, içimizde çok hatırı sayılır bir "kabile" kuramayacak hiçbir fikir olmadığını da unutmamak gerekir. Dini fikirler, annelik duygusu, hatta para aşkı gibi sefil, utanç verici duygular bile içimizde kadir-i mutlak konumuna yükselebilirler.

Ama bu yavaş "kristalleşme" için gereken büyük sükûneti içlerinde yaratabilen insanlara, hele gençlere ender rastlanır. Öğrenci açısından hayat, özellikle Paris'te ve büyük kentlerde, fazlasıyla kolay ve çeşitlidir. Her türden dış tahrik sellerinin dalgaları, bilincinin eşiğini sürekli dövmektedir: Bir fikri bir diğeri, sonra bir başkası izler; bir duygunun peşi sıra çılgın bir koşuya çıkmış gibi yirmi, otuz farklı duygu çıkagelir. Bu taşkınlığa duyulara saldıran binlerce duyumu, dersleri, okunanları, gazeteleri, sohbetleri ekleyin; bilincin içindeki bu dörtnala koşuyu ancak yatağını dolduran taşlara deli gibi çarparak kulakları sağır eden bir patırtı çıkaran sel suyunun gürültülü akışına benzetebiliriz.

Evet, geçici olarak kendi içlerine kapanan ve şimdiki zamanın ötesine geçip geleceği görmeye çalışanların sayısı çok azdır. Kendini izlenimlerin bu düzensiz istilasına terk etmek o kadar rahattır ki! Bu o kadar az gayret gerektirir ki! Sersemleşmeye ve akıntıya kapılıp sürüklenmeye izin vermek yeterli olur! Channing'in belirttiği gibi, biz nasıl Afrika'nın ortasındaki ülkelerden habersizsek, insanların çoğu da kendilerinden aynı derecede bihaberdir.[36] Hiçbir zaman iradi olarak bakışlarını dış dünyadan kendi içlerine çevirmemişlerdir; veya daha doğrusu, bilinçlerini olduğu gibi dış dün-

36 *De l'éducation personnelle.*

yadaki olgulara açtıklarından, bu dış kaynaklı selin altında kendi benliklerinin sağlam ve kalıcı zemininde sondaj yapma cesaretini asla gösterememişlerdir. Bunun sonucu olarak, hayatın içinde dış olaylar tarafından sürüklenerek ilerlerler; özgünlükleri, kendilerine hâkimiyetleri güz yelleri önünde savrulup duran yapraklarınkinden fazla değildir. Tecrübelerinden sıfır kazanç elde ederler: Bakışlarını o kadar çok şey üzerinde dolaştırıp durmak aslında hiçbir şeye bakmamakla eşdeğerdir. Sadece izlenimler seline dalıp sürüklenmeyenler, geçerken *kendi seçtikleri* koşulları, fikirleri, duyguları yakalayabilecek soğukkanlılıklarını koruyup, sonra bunları gerçek bir özümseme çalışmasına tabi tutanlar geniş bir keşifler yelpazesi hasadını kaldırabilirler.

İrademizi, özellikle de çalışma irademizi güçlendirmek olan amacımızı bilincimizde bir kez netleştirdikten sonra, tüm dış koşulları, tüm izlenimleri, fikirleri ve duyguları elemeden geçirmek, lehteki güçleri durdurup etkilerini eksiksiz göstermeye mecbur etmek, düşman güçlerin ise dönüp arkalarından bile bakmadan akıp gitmesine izin vermek gerekecektir. Başarının sırrı, amaçlarımız doğrultusunda kullanılabilecek her şeyden istifade etmektir.

III

Psikoloğun yapacağı çalışma bundan önceki bölümlerdeki incelemelerde açıkça belirtildi. Ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

1. Lehteki bir duygu bilinçten geçtiğinde, hızla geçip gitmesini engellemek, dikkati onun üzerinde toplamak, uyandırabileceği fikirleri ve duyguları uyandırmaya mecbur etmek. Başka bir deyişle, onu çoğalmaya, verebileceği her şeyi vermeye mecbur etmek.

2. Bir duygumuz eksikse, uyanmayı reddediyorsa, hangi fikir veya fikirler grubuyla bazı bağları olabileceğini incele-

mek; dikkati bu fikirler üzerinde toplamak, onları bilinçte güçlü bir şekilde tutmak ve ortaklaşmanın doğal işleyişiyle duygunun uyanmasını beklemek.

3. İşimizin aleyhindeki bir duygu bilinçte belirdiğinde ona dikkat etmeyi reddetmek, onu hiç düşünmemeye çalışmak ve bir anlamda, yetersiz beslenme yüzünden ölmesini sağlamak.

4. Aleyhte bir duygu büyümüşse ve dikkatimize kendini dayatıyor, biz de bunu reddedemiyorsak, bu duygunun bağlı olduğu tüm fikirlere ve bizzat duygunun amacına dair yıkıcı bir eleştiri çalışması geliştirmek.

5. Yaşamın dışsal koşullarına en küçük ayrıntılara kadar inen nüfuz edici bir bakış yöneltmek, böylelikle tüm kaynakları akıllıca kullanma ve tüm tehlikelerden sakınma olanağı bulmak.

Uygulanmaya çalışılacak, deyim yerindeyse, genel program budur.

IV

Ama üzerinde durmamız gereken bazı noktalar var. "Kendinden kaçmamak gerektiği" içine nüfuz edince, dikkatsizliğin uzuvların titremesine benzer bir zafiyet olduğunu anladığında, öğrenci kendi içine dönmek için gereken zamanı bulmayı bilecektir. Tüm arkadaşlarının yaptığı gibi zihnini dağıtmayı kesecektir. Öğleden sonra on gazete okumayacak, vaktini kâğıt oynayarak, boş tartışmalara girerek, çeşitli şekillerde kendini avutarak harcamayacaktır. Benliğinin sahibi olmayı onur meselesi sayacak ve başkalarını sürükleyen akıntıda atıl bir şekilde sürüklenmeye asla razı gelmeyecektir.

Benliğine bu şekilde sahip olmayı sağlamanın en etkin yolu, ruhunda güçlü sevgi veya sert tiksinti duyguları uyandırmaktır. Dolayısıyla basit ve kendine aşina düşüncelerle

çalışmayı kendine "sevdirmeye" ve aylakların gevşek, faydasız, aptalca yaşamından nefret ettirmeye çalışacaktır. Bu düşünceleri ona kendi tecrübesi her an temin edecektir. Onları diğer fikirlerle birlikte zihninden kovalamayacak, *tatlarını çıkarmaya* özen gösterecektir. Bu düşünceleri gelişimlerini tamamlamaya, son boyutlarına ulaşmaya zorlayacaktır. Sokaktaki insan gibi sözcüklerle düşünmek yerine, düşüneceği şeyi *somut* ve *ayrıntılı* bir şekilde görmek isteyecektir. Genel bir şekilde ve sanki koşarak geçerken bakıyormuş gibi görmek, tembel zihinlerin yöntemidir. Aklı başında zihinler ise derin düşünmenin çeşitli noktalarının imbikten damla damla süzülmesine izin verir ve "ballarını yaparlar."[37] Örneğin çalışmanın her türden sevincin kaynağı olduğu bilinen ve yinelenen bir şeydir; bu sevinçler şöyle sıralanır: İlkönce, yoğun özsaygı tatminleri; yeteneklerinin güçlendiğini hissetmenin, ailesini mutlu etmenin, kendine mutlu bir yaşlılık hazırlamanın getirdiği üstün nitelikteki sevinçler, vb. Ama bizim öğrenci tamamen sözel düzeyde kalan böyle bir sıralamayla katiyen yetinmeyecektir. Kısa, kullanışlı işaretler olan sözcükler, düşüncede her zaman daha karmaşık, daha uğraştırıcı ve ayrıntıların sayısı arttıkça daha büyük bir düşünce çabasını zorunlu kılan şeyleri ikame ederler. Bu nedenle vasat zihinler soyut, cansız şeyler olan sözcüklerle düşünürler; bunların içsel yaşama hiçbir yansımaları olmaz. Zaten sözcüklerin birbirlerini hızla izlediklerini, bu sözcükler tarafından çağrıştırılarak doğma eğilimi gösteren çok sayıda imgeden hiçbirinin netlik kazanamadığını kim görmez ki? Bu yüzeysel çağrışımların zihindeki sonucu kısır bir yorgunluk, ölü doğmuş imgeler kaynaşmasından kaynaklanan bir tür uyuşukluktur. Bu rahatsızlığın çaresi net bir biçimde, ayrıntılı olarak görmektir. Örneğin şöyle demeyin: Annem babam mutlu olacak! Babanızın anısını aklınıza getirin, her bir başarınızda sevincini nasıl gösterdiğini zihninizde canlan-

37 G. Sand, *Lettre à Flaubert.*

dırın, aile dostlarınızın iltifatlarını kabul edişini hayal edin; annenizin gururunu, tatilde gurur duyduğu oğlunun koluna girerek dolaşmaktan aldığı keyfi zihninizde canlandırın; sizden söz edilen akşam yemeğine düşüncenizde katılın; küçük kız kardeşinizin ağabeyiyle saf bir şekilde böbürlenmesinin bile düşüncenizde tadını çıkarın. Başka bir deyişle, sizin için hiçbir yük hissetmeden en ağır fedakârlıklara katlanan, sizin gençliğinizi mutlu kılmak için birçok keyiflerinden vazgeçen, sizin omuzlarınıza binmesin diye hayatın pek çok yükünü sırtlanan sevdiğiniz insanların mutluluğunun derinden tadına varmak için ayrıntıları, hareketleri, sözleri kesin bir şekilde anımsamaya çalışın.

Aynı şekilde, çalışmayla geçen bir ömrü taçlandıran yaşlılığın keyiflerini de en ufak somut ayrıntılarına varıncaya dek akıldan geçirmek gerekir. Söylediklerimizin, yazdıklarımızın kabul görmesi, herkesin saygısı, her türlü maddi zevkten yoksun kaldığında bile hayatın ilginçliğinin sürmesi, vb. Çalışmanın getirdiği bağımsızlığa, geliştirdiği güç ve kudret duygusuna, enerjik insanlara temin ettiği veya lezzetini iki katına çıkardığı sayısız mutluluğa ilişkin değerlendirmelerin de "tadını çıkarmak" gerekir.

Tüm bu değerlendirmeler ve başkaları üzerinde sık sık derinlemesine düşünüldüğünde, onların tatlı havasının düşünceye sık sık uzun sürelerle nüfuz etmesine izin verildiğinde, dingin ama güçlü bir coşkunun irademizi canlandırmamasına imkân yoktur. Ama, bir kez daha yineleyelim, bir şevk dalgası şekillendiğinde ısrarcı olmak, ona tüm genliğini, enerjisini kazandırmak gerekir. Bir dış olay, örneğin bir bilim insanı onuruna düzenlenmiş bir tören tarafından bilince aniden sokulmuş bir duygu bile söz konusu olsa, derhal onu geliştirmeye, güçlendirmeye uğraşmak gerekir.

Söylemeye bile gerek yok, kaçınmaya çalıştığımız yaşam tarzına yönelik bir tiksinti uyandıran türden değerlendirmeler söz konusu olduğunda da aynı şekilde en kesin ayrıntıla-

ra varıncaya dek canlı ve güçlü bir fikir şekillendirilmelidir. Bir anlamda, tembel yaşamın çirkinliklerini geviş getirir gibi yineleyip durmakta fayda vardır. Eskilerden birinin dikkat çektiği gibi, bir karabiber tanesini yuttuğumuzda bir şey hissetmeyiz. Ama tersine onu çiğner ve dilimizle ağzımızda döndürürsek damağımızı yakar, dayanılmaz acı bir tat bırakır, hapşırtır ve gözümüzü yaşartır. Tembellik ve cinsel haz hayatına karşı da içimizde tiksinme ve utanç uyandırmak için mecazi anlamda aynı şekilde yaklaşmak gerekir. Bu tiksinti sadece kötülüğün kendisine değil, "onun bağlı olduğu ve ona bağlı olan her şeye" yönelmelidir. Her yediğinde hastalığını ağır bir şekilde depreştiren kavunun hekimler tarafından yasaklandığı obur adam gibi davranmamalıyız. "Hekim şayet yerse ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını söylediği için kavun yemiyor ama bu yoksunluğa çok üzülüyor ve ondan söz ediyor... en azından onu hissetmek istiyor ve kavun yiyebilenleri çok mutlu sayıyor..."[38] Biz de tembel bir hayattan, işsiz, boş zihnin kendi kendini yediği, bayağı, gülünç uğraşların pençesine düştüğü o sefil halden nefret etmekle kalmamalı; aylakların hayatına imrenmekten, onlardan söz etmekten de uzak durmalıyız. Bizi avareliğe açık hale getiren arkadaşlardan, tembelliğe sevk eden hazlardan nefret etmeliyiz. Kısacası, sadece hastalıktan değil, onu depreştiren kavundan da nefret edilmesi gerekir.

Görüldüğü üzere, içimizde –hangisi olursa olsun– bir duyguyu güçlendirmenin sırrı, onun bağlandığı fikirleri zihnimizde sık sık ve uzun sürelerle tutmaktır. O zaman bu fikirler öne çıkar, güçlenir ve çok ayrıntılanır. Bu amaçla, *somut olarak görmek*, canlı ve karakteristik ayrıntılara inmek zorunludur. Üstelik bu yöntem, söz konusu duygunun benzer duygular üzerinde uyguladığı çekim gücü sayesinde ve bunların birbirlerinde uyandırdıkları değerlendirmelerin zenginliğiyle gelişmesini sağlar.

---

38 Saint François de Sales, *Introduction à la vie dévote.*

Bu çalışmaya yardımcı olmak üzere, şu veya bu duygunun serpilip gelişmesi hedefine yönelik okumalar yapmakta da fayda olabilir. Bu kitabın pratik kısmında geliştireceğimiz örneklerin bu tarz düşünce çabalarına hiç alışık olmayanlara büyük yardımı dokunabilir. Öğrenim ve incelemenin yararları ve keyifleriyle birlikte tembel bir hayatın çirkinliklerini de anlatan tüm kitaplar, böyle bir yardım açısından mükemmeldir. Bazı anıların, örneğin Mill'in anılarının, Darwin'in mektuplarının, vb. okunması iyi sonuçlar verebilir.

Derin düşünme çabası iyi yürütülürse, duygusal hareketlerin bilincin derinliklerine kadar yayılmasını sağlayan iç ve dış sükûnet, sessizlik başarılabilirse, bir karar noktasına varılacağı kesindir. Ama hiçbir karar oluşmasa bile, bu çabaların ilerlememize hiç faydasının dokunmadığı düşünülmemelidir. Mill'in dikkat çektiği gibi: "İnsan bu olağanüstü hal içine girince, özlemleri ve yetenekleri başka anlardaki duygularını ve eylemlerini karşılaştırdığı, haklarında hüküm verirken kullandığı bir modele dönüşürler. Olağan eğilimler, bu –gelip geçici de olsalar– soylu heyecan ilhamlarını örnek alır ve onlara göre şekillenirler."[39] Aletlerin büyük bir sanatçının elinde daha iyi iş gördükleri söylenir; bizim için de aynı şey geçerlidir. İçsel yaşamımızı kararlı bir bakışla değerlendirdiğimizde, şimdiki ânın günübirlik sürdürülen bir yaşamdakine kıyasla bambaşka bir anlama bürünmemesi imkânsızdır ve çalışmanın verdiği tüm keyifleri hayalimizde canlandırdığımızda, "iradesiz"in zaaflı yaşamının tüm acılarını hayalimizde çektiğimizde, tüm düşüncemiz ve faaliyetimiz güçlü ve enerjik bir itki kazanmadan duramaz. Ama başlanan çizime, taslağı tamamlamak ve çizgileri güçlendirmek için sık sık dönülmezse, ne yazık ki dışsal cazibeler seli bilinci yeniden katederek çok geçmeden her şeyi siler. İyi devinimler, onları sürekli yinelemezsek, yaptıklarımızın ürününü toplamamıza yol açmazlar.

---

39 *Subjection of Women.*

V

Şu halde, en önemli şey dış izlenimlerin oluşturduğu izdihama atılmakta hiç acele etmemektir. İçe kapanmak, çalışma şevkine de tembellikten duyulan tiksintiye de amaçlarına ulaşacak, yani sağlam kararlar ortaya çıkaracak zamanı tanımak gerekir.

Canlı, net bir biçimde ifade edilmiş karar kendini yenileme işinde olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Her ikisi de derin düşünme çabasının ürünü olan iki karar türü. Tüm varoluşu kucaklayan, hayatı apaçık bir şekilde bir kutba doğru yönlendiren büyük genel kararlar vardır. Bu kararlar genellikle birçok olası hayat arasında geçirilen uzun tereddütlerden sonra ortaya çıkarlar. Daha da genel olarak, zahmetli mücadelelerin sonucunu belirler, genç adamın hayatını kalabalıkların kullandığı alışılmış yollara yönlendirme eğilimindeki ailevi taleplerin, ilişkilerin, dünyevi önyargıların o kadar güçlü olan telkinlerinin yüce ruhlarda bir coşku nöbeti içinde ani ve nihai reddine işaret ederler.

Zayıf ruhlarda, koyun tabiatlılarda varılan karar, mağlupların korkak ve utanç verici huzurudur: İçlerinde vasatlığın zafer kazanması, her türlü mücadele denemesinden kesin olarak vazgeçilmesi, herkes gibi bir hayatın kabul edilmesi ve ruhlarının kalitesizliğinin taşıyamadığı daha yüksek bir idealin tüm telkinlerine kulakların kapanması söz konusudur. Geri dönüşü olmayan kararlarla sonuçlanan bu iki net örnek arasında, kendilerini tekrar tekrar gözden geçiren, daha üstün bir yaşamın çağrılarını susturamayan, ama irade eksikliğinden dolayı küçük gördükleri yaşam tarzına tekrar yuvarlanıp duran gençlerin farklı farklı zaaf dereceleri yer alır. Alçalmalarını asla kabullenmeyen, çalışmayla geçen bir ömrün güzelliğini hissedip bir türlü çalışamayan, tembellikle dolu bir hayatın çirkinliğinden mustarip olup yine de hiçbir şey yapmayan isyankâr ve acılaşmış kölelerdir onlar! Ama

fidyelerini hemen ödeyip kurtulma beklentisi içinde olmaz ve fidyeden ümidi çok erken kesmezlerse, psikoloji yasalarının bilinmesi bu köleleri azat edebilir.

Bu kararların büyük önemi, bir anlamda sonuç olmalarından kaynaklanır. Sayısız hevesin, tecrübenin, düşüncenin, okumanın, duygunun, eğilimin kısa ve kesin yansımasıdırlar.

Örneğin, tavır ve davranışların genel doğrultusu bakımından, evrenin genel amacı hakkındaki mevcut iki büyük varsayım arasında seçim yapmamız gerekir. Ya kuşkucularla birlikte, şu anki haliyle dünyanın bir daha tekrarlanmayacak talihli bir zar atışının sonucu olduğunu, yaşamın, bilincin yeryüzünde bir tesadüf sonucu ortaya çıktığını kabul edeceğiz. Ya da karşıt tezi benimseyeceğiz: Evren'in giderek yükselen bir mükemmelliğe doğru evrim içinde olduğuna inanacağız.

Kuşkucu tez bir tek argümana dayanır: Hiçbir şey bilmiyoruz, "doğanın bu sapa kantonuna", bu "küçük zindana" hapsedilmişiz ve tek bilgimiz olan "hiçbir şey"i evrensel yasalar düzeyine yükseltmek çok aşırı bir iddiadır. Karşıt tezin yanında ise fiili gerçek ve bir anlamda sahiplik, sahiplenme vardır. Sadece kendi dünyamızı biliyoruz ama bu dünyanın bir düzeni var ve uzun süredir böyle çünkü yaşam, doğa yasalarının değişmez istikrarını şart koşmaktadır. Örneğin bugün buğdayın gözle görünür vasıflarıyla yenilebilir olma vasıfları bir arada var olurken, yarın farklı nitelikleri, öbür gün zehirli özellikleri ortaya çıkarsa, hiçbir yaşam düzene kavuşamaz. Yaşıyorum, o halde doğa yasaları değişmiyor. Yaşam silüryen döneme tarihlendirildiğine göre, doğa yasaları birkaç milyon yıldır bugünkülerle aynıdır. Ahlakçı tezin yanında sahiplik, sahiplenme vardır derken bunu kastediyoruz.

Diğer yandan, binlerce yıldır süren bu uzun evrim düşünen canlılar, bu düşünen canlılar da ahlaklı canlılar yarattı. O zaman genel işleyişin düşünceye ve ahlaka doğru yönel-

diğini kabul etmemek mümkün mü? Hem doğa tarihi hem de insanlık tarihi *struggle for life*'ın* tüm korkunçluklarının üstün bir insanlığın oluşumu sonucunu verdiğini öğretiyor.

Diğer yandan düşünce de, tıpkı yaşam gibi, düzen ve istikrar gerektirir. Kaos düşünülemez. Düşünmek, düzenlemek, tasnif etmek demektir. Bildiğimiz tek gerçeklik düşünce ve bilinç midir? Kuşkucu tezi kabul etmek, bildiğimiz tek gerçekliğin bir kuruntudan ibaret olduğunu ileri sürmekten başka nedir ki? Bunu ileri sürmenin bizim için büyük bir anlamı yoktur. Bunlar sadece sözel olarak ifade edilen, arkasına hiçbir şey konmayan önermelerdir.

Demek ki kuramsal bakımdan ahlakçı tezin lehindeki gerekçeler çok güçlüdür. Pratik açıdan belirleyicidirler. Kuşkucu tez kişisel bencilliği meşrulaştırmaya, sadece beceriye değer vermeye varır. Erdeme yöneltilen birkaç övgü ise sadece üstün beceri sıfatıyla yapılır.

Bu değerlendirmelere, tercihin isteğe bağlı olmadığını da ekleyelim. Bu, zorunlu bir tercihtir. Çünkü seçim yapmamak da bir seçimdir. Bir tembellik ve zevk yaşamını kabul etmek, insan yaşamının ancak bir zevk aracı olarak değer taşıdığı varsayımını fiilen kabullenmek demektir. Ama bu, ne kadar basit ve naif görünse de, öncelikle metafizik bir tezdir. Pek çok kişi düşündüklerinden daha metafizikçi, sadece bunun farkında değiller, hepsi bu...

Şu halde, iki büyük metafizik varsayım arasında tercih yapmamak imkânsızdır. Bu tercihin öncesinde, öğrenim ve düşünceyle dolu uzun yıllar yer alabilir. Sonra birdenbire, günün birinde bir argüman daha canlı biçimde öne çıkar, ahlakçı tezin güzelliği ve yüceliği ruhu yakalar ve insan kararını verir. Ahlaki tezin kabulüne karar verilir, çünkü sadece o, varoluşumuza bir neden kazandırır, çünkü sadece o, iyiye yönelik gayretlerimize, haksızlığa ve ahlaksızlığa karşı mücadelemize bir anlam yükler. O andan itibaren, kuşkucu

* Hayat mücadelesi. (ç.n.)

gerekçelerin zihne nüfuz etmesine bir an olsun izin verilmez; bunlar tiksintiyle püskürtülür çünkü felsefe yapmanın zevkinden daha üstün bir görev söz konusudur: harekete geçme ve dürüstçe harekete geçme görevi. Bir yaşam prensibi haline gelen ahlaki inanç kıskançlıkla korunur ve varoluşumuza, düşüncenin duygu üretiminde, sağlam ve güçlü bir etkinlik üretiminde aciz kaldığı heveskârlarda asla rastlanmayan bir lezzet, bir yükseliş, bir dinçlik katar.

Bu vakur karar ânından itibaren yaşamın yönü çizilmiştir. Eylemlerimiz, dış olayların keyfine göre bocalamayı bırakır. Artık bizden daha enerjik insanların elinde uysal bir araç olmaktan çıkarız. Fırtınaya yakalandığımızda bile yolumuzu yitirmeyiz; üstün görevler için olgunlaşırız: Verdiğimiz karar, paraların üstüne vurulan tura gibidir. Aşınma sonucu bazı çizgileri silinebilir, ama bronzun üzerine vurulmuş çehreyi tanıyamamak söz konusu olmaz.

Çalışkan insanda bu büyük ahlaki karara bir başkası da eşlik etmelidir: Günah ile erdem arasında kalan Herakles gibi, kararlı bir şekilde çalışma hayatını benimseyip tembellik hayatını reddetmelidir.

Ömür boyunca sadece bir kez alınması gereken genel kararlarla ilgili söyleyeceklerimiz bunlar. Bu görkemli kararlar, bir idealin kabulü, hissedilen bir gerçeğin beyanıdır...

Ama saptanan hedefe bir hamlede erişemeyiz ve ancak gerekli araçları *isteyerek* erişebiliriz. Dikkatli bir inceleme en uygun araçların neler olduğunu bize gösterecektir. Bu araçları istemek gerekir ve her istem bir kararı gerektirir. Ama büyük karar gerektiği gibi alındığında, bu kısmi kararların alınması çok kolaylaşır. Teoremden gerekli sonuçların türetilmesi gibi, onlar da büyük karardan çıkarlar. Yine de özel bir kararı, örneğin Aristoteles'in şu veya bu metnini çevirme kararını almak zor geldiğinde, bu görevden zevk almamızı sağlayacak uygun değerlendirmeler akla getirilebilir: Metin kendi içinde göz korkutucu olsa bile, belki de hiç anlam-

landırılamamış bir sayfanın anlamını çıkarma çabasının zorlu bir akıl jimnastiği olduğu inkâr edilemez ve sekiz günlük böyle bir çalışmanın ardından bilenmiş yetenekler Descartes'ın düşüncelerine veya Stuart Mill'den bir bölüme uygulandığında, her sözcükle, her tümceyle girilmiş adım adım mücadelenin ve metnin mantıklı gelişimini çözmek için sarf edilen gayretin geliştirdiği zihin yoğunlaşmasının derhal farkına varılır. Savaş zamanı taşınması gereken yükün iki katı ağırlıkla talim yapan Roma askerleri gibi oluruz. Bütünsel karar varlığını koruduğu sürece, özel herhangi bir karara ilişkin bazı basit, alışılmış, ayrıntıda kalan değerlendirmelerin iradeyi şaşırttığına pek rastlanmaz.

Yukarıda söz edilenler, eğitimde hocaların her derse başlamadan önce bu dersin öğrencilere kazandıracağı büyük genel ve özel avantajlar hakkında ikna edici bir sunuş yapmayarak ne denli önemli bir başarı unsurundan kendilerini yoksun bıraktıklarını göstermektedir. Hiç kimsenin bana faydasını anlatmadığı Latince eğitimini yıllarca bıkkınlıkla sürdürdüğümü söyleyebilirim: Diğer yandan, ben aynı bıkkınlıktan mustarip öğrencilerimi sadece ve sadece Bay Fouillée'nin klasik eğitimin gerekliliği hakkındaki harika raporunu okutarak tedavi edebildim.

VI

Yine de bazı okuyucuların aklında inatla bir itiraz şekillendiğini tahmin edebiliyorum. Etkinlik, çalışma ile uzun süreli düşünme çabası arasında bir çatışkı bulunduğunu ve düşünürlerin genellikle pratik hayata pek uyum sağlayamadıklarını o kadar sık duymuşlardır ki, uzun süreli derin düşünmenin eyleme faydasına ikna olmayabilirler. Çünkü yerinde duramayan taşkınlar ile gerçekten eylem adamı diye nitelenmeyi hak edenleri birbirine karıştırmaktadırlar. Taşkın, eylem adamının tam zıddıdır. Taşkının durmadan bir

işle uğraşması gerekir: Faaliyeti, günübirlik ve sık yapılan, tutarsız işler şeklinde yansır. Ama hayattaki, politikadaki, vb tüm başarılar ancak çabaların aynı doğrultudaki sürekliliğinin sağlanmasıyla kazanıldığı için, harıl harıl sürdürülen bu işgüzarlık ortaya pek bir iş çıkarmaz, hele iyi bir iş hiç çıkarmaz. Yönlendirilmiş, kendinden emin eylemlilik, derin düşünmeyi gerektirir. IV. Henri ve Napoléon gibi büyük eylem adamları, harekete geçmeden önce ya kendi başlarına ya da nazırları aracılığıyla (Sully) uzun düşünme süreçlerinden geçmişlerdir. Derin düşünce çabası göstermeyen, peşinden gidilen genel amacı sürekli zihninde tutmayan, kısmi amaçlara erişmek için en iyi yolları sürekli aramayan kişi, mutlaka koşulların oyuncağı olur: Öngörülemeyen şeyler aklını karıştırır ve onu her saniye farklı bir yöne dümen kırmak zorunda bırakır, bu yüzden de genel rotasını sonunda kaybeder. Bununla birlikte, göreceğimiz üzere, derin düşünce çabasını mutlaka eylemin izlemesi gerekir: Her türlü verimli etkin yaşamın olmazsa olmazı olsa bile, tek başına derin düşünme asla yeterli değildir.

Olmazsa olmazı diyoruz, çünkü hepimiz kendimize sandığımızdan daha yabancıyız. İnsanların binde birinin bile şahsiyet sahibi olmadığını gözlemlemek bizi haklı olarak üzebilir: Hemen hepsi hem davranışlarının bütünü bakımından, hem de tek tek eylemlerinde, ipleri onlardan inanılmayacak ölçüde daha kudretli bir kuvvetler bütününün elindeki kuklalara benzer. Kendilerine ait bir hayata, sel sularının içine attığım ve niçinini, nasılını bilmeden sürüklenip giden tahta parçasından daha fazla sahip değiller. Ünlü bir benzetmeyle söyleyecek olursak hepsi, kendi hareketlerinin farkında olan, ama onları döndüren rüzgârın farkında olmayan rüzgârgülleri gibi hareket ediyor. Eğitim, dilin o güçlü telkinleri, arkadaşların ve çevrenin kanaatlerinin aşırı kuvvetli baskısı, kesin gerçekler gibi görünen atasözleri ve son olarak da doğal eğilimler çoğumuzu güder; beklenmedik bunca

akıntının önünde çalkalanıp durdukları halde önceden belirledikleri limana doğru yönlerini değiştirmeden ilerleyenlerin, sık sık durup ölçüm yaparak rotalarındaki sapmaları düzeltenlerin sayısıysa pek azdır.

Hatta kendilerine bu şekilde hâkim olmayı deneyenler için bile benliklerine sahip oldukları süre öyle kısıtlıdır ki! Yirmi yedi yaşına kadar yazgı hakkında fazla düşünmeden sürüklenir ve hayata bir yön verme isteği duymaya başladığımızda bizi sürükleyen çarklara artık takılmış oluruz. Ömrün üçte biri uykuda geçer; düzenli işler, giyinmek, yemek yemek, sindirmek, dünya mecburiyetleri, iş mecburiyetleri, rahatsızlıklar, hastalıklar üstün bir yaşam için ne az vakit bırakırlar! Yürünür, yürünür; günler birbirini izler ve insan varoluşunu daha berrak görmeye başladığında artık yaşlanmıştır. İnsanları nereye götürdüğünü bilen ve günah çıkarma, ruhları yönetme sayesinde pratik psikolojinin en derin sırlarına vâkıf olan, büyük kukla sürüsü için geniş bir yol çizen, tökezleyen zayıfları destekleyen ve kilise olmasa ahlaki açıdan hayvan düzeyine inecek veya orada kalacak bu kalabalığı hissedilir ölçüde tekdüze bir yolda iterek yürüten Katolik Kilisesi'nin o mucizevi gücü buradan kaynaklanmaktadır.

Evet, hemen herkes dışarıdan gelen telkinlere inanılmaz bir derecede maruz kalır! İlk tesir ailede alınan eğitimden gelir, filozof ailelerinin sayısı da çok azdır! Daha sonra akılcı bir eğitimden geçen çocukların da sayısı azdır. Böyle bir eğitim alanlar bile bir anlamda bir budalalık atmosferiyle kuşatılmışlardır. Kamuoyunun güçlü etkisi altındaki çevre, hizmetçiler, dostlar, çocuğun belleğini toplumdaki genel geçer formüllerle dolduracaklardır. Aile bu önyargılara karşı su geçirmez duvarlar inşa etmeyi başarsa bile, çocuğun karşısına pek azı düşünen öğretmenler ve genel zihniyetin sirayet ettiği arkadaşlar çıkacaktır. Üstelik benzerleri arasında yaşayan en iyi yetişmiş çocuk bile benzerleriyle aynı dili konuşmak zorunda kalır. Oysa herkesin bildiği gibi dil,

avam kökenlidir. Kalabalık kendisine göre bir dil şekillendirmiştir. Vasatlığını, gerçekten üstün olan her şeye karşı kinini, dış görünüşten öteye geçemeyen kaba ve safdil yargılarını bu dilin içine boşaltmıştır. Dilde servet, güç, askeri kahramanlıkları öven ve iyiliği, çıkar gütmemeyi, basit bir yaşam sürmeyi, entelektüel çalışmayı aşağılayan onca fikir telkini bulunmasının nedeni budur. Ve hepimiz bu yüksek dil telkinine yüksek düzeyde maruz kalıyoruz. Kanıt mı istiyorsunuz? "Büyüklük" dendiğini varsayalım, bu sözcük pek çok kişide ahlaki büyüklükten önce güç, ihtişam fikirlerini çağrıştıracaktır. Hepsi Sezar'ın adını zikredecek, kimsenin aklına Epiktetos gelmeyecektir. Mutluluk mu dendi? Zihinde servet, iktidar, alkışlanma fikirleri uyanacaktır. Siz de benim gibi bir düşünür için hayatı yaşanmaya değer kılan en karakteristik on beş sözcük hakkında bu deneyi yapın, hiç kimsenin bu alıştırmanın ahlaki amacından şüphelenmemesi için karşınızdakileri psikolojik açıdan o sözcüğe eşlik eden imgeleri araştırdığınıza inandırın, çok şey öğreneceksiniz. Budala ve bayağı cehaletin değerli zihinlerin aleyhine sahip olduğu en güçlü telkin aracının dil olduğu sonucuna varacaksınız.

Ama öğrencimizin her arkadaşının elinde bir tomar evrensel budalalık tahvili mevcuttur; günlük masraflar gerektirdikçe bunlardan bir bölümünü nakde çevirir. Atasözlerinde canlı ve özlü bir biçimde ulusların bilgeliği gizlidir; bilgelik dedikleri de, iyi bir gözlem yapmanın en temel kurallarını bilmeyen ve ispatlayıcı bir deney yapmanın ne anlama geldiği hakkında en küçük bir fikri bile olmayan kişilerin yaptıkları gözlemlerden ibarettir. Biteviye yinelenen bu atasözleri sonunda karşı çıkılması hoş karşılanmayan bir yetke kazanırlar. Zevk denmeye layık tüm zevkleri aptalca feda ederek, kaba ve kaprisli bir kadınla birlikte o birahane senin, bu birahane benim diye sürüklenip duran bir gençten mi söz ediliyor, açık fikirli olduğunu göstermek isteyen ciddi

bir beyefendi hemen "Hoşgörün, gençlik işte!" yorumunu yapıştırır. Kendisi için böyle çılgınlıklar yapma devrinin kapandığına hayıflanıp, genci bu yolda devam etmeye teşvik etmezse, ona bile şükretmek gerekir!

Cesaretle söylemekte yarar var: Bu tarz beylik ifadeler gencin düşünmesini engelleyerek ona azımsanamayacak bir zarar verirler. Neden bu denli tutarsız ve sonu felaketle bitecek şekilde davrandığımız sorusunun cevabı, tüm Avrupa ve Amerika ülkelerinde ortaokul veya liseden çıktığımızda hiçbir gerçek gözetim, hiçbir ahlaki vesayet olmadan kendimizi büyük kentin kucağında bulmamızda; öğrenci çevresinde soluduğumuz ve aptalca önyargılardan oluşan bu ölümcül atmosfere karşı bizi kimsenin uyarmamasında aranmalıdır. *Düzgün* insanlar tarafından ayıplanan o şamatacı öğrenci güruhları, halini vaktini düzeltmiş ve kendilerini nesnel olarak gerçekleştirmiş o "düzgün insanlar"ın beyinlerini dolduran eleştiriden azade fikirlerin sonucudur.

Bu tesir öyle güçlüdür ki ileri yaşlarında ondan kurtulmayı başaranlar, imrenilecek kişilerdir. İrade zayıflığının ve düşük eğilimlerin gücünün de yardımıyla, pek çokları kendi şımarık gençliklerini ve onun devamı olan olgun yaşlarını atasözleriyle meşrulaştırmaya uğraşırlar. Eğitim, örnekler, dil, çevre tarafından biriktirilen, eğilimler tarafından önleri açılan tüm bu hatalar zihinde olayların doğru görülmesini engelleyen bir tür yoğun sis oluşturur. Bu sisi dağıtmanın tek bir yolu vardır: Sık sık derin düşünmenin yalnızlığına sığınmak; kendi içinde çevrenin vasat telkinlerinin yerine büyük bir zihnin telkinlerini geçirmek ve insana iyi gelen bu telkinleri ruhun derinliklerine nüfuz edinceye kadar dinginlik içinde bırakmak. Bu nüfuza elverişli yalnızlığı bulmak üniversite öğrencisi için zor değildir: Hayatının daha sonraki evrelerinde asla böyle eksiksiz bir özgürlüğe sahip olmayacaktır ve tam bir bağımsızlığa sahip olunan bir dönemde insanın benliğine bu denli az hâkim olabilmesi gerçekten üzücüdür.

Ama bu içe kapanma sayesinde ya kendi kendimize ya da düşünürlerin fikirlerinin yardımıyla yanılsamalarımızı yavaş yavaş dağıtabileceğimiz bir gerçektir. Olgular hakkında başkalarının değerlendirmelerine göre yargıya varmak yerine, onlara kendi içlerinde bakmaya alışacağız. Özellikle de hazlarımız ve izlenimlerimiz hakkında başkalarının görüşlerine göre bir sonuca varma alışkanlığından kopacağız. Daha üstün hazlara erişme kapasitesi olmadığı için düşük hazlarla yetinen sıradan insanın bunları dildeki tüm övücü ifadelere başvurarak sahte dış görünümlere büründürmekle kalmayıp, üstün hazları küçümseme ve alaylarla kuşattığını, saygıdeğer her şeyi soldurmaya uğraştığını göreceğiz. Düşünen ve kendini akıntıya kaptırmayan filozofa kuruntucu, tuhaf adam, deli yaftaları takılır. Derin düşünme çabası gösterenlere, sözüm ona cevher peşinde koşan ama yıldızlara bakarken önündeki kuyuya düşecek bir tip gözüyle bakılır. Tüm övücü sıfatlar, şen şakrak vezinler günah uğruna döktürülürken, erdemin payına koca koca hantal sözcükler düşer: Biri ne kadar zarif ve şıksa, diğeri de o kadar asık suratlı, katı, ukalaca gösterilir. Bizzat Molière bile, tüm o dehasına rağmen, günaha gülmemizi sağlayamazdı. İyilikten ve açık sözlülükten yoksun yosma Célimène hiç komik değildir; komiklik yeteneğine sahip olan, tüm sözleri ve tüm jestleri büyük bir doğruluğu ifade eden dürüst Alceste'tir. Ve her iki cinsiyetten öğrenciler, Alceste'in aslında zarif bir genç adam olduğunu öğrendiklerinde büyük bir hayrete kapılırlar, çünkü erdem sözcüğü, daha önce de belirttiğimiz üzere, bayağı ve düşük her şeyin deposu olan günlük dilin kapsadığı çağrışımlarla adeta yapışıktır. Max Müller, eğitimli bir İngiliz'in üç veya dört bin sözcükle konuştuğunu; büyük üstatların on beş, yirmi bin sözcük kullandığını tahmin etmektedir; ama büyük, soylu, yüksek ne varsa, günlük sohbetlerde çok az başvurulan ve sıradan insanla düşünürün bagajları arasındaki farkı oluşturan sözcükler kataloğunda bulunmaktadır.

Ne yazık ki düşüncenin dil içinde gerçekleştirdiği bu ayaklanma dağlara benzer: Sıradan insan da ara sıra doruklara kısa gezilere çıkabilir ama esas olarak ovalarda yaşar. İşte bu yüzden fikirsel çağrışımlar hep yüksek olan her şeyin aleyhindedir. "Çocukluğumuzdan beri bazı şeylerin iyi, bazı şeylerin de kötü olarak sunulduğunu işittik. Bize bunlardan söz edenler kendi yönelimlerine ait fikirleri aklımıza kazıdılar ve biz de bunlara aynı şekilde bakmaya, aynı yönelimleri ve aynı tutkuları oraya eklemeye devam ettik."[40] "Artık bu şeyler hakkında gerçek değerleriyle değil, insanların kanaatinde sahip oldukları değerle hükme varılıyor."

Bir kez daha yineleyelim, öğrenci gerçek dermanı dikkatli düşünce çabasında bulacak ve kendi gözleriyle görmeyi öğrenecektir. Tabii ki o da tüm diğerleri gibi hayata atılmak zorundadır: Yoksa hiçbir tecrübe edinemez ve hiçbir tehlikeden kaçınamaz. Ama ortak, sıradan yaşamı tecrübe ettikten sonra kendi içine dönüp izlenimlerini özenle tahlil etmelidir: O zaman şeylerin değeri, büyüklüğü ve özellikle de kendisiyle bağlantıları konularında yanılmayı kesecek, yabancı ithal ürünleri budayacaktır. Çok geçmeden olağan üniversite öğrencisi yaşamından onu özetleyen şu sonucu çıkaracaktır: Bu yaşam genel olarak tüm kalıcı hazların, yüksek ve temiz sevinçlerin *boş heveslere* feda edilmesinden ibarettir. Kendini özgürleşmiş gösterme hevesi, birahaneleri haykırışlar ve şamatayla doldurma hevesi, ayyaş gibi içme hevesi, caka satmak için eve sabahın ikisinde dönme hevesi, kendini her yerde kadınlarla –yarın aynı kadınları en az kendisi kadar bunu satmaktan gurur duyacak başkalarının yanında görecektir– birlikte gösterme hevesi...

Yatılı okul baskısının, ebeveynin kaygı verici gözetiminin ardından gelen bu tavırda hemen göze çarpan bir bağımsızlık dışavurumu vardır. Ama bunu mutlaka dışa vurmak niye? Hakiki bağımsızlık duygusu, asıl sevinç kaynağı bu-

40 Nicole, *Danger des entretiens...*

dur. Geri kalanı gösterişçilikten başka bir şey değildir. Bu gösterişçi yaşamın getirdiği mutluluk kazancı hakkında çok yanlış bir değerlendirme mevcuttur. Halbuki gösteriş yapma isteğini o kadar akıllıca tatmin etmek mümkündür ki! Öğretmenlerin beğenisini kazanmanın, sınavlarda mükemmel sonuçlar almanın, ailesinin dileklerini yerine getirmenin ve küçük kentinde büyük adam olarak kutsanmanın verdiği sevincin yanında, en aptal hamalın veya maaşını almış en aptal çırağın da elini uzatsa erişebileceği zevklerin peşine düşen öğrencinin bu boş tatmini hiçbir şey değildir.

Demek ki öğrenci kendi içine dönmeli ve bir gösteriş yanılsamasının ardında gizlenen yorgunluk ve hayal kırıklıklarından ibaret olan bu zevkleri derine nüfuz eden bir eleştiriden geçirmelidir. Ayrıca entelektüel çalışmaya karşı yağmur gibi yağdırılan safsataları, önyargıları teker teker otopsi masasına yatırmalıdır. Gözlerini fal taşı gibi açıp bazı günlerine ve onlara yön veren devindirici güdülere yakından, *ayrıntılarıyla* bakmalıdır. Bu düşünceleri iyi seçilmiş okumalarla desteklemeli ve iradesinin yardımına koşmayan her şeyi bir kenara bırakmalıdır. O zaman yeni bir dünyayı keşfedecektir. Artık Platon'un mağarasında[41] zincire vurulmuş tutsaklar gibi şeylerin sadece gölgelerini seyretmeye mahkûm olmayacaktır: Gerçeğin saf ışığını tam karşısında bulacaktır.

Böylece kendisine sağlıklı ve güçlü izlenimlerden oluşan bir atmosfer yaratacak, bir şahsiyet, kendine hâkim bir akıl haline gelecektir. Kâh kendi kör eğilimlerinden, kâh dilden, kâh arkadaşlardan, insanlardan veya çevreden gelen kışkırtmalarla çok karşıt yönlere savrulup durmayacaktır.

Yine de şurası çok açık ki, insanların arasındayken de en derin yalnızlığa sığınılıp düşünce olarak orada yaşanabilir. Bizim istediğimiz yalnızlık, bayağı uğraşlara geçit vermemek, ruhta sadece hissedilmek istenen duyguları uyandırabilecek konulara ve değerlendirmelere kapı aralamak

41 Platon, *Devlet*, Yedinci Kitap, 514a.

konusunda ayak direyebilmekten ibarettir. Bu çalışma asla Grande-Chartreuse Manastırı'nda inzivaya çekilmeyi gerektirmez ve alışılmış uğraşlarla tamamen bağdaşır niteliktedir: Dışarıda gezinirken veya evde bir "içsel inziva" korumayı bilmek ve dikkatini her gün veya her hafta uzun sayılabilecek bir süreyle sadece tiksinti veya sevgi duyguları uyandırabilecek güdülere yöneltmek yeterli olacaktır.

VII

İşte o zaman genç adamımız bayağı telkinlerin boyunduruğundan ve tutkuların yol açtığı hatalardan kurtulmakla, davranışlarını gerçeğe daha çok dayandırmakla kalmayacak, ağır tehlikelerden kurtulmuş olacaktır. Nitekim kendine hâkimiyet, dünyanın bin bir telkinine karşı benliğine sahip olmayı getirdiği gibi, esas olarak akıl tarafından duyuların kör güçleri üzerinde hâkimiyet kurulmasına da yol açar. Çocukların, kadınların çoğunun ve erkeklerin kahir ekseriyetinin davranışları dikkatle incelenecek olursa, hepsinin ilk ânın itkisiyle davranma eğiliminde olduğu ve tavırlarını biraz uzaktaki hedeflere göre uyarlama konusunda bariz bir yetersizlik gösterdiği hemen göze çarpar. Onları her an şu veya bu fiili gerçekleştirmeye iten, içlerindeki hâkim duygulardır. Bilinçlerinde boş gösteriş dalgasının yerini bir an sonra öfke dalgası, sonra sevgi coşkusu, vb. alır ve alışılmış, zorunlu eylemler bir kenara bırakıldığında, geriye kalanların, özellikle de toplum içindeyken yapılanların, temel ilkesi kendisi hakkında insanlarda iyi bir kanaat uyandırmaktan ibarettir ama bu insanların ölçütleri de genel olarak hiç yüksek sayılmaz. Ve kendini safça iyilik örneği gibi sunma eğilimi öyle güçlüdür ki kamuoyu da sadece yerinde duramayan, bu her an kıpır kıpır olan taşkınları eylem adamı diye kabul eder. Kim derin düşünme çabası göstermek üzere yalnızlığına kapansa kınanır. Oysa dünyada yapılmış yüce ve kalıcı

ne varsa mütefekkirler, düşünürler tarafından başarılmıştır. İnsanlığın üretken çalışmaları sözünü ettiğimiz bu hayalciler, bu "yıldızlara bakarken önündeki kuyuya düşecek" tipler tarafından sakin sakin, acele etmeden ve gürültüsüz patırtısız gerçekleştirilmiştir. Diğerleri, şamatacılar, siyasetçiler, fatihler, tarihi budalalıklarıyla dolduran taşkınlar bugünden bakıldığında insanlığın aldığı yolda ancak vasat bir rol oynamıştır. Aslında mürekkep yalamış okuyucu kitlesinin biraz aptalca merakını tatmin etmeye yönelik bir anekdotlar yığınından ibaret olan, günümüzde anlaşıldığı şekliyle tarih, yerini düşünürler tarafından düşünürler için yazılmış bir tarihe bıraksa, yerlerinde duramayan o "büyük taşkınlar"ın yaptıklarının uygarlığın geniş akıntısını ne kadar az değiştirdiği görülür. Tarihin gerçek kahramanları, bilimde, sanatta, edebiyatta, felsefede, sanayideki büyük mucitler, o zaman hakları olan birinci sıraya yerleşirler. Hayatı boyunca para kazanmayı becerememiş, kapıcı kadının kahkahalarla güldüğü zavallı bir düşünür olan Ampère, icatlarıyla toplumda, hatta modern savaşta devrim yaratma konusunda Bismarck ile Moltke'nin toplamından çok daha büyük bir tesir yaratmıştır. Bir Georges Ville tarım alanında elli tarım bakanının yaptıklarından çok daha fazlasını yapmıştır ve yapmaya devam edecektir.

Üretken eylemle karıştırılan telaşlı taşkınlığı övgülere boğan genel kanıya öğrenci nasıl direnşin? Benimsenen formül uyarınca yaşamak bu olduğuna göre, en azından kendisinde yaşamak yanılsamasını uyandırmayı, yani gürültü patırtı çıkarıp düşüncesizce davranmayı nasıl bir zorunluluk olarak görmesin? Başımıza gelen bütün felaketler, o uğursuz derhal harekete geçme ihtiyacından, genel kanaatin övgüleriyle tahrik ettiği o ihtiyaçtan kaynaklanır. Yalnızlık içindeyken bu telaş, insan enerjisini nereye harcayacağını bilmeyeceği için, kendi içinde büyük tehlike teşkil etmez. Ama bu düşünmeden harekete geçme eğiliminden ötürü, öğrenci dış koşulların

oyuncağı olur. Çalışma saatleri içinde bir arkadaşın gelmesi, halka açık bir toplantı, bir şenlik, herhangi bir olay onu peşinden sürükler. Çünkü kolayca fark edilebileceği üzere, aniden gelişen olaylar sadece zayıf iradeleri "söküp parçalarına ayırır." Kurtuluş sadece derin düşünmededir: Dış olayların öngörülmesi, olmayan enerjinin bile yerini tutabilir. Öğrenci öngörülemezliği *hayatından çıkarıp atabilir*. Önüne çıkabilecek dağınıklık olasılıklarını kolayca öngörebilir. Örneğin belli bir arkadaşının onu birahaneye veya gezmeye sürüklemeye çalışabileceğini bilir –onu reddetmek için kullanacağı ifadeleri pekâlâ önceden hazırlayabilir– veya bu şekilde reddetmek zor geliyorsa, bir yalan hazırlayıp karşı tarafın ısrarının önünü alabilir;[42] ama bir kez daha yineleyelim, eğer önceden ve kararlı bir şekilde eve dönüp belirli bir çalışmayı yapma kararı alınmamışsa ya da boş gezenin boş kalfası olarak istihdam edilme girişimini ânında bitirecek ifadeler önceden hazırlanmamışsa, günümüzü kaybetme ihtimali epey yüksektir. Öngörmek, psikolojik açıdan bakıldığında, olayları önceden kafasında canlandırmak demektir. Eğer bu canlandırma net ve canlı olursa, bir yarı-gerilim haliyle eşdeğerli olur ve cevap ya da fiil büyük bir hızla icra edilir: Öyle ki yapılacak fiil veya verilecek cevap hakkındaki düşünceyle bu düşüncenin nesnel olarak gerçekleştirilmesi arasında dış olayların ayartmalarının veya arkadaşların ısrarlarının girebileceği bir maddi zaman aralığı kalmaz. Bir anlamda kararımızın aleyhindeki olaylar, karara uygun fiillerin otomatik olarak icra edilmesini tetiklemiş olurlar.

---

42 Kant'ın yalan konusundaki ödünsüzlüğünü asla onaylamıyoruz. Ne demek yani! Meşru müdafaa halindeyken insan öldürmeme izin olacak ama aynı meşru müdafaa hali içinde patavatsızlara karşı yalan silahını kullanmama izin verilmeyecek öyle mi? İnsanın onlara karşı çalışmasını ve düşüncesini koruması haktan da öte bir vazifedir. Başkalarının kalbini çok kırmadan kendimizi korumak için sahip olduğumuz tek silah çoğunlukla yalandır. Affedilmez olan iğrenç yalan birisine zarar veren yalandır. Ama zarar verme niyetiyle bir hakikatin dile getirilmesi de en az yalan kadar suçludur. Suçu işleyen kötü niyettir.

Yaşam sadece zayıf varlıklar için beklenmedik olaylardan oluşur. Saptanmış net bir hedefi olmayan veya böyle bir hedefi olsa bile bakışlarını sürekli ona dikemeyen, sürekli dağılan kişi açısından hayat tutarsızlaşır. Sık sık durup rotasını gözden geçiren ve gerekli düzeltmeleri yapan için ise, tam tersine, hiçbir şey öngörülmedik değildir: Ama bunun için kim olduğumuzun, alışılmış kusurlarımızın, genellikle zaman kaybetmemize yol açan nedenlerin net bir biçimde bilincine varmamız – ve bunun sonucunda bir tavır çizgisi belirlememiz gerekir: Bir anlamda kendimizi hiç gözden kaçırmamalıyız.

Böylece yaşamımızda tesadüfün payını günden güne azaltmayı başarabiliriz. Bu sayede herhangi bir dış olay vuku bulduğunda ne söyleyeceğimizi ve ne yapacağımızı, örneğin şu arkadaşla ilişkimizi noktalayacağımızı, oda, lokanta değiştireceğimizi, bir süre kentten kaçıp kıra sığınacağımızı tereddüt etmeden *bileceğimiz* gibi, tüm içsel tesadüflere karşı da eksiksiz ve ayrıntılı bir savaş planı kurabiliriz.

Bu plan son derece önemlidir. İyi tasarlanırsa, cinsel bir telkin düşünceye yerleşip oradan kovulamadığında ne yapılması gerektiği bilinir; bulanık duygusallık nöbetlerinin nasıl yenileceği, hüznün, yılgınlığın üstesinden nasıl gelineceği bilinir. İyi bir general gibi düşmanın vasıflarından, zeminin azizliklerinden, kendi askerlerinin kusurlarından kaynaklanan engeller ölçülüp biçilmiş olur – ama aynı zamanda düşman komuta kademesinin eksiklikleri, arazideki bir engebenin sağlayacağı avantajlar, askerlerin talim kalitesi gibi unsurlardan kaynaklanan başarı şansları da değerlendirilmiş olur. O zaman artık harekete geçilebilir. İç ve dış düşmanlar, taktikleri ve zayıf noktaları artık bilinmektedir: Nihai zaferin kazanılacağına şüphe yoktur çünkü kısmi bir bozgundan sonra düzenli ricat da dâhil olmak üzere her şey öngörülmüştür.

Dikkatimizi, öğrenciye karşı saldırıya geçebilecek bu iç ve dış tehlikelere vermeliyiz. Onları yenmek için gereken

taktiği incelemeliyiz. Normalde ahlaki çöküşümüzü hızlandıran dış koşulların bile insanın kendi kendine iradesini eğitmesine nasıl yardımcı olabileceğini göreceğiz. Düşüncenin, aklın güvenilir kurtarıcılar oldukları ne kadar doğruysa, bu aydınlık güçlerin zaman içinde duyuların ağır ve karanlık güçlerine karşı zaferi kazanacakları da o kadar kesindir!

VIII

Görüldüğü gibi, derin düşünme sonuç bakımından inanılmayacak ölçüde bereketlidir: Güçlü duygusal akımlar doğurur; boş hevesleri enerjik kararlara dönüştürür; dil ve tutkunun telkinlerini etkisizleştirir; geleceğe duru bir bakış yöneltmeyi ve iç kaynaklı tehlikeleri öngörmeyi, dış koşulların, çevrenin doğuştan gelen tembelliğimize yardım etmesini engellemeyi sağlar. İyiliğimize çalışan bu güçten bekleyebileceklerimiz bu önemli avantajlarla mı sınırlıdır? Hayır, çünkü bize doğrudan yaptığı yardımın dışında, dolaylı sonuçlar bakımından da epey zengindir.

Günlük tecrübelerden kurallar çıkarmamızı sağlar; önce geçici olan bu kurallar kendilerini kanıtladıkça kesinleşir, tavır ve davranışları *yönlendiren ilkeler* haline gelecek netlik ve yetkeyi kazanırlar. Bu ilkeler, çok sayıda ayrıntılı gözlemin düşüncede ağır ağır birikmesi sonucunda oluşmuştur. Böyle bir birikim dikkatsizlerde ve yerinde duramayan taşkınlarda oluşmaz. Bu yüzden onlar geçmişten faydalanmazlar ve dikkatsiz öğrencilerde olduğu gibi, onlarda da hep aynı gramer ve imla hataları görülür – ama burada söz konusu olan tavır ve davranışların gramer ve imlasındaki hatalardır. Halbuki düşünenlerde, geçmiş ve şimdiki zaman sürekli bir ders gibidir; bu ders, kaçınılabilir hataları gelecekte yinelememeyi sağlar. Zaman içinde bu dersler yoğuşarak kurallara dönüşürler; bu kuralları iksir haline indirgenmiş konsantre tecrübelere benzetmek mümkündür. Bu kurallar, çok net özlü

sözler şeklinde ifade edildiklerinde, çeşitli arzuları, ayrışan doğrultular izleyen doğal eğilimleri disipline sokmaya ve hayatta değişmeyen, güvenilir bir düzenin hüküm sürmesine yardım ederler.

Net bir şekilde ifade edilmiş her ilkede içkin olan bu güç birbirini destekleyen iki sebepten kaynaklanır.

Birincisi, psikolojide neredeyse mutlak denebilecek bir kural vardır: Gerçekleştirilecek veya gerçekleştirilmeyecek bir fiile ilişkin her fikir, çok belirginse ve aleyhte duygusal haller mevcut değilse, fikirle fiil arasında özde bir farklılık bulunmamasıyla izah edilebilecek bir gerçekleşme gücüne sahiptir. Tasarlanmış bir fiil zaten başlamış bir fiil demektir. Akılda önceden canlandırma, gerçekleştirilecek fiilin "genel provası" gibidir; son gerilimin öncesinde yer alan bir yarı-gerilimdir; bu nedenle, önceden tasarlanmış fiil hızla icra edilir; eğilimler güruhu ses çıkarmaya vakit bulamaz; örneğin eve dönüp çalışmaya karar verdiniz ve daha önceden tiyatroya birlikte gitmenizi teklif eden bir arkadaşınızın ısrar edeceğini öngördünüz diyelim. Cevabınızı hazırlıyorsunuz ve arkadaşınızı görünce ona haberi veriyorsunuz: "Üzgünüm, seninle gelmeyi düşünüyordum, ama şöyle şöyle bir terslik oldu, o yüzden eve dönmek zorundayım." Bunları söylerken kullanacağınız son derece kararlı ton, arkadaşınıza ısrar olanağı bırakmazken, sizin de geri adım atma olasılığınızı ortadan kaldıracaktır.

Nasıl siyasette, net ve gözü pek biçimde başı çekenler kararsızları, pısırıkları, laf ebelerini peşlerinden sürüklerlerse, bilinçte de net, kararlı haller ipleri ellerinde tutarlar: Alacağınız tavrı ayrıntılarına kadar saptarsanız, önceden kararlaştırılmış programın gerçekleştirilmesi tembelliğin, boş heveslerin telkinlerini engeller.

İşte, ilkelerin sahip oldukları gücün ilk sebebi budur. Ama tek sebep olmadığı gibi, en önemli sebep de değildir. Nitekim, düşünmek için imgelerle dolu koca bir valizi peşimizde her yere sürükleyemeyiz. Ayrı ayrı konu sınıflarının yerine

uygun kısaltmalar, gayet iyi bildiğimiz işaretler kullanırız ki bunlar da sözcüklerdir. Biliyoruz ki istediğimiz zaman dikkatimizi işaretin üzerinde bir an yoğunlaştırmak, nasıl ki kurumuş yüzlerce rotifera üzerlerine bir damla su döküldüğünde diriliyorsa, farklı farklı imgeler doğmasına yetecektir. Duygularımız için de aynı şey söz konusudur. Bunlar düşünce açısından ağır, çok yer işgal eden ve idaresi kolay olmayan şeylerdir. Bu nedenle günlük kullanımda onların yerini kısa, idare edilebilir ve çağrışım yoluyla temsil ettikleri duyguları uyandırabilen sözcükler alır. Bazı sözcükler ifade ettikleri duyguyla, deyim yerindeyse, titreşirler: Gurur, ruh yüceliği, insan haysiyeti... nankörlük, alçaklık, vb bu sözcüklerdendir. İşte ilkeler de kullanılan bilinçte temsil ettikleri az veya çok güçlü karmaşık duyguları uyandırmaya son derece uygun, özlü, enerjik kısaltmalardır. Derin düşünme ruhta sevgi veya tiksinti akımlarına yol açtığında, bu akımlar çok geçmeden yok olacakları için, geride ihtiyaç halinde onları hatırlatabilecek ve bir anlamda onları özetleyen bir formülün kalması iyi olur. Kesin formüllerin düşünceye çok sağlam bir şekilde tespit edildikleri de göz önünde tutulursa, bunun yararı daha da iyi anlaşılır. Kolayca hatırlanan formül, peşi sıra pratik işareti olduğu duyguları getirir: Gücünü onlardan alır, karşılığında da netliğini, uyandırılma açısından elverişliliğini, taşınma kolaylığını onlara aktarır. Eğer benlik eğitiminde net kurallar olmazsa, çevreye ve tutkulara karşı mücadelede her türlü esneklik ve büyük resmi görme olanağı yitirilir. Onlar olmazsa karanlıkta savaşılır ve en güzel zaferlerden bile verimli bir sonuç alınamaz.

Davranış kuralları irademize zaferi sağlayan kararı, hızla devreye sokulan gücü sağlar. Onlar uyandırmak istediğimiz duyguların kullanışlı ikameleridir. Özgürleşmemizin bu yeni ve paha biçilmez yardımcılarını ortaya çıkaran da derin düşünmedir; çünkü ancak bu düşünce tarzı zihnimizin sonu gelmez tecrübelerimizden hayat bilgimizi, yani

geleceği öngörme ve yönetme gücümüzü oluşturan birlikte varoluş ve değişmez dizileri soyutlayarak tasnif etmesine izin verir.

IX

Özetle, derin düşünme ruhta eğer kullanmayı bilirsek değer taşıyan duygusal atılımlar yaratabildiği gibi ayrıca büyük kurtarıcımızdır, çünkü düzensiz bir şekilde bilincin ışığına doğru hücum eden duyguların, tutkuların, fikirlerin kaynaşmasına direnmemizi sağlar. Dış dünyadan kaynaklanan uyarılar selinin ortasında durup kendimize bakmamızı da sağlar ve bu kendine dönme, kendi kalabilme gücü verimli bir mutluluk sebebidir çünkü bu sayede hiç geri dönüp bakmadan sürüklenip gideceğimize ömrümüzün güzel anılarına geri dönebilir, onları aklımızda yineleyebilir, yeniden yaşayabiliriz.

Ayrıca kişiliğinin derinden bilincine varmak az şey midir? Dalgalarla mücadele eden iyi bir yüzücünün kâh onların okşar gibi tepesinden aşmasına izin verirken, kâh güçlü kulaçlarla onları yararken duyduğuna benzeyen bir neşenin kaynağı değil midir bu? Çeşitli unsurlara karşı galip çıkacağımız mücadelede gücümüzü hissetmek içimizde hep güzel ve derin duygular uyandırmasaydı, duyuların hoyrat kudretlerine karşı verilen bu irade mücadelesine girmenin ne anlamı olurdu ki? Corneille benliğine hâkimiyetin getirdiği hazları öylesine iyi tasvir ettiği içindir ki sonraki kuşakların onca hayranlığını toplamıştır ve şayet karakterleri zafere daha zor ulaşsaydı, hayvani tabiatımızın yazgılarına karşı verdikleri mücadele daha uzun sürseydi, tiyatrosu çok daha insani bir derinlik kazanırdı; Corneille bize çok soylu bir ideal sunduğu için oyun yazarlarımızın ilk sırasına yerleşmekle kalmadı, tüm zamanların en yüce ve en hayranlık verici dehası oldu.

II. Bölüm
Derin Düşünme Çabası Nedir ve Nasıl Yürütülür

I

Derin düşünme, özgürleşme çalışmasında bu denli önemli bir yer tuttuğuna göre, bunun nasıl yapılması gerektiğini derhal araştırmakta ve psikolojik yasaları bilmenin ve tecrübenin bu çalışmada bize sağlayabileceği, deyim yerindeyse, maddi yardımları incelemekte yarar vardır.

Bir kez daha yineleyelim, derin düşünme ile amaçlanan içimizde güçlü sevgi veya nefret hareketleri uyandırmak, kararlara yol açmak, davranış kuralları saptamak, içsel kaynaklı bilinç halleriyle dış dünyadan kaynaklanan bilinç hallerinin çifte girdabından kurtulmaktır.

Faydalı bir şekilde düşünmenin ve derin düşünme çabası göstermenin büyük genel kuralı, bizzat düşüncenin doğasını incelemekten çıkartılabilir. *Sözcüklerle* düşünürüz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, düşünmek için gerçek imgelerden kurtulmamız gerekti çünkü bunlar ağır, çok yer işgal eden ve idaresi kolay olmayan şeylerdi. Onların yerine akılda tutması kolay, başkasına aktarılması kolay, kısa işaretler geçirdik: Bu işaretler sözcüklerdir. Şeylerle birleştirilen bu sözcükler, söz konusu şeyler deneyimlendikten sonra belleğe girmeleri veya en azından şeylerle ilgili deneyimlerin onlarla eşleştirilmiş olması koşuluyla, istendiği zaman o şeyleri çağrıştırma özelliğine sahiptirler. Ne yazık ki çocuklukta önce sözcükleri öğreniriz (ilk bilgilerle, basit algılarla, vb. ilgili şeyler dışında). Ve bu sözcüklerin çok büyük kısmı için, onların "sapından ayrılmış samanına işaret ettikleri gerçek tanelerini ekleme" zamanını ya da olanağını ya da cesaretini bulamamışızdır. Geride çok boşalmış, hatta tamamen boş başaklar kalmıştır. İstisnasız hepimizin belleğinde bu sözcüklerden çok büyük sayıda

kayıtlıdır. Ben hiçbir zaman *barrir* yapan* bir fil duymadım; bu nedenle "barrir" sözcüğü benim için içi boş bir başak... Sıradan insanın belleğinde bu sözcüklerden yığınla vardır. Bu tarz kişiler bir tartışmayı sonlandırmak için, tecrübeyle sabittir, der. Ama bir tecrübenin, deneyin geçerli sayılabilmesi için gereken koşullardan tamamen habersizdir. Örnekler çoğaltılabilir. Hep kullanageldiğimiz cümleleri incelersek, birçok düşüncemizin belirsizliği karşısında hayretler içinde kalırız ve hatta en akıllıların çoğunlukla bir papağan gibi, sözlerine hiçbir gerçeklik denk düşmeden konuştuklarını keşfederiz.

İşte derin düşünme çabası, içinde kalmış taneler dökülsün diye samanı dövmeye benzer. Burada her şeye hükmeden kural, her zaman sözcüklerin yerine şeyleri koymaktır. Bunun şeyler hakkındaki bulanık ve belirsiz bir imgeyle değil, en ince ayrıntılarına kadar görülen şeylerle yapılması gerekir. Düşüncelerimizi her zaman ayrıntılandırmalı, somutlaştırmalıyız. Diyelim ki kendimizi sigarayı bırakma kararını alma noktasına getirmemiz söz konusu, sigara içmenin *tüm* olumsuzluklarını, dişlerin kararmasından her akşam yemeğinden sonra içilen bir tek puronun neden olduğu yıllık yüz franklık masrafa varıncaya dek hiçbirini unutmadan incelemeliyiz. Tütünün zihnin nüfuz etme gücünü körelttiğini söyleyen Tolstoy'un bu çok doğru saptamasını teyit etmeliyiz. Zihnimizin çok berrak olduğu bir gün, ustaca bir felsefi çıkarımı sürdürmeyi, sonra da buna tütün içerek devam etmeyi denemeliyiz. Tütün içtikten sonra düşüncemizi tek bir noktaya toplama, anlama konusunda nasıl zorlanacağımızı görmeliyiz. Benzer birkaç deneme, en üstün, keskin ucunu körelttiğine bizi ikna edecektir. Diğer yandan, tütün içme zevkinin çok geçmeden zevk olmaktan çıkıp yerini zorbaca bir alışkanlığa bırakan fiziksel zevkler-

* *Barrir*: Fransızcada fil veya gergedanın bağırması için kullanılan fiil. (ç.n.)

den olduğunu düşünmeliyiz. Bu zorbalığa maruz kaldığımız tüm örnekleri aklımızdan geçirmeliyiz. Bu tür ve başka saptamalarla, benliğimize sahip olduğumuz anlarda alınan sigarayı bırakma kararına büyük bir güç kazandırmış oluruz. Çalışmanın getirdiği çok çeşitli tatminlerin ayrıntıları için de aynı yönteme başvurmalıyız.

Yine aynı şekilde, tahlilde en derin ayrıntılara inerek dilin, tutku yanılsamalarının telkinlerini yalan iddialar konusunda ince eleyip sık dokuyarak dağıtabiliriz. Buna bir örnek olarak, kitabın pratik kısmında sık sık yinelenen sadece Paris'te iyi çalışıldığı iddiasını inceleyeceğiz.

Son olarak da, tutkularımızdan ve tembelliğimizden kaynaklanan tehlikelerin öngörülmesinin yanı sıra, çevreden, ilişkilerden, meslekten, rastlantısal durumlardan, vb. gelen tehlikelerin ve yardımların öngörülmesi de yine ayrıntılı gözlemle kusursuz hale getirilebilir.

Derin düşünme çabalarımızda kendimize yardımcı olmak için, gürültüden kaçınmalı, içimize kapanmalı, sonra hâlihazırdaki düşünce konumuzla ilgili kitaplara başvurmalı, notlarımızı gözden geçirmeli ve nihayet, enerjik bir hayal gücü çabasıyla karşı karşıya olduğumuz tehlikenin tüm ayrıntılarını, şu veya bu tavrın avantajlarını net, kesin, somut bir biçimde zihnimizde canlandırmalıyız. Bunların hızla üstünden geçmek hiç yeterli olmaz; görmek, duymak, hissetmek, dokunmak gerekir. Yoğun bir düşünce çabasıyla incelenen konunun bizim için gerçekte olduğu kadar mevcut hale gelmesini sağlamak gerekir. Aslında bu da eksik kalır, olduğundan daha mevcut hale gelmelidir; çünkü nasıl ki sanat bir sahneyi, bir manzarayı gerçekte olduğundan daha mantıklı, daha bütünsel, dolayısıyla daha gerçek kılarsa, hayal gücümüz de derin düşünme konumuzu gerçekte olduğundan daha net, daha mantıklı, daha gerçek ve dolayısıyla daha canlı, daha tesirli kılmalıdır.

II

Düşünce çabalarının istenen sonucu vermesi için başvurulabilecek tartışma götürmez yardımcılar mevcuttur. Ruhta güçlü duygular uyandırmayı bizim gibi bir araç olarak değil, en yüce amaç olarak gören Katolik vicdanının büyük yöneticileri, seleflerinin tecrübeleriyle, günah çıkarma sayesinde sürekli denetledikleri kişisel gözlemlerle zenginleşmiş olarak, bize psikolojide en küçük uygulamaların bile ne kadar önemli olduğunu gösteriyorlar. Bir kilisede ayine katıldığınızda, en küçük ayrıntıya bile dikkat eden o kusursuz ilim karşısında hayranlığa kapılmamak imkânsızdır. Örneğin bir cenaze töreninde tüm jestler, tüm tavırlar, tüm ilahiler, org, hatta vitraylardan gelen ışık akrabaların acısını harika bir mantıkla büyük dinsel bir coşkuya dönüştürmeye yardım ederler. Bu duygular, söz konusu törenlere içten bir inançla katılanların ruhlarına en mahrem derinliklere varıncaya dek nüfuz ediyor olsa gerek.

Ama kilisede bile bu sonuç alıcı törenler istisnadır ve bilinç yöneticileri ruhu duygulandırmak için çok güvenilir bazı pratik yöntemler önerirler. "İnziva"ları bir kenara bırakıp sadece yalnızlık içinde yapılmasını önerdikleri uygulamaları dikkate alacak olursak, maneviyatı desteklemek için fiziksel alanın yardımına ne kadar çok başvurduklarını görmek çarpıcıdır. Santo Domingo (Aziz Dominigo) tespihi icat etmiş ve böylelikle tefekkürü bir el uğraşıyla, bir anlamda bir oyunla canlandırma yoluna gitmiştir. Saint François de Sales özellikle kuraklık dönemlerinde dışsal fiillere, düşüncelere telkinde bulunabilecek tavırlara, okumalara, hatta yüksek sesle söylenen sözlere başvurulmasını tavsiye eder. Pascal sürekli olarak "otomatın eğilimini oluşturmak"tan söz etmez mi? Bizzat Leibniz (*systema theologicum*) çok bilinmeyen bir bölümünde şöyle der: "Akla ve gerçeğe tapma bahanesiyle duyular alanına giren, hayal gücünü uyaran her şeyi beşerin

sakatlığını yeterince dikkate almadan ibadetten çıkaranların fikrini paylaşamam... bazı dış yardımlar almadan ne dikkatimizi içsel fikirlerimiz üzerinde toplayabiliriz ne de bu fikirleri zihnimize kazıyabiliriz... ve bu [dışsal] işaretler ne kadar ifade gücüne sahipse o kadar sonuç alıcı olurlar."

Bu tecrübelerden faydalanarak, derin düşünme sırasında ilham gelmiyorsa özel olarak amacımıza uygun okumalara başvurmalı, yüksek sesle söylenen sözlerle dikkatimizi desteklemeliyiz; bu, daha önce de gördüğümüz gibi, zihnimizdeki temsilleri zorlayarak bize itaate mecbur etmenin güvenilir bir yoludur. Hatta bu derin düşünme etkinliğini yazıya dökmeli, temsilleri istediğimiz gibi yönlendirmek için onların üzerinde somut gösterim hallerinin, özellikle de bizim tavsiye ettiklerimizin (yüksek sesle söylenen sözler, yazı, vb) sahip oldukları ağırlıktan yararlanmalıyız. Düşüncenin önündeki duyusal zevklerin anıları, hayal gücünün dağılması gibi başlıca engelleri bilinçten bu şekilde kovabilir ve istenen fikirlerin örgülerini oraya bu şekilde yerleştirebiliriz.

Duygulara yönelik bu tür derin düşünme çabaları için en uygun zamana gelince, derslerin başlamasından hemen önce, tatilin son haftası olarak düşünüyoruz. Her tatilde, yani yılda üç kez ormanda veya deniz kenarında çok hoş olabilecek bir tür inziva içinde faydalı derin düşünmeleri baştan sona yeniden ele almakta yarar vardır. Bu tür "inziva"lar sonsuz derecede yararlıdır. İradeyi yeniden çelikleştirir, öğrenciyi bilinçli bir şahsiyet haline getirirler. Ama ders yılı boyunca da faaliyetlerin aralarında birçok kez kendisi hakkında düşünecek anları bulmak gerekir. Akşam uykuya dalarken veya gece uykudan uyanınca veya dinlenme anlarında, bilincin bayağı uğraşlar tarafından istila edilmesine izin verileceğine, alınmış iyi kararları yinelemekten ve uğraşlar veya boş zamanlar hakkında kararlar almaktan kolay ne olabilir? Sabah uyanıldığında, giyinirken, işe gidilirken, "iyi arzuları yeniden yeşertmekten" ve gün için eylem planını belirlemekten

daha faydalı ne olabilir? Bu düşünme alışkanlıkları çok hızlı edinilebilir. Zaten bunlar verdikleri iyi sonuçlar bakımından o kadar verimlidir ki gençlere bu alışkanlığı bir ihtiyaç haline getirmelerini ne denli öğütlesek azdır.

III. Bölüm
İrade Eğitiminde Eylemin Rolü

I

Derin düşünme çabası vazgeçilmez bir şeydir: Ama tek başına güçsüz kalır. Ruhun dağınık durumdaki kuvvetlerini ortak bir eylem için bir araya getirir, şevk verir, ama açık denizdeki en güçlü rüzgârların bile yelkenlerini şişirip ileri götürecek bir tekne bulamadıklarında hiçbir işe yaramadan kesilmeleri gibi, en güçlü duygular da verdikleri itkilerden her biri faaliyetimiz içinde enerjisinden bir bölümünü bırakmazsa kısır kalırlar. Yaptığı çalışmanın bir bölümü öğrencinin belleğinde nasıl anılar biçiminde birikiyorsa, faaliyetimiz de içimizde etkin alışkanlıklar biçiminde birikir. Psikolojik yaşamımızda hiçbir şey kaybolmaz: Doğa titiz bir muhasebecidir. En önemsiz gözüken fiillerimiz bile, onları tekrarladığımız takdirde, haftalar, aylar, yıllar içinde organik belleğe sökülüp atılamaz alışkanlıklar biçiminde kaydedilen muazzam bir yekûn oluştururlar. Zaman, özgürleşmemizin o değerli müttefiki, onu bizim için çalışmaya mecbur etmezsek, o dingin azmiyle aleyhimize işler.

İçimizdeki hâkim psikoloji yasasını, alışkanlık yasasını ya lehimize ya aleyhimize kullanır. Zaferinden emin bir hükümran olarak alışkanlık, hiç acelesi yokmuş gibi sinsice ilerler. Sanki biteviye yinelenen yavaş eylemlerin mucizevi etkisini bilmektedir. Birinci fiil zahmetli bile olsa gerçekleştirildikten sonra, tekrarının vereceği zahmet zaten azalmış

olacaktır. Üçüncü, dördüncü tekrarda harcanan çaba daha da azalır ve giderek hafifleyerek sonunda yok olur. Yok olmak yanlış bir sözcük! Başlangıçta zahmetli olan bu fiil, yavaş yavaş ihtiyaç haline gelecek ve önceleri tatsız bir şeyken sonradan asıl yerine getirilmemesi sıkıntı vermeye başlayacaktır! Bizim gerçekleşmesini istediğimiz fiiller için ne kadar değerli bir müttefik, adım atmaya korktuğumuz kayalık patikayı güzel ve geniş bir yola dönüştürmeye ne kadar uygun! Daha önceden gitmeye karar verdiğimiz ama ayak direyen tembelliğimiz yüzünden gidemediğimiz noktaya ulaşmamız için bize tatlı bir şiddet uyguluyor!

İşte, enerjimizin bu şekilde alışkanlıklar halinde tespit edilmesi işini derin düşünme değil, sadece eylem gerçekleştirebilir. Ama eylemin gerekli olduğunu genel ifadelerle beyan etmek bir işe yaramaz. Eylem sözcüğü ifade ettiği gerçekliklerin üzerini örter ve çoğunlukla gözden kaçmalarına neden olur. Burada bizi ilgilendiren öğrencinin eylemidir. Öğrenci için harekete geçmek ise birçok özel fiili icra etmek demektir ve nasıl ki genel anlamda irade değil sadece iradi fiiller söz konusuysa, aynı şekilde genel anlamda eylem değil sadece tek tek fiiller söz konusudur. Örneğin felsefe öğrencisi için harekete geçmek, sabah yedide kalkıp Leibniz veya Descartes'tan şu veya bu bölümü büyük bir dikkatle, anlamaya çalışarak okumak, not almak, vb. demektir. Zaten okumak, başlı başına, büyük bir peş peşe dikkat çabasını kapsar. Harekete geçmek, notlarını temize çekmek, hepsini gerçekten öğrenmek demektir; yazılı ödev için malzeme aramak, metnin genel planını çıkarmak, sonra da her paragraf için birer plan hazırlamak demektir; düşünmek, aramak, karalayıp baştan yazmak, vb. demektir.

Hayatta büyük eylemler gerçekleştirme fırsatı çok çıkmaz; nasıl ki Mont-Blanc'ın zirvesine tırmanmak sayısız adım, çaba, sıçrama, buzda açılan yarıkları geçme gibi şeylerden oluşuyorsa, en büyük bilginlerin yaşamları da uzun

ve sabırlı çaba dizilerinden oluşur. Aslında harekete geçmek bin bir küçük eylemi yerine getirmektir. Büyük bir bilinç yöneticisi olan Bossuet, "büyük atılımlarla tırmanılan ama sonra sert bir düşüşle aşağı inilen olağanüstü çabalar"dansa "bazen en büyük çileyi veren ve yok edici olabilen küçük fedakârlıkları", mütevazı ama kesin kazançları, kolay ama sürekli yinelenerek farkına bile varılmadan alışkanlığa dönüşen fiilleri tercih ediyordu... az her güne yeter, yeter ki her gün o az kazanılsın.[43]

Nitekim cesur insan büyük bir kahramanlık gösteren değil, yaşamın gerektirdiği tüm fiilleri cesaretle icra edendir. Hiç hoşlanmamasına rağmen yerinden kalkıp bir sözcük için sözlük karıştıran, tembellik yapma arzusuna rağmen ödevini tamamlayan, can sıkıcı bir sayfayı sonuna kadar okuyan öğrencidir. İrade görünüşte önemsiz bu bin bir eylem içinde çelikleşir, "yapılan her şey büyüme getirir." Madem büyük çabalar içinde değiliz, o zaman her an küçük çabaları kusursuz bir şekilde ve severek sarf etmeliyiz. *Qui spernit modica paulatim decidet.** Buradaki büyük kural, en küçük eylemlere varıncaya dek her zaman, tembelliğin, arzuların ve dış kaynaklı dürtülerin boyunduruğundan kurtulabilmektir. Hatta bu küçük zaferleri kazanabileceğimiz fırsatları kendimiz arayıp bulmalıyız. Tam çalışırken çağırıyorlar, isyan edecek gibi oluyorsunuz: Hemen ayağa kalkın, ama kendinizi tutun, canlı adımlarla ve neşeyle sizi çağırdıkları yere gitmeyin. Dersten sonra bir arkadaşınız sizi peşinden sürüklemek istiyor, hava çok güzel: Hemen eve, çalışmaya gidin. Eve dönerken bir kitapçının vitrinine gözünüz takılıyor: Hemen karşı kaldırıma geçip hızlı adımlarla yürüyün. Bu tarz "çileler" ile eğilimlerinizi yenmeye, her zaman ve her yerde etkin olmaya alışırsınız... Hatta bunu uyurken veya dinlenme amacıyla kendiniz istemiş bile olsa-

43 Bkz. Lanson, *Bossuet*.

* (Lat.) Küçük şeyleri küçümseyen yavaş yavaş yok olur...

nız dışarıda dolanırken de sürdürün. O zaman çocuk lise sıralarında Latinceden veya matematikten çok daha değerli bir bilimi öğrenmiş olur: Kendine hâkim olma, dikkatsizliğe, usandırıcı güçlüklere, hayal kurarak zaman yitirme arzusuna, sözlük karıştırmanın ve dilbilgisi kontrolünün sıkıcılığına karşı mücadele etme bilimi... Ve neyse ki, kim ne derse desin, öğrenimde kaydedilen ilerlemeler benliğine hâkim olma işinde kaydedilen ilerlemelerin doğrudan sonucudur. İradenin enerjisi hem zaferlerin en değerlisi hem de sonuçlar bakımından en verimlisidir!

Bu küçük çabalar niye bu kadar önemli? Çünkü hiçbiri kaybolmaz: Her biri alışkanlığın oluşmasına kendi katkı payını sunar; her biri sonraki fiilleri kolaylaştırır. Eylemlerimiz içimizde alışkanlıklar bırakarak bize tesir ederler: dikkat etme alışkanlığı, şevkle çalışmaya koyulma alışkanlığı, arzularımızın telkinlerine sivrisinek ısırığı kadar bile aldırmama alışkanlığı.

Ayrıca, daha önce de gördüğümüz üzere, eylem bizzat düşünceyi etkili bir biçimde destekler. Fikirlerimizle aynı türden somut gösterim hallerini her an bilincin içine atarak, dikkati güçlendirir, söndüğü zaman da yeniden canlandırır. Düşüncelerini yazmak, kitap okurken not almak, itirazlarını düzgün ifadelerle belirlemek, bütün bunların düşünce açısından oynadıkları destek rolünü laboratuvarda elle yapılan çalışmaların bilgine, formüllerin geometriciye sunduğu desteğe benzetebiliriz.

Ama eylemin çok önemli bir başka sonucu vardır. Nitekim harekete geçmek irademizi dışa vurmak, duyurmak demektir. Fiillerimiz bizi herkesin göreceği bir taahhüt altına sokar. Tüm ahlakçılar, vazifeye uygun bir yaşam tarzı benimsemek isteyen herkes için "daha önceki tüm alışkanlıklarımıza ve eğilimlerimize tamamen zıt bir şekilde, en baştan ve gözünü karartarak doğru yola" atılmanın gerekliliğinden söz ederler; "her şeye meydan okumak, eski benden kopmak

şarttır." Veuillot'nun güçlü ifadesiyle, Tanrı'ya "hiçbir şeyi umursamadan" hizmet etmek gerekir. Herkesin göreceği, çarpıcı bir dışa vurumun duygulara ve iradeye katacağı enerji asla azımsanamaz. Geçmiş fiillerimiz bizim açımızdan düşünülenin çok ötesinde bağlayıcıdır: Bunun ilk nedeni mantıksal bir ihtiyaçtır, yaşamda tutarsızlık o kadar rahatsız edicidir ki insan iyiye doğru bile olsa değişmek yerine kendi gibi kalmayı tercih eder; ikinci neden, çok güçlü ve haklı bir insani kaygıdır: Çünkü fiillerimizdeki tutarsızlığın deliliğe yakın bir irade zaafının işareti olarak görüleceğini biliriz. Tembellik yaşamından kopulurken bunu göstere göstere yapmak, kendisine ve başkalarına karşı onurunu ortaya koyan bir taahhüt altına girmek işte bu nedenle önemlidir. Yemek yenen lokanta, oturulan daire, ilişkiler değiştirilmelidir; ağızdan çıkan her söz başarma iradesinin bir beyanı olmalıdır: Cesaret kırıcı her safsata nazikçe ama enerjik bir biçimde reddedilmelidir. Çalışma ile alay edilmesine asla izin verilmemeli, yoldan çıkmış öğrencinin yaşamı asla övülmemelidir. Başkaları tarafından olmak istediğimiz şekilde görülmek, düzelme gücümüzü iki katına çıkarır çünkü hepimizin içindeki zaafı, başkaları, hatta hiç tanımadığımız kişiler tarafından onaylanma konusundaki derin ihtiyacı tatmin eder.

Eylemin bu çeşitli etkilerine harekete geçmenin zevkini de eklemek gerekir; bu öyle yoğun bir zevktir ki pek çok kişi bir amaçları olmadan, bir kazanç beklemeden, sırf harekete geçmiş olmak için harekete geçer, çoğunlukla da bundan büyük zararlar görürler. Bu zevkte sarhoş edici, baş döndürücü bir yan vardır; bu belki de bize varlığımızı, gücümüzü her şeyden çok eylemin hissettirmesinden kaynaklanmaktadır.

Demek ki derin düşünmeyi eylemle birleştirmek her bakımdan zorunludur. Zorunludur, çünkü sadece eylem sağlam alışkanlıklar örer, bunun da ötesinde ilk başta açıkça tatsız olan fiilleri *ihtiyaca* dönüştürür. Tabiatımızın kötü eğilimleriyle mücadele edebilecek, benliğimize tam hâkim

olmamızın aleyhindeki her şeyi sürekli olarak ve her dakika yenebilecek savaşçılığa ancak davranışla erişebiliriz. Üstelik eylem, irademizi dışa vurarak, onurumuzu taahhüt altına sokar; kararlarımızı hem kendiliğinden hem de genel kanaati yardıma çağırarak pekiştirir – ayrıca güçlü hazlarını ödül olarak sunar.

II

Ne yazık ki iradi faaliyet süresi oldukça kısadır ve fizyolojik, sosyal zorunluluklar ömrün büyük bölümünü yutar. Çocuk beş veya altı yaşına kadar hayvani bir yaşam sürer. Varoluşu uyumak, yemek ve oynamaktan ibarettir: Bilinç eşiğini kuşatan dış izlenimler kaosunu çözmeye uğraşmak bütün zamanını alır ve dış dünyaya bırakın hâkim olmayı, onun karşısında serseme dönmüş gibidir. On sekiz yaşına dek kendi başına düşünmeye vakit bulamayacak kadar başkalarının düşüncelerini öğrenmekle meşguldür. Ancak orta öğrenimini tamamladıktan sonra bağımsızlaşabilir ve yıllarca sürmüş önyargısız eğitimle keskinleşmiş, çelikleşmiş yetenekleriyle kendini incelemeye, içine girdiği toplumu gözlemlemeye yönelebilir diye düşünülebilir. Ama içinde yetiştiği fiziksel dünyayı gayet iyi bilmekle birlikte, ne yazık ki birden bakışları bulanır, bir yandan gözlem yetenekleriyle kendisi, diğer yandan da eleştirel zihniyle toplum arasına bir sis perdesi girer. Bilincini bulanık düşler, amaçsız büyük coşkular doldurur, çünkü bu çağda ergenin vücudunda bir devrim gerçekleşmektedir: Buluğ başlamaktadır. Ve aslında kendine hâkim olabileceği yaşta, ruhunu tutkular istila eder. Avrupa ve Amerika'nın tüm fakültelerinde görüldüğü üzere, şayet kendini desteksiz, bir bilinç yöneticisi olmadan, onu boğan yoğun yanılsamalar atmosferini dağıtma olanağını elde edemeden tam bir özgürlük içinde bulursa vay haline! Çevresinde hüküm süren önyargıların güdümündeki öğ-

renci, kendini tavırlarını yönetemeyen, serseme dönmüş bir halde bulur. Bu döneme dair düşüncelerini naklederken, bizi liseden mezun olduğumuzda kesinlikle tek başımıza, ahlaki açıdan desteksiz, hayvani bir yaşamdan ibaret olan bir olguyu parlak renklere bürüyen, aptalca beylik ifadelerden başka bir öğüt yardımı vermeden büyük bir kente fırlatıp atan toplumun öngörüsüzlüğünü lanetlememiş aklı başında tek bir adam var mıdır? Ne tuhaf şey! Genel geçer fikirlerin etkisi öylesine güçlüdür ki birçok babada çalışkan ve namuslu bir öğrencilik yaşamına karşı bir tür önyargı bulunur!

Tek başına kalan gencin çalışmayı bile bilmediğini buna ekleyin; ona güçlerine ve zihninin doğasına uygun bir çalışma yöntemi öğretilmemiştir. O zaman yükseköğrenim yılları benliğin özgürleşmesi işi açısından genellikle kayıp yıllar olur. Hâlbuki bunlar yaşamın en güzel, en ışıltılı yıllarıdır. Öğrenci neredeyse mutlak bağımsızlığa sahiptir. Sosyal yaşamın bin bir ayak bağının yükünü hemen hiç hissetmez. Boynunda tasma izi, yani mesleğin, yapacağı kariyerin baskısı hemen hiç yok gibidir. Aile reisi olarak yaşayacağı kaygılar da henüz ortada yoktur. Günleri kendine, tamamen kendine aittir. Heyhat! Kendine hiç hâkim olmayan kişi için dış özgürlüğün manası ne olabilir? Burada kendiniz dışında her şey sizin hâkimiyetinizde,[44] denebilir ona ve günler çoğunlukla boş geçer. Zaten bu eksiksiz özgürlük içinde bile, hayatın zorunlulukları çok zaman yer. Yataktan kalkış, temizlik için harcanan yarım saat, oda ile fakülte, oda ile lokanta arasındaki mecburi gidiş gelişler; yemekler, zihinsel çalışmayla bağdaşmayan sindirim süresi; birkaç ziyaret, yazılacak birkaç mektup, öngörülmeyen engeller, gerekli gezintiler, hastalıkların çaldığı saatler; çalışan insanlar için gerekli olan sekiz saatlik uyku da eklenince, bütün bu zorunluluklar günün yaklaşık on altı saatini yemiş olur. Hesap basit. Daha sonra bunlara meslek hayatının zorunlulukları da eklenecek

44 Beaumarchais, *Figaro'nun Düğünü.*

ve yemeklerden, gezinti zamanlarından mümkün olduğu kadar kısılacak bile olsa, günde kendine ayıracak, tercih edilen çalışma ve dingin bir derin düşünme için ayıracak beş saat bulacakların sayısı çok az olacaktır. Diğer yandan görünür çalışmanın içinden kitaplarda yapılan araştırma zamanını, kopya etmeye, yazmaya ayrılan zamanı ve hatta hiçbir çabanın mümkün olmadığı soluk alma zamanlarını çıkarırsak, *gerçek zihin çabasına* ne kadar kısa bir zaman kaldığı görülür. Ve içtenlikle düşünen herkes, her gün on beş saat çalışan bilginlerden, siyasetçilerden söz edilen o yalancı ve gençlerin cesaretini kıran biyografilere öfkelenecektir!

Neyse ki, Bossuet'nin daha önce yaptığım bir alıntıda söylediği gibi, az her güne yeter, yeter ki her gün o az kazanılsın: Asla durulmazsa en ağır yürüyüşle bile yol alınır. Entelektüel çalışmada önemli olan düzenlilik değil, sürekliliktir. Deha uzun bir sabır işidir denmiştir. Bütün büyük işler sebatkâr bir sabırla başarılmıştır. Newton evrensel yerçekimi kanununu sürekli o konuda kafa yorarak bulmuştur. Lacordaire, "Bekleyecek ve acele etmeyecek sabra sahipseniz, zaman ile inanılmaz şeyler yapılır" der. Doğaya bakın: Saint-Gervais vadisini mahveden bir sel önemsiz bir tortu miktarı bırakır. Tam aksine donların ve yağmurun ağır etkisi, buzulların algılanması bile zor ilerleyişi, kayalık yamaçları her yıl deyim yerindeyse taş taş ufalamakta ve vadilere inanılmaz alüvyon kütleleri yığmaktadır. Çakıltaşlarını sürükleyen bir sel suyu, üzerinden aktığı granit kayacını her gün aşındırır ve yüzyıllarla birlikte kayaların içinde çok derin boğazlar açar. İnsanların eserleri için de aynı şey söz konusudur: Hepsi çok küçük çabaların birikiminin sonucudur; bunlar o kadar küçük çabalardır ki kendi içlerinde ele alındıklarında başarılmış işle tamamen orantısız görünürler. Eskiden ormanlar ve bataklıklarla kaplı olan Galya, kendi içinde ele alındığında önemsiz kabul edilebilecek sayısız kas çabasının birikimiyle tarıma açılmış, yollar, kanallar, demiryollarıyla donatılmış, her ye-

rine köyler, kentler serpiştirilmiştir. Aquinolu Tommaso'nun dev eseri *Summa*'sını oluşturan her harfin tek tek yazılması gerekmiştir; daha sonra baskı için işçilerin sandıktaki döküm hurufatı tek tek dizmesi gerekmiştir – o olağanüstü eser, elli yıl boyunca her gün birkaç saat biteviye yinelenen bu emek sonucunda ortaya çıkmıştır. Nitekim eylem, cesaret isteyen faaliyet, eşit değerde olmayan iki biçime bürünür. Kâh büyük hamleler, ani enerji patlamalarıyla yürür, kâh tam tersine inatçı, sebatkâr, sabırlı bir çalışmaya dönüşür. Savaşta bile yorgunluğa ve cesaret kaybına direnme vasıfları temel vasıflardır ve kahramanlıklar zaman zaman onların üzerinde serpilip gelişir. Ama gündelik çalışmada bu parlak havai fişek gösterilerine rastlanmaz; ani ve abartılı çalışma nöbetleri hiçbir bakımdan tavsiye edilmez ve onları hemen her zaman çok uzun çöküş ve tembellik dönemleri izler. Hayır, buradaki gerçek cesaret uzun, sebatkâr sabırdan ibarettir. Öğrenci için önemli olan asla işsiz kalmamaktır. Kolayca fark edileceği üzere, zaman benzersiz bir değere sahiptir çünkü yitirilen anlar sonsuza dek, telafisi olmayacak şekilde yitirilmiş demektir. Bu nedenle zamanı ekonomik kullanmak gerekir. Ama ben hiç o katı kurallardan, saatlerin nasıl kullanılacağı önceden saptanmış dört dörtlük zaman çizelgelerinden yana değilim. Bunlara nadiren tam uyulur ve tembelliğimiz kendine sözde nedenler yaratma konusunda o kadar hünerlidir ki bu çizelgeler genellikle çalışma konmamış saatlerde hiçbir şey yapmamak için mazeret olarak kullanılır. Titizlikle uyulanlar sadece dinlenme ve gezinti için ayrılmış saatler olur. Diğer yandan, kurallara önceden saptanmış ayrıntılarıyla katlanmanın olanaksızlığı, iradeyi çabalarında yenik düşmeye gereğinden fazla alıştırır: Kurallara uyma mücadelesinde yenildiğimiz ve hep yenileceğimiz duygusu da, cesareti kırmak için bire birdir. Öte yandan, çalışmaya ayrılmış saatlerde pekâlâ çalışmaya hazır olunmadığına, buna karşılık gezmeye ayrılmış saatlerde hazır olunduğuna sık sık rastlanır.

Entelektüel çalışmada daha fazla özgürlük ve kendiliğindenlik gerekir ve enerjimizi eğitirken izlenmesi gereken amaç, asla Prusyalı çavuşun talimatlarına harfiyen itaat etmek değildir. Hayır, kesinlikle değildir. Öğrencinin önüne koyması gereken bambaşka bir hedef vardır: Her zaman ve her yerde çalışkan olmaya gayret etmelidir. Bu gayrete ayrılmış özel bir saat yoktur çünkü tüm saatler onun için elverişlidir. Çalışkanlık, sabah cesaretle yataktan fırlayıp çıkmak, adamakıllı ve canlı bir şekilde temizliğini tamamlamak, hiç kararsızlığa düşmeden, hiçbir dış uğraşın zihnini meşgul etmesine izin vermeden, çalışma masasının başına oturmaktır. Çalışırken etkin olmak asla edilgen bir biçimde okumamak, sürekli çaba harcamaktır. Ama çalışkanlık aynı zamanda sinirsel güç rezervinin tükenmekte olduğunu ve çabaların verimsizleşmeye başladığını hissedince kararlı bir şekilde kalkıp gezinmeye çıkmak veya bir müzeyi ziyaret etmektir. Çünkü insanı tüketen ve cesaretini kıran kısır çabaları fazla uzun bir zaman inatla sürdürmek büyük bir aptallıktır. Bu gevşeme anlarından tablo koleksiyonlarını vb. ziyaret etmek, akıllı dostlarla sohbet etmek için yararlanmayı bilmek gerekir. Yemek yerken bile etkin olunabilir; gıdalar midenin fazladan çalışmasını engelleyecek biçimde çiğnenebilir. Öğrenciyi en çok perişan eden, utanç verici bir tembellik içinde aptalca harcanan iradesizlik, atalet anlarıdır. Temizlik için saatler harcanır, sabah saatleri esneyerek, dalgın dalgın bir kitabı, sonra bir diğerini karıştırarak geçirilir. Bu anlarda hiçbir şey yapmama ile oturup çalışmak arasında net bir seçim yapılamaz. Çalışkanlık, etkin olma fırsatlarını aramaya hiç gerek yoktur, çünkü bu fırsatlar her gün uyanılan andan yatıncaya kadar peş peşe sıralanırlar.

Enerjisine bu şekilde hâkim olmaya erişmek için en önemli araç, ertesi gün yapılacak kesin görevi saptamadan asla uykuya dalmamaktır. Burada yapılması gerekenin miktarından söz etmiyorum, çünkü biraz önce "zaman çizelge-

leri" hakkında söylediklerimiz bu kesin ölçü konusuna da uygulanabilir; ben sadece çalışmanın türünden söz ediyorum. Sonra ertesi sabah uyanır uyanmaz, zihnimize aniden hâkim olup onu, hiçbir dağılma olanağı tanımadan, daha temizlik yaparken bile derhal görevinin başına geçmeye mecbur etmeliyiz, sonra bedenimizi çalışma masasına götürmeli, huysuzlanmasına fırsat vermeden kalemi elimize alıp oturmalıyız.

Ayrıca gezinirken, bir kitap okurken bilinçte aylaklık etmenin pişmanlığı uyanırsa, bir ilham gelirse, ruhumuzda iyi bir duygu yükselirse bundan hemen istifade etmek gerekir. Cuma sabahı pazartesi kesinlikle çalışmaya oturacaklarına kahramanca karar verenleri asla taklit etmemeliyiz: Çünkü çalışmaya *derhal* oturmazlarsa sözde kararları, kendilerine söyledikleri bir yalandan, zavallı güçsüz bir hevesten ibaret demektir. Leibniz'in söylediği gibi, iyi duygularımızdan "Tanrı'nın bizi çağıran sesi" gibi yararlanmak gerekir: Bu iyi duyguları harcamak, hayata geçirilmelerini erteleyerek yanıltmak; iyi alışkanlıklar yaratmak ve ruhumuza sonradan çalışmanın keyfini hatırlamasını sağlayacak güçlü hazlar yaşatmak için bu duygulardan derhal yararlanmamak, enerji eğitimine karşı işlenebilecek en büyük suçtur.

Amaç, faaliyetini bir yönetmeliğe uydurmak değil, her yerde ve her zaman var gücüyle eylemde bulunmak olduğundan, çeyrek saatleri ve dakikaları nasıl kullanmak gerektiğini öğrenmek gerekir. Bakın, oğlu Darwin hakkında ne diyor:[45] "Karakterinin bir özelliği, zamana duyduğu saygıydı. Onun ne kadar değerli olduğunu hiç unutmazdı... dakikaları ekonomik kullanırdı... önüne çıkan birkaç dakikayı bu kadarcık bir süre için çalışmaya oturmaya değmez diye düşünerek asla harcamazdı... içinde yanan bir ateş varmış gibi, her şeyi hızlı hızlı yapardı." Hemen herkesin bu kadarcık sürede bir işe başlamaya değmez bahanesiyle

45 *Vie et correspondance de Ch. Darwin*, Reinwald, 1888, 2 c. I, 135 ve dev.

aptalca heba ettiği o çeyrek saatler, o dakikalar yılın sonuna varıldığında muazzam bir yekûn oluştururlar. Sanırım d'Aguesseau'ydu; öğle yemeği hiç zamanında hazır olmadığı için bir gün sofraya oturduklarında karısına ordövr olarak o on beşer dakikalık bekleme sürelerinde yazdığı bir kitabı ikram etmiş. Beş veya on dakikada zihnini "eyleme hazır hale getirmek", bir paragrafı şevkle okumak, çalışmasına birkaç satır daha eklemek, bir bölümü kopya etmek, içindekiler bölümünü notlarına ve okuduklarına göre güncellemek o kadar kolaydır ki!

Bu nedenle, haklı olarak, iyi kullanmayı bilenin asla zaman eksikliği çekmediği söylenir. En çok boş zamanı olanların yapmaları gerekenler için en az zaman bulanlar olduklarını belirten saptama ne kadar doğrudur: Çalışacak zaman bulamamaktan şikâyet etmek, korkaklığın ve gayret göstermekten nefret edildiğinin itirafıdır.

Ama niye zaman yitirdiğimizi incelersek, çoğunlukla zayıflığımızın yerine getirilecek görevin belirsizliği tarafından bir anlamda desteklendiğini görürüz. Kendi açımdan, uyumadan önce ertesi günkü görevimi net olarak görmezsem sabah saatlerimin verimsiz geçtiği tecrübeyle sabittir. Önüne asla genel bir amaç koymamak, asla "Yarın çalışacağım", hatta "Yarın Kant'ın ahlak anlayışını çalışmaya başlayacağım" dememek gerekir; bunun yerine net ve belirli bir görev tespit etmeli, şöyle demeliyiz: "Yarın kararlı bir biçimde ve en başından Kant'ın *Pratik Akıl*'ını okumaya başlayacağım veya fizyolojiden şu bölümü çalışıp özetleyeceğim."

Görevini her zaman net bir biçimde tespit etmek konusundaki bu kurala, başlanan işi her zaman bitirme ve bir daha geri dönmeyi gerektirmeyecek kadar özenle bitirme gereğini de eklemeliyiz. Bir çalışmayı tekrarlamaya asla ihtiyaç duymamak, yaptığımız her şeyin nihai olmasına gayret etmek zamandan olağanüstü tasarruf sağlar. Bu nedenle öğrenci okumalarını sağlam bir şekilde, canla başla yapmalı,

yazarak özetlemeli, gerekiyorsa faydalı olacağını düşündüğü alıntıları kopya etmeli ve notlarını derhal içindekiler listesindeki başlıklara paylaştırmalıdır ki istediğinde onları yeniden kolayca bulabilsin. Böylece okuduğu bir kitabı – şayet bir başucu kitabı değilse– yeniden okumak zorunda kalmaz. Bu yöntemle ağır ağır ilerlenir ama geri hatları kesinkes güven altına almadan ileri adım atılmadığı için asla geri adım atmaya gerek kalmaz ve ağır ama sağlam, sürekli bir yürüyüşle ilerlenir, hatta masaldaki kaplumbağa gibi, bitiş çizgisine çevik ama metotsuz tavşandan önce varılır. Bize göre, çalışma için şundan daha temel bir kural yoktur: *Age quod agis*;* yani her şeyi sırası geldiğinde, sonuna kadar, telaşlanmadan, heyecana kapılmadan yapmak. Hollanda meclisinin başındaki De Witt, Cumhuriyet'in tüm işlerini yönetiyor ve yine de dostlarıyla yemek yiyecek boş zamanı buluyordu. Ona hem bu kadar çok çeşitli meseleleri halledip hem de eğlenmeye nasıl vakit bulduğunu sormuşlardı: "Bundan kolay bir şey yok" diye cevap vermişti; "her seferinde bir tek şey yapacaksın ve bugünün işini asla yarına bırakmayacaksın." Lord Chesterfield oğluna ayakyolunda bile zaman kaybetmemesini öğütlüyor ve o mekâna her seferinde sıradan bir Horatius baskısının birkaç sayfasıyla giren, işi bitince de sayfaları Cloaca'ya** adak olarak aşağı gönderen bir adamı örnek veriyordu! Zamandan tasarrufu bu noktaya kadar götürmeden, ayrı ayrı her anın tek bir amaçla kullanılmasının çok verimli olduğunu belirtmekte yarar var. Her seferinde bir tek şey yapma yasasına uymayan bir faaliyet, düzensiz bir faaliyettir: Bütünlükten yoksun olduğu için konudan konuya sıçrar ve belki de boş oturmaktan beter olduğu bile söylenebilir, çünkü aylaklık kendinden tiksindirir, halbuki bu telaşlı faaliyet sonunda insanı çalışmadan tiksindirir; yürüyen işin verdiği o güçlü

* "Önündeki işi yap, önündeki işe yoğunlaş" diye çevrilebilir. (ç.n.)
** Kanalizasyon. (ç.n.)

neşenin yerine çok çeşitli görevlerin bir türlü yerine getirilememesinin ürettiği rahatsızlığı, sersemliği, mide bulantısını geçirir. Saint François de Sales sonu gelmeyen bu değişimleri şeytanın bir hilesi olarak görür. Birçok temrini bir arada ve aynı anda yapmamak gerekir, der, "çünkü düşman çoğunlukla bizi birçok tasarıya yönlendirmeye ve başlattırmaya çalışır, amacı bizim çok fazla iş yükü altında bunalıp hiçbir şeyi tamamlamamamız ve her şeyi kusurlu bırakmamızdır... Kimi zaman açıkgözlük yapıp başaramayacağımızı öngördüğü herhangi bir mükemmel işe girişmemiz için bize irade telkin eder, amacı o kadar mükemmel olmayan ama kolayca başaracağımız başka bir işten bizi caydırmaktır."[46]

Diğer yandan sık yaptığım bir saptamayla belirttiğim gibi, en çok zamanı kaybettiren başlanmış ve bitirilmemiş işlerdir. İnsanda uzun süredir çözümü aranan ama bulunamayan bir probleminkine benzer bir rahatsızlık duygusu bırakırlar: Bir hoşnutsuzluk hissedilir; bir kenara bıraktığımız çalışma konusu onu ihmal edişimizi zihnimizi meşgul ederek, bizi başka işlerimizde rahatsız ederek öcünü alır; bu durum uyarılmış dikkatin meşru tatminine erişememesinden kaynaklanır. Tam tersine, dürüstçe tamamlanmış iş zihinde bir hoşnutluk ve bir anlamda açlığın giderilmesi duygusu bırakır: Düşünce bir kaygısından kurtulmuştur ve yeni uğraşlara yönelmekte kendini özgür hisseder.

Yarıda bırakılmış bir çalışma için doğru olan, yapılması gereken ama yapılmayan bir iş için de doğrudur. Örneğin bir mektubu yazmamız gerektiği konusunda çok net bir duyguya sahibiz ama oturup yazmıyoruz. Günler geçer: Bu düşünceyi giderek şiddetlenen bir pişmanlık gibi içimizde koruruz. Ama mektup hâlâ yazılmaz: Saplantı öyle rahatsız edici bir hal alır ki sonunda bu işi yapmaya karar veririz; ama bittiği zaman artık o geç vakitte bitirilmiş her işin getirdiği sevinci duyamayız.

---

46 *Traité de l'amour de Dieu*, VIII, xi.

O halde her şeyi yapılması gereken zamanda yapalım ve sonuna kadar yapalım.

III

Genç bir adamda çabucak karar vermek, telaşa kapılmadan ama hızla, canıgönülden ve sade bir şekilde harekete geçmek konusundaki bu önemli ve verimli alışkanlık yerleştiği zaman, göz dikemeyeceği hiçbir yüksek entelektüel yazgı olamaz. Bazı yeni fikirleri varsa veya eski sorunları yeni bir biçimde görüyorsa, sekiz veya on yıllık bir düzenli emek sürecinde bu fikirleri düşüncesinde taşır. Bu fikirler yanlarına yüzlerce imge, kıyaslama, hiç kimsenin göremediği benzerlikleri toplar; bu malzemeleri düzenler, onlardan beslenir, güçlenir ve büyürler. Ve tıpkı meşe tohumundan çıkan güçlü ağaçlar gibi, yılların dikkatiyle verimli kılınmış bu düşüncelerden de namuslu insanların kötülüğe karşı mücadelesinde, askerler için hücum borusunun gördüğü işlevi üstlenen güçlü kitaplar çıkar veya belki bu düşünceler bütünlüklü, dosdoğru, zengin etkinliklerle dolu güzel bir yaşamda somutlaşır, hayata geçerler.

Şunu da kendimizden gizlememeliyiz: Entelektüel yaşama erişmenin büyük mutluluğunu tatsak da, entelektüel üstünlüğümüzü ahlaki yaşamımızın üstünlüğüyle affettirmezsek, eğitimin bize sağladığı bu aristokrasiden, para aristokrasisinden olduğu kadar ölümüne nefret edilebilir. Liseden mezun olduktan sonra hukuk, bilim, edebiyat, tıp fakültelerinde öğrenci olan sizlerin görevi, bakışlarını içlerinde yaşadıkları anın ötesine yöneltme fırsatı bulamadan hayatlarını zorlu koşullarda kazanmak zorunda kalanların en çalışkan, en azimli velinimetleri olmaktır. Üniversite öğrencilerinin, genel oyla seçim yapılan ülkeler de dâhil olmak üzere, tüm ülkelerde yönetici sınıfı oluşturacakları kesindir. Çünkü kendini yönetmekten aciz olan kalabalıklar, bu konuda her zaman yılların önyargısız eğitimiyle zihinlerini esnekleştirmiş

ve güçlendirmiş olanların aydınlığına ihtiyaç duyacaktır. Bu durum yüksek eğitim olanağını yakalamış bütün gençlerin önüne çok net görevler koymaktadır: Çünkü başkalarını yönetebilmek için önce kendini yönetmeyi bilmek gerektiği açıktır. Başkalarına ölçülülüğü, çıkar gütmemeyi, kendini işine adamayı vazedebilmek için örnek olmak ve gerek sözleri gerekse davranışlarıyla çalışma ve enerjik faaliyetlerle dolu bir yaşamı sevinçle kabullenmeyi bilmek gerekir.

Ah! Her yıl yarım düzine öğrenci köylerine, kasabalarına doktor, avukat, öğretmen olarak, iyiliğin yanında söz almak, iyi davranmak için hiçbir fırsatı kaçırmamaya kararlı olarak, ne kadar yoksul olursa olsun her insana en büyük saygıyı göstermeye, gördükleri her haksızlığa etkin ve inatçı bir şekilde karşı çıkmaya, toplumsal ilişkilere daha fazla iyilik, daha fazla adalet, daha fazla hoşgörü katmaya kararlı olarak dönselerdi, yirmi yıl içinde vatan adına, her vatan adına ne mutlu ki mutlak saygı gören ve herkesin yararına son derece güçlü yeni bir aristokrasi oluşurdu. Üniversiteden çıkan ve baroda, tıpta, vb. bu mesleklerin getirebileceği paradan başka bir şeye değer vermeyen, hoyratça ve aptalca eğlenmekten başka bir şey düşünmeyen her genç zavallıdır; neyse ki kamuoyunun duyguları bu konuda giderek daha az yanılmaktadır.

IV

Ama sürekli çalışma, sürekli aynı fikirle uğraşma, sürekli zinde tutulan faaliyet, bütün bunlar sağlığa çok zararlı, diye itiraz edilebilir. Bu itiraz entelektüel çalışma hakkındaki yanlış fikirden kaynaklanmaktadır. "Sürekli" burada elbette insani anlamda ele alınmaktadır. Uykunun çalışmayı böldüğü ve dinlenmeyi sağladığı aşikârdır: Daha yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, uyanık kalınan zamanın büyük bölümü de zorunluluklar sonucunda entelektüel uğraşlardan uzak geçmektedir. Çalışmak, başka yapacak hiçbir şeyimi-

zin olmadığı süre boyunca, zihnimizi sadece öğrenmeye çalıştığımız konuyu düşünmeye zorlamak demektir. Öte yandan, çalışma derken akla bir masaya kapanmış çalışan öğrenci görüntüsü de gelmemelidir; gezinerek de okunabilir, düşünülebilir, yazılabilir: Buluşlar bakımından en verimli, en az yorucu, en iyi yöntemdir bu. Gezinmek özellikle entelektüel malzemeleri özümseme ve şekillendirme çalışmasını kolaylaştırır.

Nitekim entelektüel emekçilik, bununla bağlantılı bir öngörüsüzlüğü katiyen gerektirmez. Özellikle de fizik ile moral arasındaki bağlantıları daha iyi bildiğimiz günümüzde, sağlığımızı korumayı beceremezsek cahillerin alay konusu olmayı hak etmişiz demektir. Malzeme toplanması önümüzdeki görevin en alt kademesi olmakla birlikte, bunların seçimi ve tertiplenmesi apayrı bir öneme sahiptir. Bilgin en fazla ayrıntıyı bilen değil, zihni sürekli etkin olan, sürekli çalışan kişidir. Bilim ile allamelik birbirine karıştırılmamalıdır. Allamelik çoğunlukla zihin tembelliğidir. Yaratmak için iyi bir bellek yeterli değildir: Zihnin malzemelere hükmetmesi ve malzemelerin onun yolunu tıkamaması şarttır.

Çalışmaktan hasta düşmüş gibi görünmek kuşkusuz çok şık gelse de, irademizin saygınlığını parlatsa da zayıf düşmemizin *tek* nedeninin çalışmak olduğunu ispatlamak gerektiğini görmezden gelemeyiz. Bunu ispatlamak ise imkânsızdır. Diğer tüm zayıf düşme sebeplerinin dökümünü çıkarmak gerekir ki bu da saçma bir girişim olur. Gözümüzü kırpmadan söyleyelim, çalışmaya atfedilen durumun örneğin şehvetten kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilmek mümkün değildir. Lisede ve daha sonra da üniversitede aşırı çalışmaktan bitap düşmüş, *tamamen uslu* öğrencilerle pek sık karşılaşıldığını sanmıyorum: O yaşlardaki asıl sürmenaj ne yazık ki azgın cinsel alışkanlıklardan kaynaklanır.

Bu içler acısı yıpranmada şehvetin payını bir kenara koyduktan sonra, yine de farklı bir sürmenaj söz konusuysa, o da

hayal kırıklıklarından, imrenmeden, kıskançlıktan ve esas olarak dünyadaki yerimiz hakkında yanlış bir görüşün, kişiliğimiz hakkındaki abartılı duygularımızın sonucu olan, aşırı duyarlı kılınmış, hastalıklı bir izzetinefisten kaynaklanmaktadır. İnsan kendisini kemiren bu duyguları bilincinden kovabilecek kadar gayretliyse, büyük bir yorgunluk sebebi safdışı edilmiş olur.

Bize göre, sadece iyi düzenlenmiş, yani sağlığa, yaşama ve zamana saygılı entelektüel çalışma düşüncenin üst düzey gelişimlerine erişmemizi sağlayabilir. Cinsel isteklerin yol açtığı uzlaşmalardan kurtulmuş, kıskançlık duymadan, kibirler yaralanmadan yapılan neşeli ve güvenli çalışma sağlığı güçlendirmek için bire birdir. Dikkatin önüne güzel ve verimli fikirler konursa, düşünce onları geliştirir ve düzenler; malzemeleri temin etme işi izlenimlerin rastlantılarına bırakılırsa ortaya çıkan yorgunluk, bunların seçimine iradenin karar verdiği durumla aynıdır. Ama dinginliğimizin düşmanı olan rastlantılar genellikle bir tatsızlıklar ordusuyla birlikte sökün eder. Nitekim insan toplum içinde yaşar, başkalarının saygısına, hatta övgülerine ihtiyaç duyar. Başkalarının hakkımızdaki kanaati nadiren bizim düşündüğümüz kadar iyi olduğu için, üstelik hemcinslerimizin çoğu nezaketten ve merhametten yoksun oldukları için, toplumsal yaşam çok yaygın olarak ve her durumda küçük incinmeler bakımından oldukça zengindir. Çalışan öğrencinin, tembellerin boş zihinlerinde ekilmemiş bir tarla gibi bir sürü zararlı ot bittiği için tembelliklerinin bedelini acımasız bir biçimde ödediklerini görmesi fazladan bir teşvik olur. Onlar zamanlarını vasat fikirleri, vasat incinmeleri, vasat kıskançlıkları ve hırsları kafalarında evirip çevirmekle geçirirler.

Kaygıların yerine uğraşları koymaktan daha mutluluk verici bir şey yoktur ve sağlığın anahtarı mutluluktur. İnsanlığın derinlerdeki yasasının çalışmak olduğu öylesine doğrudur ki bu yasaya uymamayı seçen, aynı anda yüksek ve kalıcı tüm sevinçlerden de vazgeçmiş olur!

Bu gözlemlere dağınık, metotsuz çalışmanın insanı yorduğunu ve çalışmanın tatsız bir doğrultuda yürütülmesinin suçunun çoğunlukla bizzat çalışmanın sırtına yüklendiğini de ekleyelim. İnsanı yoran, uğraşılan işlerin çokluğudur ve bunların hiçbiri tamamlanmış görevlerin huzur verici sevincini sağlamaz. Çeşitli yönlere çekiştirilen zihin, çalışmaların her birinde bastırılmış bir endişe taşır. Zihinde o çok can sıkıcı evirip çevirme haline yol açan, taslak halinde bırakılan işlerdir. Michelet, M. de Goncourt'a, otuzlu yaşlarında yaptıklarının çokluğundan kaynaklanan korkunç migren ağrıları çektiğini söylemişti; o noktada artık kitap okumamaya, kitap yazmaya karar vermişti: "O gün yataktan kalktığımda ne yapacağımı çok net biliyordum ve düşüncem artık her seferinde bir tek konuya odaklandığı için iyileştim."[47] Bundan daha doğru bir şey olamaz: Birçok işi aynı anda yürütmeye çalışmak, kesin bir yorgunluğa davetiye çıkarmaktır. *Age quod agis*: Önümüzdeki işi sonuna kadar yapalım. Bu sadece, daha önce gördüğümüz gibi, hızlı yol almanın aracı değil, yorgunluktan kaçınmanın ve tamamlanan görevlerin verdiği büyük keyiflerin tadına varmanın da en güvenilir yoludur.

V

Özet olarak, derin düşünme ruhta güçlü duygular uyandırmakla birlikte, onları alışkanlıklar halinde derleyip toparlayamaz. Ama mükemmel ve sağlam alışkanlıklar yaratılmadan irade eğitilemez: Onlar olmadan çabalarımıza her seferinde baştan başlamamız gerekir. Sadece onlar kazanımlarımızı sabitlemeyi ve daha ileri gitmeyi sağlarlar. Artık bildiğimiz üzere, bu alışkanlıkları da ancak eylem yaratabilir.

Davranmak, harekete geçmek denince, sonuca giden tüm küçük eylemlerin her birini cesaretle gerçekleştirmek anlaşılmalıdır. Eylem düşünceyi bağlar, bizi seçtiğimiz taraf

47 *Journal des Goncourt*, 12 Mart 1864.

konusunda herkesin gözü önünde taahhüt altına sokar; derin bir keyif verir.

Öğrencinin çalışmasındaki metotsuzluk, zaten kısa olan faaliyet zamanını ne yazık ki daha da azaltır; buna rağmen, daha önce de söylediğimiz gibi, az her güne yeter, yeter ki her gün o az kazanılsın. Biteviye yinelenen çabaları gösterme sabrı inanılmaz sonuçlar verir: Demek ki öğrencinin edinmesi gereken, sürekli faaliyet içinde olma alışkanlığıdır. Bu sonuca varmak için, her akşam ertesi günün görevini saptamalı, içindeki tüm iyi atılım isteklerinden yararlanmalı, başladığı her işi bitirmeli, her seferinde sadece bir tek şey yapmalı ve zamanının hiçbir anını boşa harcamamalıdır. Bu tür alışkanlıklar en yüksek noktalara gelme umudu taşımasına izin verecek ve toplumdan gördüğü iyiliklerin minnet borcunu topluma ödeme yükümlülüğüyle karşı karşıya bırakacaktır.

Çalışma bu şekilde anlaşıldığında asla aşırı yorgunluğa, sürmenaja yol açmaz: Nitekim çalışmaya mal edilen yorgunluk hemen her zaman cinsel isteklerdeki aşırılıklardan, endişelerden, bencil duygulardan, yanlış yöntemlerden kaynaklanır: Ne olduğu iyi anlaşıldığı zaman çalışma, soylu ve yüksek düşünceler alışkanlığı sağlığı olsa olsa güçlendirir, çünkü sakin, huzurlu, mutlu olmak mükemmel bir fizyolojik durumdur.

IV. Bölüm
Öğrencide İrade Eğitimi Bakımından Beden Hijyeni

I

Şu ana kadar konunun psikolojik yanını inceledik. Geriye, benliğine hâkim olmanın fizyolojik koşullarını incelemek kaldı. İrade ve onun en yüksek biçimi olan dikkat, sinir sisteminden ayrılamaz. Eğer sinir merkezleri hızla bitkin düşer ve bir kez bitkin düştükten sonra kendilerini çok yavaş to-

parlarlarsa, hiçbir çaba, hiçbir azim gösterilemez. Bedensel dermansızlığa zayıf bir irade, kısa süren ve cansız bir dikkat eşlik eder. Ve tüm faaliyet türlerinde başarının her şeyden çok yorulmak nedir bilmeyen bir enerjiye bağlı olduğu dikkate alınırsa, benliğine hâkim alma konusunda her türlü başarının ilk koşulunun, meşhur deyimle, "iyi bir hayvan" olmaktan geçtiği söylenebilir. Hemen her zaman manevi coşku, bedenin kendi partisyonunu hiç hatasız ve mahrem bilinci asla kendine yöneltmeden çaldığı o parlak anlarla birlikte var olur. Bu eksiksiz güç anlarında, içimizdeki irade her şeye hâkim hale gelir ve dikkatin yoğunluğu çok artırılabilir. Tam tersine, zayıf ve dermansız olduğumuzda, zihnimizi bedenimize bağlayan zincirlerin ağırlığını hissederiz, iradenin uğradığı başarısızlıkların nedeni de çoğunlukla fizyolojik türdeki rahatsızlıklardır. Bu değerlendirmelere, güçleri tüketmeden kullanan her türlü çalışmanın doğal ödülünün uzun süre devam eden bir rahatlık, sevinç duygusu olduğunu da ekleyelim. Eğer çalışmanın başından itibaren bitkinlik baş gösterirse, o güzel güç kabarması duygusu belirmez ve onun yerini tatsız bir yorgunluk, bıkkınlık duygusu alır. Bu şekilde dermansızlaşan talihsizler açısından, içe işleyen sevinç ödülünden yoksun kalmış çalışma, bir vazifeye, zahmete, ıstıraba dönüşür.

Üstelik bütün psikologlar, bellek açısından fizyolojik koşulların taşıdığı önem konusunda fikir birliği içindedir. İyi çalışan bir kan dolaşımı beyne iyi beslenmiş, tertemiz bir kan taşıdığında, anılar ve oradan hareketle alışkanlıklar belleğe daha çabuk şekilde ve uzun süreliğine kazınırlar.

İradenin ve bellek için son derece yararlı olan uzun, güçlü bir dikkatin gerekli koşulu olan sağlık, çalışmayı ondan kaynaklanan sevinçle ödüllendirmekle sınırlı kalmaz; mutluluk üzerinde de çok etkilidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yaşamın sıfırlarının başına yerleştirilip onlara değer kazandıran rakamdır o. Bu konuda tam yerine oturan bir

metafor var. Voltaire, çekici bir eşe ve servetin getirdiği her türlü avantaja sahip olan Harlay hakkında bir keresinde şöyle demişti: "Yediklerini hazmedemezse hiçbir şeyi yok demektir."

Doğru anlaşılmamış entelektüel çalışma ne yazık ki çok zararlı olabilir. Bedenin hareketsiz kalmasına yol açar, yerleşikliğe, iyi düzenlenmemiş dairelere kapanmaya yol açar; son olarak da insanı hep oturur vaziyette yaşamaya zorlar. Bu ciddi olumsuzluklara kötü beslenme de eklenince, mide çok geçmeden yorulur; sindirim zahmetli bir hal alır; midenin etrafı sıkı bir sinir ağıyla sarılı olduğu için de bu organdaki rahatsızlıkların sinir sistemine hatırı sayılır yansımaları olur. Yemekten sonra beyin durur, ayaklar kolayca buz keser. Bir uyuşukluk, bir uyku hali hissedilir, çok geçmeden de bunun yerini köylülerin ve zanaatkârların yemekten sonra büründükleri neşeli halle tam bir tezat oluşturan bir hırçınlık alır. Sinirsel durum yavaş yavaş kötüler ve birçok entelektüel çalışan izlenimlerine hâkim olamayacak hale gelir: En ufak aksilikte kalp çarpıntısı yaşarlar, mideleri kasılır. Bu, nervozismin birinci aşamasıdır; çünkü nervozismin çıkış noktası hemen her zaman beslenme fonksiyonlarındaki kusurlu bir durumdur. Beyin büyük düzenleyici rolünü oynamayı keser ve sağlıklı yaşamın dingin ve güçlü ritimlerinin yerini hastalıklı yaşamın hırçınlığı ve sıkıntıları alır.

Bununla birlikte zaman, kendimize hâkim olma işinde bize kazandırdığı büyük gücü, mizacımızı değiştirip sağlığımızı kuvvetlendirmek için de verir. Huxley ünlü bir metninde bizi satranç oyuncularına benzetir: Karşımızda en ufak hatamızı affetmeyen sabırlı ve acımasız bir rakip vardır ama bu rakip aynı zamanda iyi oyunculara karşı son derece cömert davranmaktadır. Bu rakip doğadır ve oyunun kurallarını bilmezden gelenin vay haline! Bilginler tarafından keşfedilmiş yasalar olan bu kuralları inceleyerek ve özellikle de uygulayarak, maçın ödülü olan sağlığımızı kazanacağı-

mızdan emin olabiliriz. Ama sağlığın kazanılması da özgürlüğümüzün kazanılması gibidir: Katiyen bir *fiat*'ın değil, her ay yüzlerce kez gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmesi reddedilen sayısız küçük eylemin sonucudur. Dikkati birçok noktaya yoğunlaştırmak ve her ayrıntının hakkını vermek gerekir. Sıcağı, soğuğu, rutubeti kollamak gerekir; havanın temizliği, aydınlatma, yemekler, yeterince egzersiz yapmak, vb. konularda dikkatli olmak gerekir.

Ama böylesi özenler hayatı gülünçleştirir ve insanın tüm zamanını alır, diye itiraz sesleri yükselecektir! Tam bir safsata! Bu tür özenler alışkanlık meselesidir. Kurallara uygun yemek için harcanan zaman kötü yemek için gerekenden fazla değildir. Biraz gezinmek için harcanan zaman, koltuğunda tembel tembel oturup hazımsızlık çekmek ya da kafede gazete okumak için harcanandan fazla değildir. Çalışma odasını arada sırada havalandırmak kayda değer bir zaman kaybı değildir. Yaşam tarzında yapılması gereken değişiklikleri bir kez ama kesinkes saptamak yeterlidir. Hiç akılcı davranmamanın altındaki tek dürtü tembelliktir: Öngörmeyi engelleyen entelektüel tembellik, uygulamayı engelleyen fiziksel tembellik.

Bir kez daha yineleyelim, kazanacağımız ödül, geri kalan her şeyin, hem başarının hem de mutluluğun anahtarı olan sağlık.

En çok dikkat etmemiz gereken beslenme fonksiyonlarıdır. Buradaki temel sorun, tüketeceğimiz besinlerin niteliği ve miktarıdır. Berthelot'nun çalışmalarına gelinceye dek, beslenme sorunu ampirik düzeyde ele alınıyordu. Günümüzde ise mesele çok daha netleşmiştir. Şimdi, hiçbir yağlı veya karbonhidratlı besinin dokuların yeniden oluşumunda albüminin yerini tutamadığı bilinmektedir. Demek ki albümin beslenme için şarttır. Ama diğer yandan yeterli albümin miktarının üzerine çıkılıp dozaj artırılırsa, çok tuhaf bir sonuç elde edilir. Bu aşırı oran alınan albümin miktarının çok

üzerinde bir sıçrama yaratıp organlarımıza zarar verir.[48] Her gün yaklaşık 75 gr azotlu besin tüketmek yeterlidir. Bu miktarın üzerinde alınan her şey bırakın özümsenmeyi, kaslarda ani albümin sıçramasına yol açabilir. İşte dikkat edilmesi gereken ilk nokta: Öğrenci lokantalarda eti faydalı olacağı miktardan iki veya üç kat fazla yemektedir.

Ayrıca, alınan albümin miktarı ne olursa olsun, aynı zamanda yağlı besinler veya karbonhidratlar tüketmezsek, albümin sıçraması devreye girer; tüketirsek böyle bir şey olmaz. Bu besinlere, 75 gr albümin ile karıştıkları vakit, "dengeli azotlu beslenme payı" adı verilmesinin nedeni budur.

Diğer yandan, çalışmanın esas olarak yağın veya nişastaların çözünmesine yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca insanın günde 2800, çalışma yoğunsa 3400'e kadar yükselen bir kalori miktarını yaktığı da bilinmektedir.[49] Yüksek ortalamayı 3000 kalori diye kabul edersek, 75 gr albümin 307 kalori verdiğine göre entelektüel çalışanın 2700 kalori daha bulması gerekmektedir. Günde en fazla 200-250 gr yağ tüketildiği için (225x9,3=2092 kalori) karbonhidratlı besinlerin payına da 600 kalori kalmaktadır (yaklaşık 150 gr). Günlük beslenme seçimlerini oluştururken, bu konuda uzmanlaşmış kitaplardan yararlanarak her besinin albümin, yağ ve karbonhidrat değerlerini saptamak yeterli olacaktır.

Tecrübelere göre ortaya çıkan sonuç, fazla yediğimiz, özellikle de fazla et yediğimizdir. Midemize ve bağırsaklarımıza gereksiz, saçma bir iş yükü bindiriyoruz. Hali vakti yerinde sınıfın mensuplarının çoğunda, zahmetli bir sindirimle kazanılan güçlerin büyük bölümü bu sindirim esnasında zaten tüketilmektedir. Abarttığımız düşünülmesin. Gerçekten de sindirim sırasında, eğer onları koruyan doku

---

48 Karş. C. Sée, *Formule alimentaire*, Battaille et Cie, 1893.

49
1 gr albümin	4,1 kalori
1 gr yağ	9,3 kalori
1 gr karbonhidrat	4,1 kalori

sürekli yenilenmeseydi ve sindirim salgıları üzerine saldırırken büyük bir hızla yeniden oluşmasıydı, mide ve bağırsak cidarlarını da sindirirdik. Tek başına bu bile muazzam bir iştir. Bağırsaklar düz bir şekilde yere serilse, 30 cm enleriyle boyumuzun yedi veya sekiz katını bulurlar. Bağırsakların ve midenin iş gören yüzeyi en az 5 m^2'dir. Böyle bir yüzeyi kaplayan villusların her gün hiç durmadan saatler süren yenilenme çalışmasına çiğnemek için harcanan kuvveti, midenin peristaltik hareketlerinde, hatırı sayılır miktarda tükürük salgılanmasında, mide, pankreas, safra kesesi salgılarının üretiminde kullanılan kuvvetleri ekleyin, o zaman sindirim işinin ne kadar inanılmaz bir güç kaybına yol açtığı anlaşılır.

Aşırı yiyen insanların, sindirim sistemlerinin hizmetine koşulma gibi pek de şerefli sayılamayacak bir role indirgenmiş katıksız hayvanlar oldukları belli değil midir? Buna bir de çoğunun yalarup yutulacak yemek miktarının çokluğu karşısında besinleri adamakıllı çiğnemeyi usanç verici bularak sindirim yükünü iyice ağırlaştırdıkları, sindirim salgıları yeterince parçalanmamış kütlelere yavaş nüfuz edebildikleri için sindirimi uzattıkları gerçeğini de ekleyin.

Her besinin içerdiği albümin, yağ, karbonhidrat miktarlarını belirten bir broşür ne kadar yararlı olurdu! Konuyla ilgili bütün incelemelerde, besinlerin içerdiği azot miktarı belirtiliyor; oysa bugün biliyoruz ki azotlu bileşiklerin çoğu gerçek manada onarıcı besinler değildir. Böyle bir tablo karşısında, öğrenci kendi mönüsünü şu iki sonucu hedefleyerek oluşturmalıdır: iyi beslenmek ve sindirim organlarını entelektüel çalışmaya zarar veren aşırı çalışmadan korumak. Yemek saatleri ve sayısı, besin oranlarının belirleyici önemi yanında küçük bir sorun olarak kalıyor. Tabii ki öğrenciden, Cornaro'nun yaptığı gibi, her yemeği tartmasını beklemiyoruz; ama birkaç tartı işleminden sonra, ne yemesi gerektiğini aşağı yukarı anlayacak ve en azından durmadan lokantaya

gidip konuşmaların, tartışmaların gürültüsü içinde tıka basa yiyen bir gencin maruz kalacağı muazzam güç israfından kaçınmış olacaktır.[50]

Solunumda dikkat edilmesi gereken hijyen kuralları daha basittir: İşin aslı, temiz hava solumak büyük bir ihtiyaç gibi gözükmüyor; kimbilir kaç kez gençlerin içeriye biraz soğukla birlikte temiz hava sokmaktansa, pis, iğrenç bir havayı solumayı tercih ettiklerini görmüşümdür. Eğitim kurumlarının ve konutların hijyeni bu bakımdan çok ilkel düzeyde kalmıştır. Oysa pis havanın insanları endişeli, hırçın, huysuz yaptığı ortaya çıkmıştır. Organizma temiz havanın verdiği sağlıklı dürtüden yoksun kalınca, zararlı dürtüler arama eğilimine girer. Öğrenci odasında zaten solunmuş bir havayı tekrar solumak zorunda değildir: Odasını sık sık havalandırabilir – daha da iyisi, açık havada çalışabilir. Ayrıca odasında dolaşarak yüksek sesle okuyabilir veya konuşabilir. Konuşma alışkanlığı olmayan sağır-dilsizlerin akciğerlerinin çok zayıf olduğu ve ağızlarının birkaç santim uzağındaki bir mumu bile üfleyerek çok zor söndürebildikleri bilinmektedir: Konuşma enerjik bir akciğer jimnastiğidir.

Yazarken veya okurken kambur oturmanın da solunum hareketleri için büyük bir engel oluşturduğunu, bunun uzun vadede çok zarar verebileceğini de belirtmek gerekir: Bu güçten düşürücü sebebe karşı mücadele etmek için gövdenin üst kısmını çok dik tutup göğsün dışarı çıkmasını ve solunum hareketlerinin serbestçe yapılmasını sağlama alışkanlığını edinmek gerekir.

---

50 Kahve tüketiminden söz etmeden bu bahsi kapatamayız. Kahve asla yasaklanmamalıdır. Çok miktarda içilir ve tüm içeriğini tüketen filtreyle hazırlanırsa asabiyet yaratır. Arap usulü, küçük fincanlarla hazırlandığında sinirleri daha az bozar ve sindirime destek olur. Yemekler haricinde bile az miktar kahve, örneğin sabahları pek çok çalışanın şikâyet ettiği o sersemlik halini dağıtabilir ve zihne canlılık kazandırabilir. Aşırıya kaçılmaması ve diğer yandan o canlanmadan hemen çalışmaya koyulmak için yararlanılması koşuluyla, kahve içmenin hiçbir sakıncası yoktur.

Yine de bu önlemler yetersizdir ve sık sık çalışmaya ara vererek masadan kalkıp, Bay Lagrange'ın "solunum jimnastiği" adını verdiği mükemmel egzersizlere başvurmak şarttır. Bu egzersizlerde, sabah içgüdüsel olarak gerinirken yaptığımız hareket taklit edilerek, yapay bir şekilde derin derin soluk alınır. İki kol yavaş yavaş yukarı kaldırılır ve olabildiğince derin nefes alınarak iki yana açılır, sonra da içimize çektiğimiz havayı tekrar dışarı verirken kollar aşağı indirilir. Ayrıca kolları yukarı kaldırırken sanki boyumuzu uzatmak istiyormuşuz gibi ayak parmaklarının uçlarında yükselmekte de yarar vardır. Bu hareket belkemiğinde eğrilikleri doğrultur ve bu sayede kaburga kemiklerinin aşağıdan yukarıya doğru her zamankinden daha geniş bir yay çizmesini sağlar. Bu egzersiz kaburgalarda ankilozu* engellediği gibi, oksijenin artık içeri giremediği birçok akciğer keseciğini de yeniden açar. Böylece kan ile hava alışverişinin gerçekleştiği yüzey genişler: Marey'nin saptadığı, bu tarz egzersizlerin uzun süre yapılmasından sonra dinlenirken bile solunum ritminin değişmesi hadisesi böyle izah edilebilir. Bu çalışmada halter kullanılmamasının salık verildiğini de hatırlatalım, çünkü bu tarz eforlarda solunum kesintiye uğrar.

Ama insana son derece iyi gelen bu önlemler sadece palyatif niteliktedir ve asla egzersizin kendisinin yerini tutamazlar. Egzersiz tabii tek başına bir sonuç vermez. Beslenme fonksiyonlarının bütününü iyileştirerek dolaylı yoldan etkide bulunur.

Gördüğümüz üzere, insan odasında zaman zaman başvurduğu egzersizlerle solunum kapasitesini artırabilir ama böylece kan dolaşımı da hızlandırılmış ve akciğerlere daha sık uğraması sağlanmış olur. Solunum fonksiyonu ve kan dolaşımı fonksiyonu bir anlamda aynı fonksiyonun iki farklı açıdan görünüşüdür. Birini canlandıran her şey diğe-

* Kemiklerin anormal bir şekilde kaynaşması ve katılaşması sonucunda eklemlerin oynaklığını giderek kaybedip tutuklaşması. (ç.n.)

ri üzerinde de etki yapar. Lavoisier, Bilimler Akademisi'ne sunduğu bir bildiride (1789), aç bir adamın kas gücüne dayalı bir çalışma sonrasında, dinlenirken olduğundan üç kat fazla oksijen tükettiğine dikkat çekiyordu. Dolayısıyla egzersizin birinci sonucu, organizmaya hatırı sayılır miktarda oksijen girmesini sağlamaktır. Ve genelde hareketsiz kalan öğrenci kısıtlanmış bir hayat sürerken, açık havada egzersiz yapan öğrenci çalışmaya daha zengin bir kan, daha canlı bir solukla oturur. Beyin daha enerjik ve daha güçlü efor sarf edebilecek hale gelir. Kalbin çalışması da yavaşlarken daha verimli olur, çünkü hareketsizlik kanın kılcal damarlarda durgunlaşmasına yol açar ve bu durgunlaşmaya hayati yakma işlemlerinin yavaşlaması eşlik ederken, egzersiz sırasında çalışan kaslar "komşuları" olan kılcal damarlarda dolaşımı hızlandırırlar ve ince damarların esnekliğinden oluşan "periferideki bu kalbin" çalışması sayesinde merkezi organın çalışması aşağıya çekilir.

Ama kasları çalıştırmanın yararları bunlarla sınırlı değildir çünkü Paul Bert'in kanıtladığı gibi, kaslar oksijen bağlayıcılarıdır. Tam anlamıyla birer solunum organıdırlar: Hayati öneme sahip bir alışveriş, içimize çektiğimiz oksijen ve vücuttan atılması gereken karbondioksit alışverişi kasların içinde gerçekleşir. Bu alışverişler ne kadar güçlü olursa, beslenmemizin içindeki yağlar da o kadar canlı bir şekilde yakılır: Hareketsizlik yüzünden yağ depolarının "yakılmaması" sonucunda yağlar vücudun her yerinde birikir ve doğrudan doğruya obeziteye yol açar. Ayrıca, beden tembelliğinin neden olduğu terslikler bu yağlanmalarla da sınırlı değildir; artrit, gut, böbrek kumu, ağız kokusu gibi rahatsızlıkların ana nedeninin güçlü solunum eksikliğinden dolayı tam yakılamayan maddeler olduğu, şayet doğruysa kanıtlanmış gibidir. Bu kadar önemli olan kaslardaki solunum sadece çalışma sırasında devam etmez; çünkü, gördüğümüz üzere, bu organlar aşırı solunum etkinliğini uzun süre korurlar.

Ayrıca, hali vakti yerinde ailelerin fazla yiyen genç çocukları açısından egzersizin mutlaka şart olduğunu da unutmayın. Egzersiz, hatta ağır egzersiz onların fazla yediklerini yakmalarını sağlar. İnsan çok yer ve aylak bir yaşam sürerse, kilüsün biriktiği damarlar tıkanır. Gece dinlenmesiyle ağırlaşan bu aşırı beslenme sonucunda özellikle sabahları sık sık rahatsızlık, halsizlik çekilir. O zaman mide tembelleşir ve kan kelimenin tam anlamıyla "kalınlaşır", yani aşırı bir yakılacak madde yüküyle dolar. Uyanma sırasında çok sık görülen paradoksal bir hal ortaya çıkar: Rezervlerin birikmesinden kaynaklanan o halsizliği, uyuşukluğu, zihin tembelliğini kastediyorum. Bu halsizliğin kaynağının gerçekten de bu birikim olduğunu gösteren can alıcı bir kanıt mevcuttur: Eğer kararlı bir şekilde çalışmaya oturma cesareti gösterilirse, yorgunluk artması gerekirken azalır, çünkü kanda fazla birikmiş maddeler oksijenle karşılaşarak azalır.

Özetle, egzersiz canlı ve güçlü bir özümseme faaliyetine, zenginleşmiş kanın hızlı dolaşımına, buna karşılık özümsenmemiş maddelerin vücuttan hızla atılmasına yol açar.

Sağlık üzerindeki bu genel etkilerin dışında, yürüyüşün midenin peristaltik hareketleri üzerindeki olumlu sonuçlarını ayrıca belirtmeye gerek bile yoktur.[51]

II

Şu ana kadar egzersizin rolünü sadece beslenme fonksiyonları açısından ele aldık. Bu, bizim konumuz bakımından

---

51 Öğrencinin genel duruşu oturur veya ayakta statik pozisyon olduğu için, karın boşluğundaki iç organları saran kaslar genellikle gevşek durumdadır. Bu hareketsizlik onları karnın hacmini büyüten yağ depolarına karşı güçsüz bırakır ve tüm güçleriyle destekleyemez hale geldikleri mide de genleşir. Bay Lagrange güzel kitabında, bu duruma karşı koyabilmek için İsveç jimnastiğinde kullanılan yöntemi anlatıyor. Bu yöntem, insanın her gün evinde de rahatça yapabileceği yedi hareketten oluşmaktadır. Krş. *Exercice chez les adultes*, s. 355 vd.

ana bakış açısıdır çünkü irade ve dikkat organizmanın iyi bir durumda olmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Kas egzersizlerinin daha önemsiz ama iradeyle daha yakından bağlantılı yönleri de vardır. Nitekim çocukta irade deneyimi kas faaliyetleriyle ikircikli bir şekilde başlar. Hareketlerimize egemen olabilmek için her birimizin içinden geçtiği uzun öğrenme süreci irademizi geliştirir ve dikkatimizi disipline eder. Bugün bile, derin bir tembelliğe gömüldüğümüz sırada harekete geçmenin, ayağa kalkmanın, dışarı çıkmanın, vb. zorlu bir iradi eylem olduğunu hissetmeyenimiz var mıdır? Kaslarımızı çalıştırmanın, daha doğrusu canlı, kesin hareketlerin (çünkü çok geçmeden otomatik bir harekete dönüşen yürüyüşün bu açıdan hiçbir kıymeti yoktur) mükemmel irade ve dikkat denemeleri olmadığını hangimiz söyleyebilir? Bu o kadar doğrudur ki dikkatlerini toplayamayan sinir hastalarına kas egzersizleri önerilir. Çaba irade gerektirir ve irade de tüm melekelerimiz gibi tekrar yoluyla gelişir. Üstelik kas çalışması giderek yorgunluğa yol açmaya başladığı anda ıstıraba dönüşür, ıstıraba direnmeyi bilmek de en üst düzeyde irade sergilemek değil midir?

Görüldüğü gibi egzersiz doğrudan, kendi içinde bir irade ilkokulu gibidir.

Peki bu söylenenlerden akıl üzerinde etkisi olmadığı sonucu çıkar mı? Asla. Hakiki bir etki söz konusudur; bedensel tembellik kötü sonuçlara gebedir; o sırada algılarımız pek az yenilenir; kasvetli bir tekdüzelik içinde evden çıkmayız; can sıkıntısı ve bıkkınlığın bizi istila etmesine izin veririz. Hepimizin deneyimlediği bu hazin varoluş biçiminin tek sebebi, fiziksel yaşamın hantallaşması, fikirlerin yavaş uyanması, dış uyaranların yokluğudur; bu durum, tarlalarda gezinirken derin düşünme çabası içine girenin fikirlerindeki berraklık ve izlenimlerindeki büyük canlılık ve zenginlikle çarpıcı bir zıtlık sergiler. Şu halde, egzersizin melekelerimiz üzerinde uç noktada bir etkiye sahip olduğu gerçeği inkâr edilemez.

III

Yine de öğrenci, yararlarını kanıtladığımız fiziksel egzersize ilişkin hatırı sayılır yanlışları da göz önünde bulundurmalıdır. Birbirinden çok farklı iki şey sık sık karıştırılır: sağlık ve kas gücü. Gürbüz bir sağlık, solunum organlarının ve sindirim sisteminin kuvvetli olmasının sonucudur. Sağlıklı olmak demek, iyi sindirmek, rahat nefes almak, enerjik ve düzenli bir kan dolaşımına sahip olmak demektir; ısı değişimlerine kolayca direnç gösterebilmek de sağlıklı olmanın bir göstergesidir. Fakat bu direnç vasıflarıyla kas gücü arasında hiçbir nedensellik bağı yoktur. Panayırlarda kuvvet gösterisi yapanların ve haldeki hamalların sağlıkları çok kırılgan olabileceği gibi, bir büro çalışanı kas gücü düşük olmasına karşın sağlık bakımından demir gibi olabilir. Atletik güç peşinde olmamak bir yana, aslında bundan kaçınmamız gerekir çünkü böyle bir güç ancak ağır egzersizlerle artırılabilir ve bu tür egzersizlerin, solunumun düzenli işleyişini köstekleyip boyun ve alın damarlarında belirgin bir kan toplanmasına yol açmak dışında, insanı bitap düşürdüğü de kesindir. Yoğun fiziksel efor ile enerjik entelektüel eforu bir arada yürütmek olanaksızdır. Üstelik harcanan eforun yol açtığı bitkinlik, vücudu köylülerde ve dağlarda yaşayanlarda sık görülen soğuk algınlıklarına açık hale getirir.

Ağır egzersizin sadece aşırı beslenmeden kaynaklanan gıda rezervlerini yakmak gerektiğinde faydalı olduğunu ekleyelim. Ama çalışırken güçlü bir dikkat gayreti içinde olan kişi, vücudunda toprağı eken köylü kadar, belki ondan da fazla malzemeyi tüketir. Öyle ki adına layık bir öğrenci, hiç değişmeyen bir vazifeyi yapmak üzere masasında oturan ve aklı da vücudu kadar tembellik içinde bulunan memurla asla karşılaştırılamaz. Entelektüel olarak ne kadar çok çalışılırsa, vücuttaki kullanılmamış madde fazlalığını yakmaya yönelik kas egzersizlerine o kadar az gereksinim duyulur.

Ne ilginçtir ki biz Fransa'da, İngiliz gençlerin aldıkları spor eğitimini övüyor ve günümüzdeki kamuoyu zihniyetinin ayırt edici özelliği olan tam bir bilimsel düşünce yokluğu içinde, bu eğitime ayrımsız hayranlık duyuyoruz. Yıllık ücretleri neredeyse 5.000 frangı bulan birkaç büyük kolej ve bir heves üniversiteye giden para babası lordların çocukları sanki gözlerimizi kamaştırıyor: Bu azınlığın ancak bizdeki sporcu azınlıkla karşılaştırılabileceğini görmüyoruz. Akıllı İngilizler ise İngiliz okullarında fiziksel egzersizlerin abartılmasından hiç hoşlanmıyorlar. Wilkie Collins 1871'de yazdığı *Koca ve Karı*'nın önsözünde, İngiliz toplumunda kabalık ve hoyratlığın tatsız bir şekilde geliştiğini saptıyor ve yazar burada suçun büyük bölümünü, fiziksel egzersizlerde aşırıya gidilmesine yüklüyor. Tarafsızlığına kimsenin itiraz etmeyeceği Matthew Arnold, Fransız eğitim sistemine imrendiğini açıklıyor. Ona göre barbarların ve Filistîler'in* ayırt edici özelliği, birincilerin şandan şöhretten, kibirlerini tatmin etmekten, vücut egzersizlerinden, spordan, gürültülü eğlencelerden başka bir şeyden hoşlanmamaları; ikincilerin ise hummalı iş hayatının dertlerinden, para kazanma sanatından, konfordan, dedikodudan başka bir şeye değer vermemeleridir. Yine ona göre, İngiliz eğitim sistemi Filistîler'in ve barbarların sayısını çoğaltmaya yönelmiştir. Haklı olarak, "katıksız akıl işçileri, katıksız sporcular kadar ahlaklıdır" saptamasını yapıyor; fiziksel egzersizlerin el üstünde tutulduğu Antik Yunan'da sporcuların şerefinin doğaya aykırı aşklar tarafından lekelendiğini de ekleyebilirdi. Zaten kendi kişisel deneyimini yoklamayan bir entelektüel çalışan olabilir mi? Bizim güç sermayemiz beyinsel güçler bölmesi ve fiziksel güçler bölmesi halinde birbirinden geçirimsiz duvarlarla ayrılmış iki bölmeye kapatılmış değildir. Ağır egzersizlerde harcadığımız fazla enerji, düşünce çalışmaları açı-

* Ticaret ve paradan başka bir şeye değer vermeyen, edebiyatı, sanatı umursamayan kişiler için de kullanılan Tevrat kökenli terim. (ç.n.)

sından kayıp hanesine yazılmış demektir. Düşünmekten aciz aptallar karınlarını besinler ve mayalı içkilerle doldurup, sonra da sindirimden geriye kalan güçlerini de yorucu egzersizlerde harcasınlar; atletik kaslarını gururla seyretsinler; bizce bunun hiçbir sakıncası yok. Ama doktor adaylarımıza, avukat adaylarımıza, bilginlerimize, edebiyatçılarımıza böyle bir yaşam önermek saçmalıktır. İnsanlığın büyük zaferleri artık kas gücüyle kazanılmıyor; biz de bir Pasteur'ün, bir Ampère'in, bir Malebranche'ın güçlü akıllarına karşılık olarak beş yüz yol işçisinin kaslarını, artı tüm sporcuların hiçbir işe yaramayan kaslarını verebiliriz. Zaten en iyi idmanlı insan bile bir atı, hatta bir köpeği yarışta asla geçemez ve bir goril bir panayır Herakles'iyle güreşmekten asla çekinmez. Demek ki üstünlüğümüz kaslarımızın ağırlığında değildir: İnsanın en güçlü hayvanları evcilleştirmiş ve parklara giden çocuklar eğlensin diye kaplanları, aslanları kafeslere kapatmış olması bunun kanıtıdır.

Kas gücünün rolünün günden güne azaldığı son derece aşikârdır çünkü akıl onun yerine makinelerin kıyas kabul etmeyecek kadar üstün güçlerini geçirmektedir ve diğer yandan, kas bakımından güçlü insanların payına düşen giderek makinelerin rolüyle özdeşleştirilmek olmaktadır; onlar artık düşünenlerin ellerindeki uysal araçlardır; kendisi çalışmayan müteahhit işçileri yönetir, müteahhitler ise elleri nasırsız bir mühendis tarafından yönetilirler.

Özetle, çocuklarımızı sporcu yapmak için yürütülen kampanya saçmadır. Sağlıkla kas gücünün büyük bir hatayla birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır; gençlerimizin entelektüel güçlerini gözden çıkarıp onları zarafet yoksunu güreşçilere dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Çeviride iyi olanlarla boksta iyi olanlar arasında yapılacak bir tercihte bizce tereddüde yer yoktur. Bizi yeniden hayvanlık düzeyine indiren bu eğilimi katiyen bir ilerleme olarak görmeyelim. Bu aşırılığa karşı ben de aşırı bir örnek verecek

olursam, bize Aziz Aquinolu Tomasso'yu, Montaigne'i ve Rabelais'yi armağan etmiş Ortaçağ okullarını, kürek şampiyonları çıkaran okullara tercih ederim.

Açıkçası, bu yarışmalara aptalca bir kibir (aptalca, çünkü birçok hayvanınkinin yanına bile yaklaşamayan bu üstünlüklere bağlanan kibir ne kadar boştur!) tarafından biçilen değer ortadan kaldırılsa, hiç kimse bir kürek yarışına hazırlanmanın gerektirdiği yorgunluklara katlanmazdı. Bu bakımdan öykünmemiz gereken kaba ve görenekçi İngiltere değil, okullarında gençlere yönelik bitkin düşürücü fiziksel eforlardan tamamen vazgeçen İsveç'tir. Orada da gürbüz ve sağlıklı gençler yetiştirmekle uğraşılmaktadır ama fiziksel egzersizlerde aşırıya kaçmanın, derslere aşırı çalışmaktan çok daha kesin bir şekilde sürmenaja yol açtığı anlaşılmıştır. Buraya kadar söylediklerimizden çıkan sonuç, öğrencilere tavsiye edilecek egzersizlerde tercihin mutlak bir kural tarafından belirlenmesi gerektiğidir: Bu egzersizler öğrenciyi ne sinirlendirmeli, ne de aşırı bir yorgunluk noktasına varmalıdır.

IV

Fiziksel egzersize ilişkin bu denli zararlı hatalar işlenirken, entelektüel çalışma konusunda da en az bu kadar kötü hatalar genel kabul görmektedir. Entelektüel çalışma hep oturarak yapılan bir iş olarak düşünülmektedir. Daha önce de söylediğimiz gibi, entelektüel çalışma yapan biri denince, oturmuş, düşünmek için başını ellerinin arasına almış veya yazmak için göğsünü masaya yaslayacak kadar eğilmiş biri akla gelmektedir. Bir kez daha yineleyelim, bundan daha yanlış bir fikir olamaz. İlk çalışma ancak masa başında yapılabilir. Çeviri yapmak için gramer kitabı ve sözlük gerekir; okurken dikkati ayakta tutmak ve okunanları unutmamak için not almak, yazarın uyandırdığı çağrışımları kâğıda geçirmek gerekir; ama bu ilk çalışma tamamlandıktan sonra,

gerçek anlamıyla bellek çalışmasının tamamı evin dışında da yapılabilir, hatta bu çalışmayı yeşil alanlarda veya parklarda yapmakta büyük yarar vardır. Bu bellek çalışmasının dışında, derin düşünme çabasını ve eldeki malzemeleri bir plana göre düzenleme arayışını açık havada gezinerek yapmak işi çok kolaylaştırır. Kendi payıma, bulduğum tüm yeni fikirlerin gezinirken aklıma geldiğini itiraf etmeliyim. Tüm görüşlerimin fon perdesinde Akdeniz, Alpler veya Lorraine ormanları vardır. Ve Herbert Spencer'ın ileri sürdüğü gibi,[52] "bilgilerin düzene sokulması edinilmelerinden çok daha önemli" ise ve yine onun dediği gibi, "bu düzenleme için iki şey, zaman ve düşüncenin spontane çalışması gerekli" ise, bu düzenlemenin en güçlü haline ancak açık, yeşil alanlarda erişilebileceğini iddia ediyorum. *Quidquid conficio aut cogito, in ambulationis fere tempus confero.*[53] Gezintinin verdiği hareket, kan dolaşımının hızlanması, vücuda daha fazla oksijen sağlayan temiz ve taze hava, tüm bu koşullar düşüncenin otururak çalışırken nadiren sahip olduğu bir güç ve spontanlığa ulaşmasını sağlar. Mill'in anılarında[54] anlattığına göre, mantık hakkındaki eserinin büyük bölümünü Hindistan şirketinin [East India Company] ofislerine giderken oluşturmuştur. Bu örnekten de üretken çalışmanın geniş ölçüde açık havada ve güneş ışığında gerçekleştirilebileceğini anlıyoruz.

V

Egzersiz konusunu ele aldığımıza göre, geriye dinlenme bahsi kaldı. Dinlenme, tembellik değildir. Hatta tembellik dinlenme ile bağdaşmaz. Nitekim dinlenmek için önceden çalışılmış olması, yorgunluk değilse bile bir kendini onar-

52 *Éducation*, s. 294.

53 "Neredeyse yaptığım ve düşündüğüm her şeyi yürüme zamanlarıma borçluyum." Cicero, *QFr* 3.3.1.

54 J. Stuart Mill, *Otobiyografi*.

ma ihtiyacı duyulması gerekir. Hiçbir tembel hak edilmiş bir dinlenmenin keyfini çıkaramaz, çünkü Pascal'in dediği gibi, nasıl ki ısınmanın tadını almak için üşümek gerekiyorsa, dinlenmenin zevki de çalışmakla çıkar. Dinlenme, onu gerekli kılan çalışma olmadan, kasvetli can sıkıntısıyla, hoş görülemezliğiyle birlikte gelen aylaklıktan başka bir şey değildir. Ruskin'in dediği gibi, şerefli dinlenme ahırda geviş getiren öküzünki değil, granit kayaların üzerine soluk soluğa uzanmış dağ keçisininkidir.

En mükemmel dinlenme uykudur. Dingin ve derin bir uyku eksiksiz bir onarım sağlar. Uyandıktan kısa süre sonra insan kendini iyi hisseder ve içinde o günün çalışmasına yönelik bir enerji stoğu bulunduğunu duyumsar. Ne yazık ki uyku meselesi en yanlış fikirlerle doldurulmuş alanlardan biridir. Bilimleri bir ampirik yasalar yığınından başka bir şey olmadığı için iyice gülünçleşen bir otorite ile her şeyi nizamnamelere bağlama takıntısı içindeki sağlık uzmanları, uyku süresini altı veya yedi saatle sınırlamaktadır. Halbuki burada uygulanabilecek tek kural, çok genel bir kuraldan başka bir şeye kulak asmamaktır; o da fazla geç yatmamak ve uyanır uyanmaz yataktan fırlamaktan ibarettir.

Fazla geç yatmamak diyoruz, çünkü gece yarılarına kadar sürdürülen uzun çalışmaları mutlaka yasaklamak gerekir. Kan ısısının akşamüstü dörde doğru düşmeye başladığı ve geceleyin kanın hazmedilememiş maddeleri yüklendiği bilinmektedir. Entelektüel çalışma o saatte katiyen yoğunlaşamaz ve geceleri gündüzden daha iyi çalışıldığı kanısı uyanıyorsa, bunun nedeni korkarım ki zihnin vasat bir çalışmadan yanılsama sonucu kolayca tatmin olacak kadar körelmiş olmasıdır.

Üstelik zihnin geç saatlerde uzun uzadıya çalıştırılması, uyku açısından da zararlıdır ve dinlenmeyi son derece yetersiz kılabilecek bir ajitasyona neden olur. Her şey insanı uykuya davet ederken de bir tür hummalı çalışma durumu

yaratılabilir ama bu çok yanlış bir hesaplamadır! Vasat bir çalışma için beyne aşırı yüklenmek, ertesi günün derin düşünme çabasının zindeliğine ve gücüne zarar verir. Doğa yasalarını böyle saçma sapan ihlal etmenin en kesin sonucu, öfkeliliğin artmasıdır. Akşama malzeme çalışmalarından, kitap kenarına kurşunkalemle alınmış notları kayda geçirmekten, alıntı yapılacak bölümlerin, ek bilgilerin araştırılmasından vb. başka bir şey bırakmamak gerekir.

Sabahları çok erkenden çalışmaya oturmayı da faydalı bulmuyorum. Birincisi, her sabah saat dörtte kalkacak enerjiyi bulmak zordur. Örneğin kışın yatağın tatlı sıcaklığından odanın soğuk havasına geçmek söz konusu olduğunda zayıflayan iradeden başka bir yardımcı bulmak şarttır. Orta Fransa'nın bir kentinde, bir fırıncının evindeki bir odada kalıyordum. Fırıncının çocuklarına her sabah işlerini bitirdiklerinde, beni "ırzına geçilen bir hayvan gibi" itiraz etmeme hiç aldırmadan zorla kaldırmaları talimatını vermiştim. Bütün bir kış boyunca her gün sabahın beşinde çalışma masamdaydım. Bu uzun tecrübeden şu sonucu çıkardım: Isınmam uzun sürse de azimle bunu başarıyordum. Çok geçmeden çalışma ritmim mükemmelleşiyor ve edindiğim tüm bilgiler kalıcı oluyordu ama günün geri kalanı biraz uykulu geçiyordu; dolayısıyla, bu erken çalışmadan ziyade günün en güzel saatlerini kullanmak daha iyidir. Bu yöntemin tek avantajı, hiçbir günün boşa geçirilmemesidir: Her gün kendi çalışmasıyla birlikte gelir ama çalışma boş saatlere ertelendiğinde, irade zayıfsa çaba göstermeye ayrılması gereken zamanın harcanması tehlikesi baş gösterir.

Yine de yatakta dinlenme süresini iki nedenden ötürü abartmamak gerekir: Birincisi, gerekli ve kişiye göre değişen bu süreyi uzatmak alışkanlık haline gelirse, uyku "kanı yoğunlaştırır." Bütün sabah bunun zararını görür: Somurtkan, uyuşuk, hüzünlü olur insan. Kolayca üşür, kolayca etki altında kalır. – Ama aşırıya kaçılan dinlenmenin yarattığı en

ciddi terslik bu değildir: Yatakta geç saatlere kadar tembellik eden, uyandıktan sonra uzun süre yataktan çıkmayan her öğrencinin kaçınılmaz bir biçimde tek kişilik hazlara yönelmesi istisnası olmayan şaşmaz bir kuraldır. Bana yataktan kaçta kalktığını söyle, sana cinsel isteklerinin esiri olup olmadığını söyleyeyim.

VI

Dinlenme, uyku dışında, teneffüs biçimine bürünür. Hiç ara vermeden çalışmamak şarttır. Zihin ile sürekli gergin tutulduğunda tüm gücünü yitiren yay arasında yapılan o eski karşılaştırma doğrudur. Doğal ödülü olan dinlenmeye kavuşmadan yapılan çalışma angaryaya dönüşür. Öğrendiklerimizi özümsemek, onları geliştirip üretken kılmak için farklı çalışmalar arasında belli bir süre bırakmak gerekir. Bu dinlenme bizzat çalışma açısından bir kazançtır: Nitekim entelektüel çalışma sinir merkezlerinde etkin bir çalışma ile bir arada yürür. Tam tersinden bakıldığında da, sinir merkezlerinde etkin bir çalışma, bu çalışmaya hiçbir bilinç eşlik etmese de, sıklıkla entelektüel araştırmalarımızı ileriye götürür. Fikirler ile bir "sinirsel alt katman" arasındaki ilişkiyi ortaya koyan üretken buluşu günümüzde ispatlamak için uğraşmaya gerek kalmamıştır. Ama entelektüel çalışmaya ara verildiğinde, sinir merkezlerinin faaliyeti hemen durmaz; bilinçaltı çalışma devam eder ve sonuçta bundan kazançlı çıkan, hatırlananların sabitlenmesi ve geliştirilmesi olur. Bu nedenle, bir çalışmayı bitirip hiç ara vermeden başka bir çalışmaya geçmek aptallıktır. Birincisi, bu şekilde zihnin bilinçaltı bölgelerinde kendiliğinden gerçekleşen çalışmanın yararlarından mahrum kalınır, diğer yandan da oluşan kan akımlarını bir anlamda tersine çevirip yeni bir plana göre uyarlamak gerekir. Bu yapılan, hızla giden bir treni durdurup geri geri yürüttükten sonra, farklı bir hatta sokmaya benzer. Halbuki

biraz dinlenme ve biraz egzersizle alınan ilk hızın kendi doğallığı içinde sönümlenmesine izin vermekte ve beyin trafiğinde tekrar sükûnet sağlanmasını beklemekte yarar vardır. Uzun eğitimcilik deneyimimde, dersi izlemekte zorluk çeken ve soruların nasıl birbirine bağlandığını tam anlayamayan öğrencilerin, Paskalya tatilinde zihinlerini on beş gün mutlak bir şekilde dinlendirdikten sonra sınıfa nasıl değişmiş bir halde döndüklerini çok görmüşümdür. Düşüncelerinde bir birikim oluşmuş, malzemelerin düzene sokulması işi tamamlanmış ve onlar da derslerine tamamen hâkim duruma gelmişlerdir. Yeni bilgiler edinmeye verilen bu yararlı ara olmasa, onlarda böyle bir gelişme görülemezdi.

Dinlenmenin çalışma için ne kadar gerekli olduğunu ne denli haykırsak azdır. Töpffer ne kadar haklı:[55] "Çalışmak lazım dostum, sonra da durup hiçbir şey yapmamak, insanlarla konuşmak, hava almak, avare avare dolaşmak lazım çünkü öğrenilenler, gözlemlenenler bu şekilde hazmedilir; bilimi sadece belleğe bağlamak yerine yaşama bağlayarak hazmedilir."

Ama dinlenmeyi bir amaç haline getirmemek gerekir. O, enerjimizi canlandırmanın bir aracıdır sadece ve öyle kalmalıdır.

Yine de çeşitli dinlenme biçimleri mevcuttur ve iradesini güçlendirmek isteyen kişi, boş zamanlarını değerlendirme tercihlerini umursamazlık edemez. İyi bir boş zaman değerlendirmenin temel özellikleri kan dolaşımını ve solunum ritmini hızlandırmak, özellikle göğüs, belkemiği, karın kaslarının yaygın bir şekilde çalışmasını sağlamak ve gözleri dinlendirmektir.

Bu gerekli koşullara uyulacaksa, oturup kalmanın ve üstelik çoğunlukla sağlıksız bir atmosferin bütün sakıncalarına yol açan iskambil, satranç ve daha genel anlamda tütün dumanıyla dolu, pek havalandırılmayan kapalı mekânlarda oynanan her türlü oyundan uzak durulması gerektiği açıktır.

---

55 R. Töpffer, *Presbytère*, LI.

Kırlarda yürüyüş, ormanlarda hoş gezintiler ise aksine önümüze koyduğumuz programın bazı kısımlarına uymaktadır. Bu keyifli dolaşmalar ne yazık ki belirtilen tüm koşullara uymazlar çünkü belkemiği etrafındaki solunumla ilgili kasları ve mideyi tutan kasları çalıştırmazlar. Buna karşılık akciğerleri temiz havayla doldurur ve gözleri hoş bir biçimde dinlendirirler. Egzersiz keyiflerinin en yoğununu yaşatan ve hareket çeşitliliği bakımından en eksiksizi olan buz pateni, yazın ise en güçlü solunum egzersizlerinden biri olan yüzme, zihniyle çalışan insanın yorgunluğunu almakta bire birdir. Bu egzersizlere akarsuyun iki yanında uzanan güzel manzaralarla birlikte kürek çekmeyi ve gerektirdiği çok çeşitli hareketlerle bahçıvanlığı da ekleyin.[56]

Yağmurlu günlerde evde bilardo oynamak veya marangozluk mükemmel uğraşlardır. Bahçede de *boule, quille, paume** oynanabilir; tabii bu eski Fransız oyunları kriket ve tenis gibi seçenekleri de ortadan kaldırmamalıdır. Tatillerde hiçbir eğlence Alpler'de, Pireneler'de veya Vosges'da yapılan neşeli çuval yarışlarının yerini tutamaz. Çalışma ayları sırasında, egzersizlerin terletseler bile bitkinlik sınırını aşmamalarına dikkat etmek gerekir (tatilde bunun bir sakıncası yoktur). Her türlü yorgunluk fazla gelir çünkü entelektüel çalışmayla birleşince sürmenaja yol açar.

İyi seçilmiş eğlencelerin dolaysız yararları dışında, sağlıklı egzersizlerin verdiği keyif, her türlü hafif sevinç duygusu gibi, çok büyük bir hijyenik rol oynar. En iyi güçlendiricinin neşe,

---

56 Burada ne insanı genellikle çok yoran ve alışılmış bir egzersiz sayılamayacak avcılıktan ne de sinirsel bir yorgunluğa yol açan eskrimden söz ettik; bunlar, beyinleriyle çalışan insanlara kesinlikle tavsiye edilmez. (Bkz. Lagrange, *L'Exercice chez les adultes*, s. 299 vd.)

* *Boule* oyunu: Demir toplarla oynanır; amaç kendi toplarını dikili kazığın mümkün olduğu kadar yakınına atmak, aynı sırada da rakibin toplarına vurarak onları uzaklaştırmaktır; *Quille* oyunu: Demir toplarla dikili duran tahtayı devirmek amaçlanır; *Paume* oyunu: Tenisin atası sayılabilecek bu oyunda, iki taraf raketlerle topu bir ağın üzerinden karşı tarafa yollar ve gelen topları da karşılarlar. (ç.n.)

sevinç olduğunu söylemiştik; fiziksel neşe dengeli bir organizmanın zafer şarkısı gibidir. Ve bu hayvani sevinçlere entelektüel çalışmanın hiçbir mutluluğu dışlamayan –tam tersine tüm diğer hazlara hakiki bir lezzet katan– yüksek tatminleri eklenince, mutluluk eksiksiz hale gelir. Yaşamlarını iyi bir şekilde düzenleme konusunda kendilerine yeterince hâkim olan gençler için hayat yaşamaya değer: İradenin ne olduğunu bilirsek, hepimiz bu seçkin topluluğa dâhil olabiliriz.

VII

Özetle iradenin, azimli iradenin enerjisi uzun süreli efor harcanmasını gerektirir. Ama sağlık iyi değilse efor da uzun süreli olamaz. Demek ki sağlık, manevi enerjinin temel koşuludur. Platon, geometri bilmeyen buraya girmesin, diyordu. Biz de, doğruluğu bilinen hijyen yasalarına uymayanlar buraya girmesin, diyelim. İrade peş peşe yinelenen birçok küçük çabadan oluştuğu gibi, temellerinde de beslenmeye, solunan havaya, kan dolaşımına ilişkin küçük hijyen özenleri yer alır. Dinlenmeyi ve iyi kavranmış fiziksel egzersizleri gerektirir. Bu bakımdan, günümüzde çok moda olan İngiltere'nin sığ bir şekilde taklit edilmesindeki abartıyı eleştirmek durumunda kaldık; bu kaygımızı, zararlı eğlenceleri ve yararlı olanları kısaca gözden geçirmeye kadar götürürken, bu arada verimli bir entelektüel çalışmanın koşullarını belirlemekten de geri kalmadık: Çünkü akıl, duyarlılık ve iradenin büyük ölçüde vücudun sağlık durumuna bağlı olduğuna derinden inanıyoruz. Bossuet'nin dediği gibi, can verdiği bedene hâkim olan ruh, beden zayıflayıp bitap düştüğünde bu hâkimiyetini sürdüremez. Böylesi koşullarda kahramanca bir çaba göstersek bile, bu kahramanca çabanın ardından diğerleri sıralanamaz, çünkü bu ilk çabanın sonucu mutlak bitkinlik olur. Ve uygarlığın bize sunduğu yaşam biçiminde, karşımıza kahramanlık fırsatları az çıkar; o kadar az çıkar ki onlara göre de-

ğil, her gün, her saat tekrarlanan ayrıntılara yönelik sürekli çabalara hazırlanmamız gerekir. Üstelik bu hiç bitmeyen çabalarla çelikleşen bir irade, büyük eylemler gerçekleştirme zorunluluğu kapıyı çaldığında, bu göreve diğer iradelerden daha hazır olacaktır. Sürekli yinelenen bu çabalara istikrar denir, fikri takip denir ve çabalarda sebat gösteriliyorsa, kuvvetlerin zuhur etmesinde de sebat göstermek gerekir. Eskilerin şu ünlü özdeyişi söylerken ne denli haklı olduklarını unutmamak gerekir: *Mens sana in corpore sano.** Şu halde irademize, hangi türden olursa olsun tüm çabaların o olmadan hükümsüz ve verimsiz kalacağı enerji stoklarını temin edebilmek için sağlıklı olmaya gayret edelim.

V. Bölüm
Genel Bir Özet

Böylece incelememizin birinci kısmının sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Önce, tabiatımızın düşük seviyeli güçlerine karşı bu soylu ve verimli mücadelede, savaşacağımız düşmanların niteliklerini net bir şekilde belirledik. Benliğini yeniden kazanmaya yönelik bu mücadelede, tutkuların ancak büyük düşmana ettikleri yardım oranında önem taşıdıklarını gördük: Büyük düşman tembelliktir, insanı yüzyıllar sürmüş çabalarla güç bela aştığı mertebeye sürekli geri düşürmek yönünde etki gösteren atalet kuvvetidir. Benliğine hâkimiyet denince gelgitler içinde bir iradenin kastedilmediğini, en yüksek enerjinin aylar ve yıllar boyunca devam ettirilen sürekli enerji olduğunu, iradenin denek taşının süre olduğunu anladık.

Sonra yolumuzu, bence ikisi de birbiri kadar cesaret kırıcı iki felsefi kuramdan temizlememiz gerekti. Bunlardan biri,

* Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. (ç.n.)

karakterimize karşı elimizden bir şey gelmeyeceğini, onun önceden belirlenmiş, içkin olduğunu, hepimizin neysek o olduğumuzu, kendimizi özgürleştirebilmek için deneyebileceğimiz hiçbir şey bulunmadığını ileri sürer. Sözcüklerle düşünme alışkanlığını ve psikolojinin en temel olguları konusunda tam bir cehaleti yansıtan, öyle saçma bir kuram söz konusu ki, basmakalıp kuramların yarattığı güçlü telkin etkisini, bu telkinin zihne at gözlükleri takarak en bariz gerçekleri görmesini engellediğini bilmeseydik, böyle bir kuramın değerli filozoflar tarafından desteklenmesi karşısında şaşkına dönerdik.

Diğeri, hür irade kuramı da en az ilki kadar naif ve zararlıdır, çünkü karakter reformunu anlık bir iş olarak görmüş ve ahlak bilimcileri psikolojiyi incelemekten uzaklaştırmıştır; halbuki karakterimizi olumlu yönde değiştirmemizi sağlayacak bilgilere ancak insan tabiatına ilişkin yasaları derinlemesine öğrenerek erişebiliriz.

Sahayı bu iki kuramdan temizledikten sonra, konunun psikoloji açısından incelenmesine girdik. Fikirlerimiz üzerinde nasıl büyük bir kudrete sahip olduğumuzu, ama onların dolaysız desteğinin ne kadar zayıf olduğunu fark ettik; buna karşılık, üzerimizde kadir-i mutlak olan duygulara karşı elimizden doğrudan doğruya hemen hiçbir şey gelmediğini gördük. Ama neyse ki zamanın ve içeriye nüfuz eden bir diplomasinin yardımıyla, tüm güçlükleri aşabilir ve dolaylı yöntemlerle bozgun kaçınılmaz gibi görünürken zafere ulaşabiliriz. Kendimize hâkim olmamızı sağlayan bu yöntemleri, derin düşünme çabası ve eylem hakkındaki bölümlerde sabırla inceledik ve fiziksel alan ile manevi alan arasındaki çok yakın bağlantılardan dolayı, sağlığa ayırdığımız bir bölümde iradenin uygulanmasına elverişli fizyolojik koşulları ele almak durumunda kaldık.

Böylece eserimizin tamamen kuramsal bölümü sona erdi: Geriye ayrıntılara inmek ve şu ana kadar kendi içlerinde in-

celenmiş büyük genel yasaları öğrencinin yaşamına uygulamak kaldı. Başka bir deyişle, öğrencinin manevi özerkliğini tehdit eden belirgin tehlikelerin ve bunlara karşı koyabilmek için gerek kendi içinde gerek dışarıda bulabileceği yardımların niteliğini yakından incelememiz gerekiyor.

Pratik kısım olan bu ikinci kısmı iki kitaba bölüyoruz: IV. Kitap ve V. Kitap.

IV. Kitap iki büyük bölüm içeriyor: Biri, savaşılacak düşmanları ele alıyor (*pars destruens*); diğeri, gencin içinde sadece iradeye tabi enerjik bir yaşam arzusu uyandırmaya yönelik derin düşünme çabalarını anlatıyor (*pars construens*).[57]

V. Kitap ise öğrencinin irade eğitimi sırasında çevresindeki toplumda bulabileceği dış müttefikleri gözden geçiriyor.

57 (Lat.) *Pars destruens*: yıkıcı parça. *Pars construens*: yapıcı parça.

II

Pratik Kısım

IV. Kitap

Özel Derin Düşünmeler

I. Bölüm
Savaşılacak Düşmanlar: Bulanık Duygusallık ve Nefis Düşkünlüğü

I

Gördüğümüz üzere, savaşılacak düşmanların sayısı ikidir: nefis düşkünlüğü ve tembellik. Tembellik benliğini tamamen başıboş bırakmak manasına geldiği için, her türlü şehvet mikrobunun gelişmesine elverişli "ortamı" oluşturur ve her türlü düşük seviyeli tutku, tembelliği de beraberinde getirir. Biraz daha ileri gidersek, tüm düşük seviyeli tutkuların, Stoacıların dediği gibi, irade laçkalığından kaynaklandığını hiç çekinmeden söyleyebiliriz. İşin aslı, tutkulu olmak kendine hâkimiyetten vazgeçmekten başka ne anlama gelebilir? Tutku, hayvanlığın galebe çalması, aklı karartan, baskı altına alan, hatta boyun eğdiren kalıtımın kör bir biçimde öne çıkmasıdır; içimizdeki insanlığın yok edilmesi, hem şerefimizi hem de varlık sebebimizi oluşturan şeyin ayaklar altına alınmasıdır; tutku esip kükremeye devam ettiği sürece, yerimiz hayvanlar âlemidir.

Yine de tutkular kısa sürdükleri için, her an hissedilen zararlı etkilerini ağırlık kuvvetinin taş üzerindeki tesirine

benzettiğimiz kuvvetler kadar tehlikeli olmadıkları kanaatindeyiz. Nasıl ki bir bina, ancak mimar ağırlık yasalarını duvarların ayakta durması lehine kullanmayı bildiğinde sağlam olursa, yenilenmemiz de ancak bunun aleyhindeki güçlerin etkisini, amacımızın yanındaki güçleri başarılı bir tertiple karşılarına dikip sıfırlarsak, hatta bu düşman güçlerin bazılarını bizim lehimize çalışmaya mecbur edersek kalıcılık kazanabilir. Peki, bir kuvvetin aleyhimizde mi lehimizde mi olduğunu bir bakışta nasıl anlayabiliriz? Bundan basit bir şey yoktur. Her psikolojik güç eğer tembellikle aynı yönde etki gösteriyorsa irademiz açısından tehlikeli, ters yönde etki ediyorsa yararlıdır.

Şu halde, girişilecek iş son derece netleşmektedir. Enerjimizi yok etmeye yönelen güçleri önce zayıflatmak veya mümkünse yok etmek, enerjimizi artıranlara ise olabildiğince güç vermek gerekir. Sebatkâr iradede zayıflamanın birçok nedeni vardır: Bunların en önemlisi, gençlerde çok sık rastlanan ve hayal gücünü tek başına yaşanan hazin alışkanlıkların genel nedeni olan şehvetli düşlerden hoşlanmaya farkına bile varılmadan sevk eden bulanık duygusallık halidir. İkinci sırada, kendilerini düzeltme yönünde her türlü çabadan vazgeçmiş arkadaşların zararlı etkisi, kafe ve lokanta yaşamı, hüzün, cesaret kırıklığı, tembellerin aylaklıklarına mazeret diye kullandıkları ürkütücü safsata sürüsü yer alır. Bu safsatalar o kadar sık yinelenir ki sonunda aydın kişilere bile kendilerini kabul ettirir, doğrulukları tartışılmadan kabul edilen aksiyomlar kisvesine bürünürler: Ölümcül aksiyomlardır bunlar!

II

İradeye zararlı psikolojik olguların etüdüne, bulanık duygusallığı, amaçsız hevesleri inceleyerek başlayacağız.

Evde disiplin altındaki, çok sayıda zorunlu vazifeyle meşgul, soluk soluğa bir yarış içinde olan, sınav kaygısı ya-

şayan, katı bir düzene sokulmuş sade bir yaşam süren genç ergen, ortaöğretimde kendini uzun düşlere kaptıracak zaman bulamaz, hele ders saatlerinin kısaltılıp teneffüs saatlerinin uzatıldığı günümüzde hiç bulamaz. Bir zamanlar yatılı öğrencilerin hemen hepsinin ne yazık ki yaptıkları gibi, akşam etütlerinin hatırı sayılır bölümlerini düşler kurmaya ve kafasında tutkulu aşk sahneleri canlandırmaya da ayıramaz. Ama liseden mezun olup yanında ailesi ve belli bir denetim olmadan, derhal yapılması gereken zorunlu çalışmalar, hatta netlikle belirlenmiş çalışma saatleri olmadan, tek başına bir kentin ortasına fırlatılıp atılınca, tam bir başıboşluk, laçkalık, mutlak tembellik saatleri üst üste birikmeye başlar. Talihsizliğe bakın ki uzun süredir gelişmeye başlamış fizyolojik dönüşümler tam bu dönemde nihayetine erer. Büyüme çağı hemen hemen biter; çocuğun dış dünyasını tasnif etme ve bir düzene koyma yolundaki zorunlu muazzam çabası tamamlanır. Artık işsiz kalan güçlerin büyük miktarı bir sıkıntı nedeni olur: Cinsellik duygusunun tamamen uyanması düşünceyi o güne dek tanımadığı yansımalarla renklendirir. Hayal gücü de işe katılır: Beaumarchais'nin Chérubin karakterinde edebiyatla şiirselleştirerek o kadar güzel tasvir ettiği şey, bu gerçek ıstırap halidir. Sevilen hiçbir belirli kadın yoktur, henüz "aşkı sevme" aşamasındadır. O yaşlarda içimizde öyle bir dönüşüm gücü, öyle bir taşkın yaşam enerjisi, öyle bir kendini dışarıda harcama, kendini bir davaya adama, feda etme ihtiyacı vardır ki, kutsanmış bir çağdır bu.

Ama ne yazık ki hayatın belirleyici bir ânı söz konusudur: İçerideki bu ateşin harcanması *gerekir*. Eğer saygın uğraşlara yönelmezse, bayağı ve utanç verici zevklere yönelmesi tehlikesi mevcuttur. İşte bu sırada günah ile erdem arasında Herakles'e layık bir mücadele gerçekleşir: Hangi taraf seçilirse seçilsin, aşırı bir şevkle benimsenecektir. Gençlerin büyük çoğunluğu seçimi hiçbir kuşku duymadan yapar.

Öğrenimden duydukları tiksintinin, içler acısı örneklerin, sağlıklı dinlenme saatlerinin yokluğunun, irade zayıflığının, daha o zamandan kirlenip yozlaşmış hayal güçlerinin kendilerini taşıdığı yöne giderler. Onlar için mücadeleden kaçtılar demek pek doğru olmaz, çünkü bir an bile mücadele etmeyi denememişlerdir. Zaten hayallerde yaşanmaya devam edilen o güzel romanların, kafada keyfine göre kurulan o geleceğin çalışmaktan çok daha ilginç olduğunu ve çok daha az gayret istediklerini de itiraf etmek gerekir. Bu nedenle, ders çalışmak usandırıcı bir hal alınca, bir üniversite öğrencisi bugünün işini her zaman yarına erteleyebildiğinden, zamanının çoğunu yiyip bitiren düşlere bırakır kendini. Kimbilir kaç genç haftalar boyunca dört başı mamur bir romanı yaşar, onun konusunu yüz değişik biçimde ele alır, kadın kahramanı farklı farklı koşullarda hayal eder, hatta ona yüksek sesle aklına gelen en sevgi dolu, en tatlı, en ateşli sözleri söyler. Romancılarımızın romanları bizim on sekiz yaş romanlarımızın yanında ne kadar sönük ve renksiz kalır! Çünkü gerçek romanların durumlarında ve kişiliklerinde, o ayrıcalıklı yıllara özgü aşırı sevgi bolluğu, hiçbir çıkar gütmeyen cömertlik eksiktir. Ancak daha sonraları, hayal gücü ciddi konulara yönelip soğuduğu zaman, romancılardan bir zamanlar içimizde yaşayan ama artık var olmayan şairin yerini doldurmalarını bekleriz. Ama ne yazık ki o güzel romanları, çalışmaya ayırmamız gereken saatleri kullanarak yaratırız ve gençler çoğunlukla düş kurmaya öyle alışırlar ki ciddi bir çalışmanın başına oturmak imkânsız hale gelir. Okunan bir kelime, bir çağrışım o sırada yaptığımız çalışmaya tamamen yabancılaşmamıza yeter. Kendimizi toparlayıncaya kadar bir saat su gibi akıp geçer. Üstelik bunun karşıtı olan öğrencinin odasında tek başına sürdürdüğü yaşamı, sıkıcı çalışmalar öyle tatsız gelir ki insanın bütün cesareti kırılır. Büyülü bir gökyüzünden gerçek yaşamın yavanlığına dönmek çok zordur! Ama her ne

olursa olsun, bulanık düşler kurmak çok zararlıdır. Çalışma açısından son derece verimli olabilecek kimbilir kaç saat, bu yüzden bomboş ve hiçbir işe yaramadan geçip gider!

Bu akıl ve duygu israfı yüzeysel nedenlerden, hayal gücündeki bir düzensizlikten olduğu kadar, ne yazık ki daha derinde yatan nedenlerden de kaynaklanır.

Derindeki nedenlerden biri, bahsettiğimiz fizyolojik dönüşümdür. Erkekliğe geçiş dönemi söz konusudur. Diğer bir neden, bu fizyolojik kapasiteyle sosyal kapasite arasındaki hatırı sayılır mesafedir. Genç adam orta öğretimini tamamladıktan sonra, "uygun" bir evlilik yapmasını sağlayacak bir duruma gelebilmek için sekiz ila on yıl daha çalışmak zorundadır. Bizde kabul gören âdet, bir genç kızın kocasını "satın alması" gerektiğidir; drahomasız bir evliliği ve belli bir refah seviyesine erişmek için sadece gençliğine, şevkine, cesaretine güvenmeyi göze alan genç erkeklerin sayısı pek azdır. Beklemeyi tercih ederler ve çoğunlukla yanlış bir hesap yaparlar: Çünkü drahoma ne yazık ki her zaman genç kızla birlikte gelir ve gelinin kırılgan sağlığı, masraf yapma isteği, ev işlerini yapamaması ve kadının aylaklığının hem kendisi hem de kocası için yarattığı olumsuzluklar drahomanın getirdiğini götürür.

Bu tarz sosyal alışkanlıklar yüzünden, bir öğrenci genellikle otuz yaşından önce evlenemez ve bu yüzden yaşamın en güzel on yılı ya fizyolojik ihtiyaçlara karşı ıstıraplı bir mücadeleyle ya da günah içinde geçer. Uzun süre iyi bir mücadele yürütebilenlerin sayısı azdır ve öğrencilerin çoğu gençliklerini saçma sapan, aptalca ve moral bozucu bir yaşam içinde heba ederler.

İnsanı mahveden bu geç evlenme modasının yol açtığı felaketleri hesaplayınca ortaya hazin bir toplam çıkar. Ne kadar çok sevinç, sağlık, enerji aptalca saçılıp savrulmuştur! Çünkü evliliğin külfetli yönleri, ağır yükleri olmakla birlikte, bunları insanın sırtına neşeyle taşınabilecekleri bir

yaşta yükler. Yaşamak ve ailesini yaşatmak için sarf edilen gayretler en azından tamamen bencilce bir çaba değildir; genç adamda başkaları uğruna çalışmanın erkeksi ve sağlıklı disiplinini oluştururlar. Üstelik drahomasız evliliğin elverişsiz yanları olmakla birlikte, büyük manevi avantajları da vardır. Karı koca aralarındaki eksiksiz dayanışmayı hissederler. Kocasının zihninin berrak kalmasını sağlamak ve sağlığını yakından kollamak kadının en temel çıkarıdır. Yemekleri hazırlama işini ahlaktan yoksun herhangi bir hizmetçiye katiyen bırakmaz: Onun için çeşitli yemekler yapmak ders alınıp öğrenilmiş bir piyano klavyesini çalmak gibidir; tuşlara ustaca dokunur ve yaptıklarının her şeyi olan adamın sağlığı üzerindeki sonuçlarını bilir. Koca da diğer canlara bakma yükümlülüğünü hisseder, hiçbir endişe duymaz çünkü hayat sigortası sayesinde ölüm ihtimaline karşı önlem alabilir. Evden çıkarken geride, sağduyulu, kalpten, vücudu sağlıklı ve güçlü bir kadın bırakır. Dışarıda yaşadığı düş kırıklıklarının ardından, evinde her zaman güvenilir bir sevgi ve teselli bulacağından emindir. Evin derli toplu, temiz olacağını, orayı mutlu yuvalarda görülen şenlik havası içinde bulacağını bilir. Genç bir erkek için, sağduyulu ve birbirini seven iki insanın mutsuzluklara ve hastalıklara karşı omuz omuza vermesinin yarattığından daha güçlendirici bir duygu olamaz. Hayatta yol alındıkça sevgi ve mutluluk büyür: Birinin çalışması, diğerinin de yaptığı tasarruflar evin güzelleşmesini sağlar; alınan her mücevher, her yeni mobilya ortaklaşa paylaşılmayan her türlü zevkten ve keyiften fedakârlık edilmesinin sonucudur; çocuklar bir yana, bu durum tek başına olağanüstü güçlü bağlar yaratır. Mütevazı bir başlangıç yapan evlerde, yaş ilerledikçe refah artar, yükler azalır ve ihtiyarlık çok mutlu geçer çünkü güvenliğin, huzurun, servetin tadı ancak onlar için uzun süre çabaladıktan sonra çıkar. Şairin söylediği ne kadar doğru:

... İnsan uzun süre boyunca ve hiç pişmanlık duymadan
Bedelini çabalarıyla fazla fazla ödediklerinin tadını çıkarır ancak...[58]

Demek ki genç yaşta evlenme konusunda duraksamaya gerek yoktur ve bu ancak büyük drahomalardan vazgeçerek mümkün olabileceği için, insan karısını vasıflarına göre, kendi içinde değerlendirerek seçme avantajına sahip olur. Zaten öğrencilerimizin çok genç evlenecekleri genç kızların, evliliğe giderek daha az uygun hale geleceklerini de kabul etmek gerekir. Eğitimlerini âdeta serada tutuldukları bir ortamda almaları, egzersiz yokluğu ve açık havaya çıkmama, aşırı korse kullanımı genç kızları genellikle hamileliğin yüklerine elverişsiz hale getirmektedir; pek azı çocuklarını kendi besleme cesaretine veya gücüne sahiptir. Doktorlar, rahim hastalıkları sıklığının tehlike çanları çaldığını ittifakla belirtmektedir.

Daha da tehlikelisi, genç kızların yatılı okuldan çıktıktan sonraki yıllarını tam bir aylaklık içinde geçirmeleri, mükemmel beslenmeleri, hiçbir yorgunluk yaşamamaları, götürüldükleri heyecan verici gece eğlenceleri, opera temsilleri, okumalarına izin verilen ve moda veya genç kız dergilerinin yayınladıkları duygusal romanlardır; bu nedenlerin hepsi birden hayal güçlerinin de bozulmasına yol açmaktadır. İşsiz güçsüz genç kızların ne korkunç gizli ıstıraplar yaşadıkları bilinmemektedir.

Üstelik hayatın dışında yetiştirildikleri, sosyete hayatının sözde kibarlıklarından başka bir şey görmedikleri, geleceklerinden de emin oldukları için hayatın gerçeklerini hiç bilmezler ve gerçekliğin önlerine çıkardığı her şey hakkında edindikleri fikirler, ıstırap verici yanılsamalardan başka bir şeye yol açmaz. Genellikle işçi ailelerinin genç kızlarından daha az sağduyuya sahip olurlar.

Ama zengin genç kızlar en azından eğitimin sağladığı üstünlüğe sahip, deniyor. Ne yazık ki bu konuda büyük

58 Sully Prudhomme, *Le Bonheur*, X, Fedakârlık.

bir yanılsama söz konusu. O genç kızlar asla sağlam bir kültüre erişemiyor. Belleklerine birçok şey kaydedebilirler ama onlardan yaratıcı imgelem çabaları beklemeyin. Onlarda "kişilik" çok zor temin ediliyor ve uzun yıllardır genç kızların mezuniyet jürisinin başkanlığını yapan genel müfettiş Bay Manuel yıllık raporlarının pek çoğunda bu durumu saptıyor. Zaten ne yaparlarsa yapsınlar, onlarla evlendiğimizde biz o kadar ileri bir noktada oluyoruz ki, kocalarının gözünde, özellikle de o koca çalışıp düşünüyorsa, asla vasat öğrenciler olmaktan ileriye geçemeyeceklerdir. Ama büyük bir eğitimi olmasa bile zihni düzgün çalışan, makul yargılara varan, keskin bir gözlem gücüne sahip kadın, yetenekli bir adam için paha biçilmez değerdedir. Çünkü adam giderek insanlığın üstünde bir yaşam sürmektedir. Fikir avcılığını azimle sürdürmekte ve çevresindekilerle her türlü temas noktasını giderek yitirmektedir. Kadın, ayrıntıları artık hor gören kocasının asla farkına varmadığı zengin bir gözlem derlemesi yapabilir; adamla çevresindeki dünya arasındaki köprü olabilir. Bazen onun topladığı değerli bilgileri kocası daha genel bir çerçevede değerlendirebilir. Stuart Mill Bayan Taylor'dan sık sık aşırı övücü ifadelerle söz eder; dostları ve özellikle de Bain[59] ise kadının çok sıradan bir zihne sahip olduğunu belirtirler. Tamamen soyutlamalar içine kapanmış Mill gibi bir düşünürün, eğer Bayan Taylor keskin bir yargı ve gözlem gücüne sahip idiyse, ona –Mill'in açıkladığı gibi– en güzel iktisat kuramlarının malzemesini temin etmiş olabileceğini hiç anlamamışlardır. Halbuki Mill, *Political Economy* adlı eserinde, kadınların son derece pratik zekâsını, ayrıntılar konusundaki dehalarını sürekli övmektedir. İşte bu, Bayan Taylor'ın büyük etkisidir ve yine benzer bir nedenden ötürü, biraz basit kalsa da keskin bir gözlem gücüne sahip ka-

59 Bain, *Stuart Mill, a criticism*, Longmans Green, Londra, 1882, s. 163.

dın, düşünür açısından bir harem dolusu bilgiç kadından daha değerlidir.[60]

Ama kendini entelektüel çalışmaya vermiş genç bir adam ne kadar erken evlenirse evlensin, liseden mezun olur olmaz evlenemeyeceğine göre, önünde fizyolojik ihtiyaçlarının boyunduruğundan kurtulabilmek için mücadele vermesi gereken uzun yıllar var demektir. Bu mücadele tamamen bir taktik meselesidir; kötü yürütülürse, bozguna uğramak kaçınılmazdır.

III

Özellikle on sekiz ile yirmi beş yaş arasındaki gençler için yazılmış böyle bir kitapta, çok önemli bir sorun olan cinsel istekler meselesine değinmekten çekinmemeliyiz. İnsanlığın en saf dehalarının bile ıstırabını çektikleri bir konudan söz etmemek ikiyüzlülükten başka bir şey olmaz. Kant'ın bu konuya ayırdığı bir sayfa, Fransızca çevirisinde nokta nokta satırlarla ikame edilmiştir! Bu nokta noktalar kamuoyunun zihniyeti hakkında epey fikir vermektedir ve akşam yemeğinden sonra sigara içilen yerde toplanan o "iyi yetişmiş" adamların konuşmalarının kabalığı düşünüldüğünde, ikiyüzlülükten başka bir şey olmayan bu edep gösterisine kanmak ve cesur birinin söylemeyi görev bilmesi gereken şeyi söyleyememek için aptal olmak gerekir. Ergenliğin ürünü olan bulanık duygusallığın çok geçmeden şehvet duygusuna dönüştüğü bir vakıadır. Karışık hayaller belirginleşir, bulanık arzular fiillere dönüşür ve öğrenci ya kendini utanç verici alışkanlıkların kucağına bırakır ya da

60 Schopenhauer'nın çok doğru tespit ettiği gibi, kadın da bir entelektüel miyoplukla maluldür ama bu sayede, bir tür sezgiyle, yakınındaki şeyleri derin bir kavrayışla görür. Halbuki bizim bakışımız hemen önümüzde, neredeyse gözümüze girecek şeylerin hiç üstünde durmadan uzaklara yönelir; daha basit ve hızlı bir görme tarzına yönlendirilmeye ihtiyaç duyarız. *Pensées et fragments,* Alcan, s. 131.

gençlerin azınlıkta kalan daha gözü kara veya paralı bölümü gibi, işleri kendilerini satmak olan kadınları ziyaret etmeye başlar.

Bu durumun sonuçları genellikle o kadar abartılır ki genel manzaranın her türlü sınırı aşması kimseyi ürkütmez. Ama aşırılıkların acısını sağlığın çektiği de bir gerçektir: Bu aşırılıklara gömülen gençler ihtiyarlar gibi görünmeye başlar; sırt zayıf düşer, kaslarda inkâr edilmez bir dermansızlık ortaya çıkar, omuriliğe bir ağırlık biner; bu gizli semptomlar hayvani taşkınlığın çılgınlığı içinde hiç dikkate alınmaz. Renkler solar, tazelik silinir; gözler donuklaşır, ferini yitirir; çevrelerinde mor halkalar oluşur. Fizyonomi çöküşü açığa vurur. Her şeyiyle kendini belli eden yorgunluk, sık sık tekrarlanınca çok geçmeden doğrudan yaşam kaynaklarına saldırıya geçer; tedbirsizlerin hayatını otuzlarından itibaren perişan etmeye başlayacak gastraljileri, nevraljileri, kalp büyümelerini, görme bozukluklarını bir anlamda hazırlayan dönemdir bu.

Ama şehvetin bu feci sonuçları sadece vücutta hissedilmez, bellek inanılmaz biçimde körelir, zihin tüm esnekliğini, gücünü yitirir; sanki uyuşup kalmış gibi bitap halde sürüklenir. Dikkat zayıflar, kararsızlaşır. Günler laçka bir umursamazlık, bir rehavet, mide bulandırıcı bir tembellik içinde akıp geçer. Asıl önemlisi, çalışmanın verdiği o eril sevinç yitirilir: Doğal ödülü ortadan kalkınca da çalışma bir angaryaya dönüşür.

Son olarak da, fiziksel zevk alışkanlığı daha yumuşak ama ruhta daha kalıcı olan duyguların yerine kaba ve güçlü duyguları geçirir. Bu şiddetli sarsıntılar dingin zevklerin verdiği sevinci mahveder. Şehvetin hazları kısa sürdüğü, arkalarında yorgunluk ve tiksinti bıraktıkları için, genellikle hüzünlü, somurtkan bir karakter şekillenir, oluşan depresif duygu kişiyi gürültülü, kaba, şiddetli zevkler aramaya sevk eder. Bu, insanı perişan eden bir kısır döngüdür.

Bu kapkara tabloya sefahatin sosyal sonuçlarını eklemeye bile gerek yoktur; hali vakti yerinde sınıfların gençlerine baştan çıkarma konusunda cezasızlık sağlayan ve boyun eğen kızlarla yaşanan sefahatin sonuçlarını zararsızmış gibi göstermeye çalışan bizimki gibi hâlâ yarı barbar bir toplumda, kadınlar için çok acı verici sonuçlardır bunlar.

Bu cinsel haz tutkusunun birçok nedeni vardır. Bunlardan biri, gördüğümüz üzere organik nedendir. Nasıl ki midenin bilince çağrısı adına açlık denen ıstırap biçimine bürünüyorsa, nasıl ki solunum yollarının çağrısı akciğerlere hava gitmemeye başladığı anda şiddetle başgösteren boğulma duygusunda ifadesini buluyorsa, spermler biriktiğinde cinsel organlardan da bir çağrı yükselir; bu hoyrat ve dediğim dedik çağrı, arzusu tatmin edilmediği sürece zor izah edilebilir bir güçle aklın düzenli işleyişini bozar.

Ama buradaki ıstırabın kaynağı, açıktaki gibi eksiklik değil, fazlalıktır. Harcanması gereken bir aşırı güç bolluğu söz konusudur. Tıpkı bütçede olduğu gibi fizyolojide de kaynak kaydırmak mümkündür ve kullanılmayan meblağlar pekâlâ başka bir kaleme kaydırılabilir. Bir denklik sistemi bulunursa, aşırı bol gücün kaynağı ne olursa olsun, herhangi bir yorgunluk onu tüketir ve yok eder.

Şayet ihtiyaç ortaya çıktığı gibi kalsaydı, onunla, onun bastırmalarıyla mücadele etmek daha kolay olurdu. Ama bu ihtiyacı adeta kırbaçlayan, aşırı uyaran birçok neden yüzünden o bastırmalar, bazen insanı şuursuzca şeyler yapmaya, suç işlemeye bile sevk edebilen önüne geçilmez, şiddetli bir çılgınlığa dönüşürler.

Aşırı uyarılmanın birinci nedeni beslenmemizdir. Daha önce de gördüğümüz üzere, hemen hepimiz gereğinden çok yiyoruz. Aldığımız gıdalar hem çok fazla hem de çok kuvvetli; Tolstoy'un[61] dediği gibi, aygır gibi besleniyoruz. Sofradan o kan hücum etmiş, kızarmış suratlarıyla bağırıp çağırarak,

61 *Kreutzer Sonat'ta.*

şiddetli bir neşeyle kalkan öğrencileri düşünün – ve sonraki yorucu sindirim saatleri boyunca entelektüel bir çalışma yapmalarının mümkün olup olmayacağını, içlerinde katıksız hayvanlığın mı galebe çalacağını söyleyin.

Bu uyarılma nedenine özellikle sınıfların sıcak atmosferinde veya kışın kafelerin ağır, dumanlı havasında oturarak geçen fazla uzun zamanı da ekleyelim. Şehvet duygusunun çileden çıkmasının kesin nedenlerinden biri olan uzun uykuları da ekleyelim: Kesin neden diyoruz, çünkü uykunun ardından gelen sabah mahmurluğu içinde irade eriyip tükenmiş gibidir: Hiçbir karşı çıkış olmadan hayvanın hükmü sürmektedir. Zihin de uykulu vaziyettedir – ve pek çok kişiye bu gevşek saatlerde mükemmel derin düşünme faaliyeti yürütülebilirmiş gibi gelse de bu tam bir yanılsamadır: Zihnin keskinliği körelir; en sıradan fikirler bile insana çok orijinal gelir ve sabahın güzel düşünceleri yazıya geçirilmek istendiğinde ortaya hiçbir şey çıkmadığı görülür; demek ki o sözde zihin çalışması, fazla değer taşımayan bir düşünce otomatizminden başka bir şey değildir.

Gerçekten otomatizm söz konusudur ve içimizdeki otomat da içgüdüleriyle, arzularıyla serbest bırakılmış hayvandır; onun doğal yönelimi, hedeflediği son da cinsel zevktir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, istisnası olmayan bir genel kural ortaya atabiliriz: Uyandıktan sonra bir saat veya saatlerce yatağından çıkmayan her genç adam *iflah olmaz* bir şehvet düşkünüdür.

Bu tür fiziksel nedenlere bir de çevrenin sürükleyici etkisi eklenir. Karaktersiz, enerjisiz, ahlaksız, vasat arkadaşlarla vakit geçirmenin büyük zarar vermekten başka bir işe yaramayacağı açıktır. Ve tüm ülkelerden üniversite öğrencileri arasında ne yazık ki hatırı sayılır miktarda kepaze bulunduğunu da söylemek gerekiyor. Öğrenci grupları içinde akıldışı bir özenti yarışması gerçekleşmekte, en çılgınlar diğerlerinin de rengini belirlemektedir. Lokantalarda, özellikle de küçük

fakültelerin kalabalık masalarında yemekler tam bir curcuna içinde yenir, gülünç ve başı sonu belli olmayan tartışmalarla hararet yükselir; dışarı çıkıldığında heyecan son haddine varmış, kaba ve gözü kara arkadaşların her türlü teklifine boyun eğmeye hazır hale gelinmiştir. Birahaneler dolaşılır ve sefahat âlemi başlar. Böylesine şiddetli sarsıntıların ardından, dingin çalışma ortamına ve düşüncenin verdiği hassas keyiflere uzun süre geri dönülemez. Bu sefihlikler, genç erkekte son derece istikrarsız olan yüksek duyguları darmadağın eden kötü bir tortu bırakırlar.

Ahlak bozukluğunun tek nedeni bunlar olsaydı, tabiatı iyi olanlar her şeye rağmen bunlardan kaçınabilirlerdi; ne yazık ki daha üst dereceden telkinler, en berbat aşırılıkları bile meşrulaştıran genel geçer safsatalar mevcuttur.

Kitabın psikolojik kısmında eğilim ile akıl arasındaki ilişkileri inceledik.

Kendi içinde kör olan eğilim kesin yönünü akıldan alır ve hedefiyle olanaklarının bilincine vardığı andan itibaren gücü ikiye katlanır. Diğer yandan eğilim, kendisiyle aynı nitelikteki düşünceleri bir anlamda cezbedip etrafına toplar; kendi gücünü onlara aktarır ve onlardan da daha büyük bir güç alır. Burada sıkı bir ittifak, hatta ittifaktan da öte, bir dayanışma söz konusudur; öyle ki taraflardan birini zayıflatan her şey diğerini de zayıflatır ve güçlendiren her şey diğer tarafa da güç katar. Bu özellikle cinsel eğilimler için geçerlidir. Burada imgelerin hatırı sayılır bir gerçekleşme gücü vardır. Üreme organlarına inanılmaz bir hızla yansırlar. Cinsel eğilim uyarıldığında tüm aklı alevlendirir ve şiddetli, neredeyse sanrısal bir telkine yol açar; tersten giderek söyleyecek olursak, fikirler ve imgeler başka hiçbir eğilimi bu kadar kolay tetikleyemez. İmgelerin aşk tutkusundaki rolü o kadar büyüktür ki bunun ne kadar altı çizilse azdır. Özellikle de işsiz güçsüz bir zihinde otomatik çalışan düşüncenin başlıca konusunun bu tarz arzular olduğu söylenebilir. Bunun kanıtı

da aşkın sadece saray hayatında ve sosyetede –çünkü bu insanlar içler acısı bir aylaklık içinde yaşarlar– hayatın hâkim uğraşı haline gelmesidir. Çalışan insanlar için ise olması gerektiği kadar, yani normal bir yer işgal eder.

Zaten son derece zorlu geçen bu mücadelede, öğrencinin içinde yaşadığı çevre tarafından desteklenip yüreklendirileceğine teslim olmaya teşvikten başka bir şeyle karşılaşmaması çok üzücüdür. Buradaki en küçük arıza yüzünden dümenin son derece hassas yekesi kırılabilir ve ruh, tutkunun otomatizmine teslim edilebilir. Genç adamın bilinci mart ayındaki denize benzer: Asla sakin değildir ve sakin göründüğünde bile dikkatle bakıldığında en hafif rüzgârla ürkütücü bir dalgaya dönüşebilecek güçlü "dip çalkantıları"nın farkına varılır. Bu nedenle anlık bile olsa fırtınaya yol açabilecek her şeyden titizlikle sakınmak gerekir. Ama her türlü tahrikle dolup taşan bir toplum ve edebiyatın ortasında bu nasıl yapılabilir? Genç adam sanki baş döndürücü bir atmosferde yaşamaktadır. Çevresindeki her şey, aşk zevklerine yönelik tedbirli tavrını allak bullak etmek için el ele vermiş gibidir. "İyi yetişmiş" insanların büyük çoğunluğunun sanatsal ve entelektüel zevklere yabancı, doğa güzelliklerinin de tadına derinlemesine ve kalıcı bir biçimde varmaktan genellikle aciz oldukları kesin bir hakikattir. Buna karşılık, sadece insanın değil hemen hemen bütün hayvanların da erişebildikleri cinsel zevkler uzun süreli fedakârlıklar istemez: Onlara kolayca ulaşılır ve çok geçmeden ince zevkler yok olur, kaba zevkler dışında bir yönelim imkânı kalmaz.

Bu genel durumun sonucu, sosyete toplantılarının hepsi çeşitli bahanelerle, müzikle, sahne gösterileriyle, vb. üzerleri örtülmüş cinsel uyarılardan ibarettir. Böyle bir gece toplantısından kendi yoksul öğrenci odasına dönen genç adamın imgelemi allak bullak durumdadır: O ışıklar, danslar, o tahrik edici tuvaletlerle kendi yoksul çalışma odası arasındaki tezat, zihin sağlığı açısından ölümcül bir etkiye sahiptir. Bun-

dan daha cesaret kırıcı bir izlenim olamaz, çünkü bu sözde zevkleri eleştirmeye hiç alıştırılmamıştır. Bu hakikat güç ve hayal zengini olan öğrenciye öylesine nüfuz etmemiştir ki, neyin ne olduğunu görmekten acizdir. Dış dünyasını ve orada rol verdiği kişilikleri baştan sona kurgular ve bu sanrı öyle canlıdır ki, gizlediği hakikat ile öğrenci arasına giriverir. Bu durumun karşıtı olarak, öylesine sakin, huzurlu, özgür, gerçekten mutlu yaşamı gözüne katlanılmayacak kadar tekdüze ve sıkıcı görünür. Zavallı öğrenci hiçbir zaman kendi içine dönmenin cazibesine kapılmaz. Önceki eğitiminde onu bu tehlikelere karşı donatacak hiçbir şey yoktur. Tam tersine! Çağdaş edebiyatın neredeyse büyük çoğunluğu cinsel eylemin yüceltilmesidir. Romancılarımızın, şairlerimizin çoğuna bakılacak olursa, bir insanın önüne koyabileceği en yüce, en soylu amaç bütün hayvanlarla ortak olarak paylaştığımız bir içgüdünün tatmininden ibarettir! Gurur duymamız gereken şey düşünce ya da eylem değil, fizyolojik bir ihtiyaçtır! "Carlyle'ın Thackeray'de en şiddetli biçimde lanetlediği olgu, bu yazarda aşkın Fransız tarzında, tüm ömrümüzü kaplayan en ilginç şey olarak sunulmasıydı; halbuki aşk (aşk denen şey) tam tersine insan yaşamının çok az sayıda yılıyla sınırlıdır ve bu önemsiz zaman diliminde bile çok daha önemli konular kalabalığı içinde insanın ilgilenmesi gereken konulardan sadece biridir... İşin doğrusu, her aşk meselesi o denli zavallı bir kofluktadır ki bir kahramanlık çağında kimse ona akıl yormaya zahmet etmeyeceği gibi, ağzına dahi almazdı."[62]

Manzoni de şöyle der: "Ben aşktan, okuyucuların ruhunu bu tutkuya yönlendirecek şekilde bahsetmemek gerektiğini söyleyenlerdenim... aşk bu dünyada gereklidir ama her zaman yeteri kadar aşk olacaktır: Bu yüzden onu özel olarak çoğaltmaya çalışmakta bir yarar yoktur, çünkü çoğaltalım derken, hiç gerek olmayan yerlerde aşk kışkırtılmaktadır.

62 Alıntı yapan Bn. Carlyle.

Ahlakın ihtiyaç duyduğu ve bir yazarın gücü oranında ruhlara nüfuz ettirmeye uğraşabileceği başka duygular vardır: merhamet, komşusunu sevmek, yumuşaklık, hoşgörü, fedakârlık ruhu..."[63]

Carlyle ve Manzoni'nin sözleri, çok önemli bir konu olan aşk konusunda yazılmış en sağduyulu satırlardır. Geniş okuyucu kitlesine yönelik, yani sonuç olarak ikinci sınıf edebiyattaki saçma eğilim dışında, öğrenciyi kendine hâkim olma denemelerinde en baştan silahsızlandıran çok sayıda safsata da yürürlüktedir. Bu uydurma bilgilerin çoğunun yazarları doktorlardır. Pek çoğu, gerçekten çocukça tümevarımlardan çıkarsanmış önermelerini, kestirip atan bir üslup ve sarsılmaz bir imanla, tartışılmaz aksiyomlar gibi beyan eder. Bu fizyolojik işlevleri yerine getirmenin doğal zorunluluğunu kanıtlamak için de ilk verdikleri örnek hayvanlar olur. Sanki hayvanların pek çoğunda bu işlevin yerine getirilişleri arasına giren uzun zaman aralıkları tezi çürütmüyormuş ve katıksız hayvani ihtiyaçlardan özgürleşmeyi bilmek insan için bir onur meselesi değilmiş gibi davranırlar. Zaten bunca insanın boyunduruğundan kurtulmayı becerdiği bir şey nasıl zorunluluk olabilir ki? Meşhur bir doktorun eserinde, "aşk hayatta ağırlıklı bir yere sahiptir. Belirli bir yaşa gelindiğinde, artık yaşlılığa giden o yokuştan aşağı fazla hızlı inmemekten başka beslenebilecek bir umut kalmadığında, hayatta aşk – kastedilen tabii ki fiziksel aşk, çünkü bütün bölümde ondan söz ediliyor– dışında her şeyin boş olduğu anlaşılır!" cümleleriyle karşılaşıldığında hayretler içinde kalmamak mümkün mü? Nasıl yani? Entelektüel ve sanatsal zevklerin tümü, doğa sevgisi, toplumdaki yoksulların ve ihtiyaç sahiplerinin kaderlerini düzeltmek için harcanan çabalar, baba sevgisi, yardımseverlik, bütün bunlar boş ve hayvanların hepsiyle ortak olarak paylaştığımız kısa süreli bir spazm karşılığında

63 Alıntı yapan Bonghi. Karş. *Revue des Deux Mondes*, 15 Temmuz 1893, s. 359.

bütün bunlardan vazgeçmeliyiz öyle mi? Renan böyle sözler sarf etse anlardık, çünkü bu büyük üslupçu hiçbir incelemesinde insani kaygılar taşımamıştır. Özetle vasat bir ruhun dışsal işareti olan ikiyüzlü iyimserliği, bu tarz anlayışlarda itici bir yan görmez. Ama her gün insan ıstırabıyla karşı karşıya kalan, her gün insanların ölümlerine tanık olan bir doktorun böyle bir görüşü savunabilmesi çok şaşırtıcı geliyor. Bir kez daha soralım, eğer insan yaşamının en yüce amacı buysa, ihtiyarların aşklarını niye hor görüyorsunuz? Yoksa onların yaşları yüzünden insanlığın, daha doğrusu hayvanlığın dışına itildiğini mi söylemeliyiz? Bu tarz vecizeleri, açıkça söyleyelim, son derece aptalca ve iğrenç buluyoruz, üstelik onları ifade edenlerde gerçeklik konusunda öylesine alçakça, öylesine yanlış bir algıya işaret ediyorlar ki sağlam çıkarsamalar yapmaya alışık olmaları gereken bilim adamlarında böyle söylemlere rastlayınca insan afallıyor.

Hepimiz kendi varoluşumuzu, başkalarının varoluşunu inceleyelim: Köylülerin, işçilerin, sağlıklı ve faal bir yaşam sürdüren, her gün mide fesadına uğrayacak kadar yemeyen ve günde on iki saat uyumayan insanların büyük çoğunluğunun hayatında aşkın, tıpkı Carlyle'ın dediği gibi, olması gerektiği kadar bir yer işgal ettiği aşikâr değil midir? Bu yer oldukça kısıtlı değil midir? Aşk aylak insanların her şeyi olabilir, olsun. Bunu biliyoruz, çünkü onları tahrik etmeye yönelik gazeteler, kitaplar çıkarılıyor. Ama cezaları da bir o kadar ağır oluyor! Yaşları bu tatminlere artık elvermediği zaman, hayatları renksizleşir, tüm ilginçliğini yitirir: İktidarsız yaşlı çapkınların gülünç ve tiksinti verici temsilini oynarlar sadece. İhtiyarlar için şehvetli görüntülere bakarak zevklenmekten başka bir uğraş kalmadığını ileri sürmek ne kadar içler acısı bir iddiadır! Cicero'nun yaptığı gibi, tutkuların boyunduruğundan kurtulmuş olduğu için sevinmek ve kendini politikaya, edebiyata, sanata, bilime, felsefeye hasretmek bundan yüz kat daha iyi değil mi?

Hayatta her şeyin aşk olduğu yönündeki bu budalaca görüşe çoğunlukla en az o kadar doğaya aykırı başka safsatalar da eşlik eder. Cinsel perhizin sağlığa zararlı olduğu ileri sürülür! Ama bununla birlikte, cinsel ilişki yasağının mutlak kural olduğu dinsel tarikatlarda fuhuş alanındakinden daha az hastalığa rastlandığı dikkate alınmaz. Genç bir adam kitapsız, çalışma olanağı verilmeden bir odaya kapatılsa, cinsel istekler kesinlikle karşı konulmaz hale gelebilir ve sağlığında değil ama aklında ciddi rahatsızlıklara yol açabilir. Ama faal, enerjik bir genç için bu istekler asla önüne geçilemez hale gelmez. Bir kez daha yineleyelim, kaynak aktarımı mümkündür ve çalışma çok geçmeden arzuya karşı galebe çalar. Diğer yandan, kendini cinsel açıdan gemlemenin son derece sorunlu olabilen tehlikeleri, zıt uçta aşırıya kaçmanın sonuçlarıyla karşılaştırıldığında solda sıfır kalır. Sadece Paris'te iki zührevi hastalıklar hastanesi varken, her yıl cinsel yaşamda aşırıya kaçmak yüzünden omurilik sulanması ve ataksiye (hareket eşgüdüm düzensizliği) yakalananların sayısı artarken, sağlık hakkında kaleme alınmış, 22x12 cm ebadında, 1500 sayfalık tuğla gibi bir kitabın yazarının, kendini cinsel açıdan gemlemenin sağlığa zararlı olduğunu söylemesi son derece gülünçtür! Cinsel zevkin tahripkâr bir etkisi olduğu, cinsel arzuları gemlemenin ise tam aksine organizmaya, akla hayranlık verici bir güç, bir enerji kazandırdığı bariz değil midir? İştahımıza karşı zafer kazanmanın yolu hep ona boyun eğmekten geçmek zorunda mıdır? Psikolojiye yeni başlayanlar bile, hangi türde olursa olsun iştahların temel niteliğinin onlara ne kadar kolay teslim olunursa tatminsizlik duygusunun o denli şiddetlenmesi olduğunu bilmezler mi? Düşman gözükür gözükmez ricat etmek onun cüretini kırmanın tuhaf bir yolu olsa gerek! Cinsel açlığa tavizler vererek hâkim olacağını umut etmek, büyük bir cehaletin ispatından başka bir şey değildir. Burada, teslim olmak yatıştırmaya değil sadece şiddetlendirmeye

yarar. Cinsel isteklere hâkim olmak için, ona karşı her türlü yolla mücadele etmekten daha iyi bir çözüm yoktur. Bu tıbbi kuramları bir kenara bırakalım: O kadar naif, o kadar çocukça şeyler ki tıp öğrencilerinin çoğunun aldığı mantık, psikoloji ve ahlak eğitiminin ne denli yetersiz olduğunu gözler önüne sermekten başka bir işe yaramıyorlar.

Demek ki arzuya karşı mücadele edilmelidir. Zafere ulaşmanın zor olacağı doğrudur. Bu, benliğine hâkim olma konusunda kazanılabilecek en üstün zaferdir. Yirmi yaşındaki bir genç adamın bakirliğiyle alay etme alışkanlığını, sefahat âlemlerinin bir erkeklik kanıtı olarak kabul edildiğini görünce, dilin ve beylik ifadelerin olguları olağanüstü bir şekilde tersyüz etmesi karşısında üzülmemek mümkün mü? Kuvvetlerin kuvveti olan saf enerji, özgürleşmiş, muzaffer irade böylesine güçlü bu içgüdüye karşı verilen mücadelede de hâkimiyeti elden bırakmamak değil midir? Erkeklik asıl buradadır, bu kendine hâkimiyettedir, başka yerde değil – ve Kilise cinsel ilişkiden uzak durmayı irade enerjisinin en üstün garantisi olarak görmekte haklıdır; bu enerji de rahibin yapabileceği tüm diğer fedakârlıkları mümkün kılmakta, bunu güvence altına almaktadır.

Ama bu zaferi kazanmak mümkün olmakla birlikte hiç de kolay değildir. Başka konularda da olduğu gibi, burada da ne kadar gıpta edilecek bir başarı söz konusu ise ödenmesi gereken bedel de o kadar fazla çaba ve belli bir becerinin inatla sürdürülmesi olmaktadır. Tıpkı nedenler gibi, çareler de çeşitlidir.

İlk yapılması gereken, insanı cinsel arzulara teslim olmaya elverişli hale getiren doğrudan etkili koşullarla savaşmaktır. Uykuyu katı kurallarla düzene sokmak, gerçekten yorgun düşmeden yatağa girmemek ve uyanır uyanmaz yataktan kalkmak gerekir. Uzun sabah tembelliklerine davet çıkaran fazla yumuşak yataklardan kaçınılmalıdır. İrademiz, uyanır uyanmaz yataktan fırlayamayacak kadar zayıfsa, bu

görevi iç rahatlığıyla verebileceğimiz ve o andaki tüm itirazlarımıza rağmen bizi kalkmak zorunda bırakacak birinin yardımına başvurulmalıdır.

Ayrıca öğrenci beslenmesine dikkat etmeli, harareti yükselten yemeklerden, fazla et tüketmekten, o yaşta hiç de aranmayacak alkol seviyesi yüksek şaraplardan uzak durmalıdır. Onun için en güvenli yol, fakülteden uzakta, sakin, neşeli, havadar ve güneşli bir konut bulup, hazırlanması kolay birkaç yemekle karnını evde doyurmaktır.

Uzun süre oturup kalmaktan kaçınmalı, odasında havanın temiz, ısının ne fazla sıcak ne de fazla soğuk olmasına dikkat etmelidir. Her akşam dışarı çıkıp ertesi günkü çalışma programı hakkında düşünmeli, yürüyüşünü yoruluncaya kadar sürdürmeli, daha sonra da yatağa girmelidir. Hava nasıl olursa olsun bu yürüyüşlere çıkmak için kendini zorlamalıdır: Bir İngiliz mizahçının belirttiği gibi, korkmadan dışarı çıkana kıyasla sokağa apartmanının camından bakan için yağmur hep daha şiddetli yağar, hava hep daha kötüdür.

Unutmayalım ki ölçülü bir beslenmesi olan ve akıllıca hijyen yasalarına uyan genç erkeklerde fizyolojik istekler o kadar sık yaşanmaz ve başa çıkılmaları çok zor olmaz; entelektüel uyarıcılar ve onların sağladığı zevk, fiziksel çağrılara karşı belirginleştirilmiş imgelerin ve iyi niyetli bir dikkatin desteğini de alırsa, cinsel isteklerle mücadele etmek kolaylaşır.

Daha önce, akıl ile tutkular arasındaki sıkı ilişkiyi uzun uzadıya inceledik. Özü gereği kör olan tutku, aklın yardımı olmadan hiçbir şey yapamaz; aklın suç ortaklığını sağlamayı başaran tutku ise şiddetlenip kendi lehine yardımcı bir fikir ve duygu seli yaratabilir; buna karşı mücadelede pişmiş iradeler bile direnemez. Şu halde düşüncenin bu duruma katkı vermesini engellemek gerekir: Cinsel arzulara karşı doğrudan mücadele etmenin tehlikeli olduğunu genel kural olarak kabul etmek gerekir; savaşmak için bile olsa ona yöneltilen

dikkat arttıkça şehvet hissi güçlenir. Burada gösterilecek yiğitlik kaçmaktır. Verilecek mücadele, kurnazlığa dayanmalıdır. Düşmana cepheden saldırmak bozgunu peşinen kabullenmektir. Büyük entelektüel başarılar bir konuda sürekli düşünerek kazanılırken, cinsel arzulara karşı büyük zaferler ancak *onu hiç düşünmeyerek* kazanılabilir. Tomurcuklanma aşamasındaki cinsel ayartmayla fikirlerin bir araya gelmesinden her ne pahasına olursa olsun kaçınmak gerekir. Zihinde uyumakta olan cinsel imgelerin adım adım uyanmasından her ne pahasına olursa olsun sakınılmalıdır. Bu sırada roman okumaktan, hele açık saçık kitaplar ve dergiler okumaktan kesinlikle uzak durulmalıdır. Diderot'daki herhangi bir sayfa güçlü bir afrodizyak etkisi yapabilir. Zihnin dinginliği açısından tasvirlerden de daha tehlikeli olan müstehcen gravürlerden uzak durulmalıdır. Uçkuruna düşkün arkadaş topluluğundan uzak durulmalıdır: Nelerle karşılaşılabileceği en küçük ayrıntılarına varıncaya dek öngörülmeli, cinsel çekimin sürpriz baskınlarına maruz kalınmamalıdır. Bu çekim ilk başta sinsice sızmaya çalışan, henüz güçsüz bir düşüncedir. Eğer o anda uyanık olunursa, davetsiz misafiri kapı dışarı etmek çok kolay olur. Ama imgelerin belirginleşmesine izin verilir, bu çağrışımlardan zevk alınır ve hoşlanılırsa, iş bitmiş demektir.

Bu nedenle söz konusu derdin kesin dermanı zihnin çalıştırılmasıdır. Düşünce fazlasıyla meşgul olduğunda, tutkunun mahcup davetleri bilincin eşiğinde henüz güçsüz bir halde iken durdurulurlar. Onlara hiç kulak verilmez. Ancak zihin boşken içeri sızma olanağı bulurlar. Tembelliğin günahın anası olduğu, sanıldığından daha doğru bir saptamadır. Düş kurarken veya düşünce meşgul değilken, cinsel yönelim bilince girer: Dikkat onun üzerine yoğunlaşınca güçlenir, belirginleşir. Belleğe kazılı anılar adım adım uyanır ve cinsel hayvan hizbi giderek örgütlenir, en sonunda sağduyulu akıl teslim olarak meydanı hayvani güçlere bırakır.

Herhangi bir yanılgı riskine girmeden, genellikle tembellerin, aylakların cinsel arzularına kul köle oldukları söylenebilir; bunun tek nedeni, düşüncelerindeki boşluğun bilinci bir anlamda cinsel telkinlere açık hale getirmesi değildir; erkeğin, özellikle de genç bir erkeğin hazza, şiddetli sarsıntılara ihtiyaç duyması da bir başka nedendir. Ve bu haz, bu sarsıntılar entelektüel çalışmada, sağlıklı ve gürbüz eğlencelerde aranmazsa, kösnül alışkanlıklarda veya sefahatte daha enerjik ve şiddetli bir biçimde aranmaları kaçınılmazdır.

Bu nedenle, cinsel tutkulara direnmek için zihnin meşgul edilmesi yetmez; bu meşguliyetin beraberinde hazzı, üretken çalışmanın sevincini de getirmesi gerekir. Hiçbir keyif vermeyen, tam aksine hırçınlığa, belirgin bir kendinden hoşnutsuzluğa yol açan dağınık çalışma, gereğinden fazla konuya dağılmış dikkat de tutkuların zincirlerinden boşanması için en az tembellik kadar elverişli bir zemin oluşturur. Sadece düzenli, metotlu çalışma düşüncede güçlü, *sürekli ve kalıcı* bir ilgi uyandırabilir. Kendi enerjilerini hisseden ve dağın doruğunun an be an yaklaştığını gören gezginlerin hissettiğine benzer bir keyif verir: Düşüncenin cinsel çağrışımlar tarafından istila edilmesine karşı tek başına granitten bir bent gibi dikilir.

Bu neşeli çalışmaya enerjik alışkanlıklar eklenirse, daha yukarıda saydığımız hazların peşine düşülebilirse, kurtuluş için geriye ergenliğin uyandırdığı belirsiz özlemlere belirli tatminler bulmak kalır. On sekiz yaş ile yirmi beş yaş arasında uzanan o mutlu çağda, doğaya, dağlara, ormanlara, denize âşık olmaktan, güzel, yüce, ferahlatıcı her şeyi, güzel sanatları, edebiyatı, bilimi, tarihi tutku derecesinde sevmekten daha kolay bir şey yoktur; buna sosyal fikirlerdeki gelişmenin fedakârlık duygusuna sunduğu yeni ufuklar da eklenebilir. Böyle bir programı gerçekleştirecek genç, çabalarının karşılığını misliyle alacaktır! Artan

gücü, büyüyen idraki, soylu bir biçimde eğitilen duyarlılığı imrenilecek bir varoluş sağlayacaktır; acı deneyimini yaşayacağı başarısızlıklar bile onun eril saygınlığından hiçbir şey eksiltmeyecek, kararlı bir şekilde yeniden doğrulup mücadeleye atılmayı bilecektir. Eksiksiz zafer asla mümkün değildir, ama sık sık yenilmemek ve mağlubiyetlerini hiçbir zaman iç rahatlığıyla kabullenmemek, bu savaştan zaferle çıkmak demektir.

IV

Ama üniversite öğrencisinin hayatında cinsel arzuların büründüğü iki biçimi daha yakından incelemeliyiz. Daha önce de söylediğimiz gibi, öğrencilerin ortalama ahlakı oldukça vasat düzeydedir; bunun nedeni, herhangi bir gözetim ve yönetim altında olmadan büyük kentlerden birine gönderilmeleridir. O zaman da aralarından pek çoğu neşelerini ve cesaret dolu enerjilerini düşük seviyeli aşklarda yitirirler. Hiç kimse onları uyarmaz; öyle sarhoş olurlar ki öğrencilik anlayışlarına temel oluşturan naif yanılsamaları uzun bir süre dağıtamazlar. Hiç kimse onları zevkleri hakkında düşündürtmez ve *boş heveslerin* aşklarında tuttuğu ağırlıklı yerin çok geç farkına varırlar.

Lokantada gördükleri arkadaşları da onları aydınlatacak durumda değildir. Pek çoğunun metresi vardır ve kısmen kendileri de enayi olduklarından, kısmen de caka satmayı sevdikleri için bulundukları durumun verdiği keyifleri, onların ne kadar karışık olduğunun ve ne kadar pahalıya patladığının farkına bile varmadan abartırlar. Kaprislerine, aptallıklarına, kötü huylarına, müsrifliklerine tahammül etmek zorunda kaldıkları kaba ve akılsız kadınlarla birlikte yaşarlar. Bunun karşılığında kadınlar da onlara hiç mutluluk getirmeyen maddi zevk sunarlar. Öğrencilerin çoğu sadece gösteriş olsun diye, bu kadınlarla övünmek, onları kollarına

takıp dolaştırmak için metres tutar. "Hava atmak" için olmasa, onlara sekiz gün bile katlanamazlardı.[64]

Burada tam bir eleştiri yokluğu söz konusudur: Terazinin bir kefesinde maddi zevk ve gösteriş isteğinin tatmin edilmesi vardır; diğer kefeye ise iyi ve nefis bir çalışmayla geçen güzel sabahların yitirilmesini, onların yerini fiziksel çöküntü ve sersemlik içinde geçen keyifsiz günlerin almasını koymak gerekir. Aptalca boşa harcanan güzel yolculukları, biriken borçları, olgunluk çağında yaşanacak pişmanlıkları, içinde bulunulan anın tüm hüzünlerini, tüm itibarsızlaşmalarını da bunun üstüne ekleyebiliriz.

Bunun tek çaresi tehlikeyi görünce kaçmak veya çok geç kalınmışsa, kararlı bir kopuş yaşamak, çevre değiştirmek, kötü etkileri görülen arkadaşları terk etmek, gerekiyorsa ev, hatta semt değiştirmektir. Düşüncede, söz ve eylemlerde, bir yük gibi çöken o yaşam tarzının tam aksi benimsenmeli, en önemlisi de "öğrenci kadınları"yla içli dışlı olmaktan kaynaklanan zevkler olumsuz bir eleştiriye tabi tutulmalıdır. Eğer öğrenci bu geçici aşklara on beş gün boyunca iyi bir değerlendirme metodu uygularsa; her gün derinlemesine bir incelemenin ardından, bir sütuna zevkleri, diğerine sıkıntıları yazarsa, ortaya çıkan sonuç karşısında hayretler içinde kalır. Her akşam, daha da iyisi her iki saate bir "ruh halini" kaydederse, şaşkınlığı daha da artar. O zaman her günün, her ayın bilançosunu tahrif eden olağanüstü yanılsamanın farkına varmaya başlar. Bu yanılsama, günün her anı tek tek ele alındığında geride can sıkıntısı, iğrenme, en hafifiyle umursamazlıktan başka bir şey kalmamışken, onu eğlenmiş veya eğlenmekte olduğuna inandırmıştır. Bu hata, gerçekliğin anısını kovup onun yerine uydurulmuş, yalancı bir anıyı geçiren ilginç bir öz-telkin hadisesinden kaynaklanmaktadır. Bu

64 Bu konuda güzel bir bölüm için bkz. Maxime du Camp'ın *edebi vasiyeti*: *Le Crépuscule. Propos du soir*, Hachette, 1893, böl. II: "La Vanité" (Gösterişçilik).

sözde anı, baştan sona hayal edilmiş bir haldir, *beklentiye uygun* bir bilinç halidir, naif yanılsamamız *böyle olmuş olması gerekir* diye bizi inandırsa da, bilincimizde asla gerçekten var olmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, yanılsama gücümüz öyle büyüktür ki ruhumuzun şu andaki gerçek haline hiç dikkat etmeyiz, çünkü bu gerçek hal olması gerektiğini düşündüğümüze hiç uymamaktadır. Bu yanılsama, kadınların kendisine verdikleri zevki değerlendiren öğrencide en güçlü, en içler acısı noktaya gelir. Bir kez daha yineleyelim, kaba veya aptalca fikirlerle yoğrulmuş, tahammül edilmez kaprislerle dolu bu zavallı beyinlerle geçirilen anların hemen hemen tümü kendi içinde tatsızdır ve bu tatsız anların toplamı gösteriş merakının etkisiyle tatlı bir anıya dönüşür! Bu süreçte, çekinmeden söyleyelim, ne boşa harcanan zaman, ne aptalca çarçur edilen para ne de aşırılıkları izleyen entelektüel çöküntü hesaba katılır. Bunun için feda edilen sevinçler, ziyaret edilebilecekken edilmemiş müzeler, yapılabilecekken yapılmamış değerli okumalar akla bile gelmez; akıllıca sohbetlerin, iyi seçilmiş arkadaşlarla gezintilerin feda edildiği unutulur. Sefahat âlemlerini izleyen tiksinti duygusunun insan varoluşunun en hazin, en hor görülesi şeylerinden biri olduğu düşünülmez. Bu yüzden tatillerde Alpler'e, Pireneler'e veya Bretagne'a yolculuk etmekten mahrum kalındığı hiç hesap edilmez. Birkaç gecelik alıklığın bedeliyle Belçika, Hollanda, Ren Nehri kıyıları veya İtalya yolculuğuna çıkılabileceği unutulur. Yirmi yaşın hatıraları içinde yolculukların biriktirdiği o hayranlık verici anı demetleri, daha sonra hep hatırlanan ve hüzünle, nankör uğraşlarla dolu günleri şenlendiren o anılar hiç düşünülmez. Bu arada, güzel sanat kitapları, seyahat kitapları, vb., gravürler, tablolar da es geçilmiş olur; tüm ömrün sadık yoldaşları olan bu tür objeler, uzun kış gecelerinde el altında olabilecekken satın alınmamıştır.

Gösteriş ihtiyacıyla tatmin olan bu kibir çok düşük kalitelidir. Çalışmadan kaynaklanan başarılardan duyulan gu-

rurla, hatta mütevazı sanat hazinelerini göstermekten veya yolculuklarını anlatmaktan gurur duyan öğrencinin mazur görülebilecek bin bir türlü farklı kibriyle katiyen boy ölçüşemez. Demek ki, sözüm ona "eğlenen" öğrencinin yaşamı, içler acısı bir tekdüzelikte, içler acısı kısırlıkta bir yaşamdır; en önemlisi de aptalcadır, mide bulandırıcı bir aptallıktadır.

V

Fuhuşun toplumsal sonuçları çok acıklıdır; herhalde bir tersinlemeyle "neşeli yaşam" diye adlandırılan bu hazin yaşam genç adamın ahlakını iki paralık eder; kendisini de bazen korkunç bir gaddarlık içeren savrulmalara sürükler; son olarak, öğrencinin sağlığını tehdit eden tehlikeler öyle büyük, para ve zaman israfının sonraki yıllar üzerindeki etkileri öyle kalıcıdır ki bütün bu gerekçeleri bir arada değerlendiren hiçbir yürekli genç kendine bir dönüp namuslu kararlar almakta duraksamayacaktır.

Sahte utançlara kapılmadan ele almamız gereken, yol açtığı yıkım daha gizli ama en az yukarıda anlattıklarımız kadar içler acısı olan bir şehvet biçimi daha vardır. Kendi içinde bakıldığında hiç çekici bir yanı olmayan ve sağladığı iğrenç zevkler konusundaki değerlendirmeyi hiçbir böbürlenme veya gösteriş saikinin saptırmadığı bir biçim söz konusudur. Bu sadece bir günahtır ve gizlice yapılan, utanç verici bir günahtır. Bir kusur olduğu aşikârdır. Çok net bir patolojik durum söz konusudur ve insan bu duruma, ancak hayıflanarak düşer. Bütün bu nedenlerden ötürü tedavisi basit, iyileşme olasılığı kesindir. Hiçbir safsata bu içler acısı alışkanlığın çirkinliğini örtemez.

Bu nevroza yakalanan zavallının eklenen başka duygularla karışmayan kendi duyumlarına indirgendiği kesindir. Bu da mücadeleyi, kolay demesem de, mümkün kılmaktadır. Burada ihtiyaç pek önem taşımaz; "kaynak aktarım-

ları" yapmak ve güç fazlasını bütçenin başka bir kalemine kaydetmek mümkündür. Bütün rahatsızlık hayal gücünden kaynaklanmaktadır: Bu yüzden, bilinçte bir çağrışım uyanır uyanmaz ve insan kendini baştan yenik hissettiğinde, çıkıp gitmekte, toplumun içine karışmakta veya canla başla çalışmaya oturmakta yarar vardır. Özellikle bu konuda doğrudan mücadele tehlikelidir ve zafer kaçarak kazanılır. Köpekler havladığında yaptığımız gibi hiç aldırmadan yürüyüp gitmek gerekir; unutmayalım ki köpekler, biz onlara dikkat ettikçe, daha çok havlamaya başlarlar. Mutlak başarıya erişmek imkânsız olsa da en azından teslimiyetleri olabildiğince aza indirmeye ve aralarına uzun süreler koymaya çabalamak gerekir.

Bu günahın da asıl nedeninin meydanı çağrışımlara bırakan zihin boşluğu ve sağlıklı, güçlü heyecanların eksikliği olduğunu ekleyelim. Demek ki burada da asıl çare metotlu, yani verimli ve neşeli çalışma ve aktif, enerjik zevkler açısından zengin bir yaşamdır.

II. Bölüm
Savaşılacak Düşmanlar: Arkadaşlar vb.

İşimizin önemli bölümünü tamamladık ve geriye öğrencinin çalışmasını tehdit eden ikincil tehditleri hızla gözden geçirmek kaldı. Arkadaşlık edeceği kişileri özenle seçmesi gerektiği aşikâr. Çevresinde dost çehrelerine bürünmüş ama geleceğinin en kesin düşmanlarıyla tanışacaktır. Bunların ilk sırasında, belli sayıda zengin genç yer alır; geçim kaygısı taşımadıkları ve evlerindeki laçka alışkanlıklarla şımartıldıkları için ergenliklerini aptalca, olgunluk çağının boş adamlarını hazırlamakla geçirirler ve ne denli hor görülesi bir durumda olduklarını az da olsa kendilerine itiraf etmek zorunda kaldıklarından,

içlerindeki bu duyguyu bastırmak için çalışkan arkadaşlarının alışkanlıklarıyla dalga geçerler. Ama henüz lise çağında çevresine zarar vermeye başlamış daha ürkütücü bir tür vardır ki bunlar da zaafları nedeniyle kötümserliği benimseyen, kavgaya girmeden cesaretlerini yitirenlerdir. Bütün acizler gibi kimseyi çekemezler, riyakâr ve bayağı bir kıskançlık beslerler. Bu düşük zihniyet onlardan inancından vazgeçmiş yeni bir tür yaratır; bu dönekler sabırlı ve azimli olur: Sanki amaçları, iyi niyetlilerin cesaretini kırmaktır; her an çevrelerindekileri çökerten bir tesir sergilerler. Her türlü kusuru, her türlü açığı yakalamak için pusuya yatarlar ve sonunda uğursuz bir etki gücüne sahip olurlar. Kendi zaaflarının ve onları bekleyen hazin geleceğin bilincinde oldukları için başkalarının gayret göstermesini engellemekten zevk alırlar.

Üçüncü grup ise, arkadaşlarını hiçbir şey yapmamaya özendiren ve yönlendiren tembellerdir; onu birahaneye sürükleyecek, sefahat fırsatları sunacaklardır. Fransız öğrenciler bazı bakımlardan Alman öğrencilerden üstündür; çünkü Alman öğrencilerin özenle içlerine hapsedildikleri ve ellerinden her türlü inisiyatiflerini, her türlü bağımsızlıklarını alan cemiyetler onları aşırı içmeye sevk eder.[65] Fransız öğrenciler daha ılımlı ve daha inisiyatiflidir. Ama çoğu özgürlüklerinin genişliğini fazla abartır. Büyük kente terk edilmiş olsalar bile katı bir kölelik rejimi altındadırlar ve nereye gitseler onu da peşlerinde sürüklerler. Çünkü bu köleliğin sebebi kendi içlerindedir. Yirmili yaşlarına doğru, aşırı büyüyen gösteriş merakları yüzünden kamuoyunun, yani arkadaşlarının, özellikle de en haylazların görüşlerine uysalca tabi olurlar; bu haytalar genellikle cüretkârlığın, kararlı, kendinden emin bir görünümün, kestirip atan bir üslubun ve şiddetli ifadelerin sağladığı bir otoriteye sahiptirler; bu otorite sayesinde düzgün ve saygıdeğer tavırları sarsarlar. Kendi-

65 Karş. Th. de Wyzewa, "La Vie et les mœurs en Allemagne", *Revue des Deux Mondes*, 15 Mart, LXI. Yıl.

lerini zayıf iradelere kabul ettirmelerini sağlayan vasıfların hemen hepsine sahiptirler ve yanlarına yaklaşanlar onların etkisinde kalırlar. Amaçlarından dönüp, hayal edilebilecek en yorucu, en boş, en aptalca yaşam biçimini körü körüne bir zevk yaşamı, fevkalade bir öğrencilik yaşamı diye kabul edenler de bu otoriteyi iyice güçlendirirler. Kulca taklit etme noktasına kadar varan bir hayranlık duydukları kişinin hoşuna gitmek için sağlıklarını ve akıllarını mahvederler. Chesterfield'ın dikkat çektiği gibi, "İnsan sadece kendi günahlarıyla sınırlı kalmayı becerebilseydi, pek çok kişi olduğundan daha az günah düşkünü olurdu."[66] Yine aynı yazarın dediği gibi, bir zevküsefa yaşamı süren gençlerin parladığı gibi parlamak, çürümüş ahşabın karanlıkta yaydığı parıltıya benzer. Gerçekten bağımsız genç böyle telkinleri reddeder, bu sözde mutluluğun adını koyarak onu yorucu ve tehlikeli bir angarya olarak görür. Israrları kibarca, ama sarsılmaz bir tutumla geri çevirir. Gülünç duruma düşürülmeyi asla kabullenmez, çalışma ve zevk konularındaki her türlü tartışma girişiminden uzak durur, çünkü bu tartışmaların nereye varacağını görür. Arkadaşlarının büyük çoğunluğunun kendi yaşamlarını yönetmek konusunda hiç düşünmediklerini bilir; sanki bir girdaba kapılmış, dış güçler tarafından çalkalanan bilinçsiz oyuncaklar gibi sürüklenip gittiklerini bilir ve onların görüşlerine, bir akıl hastalıkları hekiminin muayene ettiği dengesizlerin fikirlerine verdiğinden daha fazla kıymet vermez. Ne yani! O gençlerin saçma sapan önyargıları var diye, bu saçmalığın farkında olduğum halde, gidip onların bakış açısına mı boyun eğeceğim? Onların alaylarından kurtulmak, beni affetmelerini, hatta hayranlık duymalarını hak etmek uğruna özgürlüğümü, sağlığımı, çalışmanın verdiği üretken keyifleri feda mı edeceğim? Onların zevklerinin yorgunluk ve sersemlikten başka bir

66 *Letters of Lord Chesterfield to his son P. Stanhope*, Eylül-Ekim 1748 tarihli mektuplar.

şey getirmediğini bildiğim halde, gidip şamatalarına mı katılacağım? Günlük dilin kalabalıkların düşük seviyesinin ve kabalığının boşaldığı havuz olduğunu bile bile, insan denen hayvanın akılcı irade karşısındaki zaferini meşrulaştırmaya yarayan sıfatların, sözcük bileşimlerinin, formüllerin, sözde aksiyomların boyunduruğuna mı maruz kalacağım? Asla böyle bir feragat olmayacak: Yalnız kalmak bin kat daha iyi! Öğrenci kışlalarından kaçıp, uzaklığıyla işsiz güçsüz arkadaşları da uzak tutacak bir semtte sevimli, güzel döşeli, tertemiz, güneşli, hatta mümkünse yeşilliklerle süslenmiş bir konut ayarlamakta yarar vardır. Kendinden daha yüksek mevkide insanlarla ilişki kurmaya, öğretmenleri ziyaret etmeye, onları çalışmalarından, umutlarından, sıkıntılarından haberdar etmeye ve içlerinde bir tür bilinç yöneticisi bulmaya gayret etmek gerekir. Birahanenin, kafenin yerine metodik müze ziyaretlerini, kırda yürüyüşleri, sağlam ve yüksek zihinli bir veya iki arkadaşla evinde sohbet etmeyi koymak gerekir.

Öğrencinin derneklere yönelik tavrı ise son derece cana yakın olmalıdır. Kafeleri boşaltıp öğrenci evine gitmek gençlerin yararınadır: Gençlik orada kesinlikle vasat bir ortamla karşılaşacaktır; ama daha üstün unsurlar da oralarda karşılaşıp, tanışıp yakınlaşabilirler. Bu işin tek –ve çok büyük– ama kafelerdeki kadar büyük olmayan tehlikesi, faaliyetimizin karanlık bölgelerine derin kökler salan alışkanlıkların yavaş yavaş irademize hâkim olup, Lilliputların saçlarını minicik kazıklara bağlayarak yere serdikleri Gulliver gibi, onu kıskıvrak bağlamalarıdır. Öğrenci giderek arkadaşların verdiği heyecana ihtiyaç duymaya başlar; açık havadaki yürüyüş saatlerinden çalınmış zamanı genellikle tütün dumanıyla dolu salonlarda, alıştığı oyunları oynayarak geçirmek ister. Bir diğer çok büyük tehlike, zihni dağıtan, sağa sola savuran ve daha sonra gücünü yok eden gazete ve dergi yığınıdır. Düşünce buradan, uyarıcıların vü-

cuda verdiklerine benzeyen ateşli bir tahrik duyar ve bu tahrik iki bakımdan yıkıcı etkiye sahiptir: Bir tahrik unsuru olarak kendi içinde yıkıcıdır; nihai kısırlığı sebebiyle de yıkıcıdır. Sekiz ya da on gazete okuduktan sonra, bu okumanın peşi sıra gelen sağlıksız sinirsel yorgunluğu metodik, etkili, verimli çalışmanın verdiği gürbüz sevinç duygusuyla kıyaslayan kimin keyfi ve sinirleri bozulmaz ki?

Ama öğrenci, benliğine hâkim kalabilmek, ***hiçbir alışkanlık edinmemek***, zihinsel güçlerini çarçur etmemek koşuluyla, "kendi evinde" faydalı eğlencelerle uğraşabilir, dinlendirici bir neşe yaşayabilir, neşeli arkadaşlarla gülüp eğlenebilir, hatta ufuk açıcı tartışmalara bile girebilir; bir kez daha yineliyorum: Bu koşullarda seçilmiş bir arkadaşlar topluluğuyla tanışma şansı daha fazla olur. Nasıl ki matbaa gelmiş geçmiş tüm büyük dehaların eserlerine bağımsız zihinlerin erişebilmesini sağlayarak aklı özgürleştirmişse, öğrenci dernekleri de her bir üyesini lokantaların sıradan ilişkilerinden, rastlantısal tanışmalardan kurtarır, birbirlerinden çok farklı zihinlere ve karakterlere erişmelerini sağlar; tanıdıkları bu insanların içinde gönüllerine uygun dostlar bulabilirler. Bu dernekler olmasa, insan ilişkileri şansa bağlı kalırdı. Büyük ruh sergilerine benzeyen gençlik dernekleri, ya birbirlerine benzedikleri ya da zıt mizaçta oldukları için sempati duyan zihin ve karakterlerin gruplaşmasına yol açarlar; bu gruplaşmalar, göreceğimiz üzere, insanın kendini eğitmesi için gereklidir.

Sosyetik ilişkilere gelince, öğrenci buralarda kibar davranışları içselleştirmekten ve geriye kalacak tek ganimet olan seçkinlik cilasını edinmekten başka bir şey kazanamaz. Özellikle taşrada "sosyete" denen şey, ne aklı ne de karakteri geliştirmeye uygun bir topluluktur. Üzücü bir düşüklükteki ahlak, sınırsız bir ikiyüzlülükle malûldür. Orada para her şeyi meşrulaştırır. Hâkim din, servete kulca tapınmaktır: Genç adam orada çok düşük bilinç düzeylerinin üzerine

çıkan hiçbir ders alamaz. Kanaatkârlık konusunda hiçbir şey öğrenemez. Orada ne akıl ne de karakter üstünlüğüne değer vermek öğretilir. Bu "sosyete"nin üyeleri, hiçbir derin kültürleri olmadığı için, hâkim önyargılara boyun eğmiş bir yaşam sürerler. Aptallık bulaşıcı olduğundan, genç adam bu toplulukla fazla içli dışlı olursa, çok geçmeden en değerli fikirlerinin un ufak edildiğini, daha da kötüsü kusurlu bir sosyal duruma karşı adalet açlığından ve adanmışlığından kaynaklanan haklı öfkelerinin alaya alındığını görür. "Sosyete" onu da kendine benzetecek, kısa bir süre sonra kariyer kaygılarından başka hiçbir şeyi umursamayan birisi haline getirecektir. Bütün yaşam nedenlerini elinden alacak ve içindeki coşkunun kaynağını kurutacaktır. Marivaux'nun son derece yerinde bir tespitle, hayatlarını pencerelerinde geçiren insanlara benzettiği,[67] "hep bakan, hep dinleyen, asla düşünmeyenler"den biri olmak onun için ne güzel bir ilerlemedir! Hiçbir şeyle ilgilenmeden, varoluşunun korkunç derecede can sıkıcı boşluğunu kendinden gizleyebilmek için sosyete adamının yaşamını akla gelebilecek en yorucu, en aptalca, en iflah olmaz tekdüzeliğe sokan zorbaca yükümlülüklere katlanmaya mecbur olmak ne büyük bir gelişmedir! İnsanlar arasında bölünmeye yol açan konularda yapılan her tartışma, orada kötü eğitimin nişanesi olarak görülür ve sohbetler ancak incir çekirdeğini doldurmayacak meseleler üzerinde döner. Akıllı ve karakterli bir genç orada kendini sürgünde hisseder; sadece zamanını yitirmekle kalmaz, mutlaka ahlaki gücünden bir şeyleri de kaybeder. Arkadaşlarıyla içli dışlı olmak, tutulan farklı taraflardan kaynaklanan şiddetli çatışmalar, Homeros'un kahramanları gibi, tutkulu sıfatlar serpiştirilmiş tartışmalar yaşamak kesinlikle daha iyidir.

67 *Vie de Marianne*, beşinci bölüm. (Macaulay bu kitabın yazılmış en takdire değer roman olduğunu söyler ve bunda da haklıdır.)

III. Bölüm
Savaşılacak Düşmanlar: Tembellerin Safsataları

I

Tüm tutkular gibi tembellik de kendini aklı kullanarak haklı çıkarmaya çalışır. İnsanların çoğu da içlerindeki bayağı eğilimlerle mücadele etmeyi denemediklerinden, aylaklığa mazeret bulmak, hatta onu yüceltmek için gösterişli aksiyomların, kusursuz görünen atasözlerinin hiç eksik olmayacağı kolaylıkla öngörülebilir.

Doğumla gelen karakterin değişmezliği inancını daha önce ele aldık ve kesin olarak çürüttük. Bu naif kuramın, sözcüklerin işaret ettiği şeylerin birliğine bizi inandırma gücünün bir örneği olduğunu gördük: Bu konuya tekrar dönmeyeceğiz, sadece bu inancın laçkalığımıza, tembelliğimize ne denli güçlü bir dayanak teşkil ettiğine dikkat çekmekle yetineceğiz. Belki de gücünü esas olarak, kendimize hâkim olma sürecinin uzunluğuna karşı isyanımızdan almakta ve yaptığı geri dönüşle, oradan bulduğu gücü yüz misliyle tembelliğimize aktarmaktadır. Zaten bu kuram, tembellik yandaşlarının uydurdukları özdeyişler cephaneliğinde bulunan silahlardan yalnızca biridir. Eski bir masalda, şeytanın farklı günahkârları baştan çıkarmak için yemlerini çeşitlendirmek zorunda kaldığı anlatılır: Tembeller için buna hiç gerek yoktur. En kaba yemleri bile yutarlar ve en kötü balıkçı bile oltasını her çekişte bir av yakalayacağından emin olabilir. Nitekim hiçbir tutku en yanıltıcı, en bön gerekçeleri kabullenmekte tembellik kadar aceleci davranmaz.

Üniversite öğrencileri arasında genel bir şikâyet mevcuttur; geçinmek için küçük orta eğitim kurumlarında öğretmenlik veya etüt eğitmenliği yapmak veya özel ders vermek zorunda kalan öğrenciler, maddi amaçlarla çalışmanın çok

zamanlarını aldığını söyleyip dururlar. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi, zaman sorunu doğru ele alındığında pekâlâ çözülebilir. Günün yirmi dört saati içinde, sağlam bir entelektüel kültür edinmek isteyen herkes için gerekli ve yeterli olan dört saatin bulunamaması imkânsızdır. Eğer çalışmaya zihnin tüm gücünü, tüm olanaklarını koruduğu zaman dilimi ayrılabilirse, günde birkaç saat çalışmak yeterli olur. Bu mutlak dikkat saatlerine not alma, kopya etme, malzemelerin düzene sokulması çalışmaları için genelde aptalca yitirilen anların kullanımı da eklenirse, yanı başında böyle bir zihinsel gelişim çabasına izin vermeyecek hiçbir meslek yoktur. Üstelik baro, tıp, öğretmenlik gibi görünürde en az rutin içeren meslekler bile, daha önce de söylediğimiz üzere, çok geçmeden aklı sürekli devrede tutmaktan neredeyse tamamen uzaklaşırlar. Birkaç yıl içinde öğretmen vereceği dersi artık ezbere bilir, avukat ve doktor birkaç ender istisna dışında tüm yeni vaka olasılıklarını tüketmiş olur: Hatta bu durum en yüksek mevkilerin kendi uzmanlık alanlarında ne kadar dikkat çekici olsalar da, üstün yeteneklerini kullanmaya kullanmaya farkına bile varmadan paslandırmış ve zorunlu uğraşları dışında hayret uyandırıcı bir aptallık sergileyen kişilerle dolu olmasını da izah eder. Öğretmenliğin yorgunluğu ise katiyen entelektüel nitelikte değildir. Konuşmaya yardım eden kasların fazla çalışmasından kaynaklanır: Ve bu kaslar kısıtlı bir grup oluşturduklarından, yorulmaya elverişlidir. Ama bu lokal yorgunluğun genel kuvvet durumuna sınırlı bir yansıması olur ve entelektüel çalışma yapma imkânını asla ortadan kaldırmaz.

Zaten pek çok kişi, zorlandıkları takdirde her gün çalışmak için üç veya dört saat bulabileceklerini kabul etmektedir. Ama şunu da eklerler: Fakat şu ya da bu sınavda başarılı olmak için günde en az altı saat çalışmak gerekir, o yüzden hiçbir şey yapmamakta haklıyım! Onlara cevabım

şu olacak: Siz günde üç saat çalışın, çok geçmeden çalışmanın yararsız olmadığını, altı ay boyunca günde üç saat ile üç ay boyunca günde altı saat çalışmak arasında toplam saat açısından bir fark olmadığını göreceksiniz. Üstelik çalışma miktarı aynı olsa bile sonuçlar eşit olmayacaktır, çünkü Leibniz'in dediği gibi, "zihin aşırı çalışmadan ötürü bırakın mükemmelleşmeyi, tam tersine körelir."

Başka tembeller zamandan yana sıkıntı yaşamadıklarını kabul ederler; ama henüz hazır değilken çalışmaya oturmanın bir faydası yoktur, derler. Ağırlaşmış, uyuklayan bir zihinle zahmete değecek bir şey yapılamaz. Bu yüzden sabahları, diye eklerler, çalışmaktan vazgeçtik çünkü "ısınmak için" çok zaman kaybediyoruz. – Ne büyük bir hata! Eğer derin bir uyku çekilmişse, bir on beş dakika ısrarla gayret edildiği takdirde "ısınmak" *her zaman* mümkündür. Sabahların bu uykulu haliyle azimle mücadele eden gençlerin –tabii yeterince dinlendirici olmayan bir gece geçirmemişlerse– ödüllerini mükemmel bir çalışmayla almadıklarına *asla* tanık olmadım: Çok geçmeden akıl uyanır, rahatça hareketlenir; sonuçta ileri sürülen sözde zihin uyuşukluğu da aslında irade uyuşukluğundan başka bir şey değildir.

II

Tembellikle ilgili tüm safsataları gözden geçiremeyiz. Yine de çalışan gençlere ithaf edilmiş bir kitapta, yürürlükteki en uğursuz aksiyomlardan birini yanıtlamamız gerekir; bu aksiyom, sözlerinin neden olduğu tahribatı akıllarına bile getirmeyen insanlar tarafından, çok düşüncesizce dile getirilmektedir.

Entelektüel çalışmanın sadece büyük üniversitelerde mümkün olduğunu her yerde tekrarlayıp duranlar, hayat koşulları yüzünden küçük kentlerde kalmış çalışkan öğrencilerin cesaretini önceden kırmış olurlar. Fransa'da sık sık,

Paris dışında bir yerde çalışma yapılamayacağı lafları duyulur. Yetenekli insanlar tarafından ciddi ciddi yinelenen bu açıklama kadar uğursuz, cesaret kırıcı bir söz olamaz.

Halbuki bu söylenen, gerçeğin ancak çok küçük bir kırıntısını barındırmaktadır. Desteklemek için hangi otoriteler zikredilirse zikredilsin, bu düşünce hemen hemen tamamen yanlıştır.

Bir kere olgular aleyhindedir. Büyük düşünürlerin çoğu kavramlarını yalnızlık içinde olgunlaştırmışlardır. Descartes, Spinoza, Kant, Rousseau ve günümüzde modern düşünceyi birçok noktada yenilemiş olan Darwin, Stuart Mill, Renouvier, Spencer, Tolstoy başarılarının en önemli bölümünü yalnızlığa borçludurlar.

Zaten entelektüel çalışmanın doğasında Paris'te ikamet etmeyi gerektiren hiçbir şey yoktur. Fransa'da sadece Paris'in bir yeteneğin kutsanmasını sağladığı, sadece bu kentin başarıya ulaşmış bir insanın çevresinde sürekli yinelenen bir reklam ağı örebildiği söylenirse, buna inanırız. Aşırı merkezileşmemiz yüzünden, tüm dikkatlerimiz Paris'e yönelmiştir ve şöhret ancak herkesin bakışlarının yöneldiği odakta parlaklık kazanır: Ama bu ayrıcalık sadece yetenekli insanlara özgü değildir; meşhur bir katil de bu reklamdan, yapıtları asırlar boyunca yaşayacak bir yazar kadar yararlanır.

Ayrıca, Paris ünlü isimleri herkes açısından görünür kılma bakımından yararlı olsa da, ilk başarılardan önce gelmesi gereken o uzun emek ve çaba dönemi boyunca hiç de gerekli değildir.

Paris'in laboratuvara ihtiyaç duyan fizikçi veya psikofizikçi için vazgeçilmez olduğu iddiasına gelince, bu da hiç kanıtlanamamıştır ve üniversite statüsüne yükseltilerek mülk edinme ve satın alma hakkına erişen fakülteler tesislerini biraz daha geliştirebilseler, hiçbir doğruluk payı

kalmayacaktır.[68] Bu üniversiteler, büyük Alman doğabilimci Haeckel'in ortaya koyduğu yasanın yeni bir kanıtını oluşturacaklardı: "Üniversitelerin bilimsel üretimleri büyüklükleriyle ters orantılıdır." Çünkü başka alanlarda olduğu gibi bilimde de zihin gücü, inisiyatif, araştırma tutkusu maddi olanakların yerini tutar ve zayıf kaynaklarla bile harikalar yaratırlar; halbuki düşüncede atalet en muhteşem laboratuvarlarda bile kısırlıktan kurtulamaz. Demek ki burada asıl önemli olan, büyük şeyler yaratan coşkuya sahip olmaktır. Bir laboratuvar önceden tasarlanmış fikirleri *doğrulamaktan* başka bir işe yaramaz; asıl buluş fikirdir ve fikirleri ortaya atan da katiyen cihazlar değildir.

Fen bilimleri dışında, geriye belgelere ihtiyaç duyulan tarih alanı kalıyor; bu belgelerin nerede bulunacakları konusunda bir danışma olanağı gerekir; ama felsefe, edebiyat, tarih felsefesi ve bilim alanında da matematik, botanik, zooloji, bitki kimyası, jeoloji gibi dallar büyük bir kentte ikameti gerektirir mi? Eğer yetenek çok sayıda malzemenin hatmedilmesinden ziyade, seçilmiş malzemelerin özümsenmesiyse ve değerli beyinler özellikle gözlemlenen veya derlenen olguları tasnif ve onlara hayat verme güçleriyle sivriliyorlarsa, kütüphanelerdeki araştırma dönemlerimizi uzun derin düşünme ve sükûnet dönemlerinin izlemesi gerektiği aşikâr değil mi?

O büyük kütüphanelerin bile beraberlerinde getirdikleri ciddi olumsuzluklar vardır. Bizi ilgilendiren sorunlar hakkında öncüllerimizin neler düşündüklerini görmek bu denli kolaylaşınca, sonunda kendi başımıza düşünme alış-

---

68 Bay Liard'ın bölgesel üniversiteler hakkında sunduğu kanun tasarısının, eski bir felsefe öğretmeni olan Bay Challemel-Lacour'un yaptığı konuşma yüzünden Senato'dan geçmediğini öğrenmek insanı haklı olarak hem şaşırtıyor, hem de üzüyor. Fakülte profesörünün özgürlüğünü güvence altına alan bu tasarı, bilimsel düşünceyi her türlü dış müdahale karşısında kesinlikle özgür kıldığı gibi, aynı zamanda muhteşem bir entelektüel ademimerkeziyetçilik denemesiydi.

kanlığını yitirebiliriz. Ve güç, egzersiz eksikliğinden çok kişisel çaba yokluğundan ötürü daha hızlı zayıfladığı için, çok geçmeden kendi başımıza yürütülecek etkin araştırma çabalarının yerine ezberleme gayreti konur. Kişisel düşünce kapasitesi hemen her zaman içinde yaşanan ortamın sunduğu yardımların zenginliğiyle ters orantılıdır. Bu nedenle, bellek açısından son derece talihli olan öğrenciler hemen her zaman bu bakımdan daha yeteneksiz arkadaşlarından geride kalırlar. Çünkü akılda tutma kapasiteleri daha kusurlu olanlar, ona mümkün olduğunca az başvururlar. Tekrarlama yoluyla belleklerine kaydedebilecekleri malzemeleri daha titiz bir seçime tabi tutarlar; belleğe sadece öze dair şeyleri emanet ederken, unutmanın geri kalan tüm tali unsurları orağıyla biçip götürmesine izin verirler. İşin özünü oluşturan unsurları da hiç vakit kaybetmeden sağlam bir şekilde tasnif etmek gerekir. Böyle bir bellek, "iyi tahkim edilmiş" bir mevziye yerleştirilmiş seçkin bir askeri birliğe benzer. Böylece, sayısız kütüphaneye erişme olanağı bulamayan kişi, sadece birinci sınıf kitapları derler, onları özenle okur, üzerlerinde eleştirel bir gözle düşünür, eksiğini kişisel gözlemi ve zihin için mükemmel bir alıştırma olan derinlemesine kavrama çabalarıyla kapatır.

Sözünü ettiğimiz bu tasnif çalışması için sükûnet içinde düşünebilmek şarttır ve bu sükûneti Paris'te bulmak zordur. İnsanın bir anlamda düşüncelerini duyabildiği kırsal alandaki mutlak sessizliğe orada hiç erişilememesi bir yana, Paris'te hijyen de içler acısı bir durumdadır. Pencereden bakıldığında görülen, bacalar ve yağmur oluklarından oluşan manzara, o yapay, aşırı dozda uyarıcı ortam, zevki de çalışmayı da neredeyse yerinden hiç kalkmadan yaşama zorunluluğu, bütün bunlar sağlığı mahveder.

Üstelik Paris'te, büyük kent sakinlerinin bir nevi ayırt edici özelliği haline gelmiş o beyhude telaş alışkanlığı da edinilir. İzlenimler aşırı çoğalır, çevremizde kaynaşıp dururlar:

Sonunda insan bu çalkantı içinde kişiliğinden pek çok şeyi yitirir. Dikkat sürekli küçük şeylere yönelir: Bu telaşlı yarışta kendini toparlamak zor olduğu için de fazlasıyla günün modasına tabi olunur. Bütün bunlara, orada çalışmanın kendisinde de hummalı ve sağlıksız bir yan bulunduğunu ekleyin. Entelektüel çalışanın zihinsel durumunun insanı hırçınlaştıran bu çevre faktörlerinden ne çok çektiğine ikna olmak için, Bay Huret'nin edebi gelişme konusunda yaptığı son derece öğretici ve içten anketi okumak yeterli olacaktır.[69] Burada, sinirli insanlardan oluşan bir ortamın izdihamında kendine yer açma çabalarının sonuçları görülebilir ve kıskançlık, kaygı duygularının kemirdiği, üstelik son derece mutsuz tüm o genç edebiyatçıların ıstırapları acıyarak okunabilir. Benim fikrime gelince, kırlardan ve ormanlardan uzakta, gürültüden geçilmeyen bir sokaktaki bir dördüncü kat dairesine sıkışmanın insanda nasıl bir sinir ve öfke yaratabileceğini bildiğim için, bu durumun bir genç adamın entelektüel değerine ne gibi bir katkısı olabileceğini hiç anlamıyorum.

Karşımıza çıkıp da Paris'te kurulabilecek önemli ilişkilerden söz edilmesin. Ben ücra bir köyden de çağımızın en büyük beyinleriyle ilişki kurabilirim. Bunun için onların kitaplarını satın almam yeterli olur. O büyük adamlar dehalarının en değerli bölümlerini eserlerine yansıttıklarından ve genellikle doğum sancısını çektikleri yeni eserlerinden söz etmeyi pek sevmediklerinden, insanlarla bir araya gelmeyi bir mola, bir dinlenme olarak görürler ve ziyaretlerine giden gençlerin sağladığı entelektüel fayda, onların eserleri üzerinde düşünmekten elde edeceklerinin yanında hiç kalır. Bu tür ilişkilerin yetenek ve enerji sahibi bir gence sağlayabileceği muazzam avantaj, çalışmayla geçmiş bir ömrün sonuçlarına bir anlamda elleriyle dokunabilmenin yaratacağı o soylu imrenme duygusudur; ama bu tarz ilişkiler çok küçük bir azınlığın ayrıcalığıdır.

---

69 Jules Huret, *Enquête sur l'évolution littéraire*, Hachette, 1891.

Paris'te ikamet etmenin tek büyük avantajı –ve bu, gerçekten paha biçilmez değerdedir– orada kazanılabilecek estetik kültürdür. Müzik, resim, heykel, güzel konuşma sanatı; bu harika kent tüm bu konularda taşra kentlerinde eksik olan bir sanatsal bilgilenme olanağı sunar. Ama bu bilgiler alındıktan sonra taşra, entelektüel çalışanın önüne –kullanmak isteyen için– pek çok kaynak koyar. Zaten taşralı olmak, bir köy veya kasabada oturmak anlamına gelmez. İnsan Paris'te de taşralı olabilir çünkü bu nitelemenin tek anlamı, her türlü yüksek uğraşın yokluğudur. Taşralı, zihni sadece önemsiz dedikodularla dolu olan, hayatta yemek, içmek, uyumak ve para kazanmak dışında hiçbir şey düşünmeyen insandır; tek eğlencesi, tütün içmek, iskambil oynamak, kendisiyle aynı entelektüel düzeyi paylaşanlarla kaba saba şakalar yapmak olan bir budaladır; ama taşradaki bir genç, isterse bir köyde yaşasın, doğadan zevk alıyorsa, en büyük düşünürlerle sürekli iletişim içindeyse, aşağılayıcı bir niteliğe bürünmüş taşralı sıfatını hiç hak etmiyor demektir.

Üstelik büyük merkezlerden uzak kalmanın ne büyük karşılıkları vardır! Bazı yazarlar küçük kentleri manastırlara benzetmişlerdir. Gerçekten de oralarda manastırların sessizliği, sükûneti bulunur. Oralarda düşünce akışı, çevre koşulları tarafından sürekli kesintiye uğramadan sürdürülebilir. Dağılma olmaz. İnsan kendi içinde yaşar. Düşüncesinin tadını çıkarabilir. Bu büyük sükûnet içinde, nadir izlenimler derinlik kazanır. Peş peşe fikirler uyanır ve birbirlerine yakınlıkları ölçüsünde bir araya toplanırlar; anılar hayat bulur ve aklın yavaş, sakin, güçlü gelişimi, büyük kentlerde yaşadığı sarsıntılı, eşitsiz, hummalı gelişimden çok daha üstündür.

Orada geceler dinlenme gecesidir, ertesi günler de enerji dolu olur ve ormanlarda, açık havada geçirilen dinlenme zamanlarında yeniden güç toplanır. Hırçınlık kalmaz, öfke nöbetleri kalmaz. Bir fikrin en ince ayrıntılarına varıncaya dek sakin ve sürekli takibi kolaylaşır. Bellek çalışmaları, masaya

iki büklüm kapanmadan, ormanlarda, kırlarda, hem de çok verimli bir şekilde yürütülür: Yürüyüş kan akışını hızlandırır ve oksijenle dolan kan, o mutlu anlarda beyne emanet edilen anıları oraya ebediyen kazır. Kompozisyon, derin düşünme çalışmaları kolaylaşır: Düşüncede fikirler neşeyle koşuşturur ve gruplaşır, geri dönüldüğünde çalışma masasına kafada net bir planla, geniş çaplı bir imge ve fikir hasadıyla, üstelik açık havada egzersiz yapmanın sağlık açısından getirdiği tüm avantajlarla oturulur.

Ama bu konu üzerinde daha fazla durmaya gerek yok: Çünkü yeteneği oluşturan asla dış koşullar değildir. Gelişme katiyen dışarıdan içeriye doğru değil, içeriden dışarıya doğru sağlanır. Dış koşullar olsa olsa ikincil niteliktedir: Belki de genelde düşünüldüğünden daha sınırlı ölçüde yardım ederler veya engel çıkarırlar. Bu nedenle öğrencileri, Paris'te oturanlar ve oturmayanlar olarak tasnif etmemek gerekir; onların arasında sadece iki büyük kategori ayırt edilebilir: Ciddi davranan enerjik öğrenciler ve harekete geçmeyi bilemeyen zayıf iradeler. Birinciler, hangi ortamda bulunurlarsa bulunsunlar, kısıtlı olanaklarla harikalar yaratırlar ve genellikle enerjileriyle sonunda olanak yaratmaya başlarlar. İkinciler ise, isterlerse kütüphane ve laboratuvarlarla çevrilmiş olsunlar, hiçbir şey yapmazlar, asla hiçbir şey yapmayacaklardır.

III

Böylece dördüncü kitabın neredeyse sonuna gelmiş olduk. İlk başta, irade açısından son derece tehlikeli bir hal olan bulanık duygusallığı ele almak zorundaydık. Bunun nedenlerini ve çarelerini inceledik, sonra da öğrencinin hazlarıyla ilgili değerlendirmesinde inanılmaz yanlışlara yol açan naif yanılsamaları çürütmemiz gerekti. O hazin şehvet konusu üzerinde, büründüğü çeşitli biçimler ve onlara karşı mücadele etme yolları üzerinde durduk. Son olarak da bun-

ları yaparken, çalışmayı her ne pahasına olursa olsun reddedenlere tembelliğin telkin ettiği önyargıları, aksiyom kisvesi verilmiş safsataları çürüttük. Şimdi geriye tam tersi işlemi yapmak, yani yapıyı kurmak kaldı. Verdiğimiz ve her öğrencinin kişisel deneyimleri ve düşünceleriyle tamamlaması gereken çürütücü derin düşünme örneklerinin ardından, sıra iradeyi uyaracak, enerjiyi çoğaltacak güçlendirici derin düşünme çabalarına geldi.

IV. Bölüm
Çalışmanın Keyfi

I

Ömrümüzün hızla akıp gitmesinden kaynaklanan düşünceden daha hüzünlüsü yoktur. Saatlerin, günlerin, yılların telafisi olmayan bir şekilde akıp gittiğini hissederiz. Bizi hızla ölüme doğru taşıyan akışın bilincine varırız. Zamanlarını önemsiz işlerle harcayanlar, kat ettikleri yola işaret eden eserler bırakmayanlar, geriye dönüp baktıklarında tuhaf bir izlenime kapılırlar: Kendilerini verimli bir şekilde dolduran çabalardan başka bir anı bırakmayan geçen yıllar, onlara bomboş görünür. Akıp geçmiş hayat, bilinçlerinde bir hiç olur ve geçmişin beyhude bir düş olduğu duygusunun doğmasının önüne geçilemez.

Diğer yandan, gidilen yol içerdiği yenilikler bakımından ilginçliğini yitirmeye başlayınca; hayatın zorlukları kuvvetimizin sınırı konusunda bizi bilgilendirince; bugünün ve geleceğin tekdüzeliği gözlerimizin önünde belirince hayatın akışı hızlanmış gibi olur ve geçmişin düşten başka bir şey olmadığı izlenimine, şimdiki zamanın da bir düş olduğu izlenimi eklenir. Güzel derin düşünme saatleriyle organik yaşamın meşum eğilimlerini, tembelliği, sosyal yaşamın ve

iş hayatının boyunduruklarını alt etmeyi bilemeyenler açısından bu düşte acı verecek ölçüde edilgen bir yan vardır. Hızla giden bir trende istememelerine rağmen taşınan esirlere dönerler.

Akıllı insan da onlar kadar hızlı bir şekilde taşınır ama her türlü direnişin yararsız olduğunu anlamıştır ve kaçınamayacağı şeyi kabul ederek özgürleşir ve en azından kat ettiği yola uzun bir güzergâh görünümü kazandırmaya uğraşır. Bunu da geçmişin tamamen yok olmasına asla izin vermeyerek başarır. Geçişleriyle hiçbir iz bırakmayanlar için, varoluşun gerçeklikten uzak bir yanılsama olması duygusunun katlanılmaz bir hale geldiğini bilir. Tembellerde, "cemiyet hayatı insanlarında", yaşamları önemsiz uğraşlar ve kısır çabalarla berbat olan sıradan politikacılarda, kısacası çalışmaları hiçbir elle tutulur sonuç vermemiş herkeste bu duygunun doğmasının kaçınılmaz olduğunu bilir.

Gerçekliği tahrip eden bu duygudan ancak tüm varoluşunu, gösterilen çabalarla yavaş yavaş gerçekleştirilen büyük bir düşünceye tabi kılarak kaçınılabilir kişi. O zaman tam zıt yönde bir duygu, yaşamın gerçekliği duygusu hissedilir. Her çabası iz bırakan çiftçide çok canlı olan bu duygu, sosyal rolü içine nüfuz etmiş yazarda erişir en yüksek gelişme noktasına. Onun için her yeni gün, bir önceki günün somut sonuçlarına bir şeyler ekler. Hatta sonunda yaşamı kısmen eserleriyle özdeşleşir ve o somut gerçeklikten bir şeyleri kendine katar. Bu yüzden, çalışan insanın yaşamının tembelinkine göre çok daha derin ve dolu olduğu söylenebilir. Demek ki günlük aylaklığın var olma duygusunu elimizden aldığı ve onun yerine boş, bayağı bir düş geçirdiği söylenebilir. Yaşama tüm tadını sadece neşeli, dingin ve üretken emek katabilir. "Yaşadığını hissetmek" denen o dopdolu duyguyu sadece çalışmak düzenleyip aşina bir duygu haline sokabilir. Bu da yaşam sevincini ikiye katlar ama tembeller bunu bilmez.

Diğer yandan, entelektüel çalışanın yaşamı en nefis saatlerde kendiliğinden üretken, faal yaşamın sevinçlerinin bol bol fışkırdığı canlı bir kaynak olmasa bile, yine de aylak bir yaşamın zıddı olarak kalır. Çalışan kişinin tembellerin tedirginliklerinden, bayağı kaygılarından, tahammül edilmez kasvetli sıkıntısından kurtulması bile, onun yaşamını imrenilecek bir hale sokar. "Maer'de kalırken sağlığım bozuktu ve utanç verecek ölçüde tembeldim: Oradan bende kalan izlenim, tembellik kadar tahammül edilmez bir şey olmadığıydı."[70] Pascal da, "Bir asker veya bir çiftçi çektiği zahmetten şikâyet etmeye başlarsa, onları hiçbir şey yapmamaya mahkûm etmek gerekir," demişti. Gerçekten de tembel kişi bir "heautontimoroumenos"tur,* kendisinin celladıdır; mutlak zihin ve beden aylaklığı çok geçmeden ağır, acı verici bir can sıkıntısı üretir. Serveti sayesinde insanı kurtaran çalışma zorunluluğunu başından savmış ve kalıcı bir işe koyulma cesareti gösteremeyen pek çok zengin çok geçmeden bu ağır ve acı verici sıkıntıya yakalanır. Huysuzluğa gömülür, bıkkınlıklarını gittikleri her yere taşırlar veya cinsel zevklerde eğlence ararlar, ama doygunluk yüzünden bu eğlence de çok geçmeden acılarını ikiye katlar.

Ama mutlak aylaklığa az rastlanır ve atasözünde de dendiği gibi, "şeytan işsiz güçsüzlere iş bulmakta çok ustadır." Zihnin hiçbir saygıdeğer bir uğraşı yoksa, çok geçmeden değersiz uğraşların istilasına uğrar. Hiçbir iş yapmayan kişi, durmadan engellerini gevelemeye zaman bulur. Bu geviş getirme, bırakın zihni beslemeyi, tam tersine mahveder. Duyguların kanalize edilmemiş gücü, tabiatımızın yüksek bölgelerine boşalıp onları verimli kılamadığı için hayvanlığın alt katlarına yayılıp orada çürür. Zar zor hissedilen onur yaraları kızışır, yaşamın kaçınılmaz engelleri her günü zehirler, uy-

---

70 *Journal de Darwin*, (*Darwin'in Günlüğü*) Ağustos 1839.

* Baudelaire'in bir şiiri; Yunancadan alınmış bu başlığın tam karşılığı "kendisinin celladı"dır. (ç.n.)

kuyu bozar. Büyük senyörün ense yapma durumu yakından bakıldığında hiç imrenilecek bir şey değildir! Bizzat zevkler bile angaryaya dönüşür; her türlü tat ve heyecanını yitirir, çünkü insan için zevk etkinlikten ayrılamaz. Hatta tembelliğin bedende de yansımaları olur ve beslenme ile ilişki fonksiyonlarında başköşeyi ayırdığı bitkinlik ve rehavet sağlığı yıpratır. Bu haldeyken aklın nitelikleri de bulanık, kısır ve yorucu bir etkinliktir. O canlı halk deyişinde söylendiği gibi, akıl kendini kemirir. İradeye gelince, tembel insanda nasıl can sıkıcı bir hızla dumura uğradığını hatırlatmaya herhalde gerek yoktur: Böyle bir kişiye her türlü çaba ıstırap verir; öyle ki çalışkan insanın ıstırap olasılığını bile aklına getirmediği yerde o acı çekmenin bir yolunu bulur. Halbuki çalışkan kişi ne kadar farklıdır! Çalışma, çaba harcamanın sürekli, kalıcı biçimi olduğundan, mükemmel bir irade eğitimine dönüşür. Bu, diğer tüm çalışma biçimlerinden daha çok, entelektüel çalışma için geçerlidir: Çünkü kol işlerinin büyük çoğunluğu hemen hemen eksiksiz bir zihinsel başıboşlukla bir arada var olabilir. Zihinsel çalışma ise tam aksine hem dikkat tarafından bir anlamda kıskıvrak bağlanmış bedenin itaatini hem de düşüncelerin ve duyguların katı disiplinini gerektirir. Eğer bu diktatörlüğü yorgunluk nedeniyle kendini tamamen bırakmak izlemezse, güçlerin aşırı kullanılmamasına özen gösterilirse, çalışmaya giderek azalan bir şekilde de olsa yeterince yüklenilen uzun saatler boyunca güçten gereğince tasarruf edilebilmişse, zihin uyanıklığı, kendini kontrol etme hali bir alışkanlık haline gelir – ve mutluluğun sırrı insanın kendi düşünce ve duygularını hangi doğrultuya yönelteceğini bilmesinde gizli olduğundan, çalışmanın dolaylı yoluyla mutluluğun felsefe taşı bulunmuş olur.

Zaten dile hâkim olan sıradan insanların konuşmasının, çalışma sözcüğünü tüm zahmet, yorgunluk, ıstırap fikirleriyle birleştirmiş olması çok can sıkıcıdır; halbuki psikolojide her çabanın, harcanan gücün normal ve düzenli beslenme-

nin temin ettiklerini aşmaması koşuluyla, zevk ürettiğinin bol miktarda kanıtı mevcuttur.[71] Montaigne erdemle ilgili şu saptamayı yapar: "Bilgeliğin en dolaysız işareti, sürekli bir tatmin halidir... kişi hep... dingin bir haldedir... erdem; sarp, engebeli, erişilmez bir dağın doruğuna dikilmiş bir şey değildir: Tam tersine, yaklaşmayı bilenler onu verimli ve çiçekli bir ovada ellerinde tutar... Yolu bilenler, gölgelik, çimenli ve çiçekli patikalardan geçerek oraya ulaşabilir... Bu üstün, güzel, muzaffer, aşk dolu ve nefis, aynı zamanda cesur erdemi; huysuzluğun, hoşnutsuzluğun, kaygının ve sıkıntının amansız ve uzlaşmaz düşmanı olan erdemi yerinde hiç ziyaret etmemiş olanlar ise ... aptalca bir imge oluşturup, onu üzücü, kavgacı, kindar, tehditkâr ve değersiz bir şey olarak takdim eder ve onu ücra bir köşedeki çalılıklarla kaplanmış bir kayanın üzerine koyup insanları korkutan bir hayalet kılığına sokarlar."[72] Montaigne'in erdem hakkında söyledikleri pekâlâ entelektüel çalışmaya da uyarlanabilir. Gençlere "güzel, muzaffer, huysuzluğun ve sıkıntının amansız ve uzlaşmaz düşmanı olan" entelektüel çalışmanın bu gerçek doğasından ne denli söz edilse azdır.

Çünkü çalışmanın verdiği mutluluk, olumsuzlayıcı bir mutluluk değildir. Sadece yaşamın tadını yitirmesini, gerçekliği olmayan bir düşe dönüşmesini engellemekle kalmaz; sadece zihnin sıkıntılar ve önemsiz kaygılar tarafından istila edilmesini engellemekle kalmaz; ayrıca o kendi başına, birikmesinin sonuçlarıyla birlikte, canlı bir mutluluk kaynağıdır.

Kendi değeriyle bizi sıradanlığın, bayağılığın çok üstüne yükseltir. Bizi tüm zamanların en büyük ve en soylu beyinleri topluluğunun içine, onlarla tam bir eşitlik ve hoş bir yakınlık halinde dâhil eder. Böylelikle ilgi kaynaklarımızı sürekli yeniler. Tembel kişi zaman geçirebilmek için genellikle çok aşa-

---

71 Bu düşünce ve sunulan güçlü kanıtlar için bkz. *Revue philosophique*, Mayıs 1890, "Plaisir et Douleur" ("Zevk ve Istırap") başlıklı makalemiz.

72 Montaigne, *Denemeler*, I, xxv.

ğı düzeydeki bir cemiyet hayatına ihtiyaç duyarken, çalışkan kişi kendine yeter. Kendine yetememe, tembeli başkalarına bağımlı kılarken, onu çalışkanın hiç bilmediği bin bir türlü köleliğe mecbur eder; öyle ki, "çalışmak özgürlüktür"* cümlesi asla bir metafor değildir. Epiktetos şeyleri, bize bağımlı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırır. Hayal kırıklıklarımızın, ıstıraplarımızın çoğunun bize bağımlı olmayan şeylerin peşinden koşmaktan kaynaklandığına dikkat çeker. Demek ki aylak kişinin mutluluğu sadece başkalarına bağımlıyken, emek vermeye alışmış insan en büyük keyifleri kendi içinde bulur.

Üstelik, tembeller için sadece yaştaki ve kısır bir yaşamdaki ilerlemeleri kaydeden günlerin peş peşe akışı, çalışkan öğrencinin bilgi hazinesini yavaş ama emin adımlarla geliştirir ve nasıl ki her akşam bazı bitkilerin boy attığı fark edilirse, genç adam da gayret ederek geçen her haftanın sonunda yeteneklerinin giderek güçlendiğinin bilincine varabilir. Ağır ilerleyen ama sürekli yinelenen bu gelişme, onu çok yüksek bir entelektüel güç düzeyine taşıyacaktır. Ve hiçbir şey ahlaki yüceliğin ardından, eğitilmiş bir aklın parıltısına erişemeyeceği için, tembeller yaşları ilerledikçe aptallaşırken çalışkanlar yıllar geçtikçe çevreleri üzerindeki otoritelerinin arttığına tanık olurlar.

Peki sonra ne olur? Duyusal zevkleri yavaş yavaş uzaklaştıran, tamamen bencilce tatminleri en sert biçimde yalanlamaya başlayan yaşlılık, geniş bir beşeri kültürle zenginleşmiş olanlar açısından yaşamın keyiflerini çoğaltır. Gerçek mutluluk kaynaklarından hiçbiri geçen yıllarla beraber solmaz. Bilime, güzel sanatlara, doğaya, insanlığa duyulan ilgi azalmaz. Tam tersine. Quinet'nin şu sözleri ne kadar doğrudur: "Yaşlılık gelip çattığında katiyen sizin ileri sürdüğünüz

* Nazilerin Auschwitz toplama kampının kapısına yazdıkları "Arbeit macht frei" (Çalışmak özgür kılar) cümlesi, yazarın bu ifadesine anakronik de olsa trajik bir tını katıyor ne yazık ki. (ç.n.)

kadar acı bir şey çıkmadı karşıma. Sefaletin ve sıkıntıların doruk noktası olarak ilan ettiğiniz yıllar, benim için gençliğimden daha tatlı geçti... sislere boğulmuş, dar, ıssız, buzlu bir doruk hayal ediyordum; tam tersine çevremde daha önce asla keşfetmediğim geniş bir ufuk açıldığını fark ettim. Kendi içimi ve her şeyi daha net görmeye başlamıştım..." Arkasından ekler: "Duyguların yaşla beraber köreldiğini ifade ediyorsunuz. Ben ise bir asır daha yaşasam bile bugün beni isyan ettiren şeylere asla alışamayacağımı gayet iyi hissediyorum."[73]

Şu halde, entelektüel çalışanın hayatı kusursuz bir mutlu yaşamdır. İnsanı hiçbir gerçek zevkten mahrum etmez. Tek başına, varoluşumuzun gerçekliği duygusunu dolu dolu yaşamamızı sağlar. Tembellerin kaçınılmaz ve ıstıraplı duygusu olan, hayatın elle tutulur bir yanı bulunmayan bir düş olduğu izlenimini kovar. İşi gücü olmayan kişiyi dış koşullar tarafından sallanıp duran bir çıngırağa döndüren o berbat düşünce kulluğundan kurtarır; zihnin vasat uğraşlara veya düşük seviyeli düşüncelere takılıp kalmasına izin vermez. Emek dolu bir yaşam bu dolaylı faydaların yanına başkalarını da ekler: Her türlü kalıcı mutluluğun kaynağı olan iradeyi çelikleştirir, bizi insanlığın seçkin kesiminin yaşadığı aydınlık kentin sakinleri haline getirir ve son olarak, bize itibar ve saygı ile kuşatılmış mutlu bir yaşlılık hazırlar. Zihnin ve ruhun yüksek tatminleri dışında, dolambaçlı yoldan gururumuza da kazanılan otorite ve üstünlük duygusuyla özetlenebilecek en tatlı tatminleri sunar. Vasat kişilerin lüks yaşamlarının teşhirinde, servetlerinde, unvanlarında, siyasi güçte aradıkları, çoğunlukla da bulamadıkları ya da son derece kusurlu ve karışık bir halde buldukları bu tatminleri, emek harcayan insanlar şeylerin temelinde yer alan adil yasaların onları gark ettiği üstün keyiflerin zengin hasadı içinde, bir jest gibi fazladan verilen bir ödül olarak, hiç aramadan bulurlar.

---

73 *L'Esprit nouveau*, Kitap VII, böl. II.

II

Buraya kadar sıralanan derin düşünmelerin, "yıkmaya yönelik" olduğu kadar iyiye dair arzuyu güçlendirmeye yönelik olanların birer taslaktan ibaret oldukları aşikârdır. Epeyce eksik olan bu taslakları herkes kendi kişisel deneyimleri, düşünce çabaları ve okumalarıyla zenginleştirmelidir.[74] Bu tür derin düşünmelerde asıl önemli nokta, tembellikten duyulan tiksintiyi güçlendirmeye veya iyi niyete yeni bir atılım kazandırmaya uygun hiçbir fikri, hiçbir duyguyu hafife almamaktır. Daha önce de söylediğimiz gibi, her değerlendirmenin ruhta yavaş yavaş "damıtılması", derinlere nüfuz etmesi, güçlü antipati veya sempatiler üretmesi gerekir.

Şu ana kadar özellikle kendi içsel kaynaklarımızı inceledik. Geriye, dış dünyaya, en genel anlamda çevreye bir göz atmak ve irade eğitimini tamamlamak isteyen genç adamın orada bulabileceği yardımları incelemek kaldı.

74 Yazar İrade Eğitimi'ni yazabileceği en yararlı kitap, tek bir sözcükle başyapıtı olarak değerlendirmektedir. Bu yüzden eksikleri tamamlamak, yeniden elden geçirmek üzere onu daha uzun yıllar tezgâhta tutmayı planlamaktadır. Bu nedenle kendisine, çok değer verdiği bu konuda yapılacak her türlü geri bildirimi şükranla karşılayacaktır.

V. Kitap

Çevremizdeki Kaynaklar

I. Bölüm
Kamuoyu, Öğretmenler, vb.

I

Şu ana dek irade eğitimi sorununu, sadece kişisel kaynaklara sahipmişiz, sanki tecrit durumundaymışız, toplumdan herhangi bir destek bekleyemezmişiz gibi ele aldık.

Ama bu şekilde sadece kendi enerjimizle baş başa bırakılırsak, çok geçmeden silahlarımızı indirip, benliğimize hâkim olmanın uzunluğu karşısında cesaretimiz kırılarak oturup kalacağımız açıktır: Çünkü irademizi mükemmelleştirmeye yönelik atılımın bizim içsel manevi tabiatımızdan kaynaklanması zorunlu olsa da, bu atılımın çok güçlü toplumsal duygularla da desteklenmesi gerekir.

Aslında hiçbir zaman tek başımıza ve kendi kaynaklarımıza indirgenmiş durumda değilizdir: Ailemiz, en yakın çevremiz, köyümüzün veya küçük kentimizin insanları hiç önyargısız alkışlarıyla, sevgi ve sempatilerinin iki katına çıkmasıyla, parlak başarılar söz konusu olduğunda daha geniş bir kitlenin alkışlarıyla çabalarımıza destek verirler.

Dünyada hiçbir büyük iş, uzun süreli çaba göstermeden başarılmaz ve kamuoyu takdirinin getirdiği o enerji çelikleş-

mesi olmazsa hiçbir çaba aylar ve yıllar boyu sürdürülemez. Kamuoyunun beylik görüşlerini açıkça reddedenler bile, çoğunluğa meydan okuma cesaretini coşkulu bir azınlığın sıcak sempatisinden alırlar. Ama oybirliğiyle karşınıza geçmiş kamuoyuna tek başına ve yıllarca direnmek, hiçbir örneğini bilmediğim insanüstü bir iştir.

Bain, enerji konusundan Mill'e söz ederken, bunun iki kaynağının, ya doğal olarak fazlasıyla sahip olunan bir güç, ya da aşırı uyarıcı etki yapan bir dürtü olduğunu söylemişti. Mill şu cevabı verdi: "*There: stimulation is what people never sufficiently allow for.*"[75] Gerçekten de kamuoyu güçlü bir dürtüdür ve hiçbir şey ya da hiç kimse tarafından ona karşı çıkılmadığında, gücü mucizevi boyutlara erişebilir. Sonuçları asla azımsanamaz. Atina'da fiziksel güç ve edebi dehaya oybirliğiyle duyulan hayranlık, toprakların küçüklüğüne karşın hiçbir ülkede o güne dek asla rastlanmamış bir sporcu, şair, filozof zenginliği yaratmıştı. Lakedaimonia'da kamuoyundan övgü alma arzusu, olağanüstü bir enerjiye sahip bir ırk ortaya çıkardı. Spartalı bir çocuk hakkında anlatılmış, oldukça inandırıcı gözüken şu öykü bilinir: Bir tilki çalarken yakalanan çocuk, hayvanı giysisinin altına gizler ve korkunç bir şekilde ısırılarak karnının yarılmasına tahammül edip sırrını ele vermez. Bunların sıradışı halklar olduğu söylenerek itiraz edilmesin, çünkü insanlık tarihinin son basamaklarında da en gaddarca işkencelere düşmanlarına söverek katlanan Kızılderilileri veya korkak görünmeme kaygısıyla darağacına kahramanca bir cesaretle yürüyen vicdansız suçluları görüyoruz. Ve bizim modern toplumlarımızda, bağımsızlığını ve güvenliğini sağlamak değil, lüks, gösteriş arzusu, başkalarını çatlatmak, aptalca bir kendini beğenmişliği sergilemek arzusu yüzünden tüccarlardan, bankacılardan, sanayicilerden oluşan koca bir

75 "Bu noktada: Dürtü, insanların asla yeteri kadarına izin vermedikleri bir şeydir" *John Stuart Mill, a Criticism*, A. Bain, Londra, Longmans, 1882, s. 149.

nüfus en usandırıcı uğraşlara katlanıyor. Hemen herkes şeyler hakkında, kamuoyunun onlara biçtiği değere göre hüküm veriyor. Ve kamuoyu sadece gemimizi yürüten yelkenleri şişirmekle kalmıyor, dümene de o geçiyor, rotamızı seçme hakkımızı da elimizden alıp bizi tamamen edilgin bir konuma indirgiyor.

Kamuoyunun üzerimizdeki gücü öyle büyüktür ki tanımadığımız insanlardan, hatta aşağılamakta haklı olduğumuz kişilerden bile gelse, küçümseme emarelerine katlanamayız. Ders sırasında bir yabancının varlığının gençlere ne inanılmaz başarılara imza attırdığını bütün jimnastik öğretmenleri bilir. Yüzme okulunda, paten sahasında izlendiğini bilmek, atılganlığı iki misline çıkarır. Zaten başkalarının üzerimizdeki bu büyük gücünü ölçmek istiyorsak, hiç gitmediğimiz bir kentte bile dilenci kılığında dolaşmanın, özellikle de kendi sokağımızdan gülünç bir kıyafetle geçmenin bize nasıl ıstırap çektireceğini düşünmek yeterli olacaktır. Tamamen demode bir elbiseyi giyen kadının duyduğu ıstırap, başkalarının görüşlerinin üzerimizde ne kadar tesirli olduğunu ortaya koyar: Yirmi yıl önce, henüz çok gençken ve ortaokuldayken,* dirseğinde küçücük ve hiç şüphesiz benden başka kimsenin fark etmediği bir yama olan gömleğimle dışarı çıktığımda içimi kaplayan yakıcı acıyı, hâlâ bugün gibi hatırlıyorum.

Toplumun en küçük eylemimiz üzerinde bile uyguladığı bu ürkütücü despotizmi bilinçli bir şekilde iyiliğimiz için düzenlemeyi düşünmüyoruz. Bu gücün, onu hiç kullanmadan yitip gitmesine izin veriyoruz.

Çocuk ortaokuldayken arkadaşlarının, öğretmenlerinin, ebeveyninin görüşlerinin baskısına en üst düzeyde maruz kalır çünkü bu farklı güçler arasında bir yakınsama mevcuttur. Bununla birlikte bu güçler sadece entelektüel çalışma bakımından tesir gösterirler ve bu noktada bile arkadaşların

---

* Jules Payot 1859 doğumludur; İrade Eğitimi'nin ilk baskısı yayınlandığında (1894), 35 yaşındaydı. (ç.n.)

hükümleri genellikle çok yanlıştır. Ortalama zekâya sahip "inek öğrenci"ye karşı bir aşağılama duygusu hissederler. Onlara cazip gelen, toprağın verimliliği sayesinde kendiliğinden boy atan kolay ve parlak başarılardır. İrade eğitimini entelektüel eğitime feda eden öğretim sistemlerimizin temel yanılgısı çocuklarda da görülür. Ama kabaca söylemek gerekirse ebeveynin, öğretmenlerin ve öğrencilerin üçlü kanaati, tek yönlü, geniş bir akıntı halinde birleşir. Böylece, tek başlarına bırakıldıklarında hiçbir şey yapmayacak gençler lisede harikalar yaratırlar.

Üstelik bu kanaat, her hafta somut işaretlerle, kompozisyonda alınan dereceler, sınıfta okunan notlar, öğretmenin bütün öğrenciler önünde dile getirdiği suçlama veya övgülerle, kendini net bir biçimde dile getirir. Hatta bencil duygulara, özenmeye, övgü alma arzusuna gereğinden fazla hitap edilip, kişisel vazife duygusuna yeterince seslenilmez. Artan entelektüel güç duygusunun verdiği büyük hazza, kendini geliştirmenin verdiği keyfe, çalışmanın hem çabucak kendi içinde, hem de sonuçlarıyla sağladığı çok sayıda tatmine yeterince dikkat çekilmez. Bir anlamda, öğrenciye yardımsız yüzmesi öğretileceğine simit takılır: Fakülteye gelir gelmez kendisini tamamen tek başına bulduğu için durum iyice talihsiz bir hal alır. Öğretmen fazla yukarıda, ebeveyn ise fazla uzaktadır. Öğrencinin üzerinde tesiri olabilecek tek şey gelecek fikridir; ama bu oldukça bulanık fikrin gücü de fazla çaba harcamadan okulu bitirmiş yaşça daha büyüklerin oluşturduğu örnekle yok olur. Sınavların yaklaşması anlık gayretlere yol açsa da, bunlar hep düzensiz yürütülür ve sağlıklı bir beslenme yerine abur cubur tıkınmaya benzer.

Arkadaşlarının görüşleri öğrenciye dışarıdan destek sağlayabilirdi. Ne yazık ki, daha önce de gördüğümüz üzere, bu kanaat sıradan olanı yüceltir veya çalışma dışında her şeyi yüceltmeye eğilimlidir. Eğer genç bir adamın başarılı olmak için başka gençlerin övgüsü gibi bir teşvike ihtiyacı

varsa, bunu sadece küçük bir gruptan, kalabalığın içinden özenle seçilmiş seçkin bir topluluktan bekleyebilir. Yaşamını, Béranger'nin* şarkılarının veya Alfred de Musset'nin şiirlerinin eylemli bir yorumundan farklı şekilde kurmak isteyen bir öğrenci, eğer dilerse tasarılarına uygun bir çevreyi kolayca bulabilir veya yaratabilir. Liseden yüksek emellerle mezun olan gençlerin sayısı çoktur. Ama Mill'in işaret ettiği gibi: "Soylu duygulara eğilim pek çok mizaçta hassas bir bitkidir, düşmanca etkiler sonucunda kolayca solabilir... gençlerin çoğunluğunda, eğer uğraşları ve içine fırlatıldıkları toplum soylu yeteneklerin kullanılması açısından elverişli değilse, bu bitki kolayca ölür... insanlar soylu emelleriyle birlikte entelektüel zevklerini de yitirirler, çünkü bunları geliştirmeye zaman bulamaz veya buna artık ilgi duymazlar ve kendilerini düşük seviyeli hazlara bırakırlar; bunun nedeni onları tercih etmeleri değil sadece onlara kolayca erişmeleridir ve çok geçmeden onlardan başkasını arayabilmek artık ellerinden gelmez."[76]

Öğrenci kitlesinin ahlaki düşüklüğünden kaynaklanan zorlukların en iyi çözümü, biraz daha yüksek hedefleri olanlar için, çabalarını paylaşmaya kararlı üç veya dört arkadaşlık küçük gruplar oluşturmak olabilir.

İşte fakülte öğretim üyeleri, hem vazifelerinin büyüklüğünün, hem de öğrenciler üzerindeki otoritelerinin bilincine varırlarsa, tam da bu noktada muazzam bir rol oynayabilirler. Ne yazık ki yüksek öğretimin rolü hakkındaki hâkim yanılgılar, öğretim üyelerinin çoğunun görevlerinin farkına varmasını engeller. Fakülte öğretim üyesinin rolünün lise öğretmeninkinden temelden farklı olduğu hep yinelenir.[77]

---

* Pierre-Jean de Béranger (1780-1857), döneminin çok ünlü ve etkili şarkı sözü yazarı. "Fransız popüler müziğinin ilk süperstarı" diye nitelendirilmiştir. (ç.n.)

76 *Utilitarisme*, böl. II, çev. Lemonnier.

77 Bay Fouillée bile, klasik ortaöğretim hakkında kaleme aldığı hayranlık verici kitabında, bu yüzeysel görüşleri kabul etmiştir.

Lise öğretmeninin öncelikle bir eğitimci, fakülte öğretim üyesinin ise bir bilgin olduğu söylenir. Çocuğun ruhuna tesir etmek, elinden gelirse onu şekillendirmek lise öğretmeninin işidir; öğretim üyesi ise gerçekten başka kaygısı olmayan araştırmacının dingin umursamazlığıyla hareket eder.

Ama işin aslı, bunlar doğaya aykırı, korkunç savlardır. Birincisi, kabul edilemez önermeleri verili sayarlar. Önce fakülte öğretim üyesinin bir bilgin olduğunu, onun tek görevinin bilime ilişkin olduğunu varsayarlar. Bu iddia, öğretim üyesi sadece bilimiyle, keşifleriyle geçinseydi, laboratuvarında veya çalışma odasında tek başına çalışsaydı kabul edilebilirdi.

Ama hiç de böyle değildir. Fakülte öğretim üyeleri her ay vezneye uğrarlar. Çok hızlı bir şekilde ve senede sadece on iki kez gerçekleştirilen bu küçük eylem, bilgin konumunu *her şeyden önce* öğretim üyesi konumuna dönüştürmeye yeter; öğretim üyesinin sadece bilime karşı değil, öğrencilerine karşı da görevleri vardır.

Bu görevlerin neler olduğunun iyice farkına varabilmek için, öğrencinin fakülteye ilk geldiğindeki ruh halini incelemek zorunludur. O zamanki halimizi tarafsız bir bakışla gözden geçirmek; eski mezunların mektuplarındaki yakınmalar; arkadaşlarının ustaca gizleyerek yönelttikleri sorulara bugünün öğrencilerinin verdikleri cevaplar; son olarak da öğrencilerin ya doğrudan ve dostça kışkırtılarak, ya da ağızlarından kaçırdıkları bir itirafla veya uyanık bir gözlemcinin dikkatinden kaçmayacak birkaç karakteristik sözcükle ele verdikleri sırlar böyle bir inceleme için gereken malzemeyi temin eder.

Bu ruh hali ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Öğrenci ilk haftalarda yeni serbest bırakılmış mahkûmunkine benzeyen bir sarhoşluk içindedir. Bir anlamda olumsuz bir hal söz konusudur; her türlü kısıtlamadan kurtulmuş olma duygusu yaşanır. Öğrencilerin tamamına yakını, gece geç saatlere ka-

dar birahanelerde ve başka yerlerde vakit geçirerek, şamata yaparak bu özgürlüğü kendisine ifade etme ihtiyacı duyar. Gecenin saat ikisinde yatmaya gittiğini anlatarak övünmek, ertesi gün büyük bir gurur kaynağı olur! Vasatların, iradesizlerin büyük bölümü fakültede geçirecekleri bütün zaman boyunca bu aptalca, yorucu, kısır yaşamı devam ettirecektir. Ama seçkin mizaçlılar çok geçmeden kendilerini toparlarlar. Para yokluğu da yoksul öğrencileri bir süre sonra yaşam tarzını değiştirmek, tembellik arkadaşlarıyla bağlarını koparmak zorunda bırakır; zayıf iradeli pek çok iyi zihinde, daha üstün bir yaşam özlemi bu verimli kısıtlılık şartlarında doğar. Sadece bu iki öğrenci kategorisi hocalarının ilgisine layıktır ve Tanrı'ya şükür, sayıları insanı teselli edecek düzeydedir.

Özgürlüğe alışıp ilk zamanların çılgın sarhoşluğunu biraz dağıttıktan ve gençler yeniden kendilerine döndükten sonra hemen hepsi amansız bir yalnızlık hisseder. Pek çoğu neyin eksikliğini çektiğini net bir biçimde görür. O çağda manevi açıdan birliktelik ihtiyacı öyle canlıdır ki içgüdüsel olarak özlemlerini paylaşabilecekleri arkadaşlar ararlar. Daha önce de söylediğimiz gibi, yürekli gençlerin hepsi, aslında içlerinde olmak istemedikleri birisi olmaya onları zorlayan çevrenin kanaat baskısına kararlı bir biçimde isyan edebilselerdi, bu tarz gruplar kolayca oluşturulabilirdi. Ama kim bilir kaçı kâh çekingenlikten kâh manevi cesaret eksikliğinden dolayı, yalan olduğunu hissettiği beylik sözleri yineler, aslında hiç benimsemediği vasat bir yaşam anlayışına sahipmiş gibi davranır, önce tiksindiği ama maalesef zamanla alıştığı bir kabalık görüntüsüne bürünür.

Ama arkadaşlardan biri belirleyici ölçüde ağır basacak bir manevi değere sahip değilse –ki o yaşta bu hiç mümkün değildir– eşitlerle kurulan bu gruplar hiç yeterli olmaz. Daha yüksek bir destek, daha yukarıdan gelen bir kişisel tasvip ihtiyacı ortaya çıkar. Katolik Kilisesi'nin vicdan yöneticileri yoluyla karşıladığı işte bu son derece insani ihtiyaçtır.

Ama yüksek öğretimde buna benzer hiçbir şey yoktur; öğrenci tamamen kendi başına bırakılmıştır. Ama öğrencilerin saygı duydukları hocalara karşı nasıl bir hayranlık beslediklerı, yetenekleriyle bunu az da olsa hak eden hocalara duydukları inancın ne kadar güçlü olduğu görüldüğünde, bu duygunun hiç değerlendirilmemesi insanı derinden üzer. Öğretim üyesi öğrencilerini doğru dürüst tanımaz bile; geçmişleri, aileleri, arzuları, özlemleri, gelecek düşleri hakkında hiçbir şey bilmez. Teşvik edici bir sözün, iyi bir öğüdün, hatta dostça bir eleştirinin o kutsal yirmi yaş döneminde ne kadar önem taşıyabileceği bir akla gelseydi!.. Üniversite, üstün ahlak kültürüyle, derin bilimiyle insan kalbi hakkındaki hayranlık verici bilgisinin Katolik Kilisesi'ne kazandırdıklarını bu olağanüstü kurumdan ödünç alabilseydi, gençliğin ruhunu hem de hiçbir itiraz ve olası rakiple karşılaşmadan, üniversite yönetirdi. Fichte ve Alman profesörlerin, hem de psikoloji hakkında bir şey bilmemelerine rağmen, sadece görüşleri arasındaki mükemmel uyum ve öğrencileri üzerinde kurdukları bire bir etki sayesinde Almanya'nın büyüklüğü adına neler yapabildikleri düşünüldüğünde, bizim gençlerimizle bunun on katı gücünde bir akım yaratmak mümkün olduğu halde hiçbir şey yapılmadığını görmek insanı üzüyor! Fransa'da neler olup bittiğine ve önüne koyduğu amacın bilincinde olan enerjik bir adamın neler başarabildiğine bir bakalım. Önce öğrencileri gruplar halinde bir araya getirmeyi bildi.

Sonra birkaç grup oluşunca, Fransa gençliğinin önüne koyması gereken uluslararası görevi çok net ifadelerle anlattı ve gençlerin sevdiği bir adamın ağzından çıkan bu net ifadeler, o âna dek kaos içinde bulunan ve çelişerek birbirlerini yok eden bütün güçleri, bir mıknatıs etkisi yaparak aynı doğrultuya soktu. O zaman Bay Lavisse'in belirli bir noktada öğrencilerinin hepsi için yaptığını, öğretim üyeleri sadece seçkin öğrencileri için mahrem bir şekilde yapsalardı, elde

edilen sonuçlar tüm beklentileri aşardı. O zaman eğitmen kadrosu bu ülkede daha önce sözünü ettiğimiz o aristokrasiyi, her türlü yüksek görev için hazırlanmış karakterlerden oluşan aristokrasiyi yaratabilirdi.

II

Yüksek öğretim hakkında sahip olunan alışılmış anlayışın getirdiği ikinci kabul edilemez sav, ansiklopedik bilgi ile bilimi özdeşleştirmektir. Öğrenciler özümsemeleri gereken hazmedilemez muazzam malzeme yığınından yakındıkları gibi, iyi bir çalışma metodu deneyimindeki eksiklikten de yakınırlar. Bu iki yakınma birbiriyle bağlantılıdır. Öğrencinin iyi bir çalışma metodu olmaması, öğretimin düzenlenmesindeki saçmalıktan kaynaklanır. Öğrencinin bir kez fakülteden mezun olduktan sonra bir daha hiç çalışmayacağı, sanki bir aksiyom gibi kabul edilmiş görünmektedir. Bunun sonucunda da, öğrenci hazır el altındayken öğretilebilecek tüm kavramlar sanki "bir huniye" boşaltır gibi üzerine boca edilmeye çalışılır. Belleğinden insanüstü bir çaba beklenir. Bu metodun sonuçları öyle cesaret vericidir ki (!) gençlerin büyük bir çoğunluğu ders çalışmaktan sonsuza dek soğutulur. Ayrıca bu güzel yöntem, öğrenilen her şeyin bellekte kaldığını da varsayar ki bu doğru değildir. Sadece sık sık tekrarlananlar akılda kalmıyormuş ve bu sık tekrarlama ile insanın içini kaldıracak kocaman bir ansiklopedi bile ezberlenebilirmiş gibi davranılır!

Zaten yüksek öğretimin, kötü tasarlanmış sınav zorunlulukları gibi tüm tersliklerini teker teker tartışmanın faydası yoktur. Tüm sistemi ayakta tutan kilit taşını ortaya çıkarmak yeterlidir. Bu kilit taşı, bilimin doğasına ilişkin, bilimsel bir zihnin niteliğine ilişkin, "araştırmacının" temel vasıflarına ilişkin, bilimin öğrencilere aktarılması tarzına ilişkin hatalı fikirdir. Almanya tüm bu noktalar hakkındaki yanlış anlayışlarını aktararak bize büyük kötülük yapmıştır: Hayır, ansik-

lopedik bilgi bilim değildir! Neredeyse onun inkârıdır. Bilim sözcüğü aklımıza hemen birikmiş bilgi fikrini getirir; halbuki atak, güçlü, inisiyatif dolu, ama doğrulama konusunda aşırı temkinli bir zihin fikrini çağrıştırması gerekirdi. Birinci sınıf bilginlerin çoğu, büyük mucitler, öğrencilerden çok daha cahildir. Hatta zihinleri çok özgür olmasa, gerçek bilgin bile olamazlar; her buluşun, icadın temel koşulu da belirlenmiş bir doğrultuda gösterilen yorulmak nedir bilmez zihin faaliyetidir. Newton'ın kendisine üretken metodunun sırrını soran kişiye verdiği meşhur yanıtı daha önce alıntılamıştık (I, ii). Darwin'in kendi düşünme çabalarıyla ilgisi olmayan alanlardaki her türlü okumadan kendini men ettiğini ve yaklaşık otuz yıl boyunca, meraklı zihnini sisteminin oluşturduğu organizmaya girebilecek canlı hücrelere benzetebileceğimiz bütün olgulara yoğunlaştırdığını göstermiştik. Sonsuz sabırlı ve nüfuz edici derin düşünme, hep uyanık kalan eleştirel bir zihin; işte büyük bir bilgini ortaya çıkaran bunlardır. Ve bu sabrı, hep aynı amaca yönelmiş bu dikkati sürdürebilmek için gerçeğe duyulan tutku, kalıcı bir coşku gerekir.

Ansiklopedik bilgiye yönelmek ise tam tersine zihni ağırlaştırır. Küçük olgular yığını belleği doldurur, tıkar. Üstün bir zihin, olabildiği kadar çok şeyi notlarında bırakır; canlı sözlük olma şerefi onu hiç ilgilendirmez, o araştırmalarının ana fikirlerini öne çıkarmakla uğraşır; onları sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirir ve uzun sınamalardan başarıyla çıkarlarsa onları benimser, yavaş yavaş güçlenmelerine izin verir; onları *sever* ve işte bu şekilde can katılan fikirler, düşüncede ölü, edilgin fikirler olmaktan çıkıp etkin, sağlam güçler haline gelirler. Önce olguların incelenmesi sonucu bulunmuş fikir o andan itibaren olguları kendisi *tasnif etmeye* başlar. Nasıl ki mıknatıs demir tozlarını çeker ve onları düzenli şekiller haline sokarsa, fikir de kargaşaya düzen verir, yığıntıdan bir sanat eseri çıkarır, yığılmış malzemelerden bir bina inşa eder. İlk bakışta önemsizmiş gibi görünen olgular gün

ışığına çıkar, boşuna kalabalık yapan malzemeler ise bir kenara süpürülüp atılır. Olguların güçlü bir şekilde tasnifinde etkin failler olabilecek birkaç fikri gereğince doğrulayabilme talihine erişmiş kişi, büyük bir insandır.

Demek ki bilim insanının değeri, biriktirdiği olgu yığınıyla orantılı değildir. Bu değerin kaynağı, katı bir eleştirel bakışla sürekli denetim altında tutulan araştırma ve deyim yerindeyse maceraya yönelik zihin enerjisidir. Olguların *sayısı* hiçbir şey, *nitelikleri* ise her şeydir: Bu, yüksek öğretimde sık sık unutulan bir hususdur. Yüksek öğretimde, hüküm verme gücü, hem atak hem de temkinli bir zihin asla geliştirilmez: Gençler çok eşitsiz değerlerdeki kavramlarla aşırı yüklenir, sadece bellekleri geliştirilir, öyle ki işin özü unutulur. Doygunluk noktasına varıncaya dek yinelemekten çekinmeyelim, işin özü metodik kuşkuyu da elden bırakmayan inisiyatif ruhudur.

İçinde bulunulan durumda sınavın hem öğrenci hem de hoca için bir kolaylık olduğunu unutmayalım. Öğrenci açısından, bilgileri itinalı bir şekilde "tıka basa doldurmak" yaratılacak yanılsama için yeterli olur. Sınavı yapan kişi açısından ise, öğrencinin şunu, şunu, sonra şunu bilip bilmediğini bu şekilde tespit etmek, onun zihnine değer biçmekten çok daha kolaydır. Sınav piyangoya dönüşür. Bu iddiaları doğrulamak adına, tıp eğitiminin aşırı yüklü birinci yıl programına, doğa bilimleri lisans programına, tarih lisans programına, tabii bu arada yüksek öğretmenlik sınavlarının çoğu branşının programlarına bakılırsa, yüksek öğretimi bir bellek geliştirme alanına dönüştürme yönündeki kaçınılmaz eğilim kendini apaçık gösterecektir.[78]

---

78 Sağduyulu bir insanın, Polytchnique ve Saint-Cyr adaylarına yöneltilen soruların listesini öfkelenmeden okuyamayacağına bahse girerim. Sınavı geçmeden kayıt yapılamayacak bu okullara girmek isteyen tüm değerli zihinleri sanki bu işten caydırmak isteyen bir tavır söz konusudur. Harp Okulu [Saint-Cyr] bile, düşünmeyi öne çıkaran çalışma tarzının yerine aşırı bellek çabasını koymaktadır. Karş. *Nouvelle Revue: La Mission sociale de l'officier*, 1 ve 15 Temmuz 1893.

Öğretim üyelerinin şunu bilmesinde yarar var: Verdikleri eğitimin en değerli yanı verdikleri dersler değildir. Zorunlu olarak kendi içlerinde parçalı, diğer derslerle bağlantısız oldukları için fazla bir işe yaramazlar ve liseden mezun olduktan sonra (hatta daha da öncesinden başlayarak) dünyanın en güzel dersleri bile öğrencinin birkaç saatlik samimi kişisel çabasına denk değildir. Yüksek öğretimin asıl büyük değeri pratik çalışmalardan, öğrenci ile hoca arasındaki temastan kaynaklanır. Hoca, ilk olarak varlığıyla çalışmanın mümkün olduğunu kanıtlar. Çalışarak neler yapılabileceğinin canlı, somut, elle tutulur ve saygı duyulan kanıtıdır. Diğer yandan konuşmaları, yüreklendirmeleri, itirafları, metot hakkında verdiği yarım sırlar; bütün bunlardan daha önemlisi laboratuvarda sunduğu örnek; bundan da daha önemlisi, öğrencinin inisiyatifini teşvik etmesi; bundan kaynaklanan kişisel çalışmalar, arkadaşlarının karşısında yapılan sunumlar, okunmuş kitapların net ve basit özetleri, bütün bunların hocanın iyi niyetli denetimi altında gerçekleştirilmesi; verimli bir öğretimi oluşturan unsurlar bunlardır. Bir öğretmen ne kadar parlaksa, kendi konuşmasını duymaktan ne denli hoşlanıyorsa, ne kadar çok müdahale ediyorsa, ben gençleri ona daha az emanet etmek isterim: Aslında, Montaigne'in dediği gibi,[79] onlara öncelik tanıyıp "önünden koşturması" gerekir. Sadece bir hocayı dinleyerek çalışma sanatı öğrenilemeyeceği gibi, bilimsel düşünce alanında kaydedilecek ilerlemeler de bir jimnastikçinin şirkte gösteri izleyerek kaydedeceği ilerlemenin ötesine geçemez.

Görüldüğü gibi, öğrencinin iki temel ihtiyacı, yani bir manevi yönetim ihtiyacı ve metodik çalışma yönetimi ihtiyacının ortak bir çaresi vardır: öğretmen ile öğrenci arasında yakın temas. Bizzat öğretmen de bu şekilde ödülüne kavuşur, çünkü öğrencilerinde bilimsel coşkuyu uyandırırken kendisininkini de yeniden sağlamlaştırmış olur, diğer yan-

79 *Denemeler*, I, xxv.

dan, dünyadaki tüm büyük düşünce akımlarının bilgilerin aktarımı yoluyla değil, ateşli bir gerçek aşkını veya büyük bir davayı aktararak, güzel çalışma metotlarını aktararak gerçekleştiğine ikna olması da kolaylaşır. Kısacası etki ancak insandan insana, ruhtan ruha doğrudan temas yoluyla sağlanır. Sokrates çalışma metodunu ve gerçeğe duyduğu coşkuyu Platon'a bu şekilde aktarmıştır. Almanya'da tüm bilimsel dehaların küçücük üniversite merkezlerinden çıkmalarının izahı da budur[80] zira oralarda öğretmen ile öğrenci arasında söz ettiğimiz bu ruhtan ruha temas mevcuttu.

II. Bölüm
"Büyük Ölüler"in Etkisi

Öğrenci ile hoca arasındaki bu canlı temas içinde, entelektüel yaşam ve irade enerjisi çok güçlü bir şekilde gelişirse, öğrenci yalnız kaldığında da bu kişisel etkinin zayıflamış bir ikamesini bulabilir. Nitekim, yaşayanlardan daha canlı olan ve yaşamı onlardan daha iyi aktarabilen ölüler vardır. Hareketli ve konuşan modellerle bir aradalık mümkün olmadığında, manevi coşkuyu ayakta tutmak için saf, sade, kahramanca yaşamları izlemekten daha iyi bir çözüm bulunmaz. Bu "*büyük tanıklar ordusu*" doğru bir savaş vermemize yardım ederler. Sükûnet ve yalnızlık içinde, "en iyi asırların yüce ruhlarıyla" ilişki kurmak iradeyi harika bir şekilde güçlendirir. Michelet şöyle der: "Bu eksiksiz mutsuzluk içinde, yani şimdiki zamanın yoksunlukları, gelecek korkuları içinde, düşman iki adım ötemizdeyken (1814) ve kendi düşmanlarım benimle her gün alay ederken bir gün, bir perşembe sabahı kendi içime kapandığımı hatırlıyorum: Ateş yakamazken (her yer karla kaplıydı), akşam ekmek gelip gelmeyeceğini bilmeden, benim için her şey sona ermek üzereymiş gibiyken –içimde katıksız bir Stoacı duygusu

80 Karş. Haeckel, *Les preuves du transformisme*, s. 35.

uyandı– soğuktan büzüşmüş elimle meşe masama yumruğu indirdim ve erkeksi bir gençlik ve gelecek sevinci duydum... Bana bu erkeksi coşkuyu veren neydi? Her gün birlikte yaşadıklarım: en sevdiğim yazarlar. Bu büyük topluluk beni her geçen gün biraz daha kendine çekiyordu."[81] Stuart Mill de, babasının ona ağır zorlukları göğüsleyip üstesinden gelmeyi başaran enerjik insan örneklerinin anlatıldığı kitaplar vermekten hoşlandığını söyler:[82] Seyahat kitapları, Robinson Crusoe, vb. ve daha ileriki sayfalarda Platon'un Sokrates hakkında yaptığı betimlemelerin veya Turgot'nun anlatımıyla Condorcet'nin yaşam öyküsünün üzerinde yarattığı canlandırıcı etkiden söz eder.[83] Gerçekten de bu tür okumalar derin ve kalıcı izler bırakabilir. Düşünce kahramanlarının hayranlık verici tesiri! Aradan geçmiş iki bin yılın ardından Sokrates'in tüm otoritesini ve genç ruhlarda en saf coşku ateşini yakabilme gücünü koruduğunu görüyoruz.

Bizde de, Katolik Kilisesi'nde olduğu gibi, gençlerin okuyabilecekleri laik azizlerin yaşam öykülerinin bulunmaması talihsizliktir. Spinoza gibi bir filozofun yaşamı, bu yaşamın çarpıcı öyküsünü okuyanlarda olağanüstü bir hayranlık duygusuna yol açmaz mı? Her yere dağılmış durumdaki örnek biyografilerin tek bir derleme içinde bir araya getirilmemiş olması yazıktır. Böyle bir kitap, beyin emekçilerinin enerjilerini pekiştirecekleri bir Plutarkhos olurdu.* Auguste Comte'un, yılın her gününün insanlığa yararı dokunmuş biri üstünde düşünmeye ayrılacağı takvim fikri mükemmeldi. Zaten iyi anlaşıldığında, klasik eğitimin amacı da öğrencilerin ruhunda yüce, soylu ve zengin olan her şeye karşı dingin ve kalıcı bir coşku ateşini tutuşturmak değil midir? Böyle yüksek bir ideali

81 *Ma Jeunesse*, s. 99.

82 *Mémoires*, s. 8.

83 *A.g.e.*, s. 108.

* Ünlü antik Yunan ve Romalıların yaşam öykülerini çifter çifter, paralel olarak ele aldığı *Paralel Hayatlar* adlı eseri kastediliyor. (ç.n.)

içselleştirmiş bir seçkinler topluluğu artık bundan sonra yakışıksız davranışlara yönelemeyecek veya yeniden vasat düzeye gerileyemeyecek hale gelirse amacına ulaşmış olmaz mı? Uygar dünyanın gözlerini dikeceği kutsal müfrezeyi oluşturacak bu seçkinler topluluğu üstünlüğünü, Antikçağ'ın en katıksız dehalarını uzun uzadıya incelemesine borçlu olacaktır.

Ama böyle bir içli dışlılık içinde yürekli duygularımızı yeniden pekiştirmek mümkün olsa da, bu ölüler ne yazık ki ihtiyacımız olan kesin öğütleri bize veremezler ve bir kez daha yineleyelim: Deneyimli ve hassas bir hocanın bilinç yöneticiliğinin yerini başka hiçbir şey tutamaz.

Sonuç

Buraya kadar olan bölümler, benliğine hâkim olma işinin, şayet ulusal eğitimdeki her şey bu büyük kazanıma yönelmiş olsaydı, ne kadar kolay olacağını unutla düşündürmektedir. Çünkü sonuç olarak tembelliğe ve cinsel haz düşkünlüğüne karşı mücadele kolay olmasa da en azından mümkündür ve psikolojik dayanaklarımızı bilmek bize güven vermelidir. Bütün bu eserde varılan gerekçeli sonuç, karakterimizi düzeltebileceğimiz, kendi irademizi eğitebileceğimiz, zamanla ve tabiatımızı yöneten yasaları öğrenerek benliğimiz üzerinde yüksek düzeyde bir hâkimiyet kurmayı kesinlikle başarabileceğimizdir. Katolik dininin üstün insan tabiatlarından elde edebildikleri, bizim de gençlerin seçkinlerinden neler elde edebileceğimizi öngörmeye imkân vermektedir. Bu söylediğimize, vahyedilmiş dinlerin elinde bizde olmayan ve asla olamayacak olanaklar bulunduğu söylenerek itiraz edilmemelidir. Kiliselerin inananlar üzerindeki olağanüstü etkisinin kaynağı araştırıldığında, etki araçlarının iki büyük başlık altında toplanabileceği görülmektedir: tamamen insani araçlar ve tamamen dini araçlar.

İnsani araçlar üçe indirgenebilir. Birincisi, otoritenin gücüdür: Ölmüş dâhilerin otoritesi, piskoposların, rahiplerin, ilahiyatçıların, vb. otoritesi ve hatta eski devirlerde imanın emrine hapishane, işkence, yakma cezası gibi yaptırımları veren din-dışı devlet otoritesi. İkinci olarak, günümüzde

epey azalmış olan bu güce kamuoyunun tüm ağırlığı da ekleniyordu: İnananların inanmayanlara karşı kötü davranışları, kin, aşağılama. Son olarak da, din eğitimi küçük yaşlardan itibaren çocuğu yoğuruyor, çok çeşitli biçimlerdeki tekrarlar, sözlü eğitim, okumalar, kamusal törenler, vaazlar, vb dini duyguları ruhunun en derinlerine yerleştiriyordu.

Peki ama biz bu üç güce kiliselerden de daha yüksek düzeyde sahip olamaz mıyız? Çok büyük bir amaç olan kendini mükemmelleştirme konusunda her türden düşünür arasında tam bir oy birliği söz konusu değil midir? Dinsel dogmalarda görüldüğü gibi bir hizipleşme burada söz konusu olabilir mi? Çocuğun eğitimi de bizim elimizde değil mi? Eğer yöntemlerimiz kendi içinde tutarlı ve uyumlu hale gelse, hepimiz amacın bilincine varsak, gücümüz muazzam bir boyuta erişmez mi? Biz de çocuğun ruhunu istediğimiz şekilde yoğuramaz mıyız? Kamuoyuna gelince, onu dönüştürmek eğitimin görevidir; hayranlık duygusu zaten çoğunlukla yüce ve soylu olana yönelmez mi? Yüksek duyguları insanları birleştiren bir nedendir ve bölünmeye neden olan diğer duygulardan daha hızlı güçlenme eğilimindedirler. Bu yüzden çoğunluğu işe yaramaz insanlardan oluşan bir kalabalık bile her namuslu sözü alkışlar. Üstelik kamuoyu kolay güdülür ve azınlıktaki enerjik namuslu insanlar onu doğru yola yönlendirmeye yeter. Atina'da güzellik ve yetenek, Sparta'da kendinden fedakârlık uğruna başarılanları, günümüz toplumlarının daha da soylu amaçlar adına bir daha asla yapamayacakları ileri sürülebilir mi?

Ama, denecek, hiçbir derin ahlaki iyileşme işi, temelinde dini araçlar yoksa, gerçekleştirilemez. Buna da inanıyoruz, fakat tek gerekli ve yeterli dinsel hakikatin de evrenin ve insan yaşamının manevi bir amacı olduğunu ve iyilik yolunda harcanan hiçbir çabanın boşa gitmediğini kabul etmek olduğuna da inanıyoruz. Daha yukarıda[84] bu tez lehine güçlü varsayımlar bulunduğunu, son tahlilde onunla karşıt

84 Bkz. III. Kitap, I. Bölüm, IV.

tez arasında bir seçim yapmak gerektiğini ve hangisi seçilirse seçilsin, bunun deneysel olarak doğrulanamayacağını görmüştük. Tercihler karşı karşıya geldiğinde, en güçlü varsayımlara dayananı seçmekte yarar vardır; üstelik ahlakçı hipotez daha akla yatkın olmasının, bizim için bir anlam ifade eden tek sav olmasının ötesinde, hem teselli edici hem de toplumsal açıdan gereklidir. Bu asgari dini hakikat düşünen beyinler açısından güçlü dini duygularla dolup taşan bir kaynağa dönüşebilir. Bu inanç, vahyedilmiş dinlere yönelik hiçbir hakaret içermediği gibi, nasıl ki [taksonomide] cinsler türleri kapsarsa, bu dinleri kapsayabilir. Üstelik bu asgari dinsel inanç eğitimli zihinlere hiç yeterli gelmeyeceğinden, düşünen insanlar aynı amaç uğrunda Hristiyan dinlerini, en azından dinsel bakımdan muhalif görüşlere titiz bir saygı çerçevesine girmeleri koşuluyla, müttefik olarak görecektir. Altını çizelim, müttefik diyoruz çünkü Hristiyan dinleri insanın hayvani tabiatına karşı mücadeleyi temel görev olarak kabul etmişlerdir; bu da nihai olarak bencil duyguların kaba güçlerine karşı içimizde aklın hâkimiyetini sağlamak amacıyla iradenin eğitilmesi anlamına gelir.

Şu halde, her insanın zaman ve psikolojik dayanakların tümünün kullanılması sayesinde, benliğine hâkim olabileceği görüşü önünde durulmaz bir güçle öne çıkmaktadır. Bu en temel iş mümkün olduğuna göre, önemi nedeniyle uğraşlarımız içinde ağırlıklı bir yer işgal etmelidir. Mutluluğumuz irade eğitimine bağlıdır çünkü mutluluk, hoş fikir ve duyguları verebilecekleri tüm keyfi vermeye zorlamak, acı verici düşünce ve duyguların bilince erişimini yasaklamak veya en azından onu tamamen istila etmelerini önlemekten ibarettir. Demek ki mutluluk, iradenin en üstün noktasından başka bir şey olmayan dikkate çok yüksek bir derecede hâkim olmayı gerektirir.

Ama benliğimiz üzerinde kazanılan gücün derecesine bağımlı olan sadece mutluluk değildir; yüksek entelektüel kültür de buna bağlıdır. Deha her şeyden önce uzun süreli

sabır demektir: İnsan zihnini en çok onurlandıran bilimsel ve edebi çalışmalar, katiyen –genelde düşünüldüğü gibi– akıl üstünlüğünden değil, hayranlık uyandıracak ölçüde kendine egemen olan iradenin üstünlüğünden kaynaklanır. Orta ve yüksek öğretimimizi bu bakış açısıyla tepeden tırnağa yenilemek gereklidir. Ulusun zinde güçlerini zayıflatan saçma ve başka her şeyi dışlayıcı bellek tapıncını yok etmek şarttır. Her türden müfredatın içinden çıkılmaz, balta girmemiş alanlarına baltalarla dalmalıyız, enine boyuna geniş sahaları keserek açmalıyız, günışığının, havanın girmesine imkân vermeliyiz, gerektiğinde fazla iç içe geçmiş ve birbirlerine zarar veren güzel bitkileri de gözden çıkarmalıyız. Belleği "tıka basa doyurmak" yerine, etkin alıştırmaları, karar verme yetisini geliştiren çalışmaları, entelektüel inisiyatifi, güçlü tümdengelimleri geçirmeliyiz;[85] deha sahibi insanlar iradeyi eğiterek ortaya çıkarılır, çünkü akla mal edilen bütün birinci sınıf vasıflar aslında enerjiden ve irade sebatından kaynaklanır.

Yüzyılımızda, tüm çabalarımızı dış dünyanın fethine yönelttik. Böyle yapmak, açgözlülüğümüzü iki misline çıkarmaktan, arzularımızı şiddetlendirmekten başka işe yaramadı ve sonuçta eskiden olduğundan daha endişeli, daha sıkıntılı, daha mutsuzuz. Çünkü bu dış fetihler dikkatimizi içsel iyileştirme arayışlarından uzaklaştırdı. Temel iş olan irademizi eğitmeyi bir kenara bıraktık. Böylece anlaşılmaz bir şekilde yoldan çıkarak, entelektüel gücümüzün ve mutluluğumuzun en mükemmel aracını geliştirmeyi rastlantılara bıraktık.

---

85 Bu ikame bazen çok kolay gerçekleştirilebilir: Örneğin Bordeaux rektörü [Fransız eğitim sistemindeki bölgelerin yöneticileri için kullanılan unvan. (ç.n.)] ve gramer yüksek sınavı jürisinin başkanı Bay Couat, 1892 tarihli raporunda (*Revue universitaire*, 15 Aralık 1892), yazarların belirlenmesinin iptalini öneriyor. Öğrencilerin önüne konan şu veya bu metnin her şeyiyle hazırlanmasının yerine, Latince ve Yunancada kuvvetli hale gelinmesi gerektiğini belirtiyor: Sözlü sınavların seviyesi daha düşük olacaktır ama böyle bir değişikliğin ezberleme yerine aklı öne çıkaran bir çalışmayı geçireceği belli değil midir?

Zaten toplumsal sorunlar, eğitim sistemimizi radikal bir şekilde değiştirmeyi bir zorunluluk olarak önümüze koyacaktır; bu sorunların çözümsüz ve insanın içini karartan bir tehlike haline gelmesinin tek nedeni, hem ilk hem de ortaokulda ahlak eğitiminin öncesinde onun temelini oluşturan irade eğitiminin ihmal edilmiş olmasıdır. İyi davranma konusunda çalıştırılmamış, bencil, çabuk öfkelenen, tembel, cinsel haz düşkünü, evet genellikle kendini düzeltmek isteyen, ama iyi niyetli iradelerin cesaretini kıran o korkunç hür irade kuramı sayesinde özgürlüğün, benliğine hâkimiyetin ancak yavaş yavaş kazanılabileceğini asla öğrenmemiş kişilerin önüne çok güzel hal ve davranış kuralları koymaktadır. Halbuki hiç kimse onlara gerekli yollara başvurulduğunda, en umutsuz görünen vakalarda bile kendine hâkimiyet kazanmanın mümkün olduğunu öğretmemiştir. Hiç kimse onlara zaferi sağlayan taktiği öğretmemiştir. Hiç kimse onların içine haklı bir mücadele adına savaşa girme konusunda ateşli bir arzu aşılamamıştır. Kendine hâkimiyetin kendi içinde ne kadar soylu bir amaç olduğunu, ayrıca mutluluk ve yüksek bir zihinsel kültür için ne denli zengin sonuçlara gebe olduğunu bilmezler. Eğer her biri bu işin gerekliliğini ve onun adına sarf edilen en küçük çabanın bile ne kadar cömert bir şekilde ödüllendirildiğini düşünme zahmetine girse, bu konu kişisel ve kamusal uğraşların ilk sırasına yerleştirilmekle kalmaz, benzersiz, en önemli, en acil iş olarak kabul edilirdi.

Jules Payot (1859-1940): Fransız pedagog, eğitimci, Cumhuriyet Dönemi Fransası'nın radikal düşünürlerinden. Eğitimin, bilgi sağlamanın yanı sıra akılcı bir iradenin oluşturulmasını gözetecek şekilde yenilenmesi için verdiği mücadeleyle dönemin eğitimcilerini derinden etkiledi. En ünlü eseri İrade Eğitimi *yayımlandığında Fransız ve yabancı basında büyük bir ilgi uyandırdı ve kısa sürede pek çok dile çevrildi. Payot eserinde özellikle öğrencilerde, genel olarak da bütün entelektüel çalışanlardaki irade zayıflığının nedenlerini araştırır. İnsanı irade zayıflığından kurtaracak duyguları doğuracak veya güçlendirecek araçlarla, kendimize hâkim olmamızı engelleyen duyguları yok edecek veya bastıracak araçları tespit eder. Bu araçların nasıl kullanılacağını da dört yıllık inceleme ve düşünce çabasının sonucu olan* İrade Eğitimi *eserinde bütün öğrencilere, öğretmenlere, entelektüel çalışanlara örnekleriyle gösterir. Bilim insanının görevini "geleceğin bizim istediğimiz gibi olmasını sağlayabilecek duruma gelmek" olarak gören Payot'nun büyük bir tevazu ile eserinin önsözünde belirttiği gibi: Bu yolda daha atılacak çok adım var.*

Ali Berktay (1960): Oyun yazarı, çevirmen. Kerbela *adlı oyunu ile 1996'da Yunus Emre Oyun Yarışması Büyük Ödülü'nü kazandı. Bu oyun Ankara Devlet Tiyatrosu ve İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Ayşe Emel Mesci tarafından sahneye kondu.* Benim Meskenim Dağlardır *adlı oyunu Ankara Sanat Tiyatrosu'nda sahneye kondu. Meyerhold'un tiyatro konusunda yazdıklarıyla, hakkında yayımlanmış yazıları ve belgeleri* Tiyatroda Devrim ve Meyerhold *'da bir araya getirdi. Edebiyat, tarih ve felsefe çevirileri arasında Mircea Eliade'ın* Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, *Georges Dumezil'in* Mit ve Destan *(3 cilt), André Malraux'nun* İnsanlık Durumu, *Amin Maalouf'un* Semerkant, Doğu'dan Uzakta, Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, Uygarlıkların Batışı, Empedokles'in Dostları, *Emile Durkheim'in* Sosyoloji Dersleri, *Ivo Andriç'in* Ömer Paşa, *Charles Baudelaire'in* Modern Hayatın Ressamı, *Paul Lafargue'in* Tembellik Hakkı *adlı eserleri yay[illegible]*

THG
0719191
TCT

9 786254 055737

14 TL